

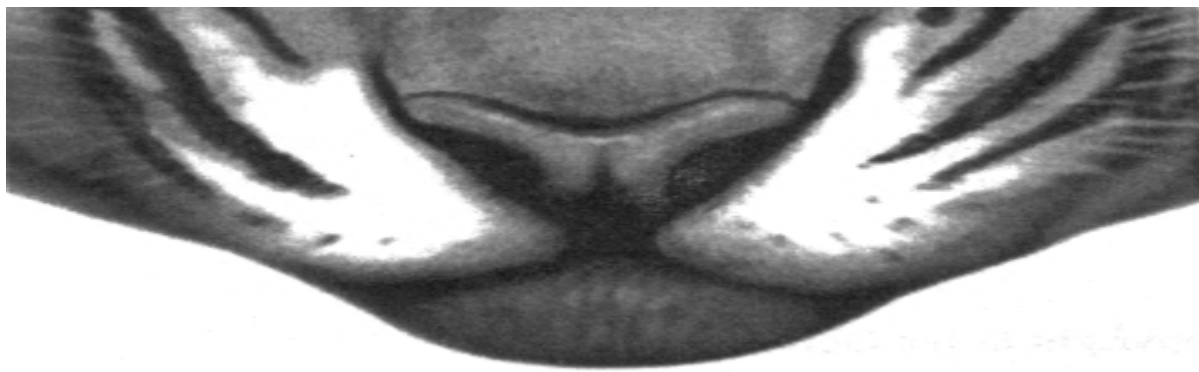
Tea Obreht

Dobitnica nagrade Orindž za najbolji roman godine

TIGROVA
ŽENA

Bestseler *New York Timesa*

Tea Obreht

*TIGROVA
ŽENA*

Štefanu Obrehtu

Prevela: Dubravka Srećković Divković

SADRŽAJ

Primorje

Rat

Kopači.

Tigar

Sirotište

Vatra

Kasapin

Srce

Medved

Raskršća

Bombardovanje

Apotekar

Reka

Reč zahvalnosti

O autorki

U mojoj najranijoj uspomeni, deda je ćelav kao jaje i vodi me da vidim tigrove. Stavlja šešir, oblači kišnu kabanicu s velikim dugmetima, a ja na sebi imam lakovane cipele i plišanu haljinu. Jesen je, imam četiri godine. Izvesnost te procedure: dedina ruka, vedro šištanje tramvaja, jutarnja vlaga, ljudi puna staza što vodi uzbrdo ka parku tvrđave. Uvek u dedinom prsnom džepu: *Knjiga o džungli*, u koricama sa zlato-tiskom, starih požutelih strana. Meni nije dopušteno da je uzimam u ruke, ali ostaće raširena na njegovom kolenu čitavo popodne, dok mi on deklamuje delove. Iako deda nema na sebi ni stetoskop ni beli mantil, gospođa na blagajni kućice na ulazu oslovljava ga sa „doktore“.

Potom su tu kolica s kokicama, postolje za kišobrane, mali kiosk s razglednicama i slikama. Niza stepenice pa pored avijarijuma gde spavaju oštrouhe sovuljage, kroz vrt što se proteže čitavom dužinom zida tvrđave, oivičen kavezima. Nekada je tu bio vladar, sultan, sa svojim janičarima. Sada topovski otvori što gledaju prema ulici imaju začepljene žlebove pune mlake vode. Rešetke na kavezima iskrivljene su upolje, rumene od rđe. U slobodnoj ruci deda nosi plavu torbu koju nam je pripremila baba. U njoj: bajate, pre šest dana kupljene glavice kupusa za nilskog konja, šargarepa i celer za ovce, jelene i mužjaka losa, koji je u neku ruku fenomen. U džepu deda krije nekoliko kockica šećera za ponija što vuče kola u parku. To neću pamtiti kao sentimentalnost, već kao znak veličine.

Tigrovi žive u spoljnom šancu tvrđave. Penjemo se stepenicama zamka, pored barskih ptica i oznojenih prozora kućice za majmune, pored vuka kome raste zimska bunda. Prolazimo pored bradatih lešinara, zatim i pored medveda, koji povazan spavaju, i smrde na vlažnu zemlju, i smrt nečega. Deda me diže i postavlja me stopalima na šipku duž ograde, kako bih mogla da pogledam dole i vidim tigrove u šancu.

Deda tigrovu ženu nikad ne pominje po imenu. Njegova ruka me grli, noge su mi na šipci, i deda će možda reći: „*Poznavao sam jednom devojkju koja je toliko volela tigrove da umalo i sama nije postala tigar.*“ Pošto sam mala, i pošto moja ljubav prema tigrovima potiče neposredno

od njega, uverena sam da misli na mene, da mi nudi bajku u kojoj mogu da zamislim sebe - i u kojoj ću se zamišljati, još godinama.

Kavezi gledaju prema unutrašnjem vrtu, te silazimo stepenicama i polako idemo od kaveza do kaveza. Tu je i panter, s nevidljivim pegama što mu se leskaju po krznu glatkom kao ulje; pospani, podbuli lav iz Afrike. Ali tigrovi su budni i razjareni, vraćaju od kivnje. Prugaste plećke se gibaju, zaskaču s boka jedan drugoga duž uskog bedema od kamenja, a miris im je kiseo, i topao, i sve prožima. Ostaće uz mene čitavog tog dana, čak i kad se okupam i legnem na spavanje, i vraćaće se u ponekom slučajnom trenutku: u školi, na rođendan neke drugarice, čak godinama potom, u patološkoj laboratoriji ili dok se kolima vraćam iz Galine.

Pamtim i ovo: jednu kavgu. Grupica ljudi stoji tesno zbijena oko kaveza s tigrovima. Među njima: dečak s balonom u obliku papagaja, žena u ljubičastom kaputu, bradonja u smeđoj uniformi čuvara zoološkog vrta. Taj ima metlu i đubrovnik s dugom drškom, i čisti prostor između kaveza i spoljne ograde. Ide tamo-amo, skuplja kartone od sokova i papiriće od bombona, mrvice kokica koje su ljudi pokušali da bace tigrovima. Tigrovi šetaju tamo-amo zajedno s njime. Žena u ljubičastom govori nešto i osmehuje se, a i on se osmehuje njoj. Kosa joj je smeđa. Čuvar s đubrovnikom zastaje i naslanja se na dršku metle, a dok to radi, prolazi veliki tigar i očešava se o rešetke kaveza, brundajući, i čuvar pruža ruku između šipki i dodiruje ga po boku. Načas, ništa. A potom opšti pakao.

Tigar se baca ka njemu i žena vrišti, i odjednom je čuvarovo rame između rešetaka, a on se izvija, izvija glavu unatrag i pokušava da domaši spoljnu ogradu kako bi imao za šta da se uhvati. Tigar je zgrabio čuvarovu ruku onako kako pas drži veliku kost: uspravno između šapa, glode joj gornji kraj. Dva čoveka koja su tu stajala s decom preskaču ogradu, grabe čuvara oko struka i za napadnutu ruku, i pokušavaju da ga otrgnu. Treći gura između rešetaka kišobran i bode, bode njime tigra u rebra. Tigar ispušta razbešnjen urlik, a onda se propinje i obuhvata prednjim šapama čuvarovu ruku, bacajući se glavom levo-desno, kao da vuče konop. Uši su mu spljoštene, oglašava se kao lokomotiva. Čuvarovo lice je belo, i za sve to vreme nije ni glaska pustio.

I tada odjednom kavga više ne vredi truda, i tigar ga pušta. Sva trojica ljudi odleću unatrag, pljusnula je krv. Tigar šiba repom, a čuvar puze ispod spoljne ograde i ustaje. Žena u ljubičastom je nestala. Deda nije okrenuo glavu. Ja imam četiri godine, ali ni ja nisam okrenula glavu.

Sve vidim, a kasnije će ostati činjenica da je i hteo da vidim.

Zatim čuvar žurnim korakom ide ka nama, obavijajući oko ruke komad iscepane košulje. Lice mu je crveno i ljut je dok ide u ambulantu. Ja sam tad mislila da je to od straha, ali kasnije ću znati da je to bilo od stida, od sramote. Tigrovi, uzrujan, kidišu i uzmiču duž rešetaka. Čuvar po šljunku ostavlja za sobom taman trag. Dok prolazi pored nas, deda izgovara:

„Bože mili, baš ste vi prava budala, jelte?“, a ovaj mu nešto odgovara, nešto što ne umem da ponovim.

Umesto toga, sva piskava i nadobudna u onim lakovanim cipelama, hrabra jer me deda drži za ruku, ja kažem:

„On je baš prava budala, je li, deda?“

Ali deda već ide za čuvarom, vukući me sa sobom, i dovikuje ovome da stane kako bi mu pomogao.

1. PRIMORJE

Četrdeset zadušnih dana broje se od jutra nakon smrti. Te prve noći, pre no što počne četrdeset dana, duša leži nepomična na iznojenim jastucima i posmatra kako živi skrštaju ruke i zatvaraju oči, zagušuju prostoriju dimom i tišinom kako novooslobođenoj duši ne bi dali na vrata, prozore i zazore u podu, da ne bi istekla iz kuće kao reka. Živi znaju da će ih u cik zore duša napustiti i otisnuti se ka mestima svoje prošlosti - školama i spavaonicama iz mladosti, kasarnama i kirajdžijskim stanovima, kućama sravnjenim sa zemljom i iznova građenim, mestima koja sećaju na ljubav i krivicu, tegobe i neobuzdanu sreću, optimizam i zanos, uspomene na neku lepotu beznačajnu za svakog drugog - i ponekad će je taj put odneti tako daleko, nositi tako dugo, da će zaboraviti da se vrati. Iz tog razloga živi zaustavljaju vlastite rituale: da bi poželeli dobrodošlicu upravo oslobođenom duhu, živi četrdeset dana neće čistiti, neće prati niti sređivati, neće pomerati stvari koje pripadaju toj duši, u nadi da će je takva osećajnost i čežnja opet prizvati kući, podstaći je da se vrati s nekom porukom, znakom ili oprostajem.

Ako je propisno domame, duša će se vraćati kako prolaze dani, da pretura po fiokama, zaviruje u kredence, da u dodiru traži potporu za svoj još živi identitet tako što će iznova isprobavati rešetku za sudove, zvonice na vratima i telefon, podsećajući sebe da je funkcionalna, i neprekidno dodirujući stvari koje proizvode zvuk te objavljujući svoje prisustvo stanarima kuće.

Tiho govoreći u telefon, baba me je podsetila na to kad mi je saopštila da je deda umro. Za nju su tih četrdeset dana bili činjenica i zdrav razum, znanje sačuvano otkad je sahranila oba roditelja i stariju sestru, razne rođake i neznance u svom rodnom gradu, formula koju je deklamovala dedi kad god bi mu umro neki pacijent u kog je naročito uložio truda - sujeverje, po njegovim rečima, ali i nešto u čemu joj je popuštao sa sve manje otpora kako su joj stare godine učvršćivale uverenja.

Baba je bila preneražena, ljuta što su nam pokradeni tih četrdeset dedinih dana, sad svedeni na trideset sedam ili trideset osam zbog okolnosti u kojima je umro. Preminuo je sam, na putovanju, daleko od kuće; nije znala da je već mrtav kad mu je prethodnog dana peglala odeću, niti kad je tog jutra prala sudove, i nije mogla biti kriva za duhovne posledice svog neznanja. On je umro na klinici u nekom zabitom

gradiću po imenu Zdrevkov, preko granice; niko kom se baba obratila nije znao gde je Zdrevkov, a kad je mene upitala, rekla sam joj istinu: da pojma nemam šta je tamo tražio.

„Lažeš me“, kazala je ona.

„Bako, ne lažem.“

„Nama je kazao da putuje da se s tobom nađe.“

„To ne može biti“, rekla sam ja.

Slagao ju je, shvatila sam, a slagao je i mene. Iskoristio je moje vlastito putovanje po zemlji da strugne - pre nedelju dana, pričala je ona, autobusom, odmah pošto sam ja krenula - i nestane iz nekog razloga nepoznatog svima nama. Osoblju te klinike u Zdrevkovu bila su potrebna puna tri dana da uđu babi u trag, kad je umro, te da njoj i majci saopšte da je mrtav, da valja urediti da pošalju telo. Ono je stiglo u gradsku mrtvačnicu tog jutra, ali ja sam tad već bila šest stotina kilometara od kuće, i stajala u javnom klozetu na poslednjem stajalištu pred granicu, sa slušalicom uslužnog telefona na uvetu, s podvrnutim nogavicama pantalona, sa sandalama u ruci, klizajući se bosim nogama po zelenim pločicama ispod razbijenog lavaboa.

Neko je bio učvrstio na slavinu gumeno crevo, pa je visilo, sa šmrkom naniže, o cevima bojlera, iskašljavajući mlaziće vode na pod. Sigurno je satima curilo: vode je bilo na sve strane, preplavljivala je žlebove između pločica i razlivala se po rubovima čučavaca, curkala preko praga u spečeni vrt iza kućice s klozetima. To ni najmanje nije potresalo čuvarku klozeta, sredovečnu ženu kose povezane narandžastom maramom, koju sam zatekla kako drema u stolici u uglu i otposlala iz prostorije s punom šakom novčanica, u strahu od toga šta znače tih sedam propuštenih babinih poruka na pejdžeru, pre no što sam uopšte dohvatila slušalicu.

Bila sam besna na nju što mi nije rekla da je deda otišao od kuće. Njoj i majci rekao je da se sekira zbog moje misije dobre volje, zbog pelcovanja u sirotištu Breževine, te da ide da mi pomogne. Ali nisam mogla grditi babu a da se ne odam, jer da je znala za njegovu bolest, rekla bi mi to, a bolest smo deda i ja krili od nje. Zato sam je pustila da priča, i nisam pominjala da sam bila s njim na Vojnomedicinskoj akademiji tri meseca pre toga, kad je saznao, niti kako mu je onkolog, jedan dugogodišnji kolega, pokazao snimke i kako je deda spustio šešir na koleno i rekao:

„E da ga jebem. Tražiš komarca, a nađeš magarca.“

Ubacila sam još dva novčića u prorez i telefon je zabrujao. Vrapci su se sunovraćivali sa ciglenih pervaza na zidovima kupatila i sletali u lokve kraj mojih stopala, rastresajući vodu sebi po leđima. Napolju je sunce bilo spekle rano popodne u nepomičnost, i taj vreli, sparni vazduh boravio je i sa mnom u sobi, blešteći u vratima što vode napolje, na put, gde su kola pred graničnom kontrolom stajala napakovana u sabijen red duž usijanog asfalta. Videla sam naša kola, sa ulubljenjem na levoj strani, od nedavnog sudara s traktorom, i Zoru kako sedi za volanom, uz otvorena i poduprta vrata, drljajući dugom nogom po zemlji i osvrćući se ka klozetima sve češće kako se primicala carinskoj kućici.

„Sinoć su pozvali“, govorila je baba, sad jačim glasom. „I ja rekoh: nešto su pogrešili. Nisam htela da te zovem, da te sekiram ako to već nije on. Ali majka ode jutros u mrtvačnicu.“ Zaćutala je, a onda reče: „Ne razumem, ništa ja tu ne razumem.“

„Ni ja, bako“, kazah ja.

„Hteo je s tobom da se nađe.“

„Ja za to nisam znala.“

Tad joj se ton promenio. Bila je sumnjičava, moja baba, zašto ne plačem, zašto nisam van sebe. Za tih prvih deset minuta razgovora verovatno je dopustila sebi da veruje kako moj mir potiče otud što sam u stranoj bolnici, na zadatku, okružena, možda, kolegama. Prozvala bi me mnogo pre da je znala da se krijem u predgraničnim klozetima kako me Zora ne bi čula. Rekla je:

„Zar nemaš ništa da kažeš?“

„Naprosto ne znam, bako. Zašto bi lagao da ide da se vidi sa mnom?“

„Nisi pitala da li je bio nesrećan slučaj“, rekla je ona. „Zašto to nisi pitala? Zašto nisi pitala kako je umro?“

„Nisam znala čak ni da je otišao od kuće“, kazah ja. „Nisam uopšte znala da se tako nešto događa.“

„Ne plačeš“, reče ona.

„Ne plačeš ni ti.“

„Majci ti se iskida srce“, kaza mi ona. „Sigurno je znao. Rekli su da je bio teško bolestan - dakle, sigurno je znao, sigurno je nekom rekao. Je li tebi rekao?“

„Da je znao, nikud ne bi putovao“, rekoh ja, nadajući se da zvučim ubedljivo. „Bio bi razumniji.“ Na metalnoj polici iznad ogledala bili su uredno naslagani beli peškiri, pa zato obrisah lice i vrat najpre jednim, pa još jednim, a koža lica i vrata ostavljala je sive tragove na svakom

narednom sve dok nisam upotrebila pet komada. Nije bilo korpe za prljavo rublje, pa sam ih ostavila u lavabou. „Gde je to mesto gde su ga našli?" rekoh. „Koliko je daleko bio stigao?"

„Ne znam", reče ona. „Nisu nam rekli. Negde preko."

„Možda je to bila neka specijalistička klinika", kazah ja.

„Pošao je bio s tobom da se vidi."

„Je li ostavio kakvo pismo?"

Nije ga ostavio. Moja majka i baba, shvatih, verovatno njegov odlazak sa ovog sveta vide kao nekakvo njegovo nepristajanje da se penzioniše, poput one veze s novim nepokretnim pacijentom izvan Grada - pacijentom kog smo izmislili da bi mu bio pokriće za odlaske onkologu, prijatelju s nedeljnog doktorskog ručka, čoveku koji mu je ubrizgavao nekakve formule, navodno da mu olakšaju bol. *Šarene formule*, govorio je deda kad dođe kući, kao da je sve vreme znao da su te formule zapravo samo voda sa malo prehrambene boje; kao da više nije ni važno. Isprva je manje-više uspevao da zadrži svoj zdravi izgled, što mu je olakšalo skrivanje boljke; ali samo jednom ga videvši kad je izašao s tog tretmana, zapretila sam da ću reći majci, a on je kazao:

„Da se nisi usudila." I to je bilo to.

Baba me je upravo pitala:

„Jesi li već u Breževini?"

„Na granici sam", rekoh. „Upravo smo prešli trajektom."

Napolju je red kola opet počeo da se miče. Videh kako Zora baca cigaretu na zemlju, povlači nogu i uz tresak zatvara vrata. Ljudi što su se okupili na šljunkovitoj bankini da se protegnu i ispuše cigaretu, da provere gume i napune flaše vodom na česmi, da nestrpljivo izviruju duž reda ili da se oslobode peciva i sendviča koje su mislili da pokušaju da prošvercuju, ili da obave nuždu uz spoljni zid klozeta, žurno zagradiše natrag u svoja vozila.

Baba je nekoliko časaka ćutala. Čula sam kako telefon otkucava, a onda ona reče:

„Tvoja majka želi da se sahrana obavi u narednih nekoliko dana. Da li bi mogla Zora sama do Breževine?"

Da sam ispričala Zori za ovo, smesta bi me naterala da se vratim kući. Dala bi mi kola, uzela bi mini-hladnjake s vakcinama i auto-stopom prešla preko granice da isporuči dar dobre volje od Univerziteta sirotištu u Breževini, uz obalu. Ali ja rekoh:

„Maltene smo stigli, bako, a mnogo dece čeka na ove injekcije."

Nije me više pitala. Baba mi je samo rekla dan sahrane, vreme, mesto, iako sam već znala gde će to biti, gore na Strmini, brdu što se diže nad Gradom, gde je sahranjena majka Vera, moja čukunbaba. Kad je prekinula vezu, odvrnula sam česmu laktom i napunila flaše koje sam ponela kao izgovor da izađem iz kola. Napolju na šljunku isprala sam noge pre nego što sam opet natakla sandale; Zora je ostavila motor upaljen i iskočila da sad ona ode u klozet, a ja sam sela za volan, pomerila sedište napred zbog svoga niskog rasta, pa proverila da li su nam dozvole i dokumentacija za unos lekova pravilno poredane na instrument-tabli. Na dva automobila od nas, carinik je, u zelenoj košulji što mu se lepila za grudi, otvarao prtljažnik na kolima nekog starijeg bračnog para, pažljivo se saginjući unutra i otvarajući rajsferšluse na koferima rukom u rukavici.

Kad se Zora vratila, nisam ni pomenula dedu. I za nju i za mene to je već bila sumorna godina. Ja sam načinila tu grešku što sam se pridružila medicinskim sestrama u januarskom štrajku; za svoj trud nagrađena sam suspenzijom na neodređeno na klinici „Vojvoda“, te sam mesece presedela u četiri zida - što mi je u neku ruku došlo kao blagoslov, jer je značilo da sam se našla uz dedu kad mu je postavljena dijagnoza. Njemu je isprva bilo drago, ali nipošto nije propuštao priliku da me nazove lakovernim magaretom što su me suspendovali. A onda, kad se i novina bolesti otrčala, počeo je sve manje vremena da provodi kod kuće, i predlagao je i meni da to isto radim; nije voleo da se tu vrzmam, onako mrzovoljna, i da ga nasmrt prepadam kad se probudi bez naočara i ugleda me kako lebdim nad njegovim krevetom u po noći. Moje ponašanje, kazao je, odaće babi njegovu bolest, postaće sumnjičava zbog naših ćutnji i razgovora, i činjenice da smo deda i ja još uposleniji sad kad smo oboje ostali bez posla, on penzionisan, ja suspendovana. Hteo je da razmislim i o specijalizaciji, o tome šta bih volela da uradim sa sobom kad mi suspenzija istekne - nije se iznenadio kad Srđan, profesor biohemijskog inženjeringa s kojim sam se ja, po dedinim recima, „petljala“, nije uspeo da mi pomogne svojim zalaganjem kod odbora za suspenzije. Po dedinom predlogu, vratila sam se na dobrovoljni rad pri programu Ujedinjenih univerzitetskih klinika, čime se još od kraja rata nisam bavila.

Zora je ovu dobrovoljnu misiju iskoristila kao izgovor da se skloni od bure na Vojnomedicinskoj akademiji. Četiri godine po sticanju lekarske diplome, ona je još bila na traumatološkom, u nadi da će joj susreti s

različitim hirurškim intervencijama pomoći da se odluči za neku specijalizaciju. Nažalost, veći deo tog vremena provela je pod upravom direktora traumatološkog koji je širom Grada bio znan kao Gvozdena Rukavica - to ime je zaradio u doba kad je bio načelnik porodilišta, pa nije skidao svoje srebrne narukvice, nanizane na ruci, prilikom ginekoloških pregleda. Zora je bila principijelna žena, neskriveni ateista. Kad je imala trinaest godina, jedan sveštenik joj je rekao kako životinje nemaju dušu, a ona je na to kazala: „*More, jebite se vi popovi*“, i izašla iz crkve; te četiri godine s Gvozdenom Rukavicom dosegle su vrhunac kad je Zori, po nalogu državnog tužioca, ukinuto pravo na diskusiju. Zorina ćutnja o tome protezala se čak i na mene, ali delići koje sam načula po bolničkim hodnicima upućivali su na nekog radnika železnice, na nesreću, na amputaciju prsta, prilikom koje je Gvozdena Rukavica, možda pijan, možda i ne, rekao nešto u stilu: „*Ne sekirajte se, gospodine - mnogo je lakše gledati kako vam otpada srednji prst ako ste navikli da glodete kažiprst.*“

Prirodno, pokrenuta je tužba, i Zoru su pozvali da svedoči protiv Gvozdene Rukavice. Uprkos svome zlu glasu, još je imao debelih veza u medicinskim krugovima, te se Zora našla rastrzana između izbora da se drži čoveka kog je godinama prezirala i izbora da rizikuje karijeru i reputaciju koju je taman počela da stiče; prvi put je niko - ni ja, ni njen otac, ni njen najnoviji momak - nije mogao uputiti u pravom smeru. Kad smo se upustile u ovo, provele smo nedelju dana u sedištu Ujedinjenih klinika radi upućivanja i obuke, i za sve to vreme je i moju radoznalost i tužiočeve neprekidne telefonske pozive dočekivala istom odlučnom ćutnjom. A onda je juče, da ne poveruješ, priznala da želi od mog dede savet, čim se budemo vratile u Grad. Tih poslednjih mesec dana nije ga bila videla po bolnici, nije mu videla sve sivlje lice, kožu što je počela da mlitavi oko kostiju.

Posmatrale smo carinika kako konfiskuje od onog postarijeg bračnog para dve tegle pune kamenčića s plaže i maše sledećim kolima da prođu; kad je stigao do nas, dvadeset minuta je proveo zagledajući nam pasoše i lične karte, uverenja sa Univerziteta. Otvorio je medicinske hladnjake i poredao ih po asfaltu, a Zora se nadnosila nad njega, prekrštenih ruku, pa potom rekla:

„Jasno vam je, naravno, da to što su lekovi u hladnjaku znači da su osetljivi na toplotu - ili vas u vašoj seoskoj školi ne uče o tome šta je frižider?“, znajući da je sve u redu, znajući da nam carinik tehnički ne

može ništa. Ovaj izazov, međutim, podstakao ga je da nam narednih trideset minuta pretražuje kola zbog mogućeg oružja, krijumčarene robe, rakova i školjki, i neprijavljenih kućnih ljubimaca.

Pre dvanaest godina, pre rata, narod Breževine bio je naš narod. Granica je bila smejurija, povremena formalnost, i mogao si proći kolima ili peške kako god ti je volja, kroz šumu, kroz vodu, kroz široku ravnicu. Nutkao si carinike sendvičima ili ljutim papričicama iz tegle dok prolaziš. Niko te nije pitao kako se zoveš - iako su svi, kako se ispostavilo, sve vreme očigledno vrlo obraćali pažnju na to, kako ti ime počinje i kako se završava. Naš zadatak u Breževini bio je da se nešto iznova gradi. Naš Univerzitet je želeo da sarađuje s lokalnim vlastima kako bi se nekoliko sirotišta postavila na noge, te da bi počeli da dovlače mlade ljude preko granice natrag u Grad. To je bio dugoročni diplomatski cilj našeg putovanja - ali narodski rečeno, Zora i ja smo tamo išle da zbrinjavamo decu koju su siročićima načinili naši vlastiti vojnici, da ih pregledamo kako bismo utvrdile imaju li zapaljenje pluća, tuberkulozu, vaške, da ih pelcujemo od malih boginja, zaušaka, rubeole i drugih probranih bolesti od kojih su patila za vreme rata i u potonjim godinama bede. Naš kontakt u Breževini, jedan franjevac po imenu fra Antun, bio je pun entuzijazma i gostoljublja, stalno nam je slao poruke kako bi proverio da li nam putovanje neometano protiče, i da nas uveri kako njegovi roditelji, što nam je bilo pogodno, jedva čekaju da nas ugoste. Glas mu je uvek bio vedar, naročito kad se zna da je to bio čovek koji se već tri godine borio da prikupi novac za osnivanje i gradnju prvog zvaničnog sirotišta na obali, a u međuvremenu držao šezdesetoro siročadi u samostanu namenjenom za smeštaj dvadeset redovnika.

Zora i ja smo se udružile na tom dobrotvornom putovanju pre nego što će nas životi razdvojiti prvi put za tih dvadeset i nešto godina koliko smo se poznavale. Nosićemo bele mantile čak i kad nismo na dužnosti, da bismo istovremeno ulivale i poverenje i nemir. Bile smo nesalomive sa ona naša četiri hladnjaka nakrcana ampulama MMR-II i IPV, kutijama slatkiša što smo ih nosile kako bismo sprečile sve ono plakanje i vrištanje za koje smo bile sigurne da će nastati čim krene vakcinacija. Imale smo staru auto-kartu, koju smo čuvale u kolima i kad je već godinama bila potpuno netačna. Tu kartu smo koristile na svakom putovanju na koje smo ikad pošle, a to se i videlo po žvrljotinama flomastera svud po njoj: precrtana područja trebalo je izbegavati kad idemo na ovu ili onu medicinsku konferenciju, čiča gliša je držao grubo nacrtane skije na

planinskom odmaralištu koje smo volele, a koje više nije bilo deo naše zemlje.

Na toj karti nisam uspela da nađem Zdrevkov, mesto gde mi je umro deda. Nisam mogla da nađem ni Breževinu, ali za nju sam unapred znala da je nema, pa smo je zato ucrtale. To je bilo primorsko seoce, četrdeset kilometara istočno od novouspostavljene granice. Prolazile smo kroz sela crvenih krovova prilepljena uza sam rub mora, pored crkvice i konjskih pašnjaka, pored strmih visoravni blistavih od ljubičastog zvončića, pored suncem obasjanih vodopada što su izbijali iz okomite litice nad putem. Svaki čas smo zalazile u šumu, među visoke borove prošarane maslinama i čempresima, a more je sevalo kao nož tamo gde se šuma naglo spuštala niz strminu. Delovi puta bili su dobro asfaltirani, ali ponegde su ga razdirali utori i godinama nepopravljane šljunčane površine.

Kola su se truckala i odskakala po džombama bankine, i čulo se kako drhture staklene ampule u hladnjacima. Na trideset kilometara od Breževine počele smo da primećujemo češće znake za sobe i restorane, turistička odredišta što su polako opet kretala da se oslanjaju na poslovanje sa ostrvima. Počele smo da vidamo tezge s voćem i domaćim specijalitetima, natpise što označavaju paprenjake i lozovaču, med, slatko od višanja i od smokava. Propustila sam bila tri poruke od babe, ali mobilni telefon je imala Zora, a nije bilo šanse da babu zovem dok je Zora u kolima. Stale smo kod prvog odmorišta s telefonom, usputne roštiljdžinice s plavom tendom i poljskim klozetom pored na livadi.

S druge strane roštilja bio je parkiran kamion, a za tezgom se tiskao dug red vojnika. Bili su u maskirnim uniformama. Hladili su se šeširima i zamahali su kad sam izašla iz kola i zaputila se ka telefonskoj govornici. Neki domaći Cigančići, nudeći štampane reklame za novi noćni klub u Bracu, smejali su mi se kroz staklo. Onda su otrčali do kola da kod Zore zapale cigaretu.

Iz govornice se video vojni kamion, s prašnjavom presavijenom ceradom, i roštilj s Borinim Biftecima, gde je ogroman čovek, verovatno Boro glavom, prevrtao pljeskavice i teleće vešalice i kobasice pljosnatom stranom džinovskog noža. Iza roštilja, malo dalje na poljani, stajala je smešna smeđa krava vezana za direk zabijen u zemlju - odjednom mi se javio utisak da bi Boro onaj svoj nož krajnje rutinski primenio i na kravi, i za klanje, i za prevrtanje pljeskavica, i za sečenje hleba, zbog čega mi bi malčice žao vojnika što je stajao pored vitrine s prilozima i sipao svud po

lepinji seckani luk sve na kašike.

Dok sam vozila, nisam primećivala glavobolju, ali tresnula me je sad, kad se baba javila posle šestog zvona i kad je za njenim glasom usledio oštar zvuk slušnog aparata koji je kao koplje proleteo telefonskom žicom i zario mi se u dno lobanje.

Usledilo je tiho pištanje kad ga je isključila. U pozadini se čuo majčin glas, tih ali odlučan, u razgovoru je s nekim ko je svratio da izjavi saučešće. Baba je bila histerična.

„Nestale su mu stvari.”

Rekoh joj da se smiri, zamolih da mi objasni.

„Njegove stvari!”, kaza ona. „Dedine stvari, one su - majka ti je bila u mrtvačnici, i tamo je bilo njegovo odelo, i kaput, i cipele, ali njegove stvari, Natalija - one su sve nestale, nisu tamo s njim.”

„Kakve stvari?”

„Aman, pobogu - 'kakve stvari!'” Čuh kako je pljesnula dlanovima. „Čuješ li ti mene? Ja ti pričam da su mu nestale stvari - one stoke sa klinike, pokrale su ga, ukrade su mu šešir i kišobran, novčanik. Zamisli - možeš li ti u to da poveruješ? Da krađu od mrtvacu!”

Mogla sam da poverujem, budući da sam se o tome naslušala i u našoj bolnici. Dešavalo se, obično s mrtvacima koje niko ne potraži, i često je prolazilo tek s najblažim prekorom. Ali rekoh:

„Desi se ponekad zabuna. Sigurno to nije neka velika klinika, bako. Možda zbog nečeg kasne. Možda su zaboravili da pošalju.”

„Njegov sat, Natalija.”

„Molim te, bako.” Pomislila sam na njegov džepni sat, i na *Knjigu o džungli*, i htela da pitam da li je i ona nestala; ali koliko je meni bilo poznato, moja baba još nije zaplakala, i strahovala sam da ne kažem nešto što bi je rasplakalo. Mora biti da sam u tom trenu pomislila na besmrtnog čoveka, ali ta misao bila je tako daleka da ću je tek kasnije opet naći.

„Njegov sat.”

„Imaš li broj klinike?”, upitah. „Jesi li ih zvala?”

„Zovem bez prestanka”, kaza ona. „Niko se ne javlja. Nikog tamo nema. Oni su mu uzeli stvari. Aman, Natalija, njegove naočari - ni njih nema.”

Njegove naočari, pomislih - setih se kako ih je brisao, stavljao maltene čitavo staklo u usta da hukne u njega pre no što ga obriše svilenom krpicom koju je držao u džepu - i neka hladna ukočenost

ugmiza mi pod rebra i osta tamo.

„Kakvo je to mesto, tamo gde je umro?“, govorila je baba. Promukao od vikanja, glas je počinjao da je izdaje.

„Ne znam, bako“, reko. „Volela bih da sam znala da je otputovao.“

„Ništa se ne bi ovako završilo - ali vi ste morali da lažete, vas dvoje, vazda ste nešto muntali. Laže on, lažeš ti.“ Čuh majku kako pokušava da joj oduzme telefon, a baba reče: „Ne.“ Posmatrala sam Zoru kako izlazi iz kola. Polako se ispravila i zaključala vrata, ostavivši hladnjak na podu pored vozačkog sedišta. Cigančići su se bili navalili pozadi na prtljažnik, cigareta je kružila iz ruke u ruku.

„Sigurna si da nije ostavio neku poruku?“ Baba me upita kakvu poruku, a ja reko: „Nekakvu. Bilo kakvu poruku.“

„Ja ti pričam da ne znam“, kaza ona.

„Šta je rekao kad je polazio?“

„Da ide kod tebe.“

Sad je na mene bio red da budem sumnjičava, da sračunavam ko je šta znao, a koliko niko nije znao. On se oslonio na obrazac u koji smo s godinama zapali kao porodica, na sklonost da lažemo jedni druge kad je reč o zdravstvenom stanju i kretanju, kako bismo pošteđeli jedni druge neprijatnih osećanja i straha; kao onda kad je majka slomila nogu pri padu s garaže naše kuće na jezeru u Verimovu, pa smo babi rekli kako smo odložili povratak zato što imamo poplavu; ili kad je baba imala operaciju na otvorenom srcu na nekoj klinici u Strekovcu, a majka i ja za to vreme, blaženo neobaveštene, letovale u Veneciji, dok je deda, lažući preko telefonske linije koja je suviše krčala da bi bila ičija do naša domaća, tvrdio kako ju je odveo na neplanirani banjski odmor u Lucernu.

„Daj mi telefonski broj te klinike u Zdrevkovu“, reko.

„Zašto?“, upita baba, i dalje sumnjičava.

„Samo mi ga daj.“ U džepu kaputa imala sam zgužvan recept, pa ga priljubih uz staklo. Od jedine olovke bio mi je ostao patrljak; dedin uticaj, ta navika da koristim jednu olovku sve dok više ne može da se drži među prstima. Zapisala sam broj.

Zora mi je mahala i pokazivala u pravcu Bore i njegovih bifteka, i gužve za šankom, a ja sam odmahivala glavom i u očaju je gledala kako prelazi kolotečine u blatu bankine i staje u red iza jednog plavookog vojnika, ne starijeg od devetnaest godina. Videh kako ju je ni najmanje diskretno odmerio od glave do pete, a onda Zora reče nešto što ja nisam mogla čuti. Grohotan smeh kojim su grmnuli vojnici oko plavookog klinca

čuo se čak i u govornici, a klincu se zacrveneše uši. Zora mi uputi zadovoljan pogled, i produži da stoji tamo, ruku prekrštenih na grudima, razgledajući kredom ispisan jelovnik iznad crteža krave s ljubičastim šeširom, koja je umnogome ličila na onu kravu vezanu pozadi.

„Gde ste sad vas dve?“, upita baba.

„Do večeri stižemo u Breževinu“, rekoh. „Obavljamo vakcinaciju i pravac kući. Obećavam da ću pokušati da stignem preksutra.“ Ona ništa ne kaza. „Zvaću tu kliniku u Zdrevkovu“, rekoh, „a ako mi je usput, u povratku ću svratiti da uzmem njegove stvari, bako.“

„Još ne znam“, najzad izusti ona, „kako niko od nas nije znao.“ Čekala je da priznam da sam ja znala. „Lažeš ti mene“, reče.

„Ne znam ništa, bako.“

Očekivala je da kažem kako sam videla simptome, ali nisam obratila pažnju na njih, ili kako sam razgovarala s dedom o tome, bilo šta što bi je utešilo u strepnji da je, uprkos tome što je imao nas, bio potpuno sam u saznanju bliske smrti.

„Onda mi se zakuni“, reče. „Zakuni se u mene da nisi znala.“

Sad je na mene bio red da ćutim. Osluškivala je čekajući moju zakletvu, ali kako zakletva nije usledila, ona kaza:

„Sigurno je vrućina tamo. Pijete li vas dve dosta vode?“

„Ništa nam nije.“

Počivka.

„Ako jedete meso, vodi računa da u sredini ne bude roze.“

Rekoh joj da je volim, a ona ćutke prekide vezu. Držala sam utihlu slušalicu uz čelo još nekoliko minuta, a onda sam pozvala kliniku u Zdrevkovu. Zabita mesta uvek se prepoznaju po tome što ti treba sto godina da dobiješ vezu, a i kad je dobiješ, zvuk je kao iz daljine i prigušen.

Dva puta sam sačekala da telefon zvoni sve dok se veza automatski ne isključi, zatim probala još jednom pa tek onda stala u red sa Zorom, koja se već bila uhvatila ukoštac s Borom pokušavajući da naruči ono što po našim gradskim kafanicama zovu „pojačana pljeskavica“, sa ekstra dodatkom luka. Boro joj kaza da je ovo Breževina, te da može dobiti duplu pljeskavicu ako želi, ali da za pojačanu on nikad nije čuo, i šta joj je to uopšte, bestraga joj glava? Prostor iza roštilja bio je zakrčen hladnjacima sa živim mesom i tucanim kotlovima za supu do vrha punim nečeg smeđeg i masnog. Iza tezge, Boro je bio kratak i jasan, i tražio je tačnu sumu u sitnom novcu, verovatno da nam vrati za pojačanu

pljeskavicu. Zora je u jednoj ruci držala svoju lepinju, u drugoj moju, a ja sam rovarila po njenim džepovima tražeći novčanik.

„Čuli ste za mesto po imenu Zdrevkov?“, upitah Boru, naginjući se preko tezge s ružičastim i plavim novčanicama u ruci. „Znate gde je to?“

Nije znao.

U sedam i trideset, kad je sunce utonulo za niski, daleki štit od plavih oblaka, na vidiku se ukazala Breževina i skrenule smo s magistrale da bismo lokalnim putem stigle do mora. Grad je bio čak manji nego što sam očekivala, s palmama oivičenim šetalištem uza samu obalu i prodavnicama i restoranima što su izletali pred nas kafanskim stolicama i gondolama s razglednicama nasred puta; deca na biciklima pljeskala su golim dlanom po stražnjem delu naših kola. Bilo je prerano da turistička sezona bude u punom jeku, ali kroz spuštene prozore čuo se poljski i italijanski dok smo se polako kotrljale pored prodavnice mešovite robe i pošte, samostanskim trgom gde ćemo uspostaviti besplatnu kliniku za sirotište.

Fra Antun nam je bio rekao kako da nađemo dom njegovih roditelja. Kuća je bila ušuškana u šumarku belog oleandra, skroz na suprotnom obodu grada. Bila je skromna, okrenuta ka moru, s plavim kopcima na prozorima i krovom od izbledele šindre, na vrhu prirodnog grebena uz planinsku padinu, možda pedesetak metara od mora. Ispred nje je bila i jedna velika maslina s nečim što je ličilo na ljušću od automobilske gume. Bio je tu i pilićarnik, koji se očigledno rušio bar jednom za poslednjih nekoliko godina, pa je nadvoje-natroje opet skrpljen i poduprt uz niski kameni zidić što se protezao duž južne strane imanja. Oko vrata se šćekalo nekoliko pilića, a u jednoj prozorskoj žardinjeri u prizemlju sedeo je pevac. Kuća je delovala zapušteno, ali ne i poraženo. Bilo je nekakve odlučnosti u plavoj farbi što se držala za te kapke i vrata, i u slomljenom sanduku punom lavande što se naslanjao na bok kuće. Fra Antunov otac, barba Ivan, bio je tu ribar. Dok smo mi stigle do vrha stepenica koje vode s puta, dotle je on već hitao kroz vrt. Imao je smeđe pantalone na tregere i sandale, i svetlocrveni prsluk koji je njegovu ženu morao koštati čitavo bogatstvo na odeljenju s koncima za pletenje. Pored njega je stupao beo pas sa četvrtastom crnom glavom - poenter, ali zbog iskolačenih očiju i uzbuđenog izraza izgledao je koristan otprilike koliko i panda.

Barba Ivan je govorio:

„Hej, hej, doktorke! Dobro došle, dobro došle!“ dok je išao ka nama, i

pokušao je da preuzme sve naše stvari odjednom. Posle kraćeg natezanja, ubedismo ga da se ograniči na Zorin kofer, koji on potera popločanom stazom između žbunja i ruža. Barba Ivanova žena Nada čekala je na vratima, pušeci. Imala je retku belu kosu i zelene, rečicama slične vene što su joj šarale vrat i gole ruke. Izljubila nas je u obraze kao da se to samo po sebi razume, pa se izvinila što je vrt u takvom stanju pre no što je ugasila cigaretu i uterala nas unutra.

Unutra je kuća bila tiha i topla, svetla iako je večer. Hodnik u kom smo ostavile cipele vodio je u malu dnevnu sobu sa stolicama s plavim jastučićima, i jednim kaučem i foteljom kojima je presvlaka očigledno bila menjana vrlo davno. Neko u kući bavio se slikanjem: kod prozora je stajao namešten štafelaj, s nedovršenom slikom nečeg što je ličilo na psa, a okolo njega po podu ležale su bojama isprskane novine. Po zidovima su brižljivo bili raspoređeni uramljeni akvareli, i potrajalo je koji časak dok nisam shvatila da svi prikazuju istog psa, onog predivno glupog crnoglavog psa kog smo videle napolju. Svi prozori su bili pootvarani, i zajedno s vrućinom spolja je ulazila i električna večernja pesma cikada. Još se izvinjavajući zbog nereda, Nada nas provede u kuhinju, a barba Ivan ugrabi tu priliku da spopadne sav naš prtljag - Zorin kofer, moju torbu, oba naša ranca - i da štukne uza stepenice na kraju hodnika. Nada nas ugura u kuhinju i pokaza nam gde drži tanjire i čaše, reče nam gde stoji kutija za hleb, otvori frižider i pokaza mleko i sok, kruške i slaninu, i reče nam da se služimo koliko god hoćemo i kad god hoćemo, čak i kolom.

U limenom kavezu između kuhinjskog prozora i još jednog naherenog akvarela crnoglavog psa čučao je crveno-žuti papagaj. Papagaj je sumnjičavo posmatrao Zoru još otkako smo ušle u kuhinju, te je iskoristio taj trenutak da zakrešti:

„*Mili bože! Čuda velikoga!*“ - taj ispad smo najpre doživele kao nečuveno pohotljivu reakciju na Zorine gole ruke i ključnjače. Ali Nada se od srca izvini i prebaci kuhinjsku krpu preko kaveza.

„Voli da deklamuje poeziju“, reče, a mi obe shvatismo da je papagaj upravo pokušao da izgovori početak stare junačke pesme. „A ja pokušavam da ga naučim da govori *dobro jutro* i *'ja volim hleb s maslacem*!.“

Povela nas je na sprat. Zora i ja ćemo spavati u zajedničkoj sobi sa dva uska kreveta zastrta plavim vunanim ćilimima. Bio je tu drveni toaletni sto od lakovanog drveta, sa nekoliko razvaljenih fioka, i

kupatilce sa starinskom kadom i kazančetom na lanac, za koji smo dobile upozorenje da nekad radi, a nekad ne radi, zavisno od doba dana. Još skica psa pod smokvom, jedna gde spava na kauču u prizemlju. Naš prozor je gledao u zadnji deo dvorišta, u pomorandžina i limunova stabla što su podrhtavala iza njega, a iznad njih - u strmu ravan pri podnožju planine, oivičenu špalirima niskih, od vetra rašušurenih čokota. Među čokotima su muškarci kopali; čulo se iz daljine kako asovi drobe zemlju, orili su se glasovi dok su se dovikivali.

„Naš vinograd“, kaza Nada. „Ne obraćajte pažnju na njih“, dodade za kopače, pa zatvori jedan kapak.

Dok smo mi unele iz kola hladnjake i kutije i naslagale ih u jedan ugao sobe, bila je spremna i večera. Nada nam je ispržila sardele i dve lignje, i na suvom ispekla nekoliko riba veličine muške šake, te smo jedino mogle da prihvatimo njenu gostoljubivost i stisnemo se oko četvrtastog kuhinjskog stola dok nam je Barba Ivan nalivao u dve šolje domaće crno vino, a papagaj, još pod pokrovom kuhinjske krpe, odgovarao sam sebi na pitanje:

„Niti grmi! Nit se zemlja tresе!“

Nada nas posluži crnim hlebom, seckanom zelenom paprikom, kuvanim krompirom s blitvom i belim lukom. Bila se svojski potrudila, sve pažljivo aranžirala na tanjiru od plavog porcelana, okrnjenom ali s ljubavlju uglancanom pošto je verovatno godine proveo u podrumu, skriven od provalnika. S mora je preko donjeg balkona nadolazio svež večernji vazduh; sardele su bile visoko naslagane i skorene od soli, dva pocrnela grgeča sijala su se od maslinovog ulja –

„Od naših maslina“, rekao je barba Ivan nakrećući flašu kako bih mogla omirisati. Zamišljala sam ga kako je ranije tog dana sedeo u malešnom čunu negde tamo u uzburkanim vodama zaliva, vukući rukama tanku mrežu, trud koji je uložio da izvadi ribu iz mreže tim smeđim šakama krupnih zglobova.

Barba Ivan i Nada nisu nas ispitivali o putovanju, o poslu, o našim porodicama. Umesto toga, da bi izbegli ma kakve dodirne tačke s politikom ili verom, razgovor prebaciše na ovogodišnji rod. Proleće je bilo grozno: kiša kao iz kabla, potoci se izlili, poplave sprale zemlju duž čitave obale i uništile salatu i luk. Paradajz je okasnio, a spanaća ni za lek - setila sam se dede kad je došao s pijace noseći lišće maslačka koje mu je neki seljak uvalio kao spanać, pa je baba razvila kao papir tanke kore za zeljanicu, a onda izvadila iz cegega masu od grubog lišća koje je deda

doneo i povikala: „*Koji ti je ovo đavo?*” Tad sam se prvi put setila dede posle nekoliko sati, i iznenadnost te misli gurnula me je u ćutnju. Sedela sam i slušala, tek napola čujući, kako barba Ivan tvrdi da je leto, suprotno njegovim očekivanjima, ispalo neverovatno: narandže i limunovi obilno su rodili, jagoda koliko ti duša hoće, smokve su krupne i zrele. Zora je potvrđivala u naše ime, iako je u životu nisam videla da je pojela smokvu.

Oštrpkale smo svaka svoju ribu, nerazborito iskapile šolje s vinom, pokušale da pomognemo papagaju oko stihova koje je on očigledno u pamćenje urezao bolje nego mi, kadli se pojavi neko dete. Devojčica, tako mala da podozrevam da je niko od nas ne bi ni primetio da nije ušla kašljući - snažnim, glasnim, zrelim kašljem koji ju je razdro na balkonu, a onda se stvorila tu, majušna i pupava, u do vratku, u različitim cipelama, s gustom šubarom smeđastih kovrdža na glavi.

Nije joj moglo biti više od pet-šest godina, i pridržavala se za ragastov, jednu ruku gurnuvši u džep žute letnje haljine. Bila je pomalo prašnjava, oči je imala pomalo umorne, a njen ulazak je izazvao zastoj u razgovoru, pa kad se po drugi put zakašljala, svi smo već gledali u nju. Tad je gurnula prst u uvo.

„Zdravo”, rekla sam, „a ko si ti?”

„Bog bi ga znao”, reče Nada i ustade da raskloni tanjire. „Ona je od onih tamo - onih gore u vinogradu.” Sve do tog trena nisam bila shvatila da i oni tu noćivaju. Devojčici Nada kaza: „Gde ti je mati?”, naginjući se napred i govoreći veoma glasno. Pošto dete ništa ne odgovori, Nada reče: „Uđi da uzmeš kolač.”

Barba Ivan se izvi na stolici i zavuču ruku u kredenac iza sebe. Ruka izroni s limenom kutijom punom paprenjaka; on je otklopi i pruži je devojčici. Ova se ne mače. Nada se vrati od sudopere i pokuša da je počasti čašom limunade, ali dete ne htede da uđe: oko vrata joj je bila vezana ljubičasta torbica o iskrzanoj vrpici, i njihala ju je slobodnom rukom, od ramena do ramena, povremeno se udarajući njome u bradu, i ušmrkujući zelene sline što su joj visile iz nosa za dobra dva prsta. Napolju se čulo kako se ljudi vraćaju iz vinograda, orili su se glasovi promukli od prašine i lopate i ašovi su treskali o zemlju, noge su tabanale stazom dole. Sedali su da večeraju napolju, za stolom pod velikom maslinom, i Nada reče:

„Bolje da mi završavamo”, pa uze da skuplja pribor. Zora pokuša da ustane i pripomogne, ali Nada je pogura natrag da sedne.

Metež napolju pobudio je zanimanje u Bisu, u psu, te je pojurio onim smešnim kasom od kog su mu se klatarile uši, na vratima onjušio dete s mlakim zanimanjem, a onda mu je pažnju odvušlo nešto u vrtu.

Barba Ivan je još držao kutiju s kolačima kad kraj vrata prođe neka mršava mlada žena i usput uze dete u naručje. Nada priđe vratima i pogleda napolje. Kad se okrenula, reče:

„Nije njima mesto ovde.”

„Slatkiši nisu baš dobri za decu”, poverljivo će barba Ivan Zori. „Rđava je navika da se jedu pre večere, kvare se zubi i tako to. Ali šta da radimo? Ne možemo sve ovo da jedemo sami.”

„Glupost je što smo ih pustili da budu ovde”, reče Nada slažući tanjire na rubu stola.

Barba Ivan je pružao kutiju s kolačima ka meni.

„U svoje vreme umeo sam da pojedem celu tortu sa orasima, sam samcit, prosto dok sedim po podne. Ali doktor mi veli: pazite se! Starim, kaže, moram da se pazim.”

„Ja sam rekla da će ovo biti - jesam li rekla?”, kaza Nada prebacujući ostatke krompira i blitve na jedan tanjir, pa taj tanjir spuštajući na pod. „Dva ili tri dana - a pretvorilo se u čitavu sedmicu. Vrzmaju se napolje, unutra, u svako doba noći, kašlju mi po čaršavima.”

„Sad imaju sve nekakva pravila”, govorio je barba Ivan. „Ne jedi maslac, nemoj piti pivo. Ovoliko voća dnevno.” On raširi ruke, opisujući omanju bačvu. „Redovno jedi povrće.”

„Ne zna se koji od kojeg bolesniji.” Nada je ovo izgovorila glasno, nagavši se ka vratima. „Ona deca bi trebalo da su u školi, ili u bolnici, ili kod nekog ko može priuštiti da ih da u školu ili smesti u bolnicu.”

„A ja njemu velim: slušaj ti mene. Jedem ja redovno povrće. Nemoj ti meni o povrću: ti ga kupuješ na pijaci, ja ga gajim kod kuće.” Barba Ivan raširi šake, pa stade da nabraja: paradajz, paprika, salata, mlad luk, praziluk. „Ja sam ti čovek koji se razume u povrće - ali isto tako jedem svakog dana i hleb otkako sam živ. Jeo ga je i moj otac, a i uz svaki obrok je pio crno vino. A znate šta moj doktor kaže?” Ja zavrteh glavom, sa ukočenim osmehom. Nada reče:

„Rekla sam i tebi, a rekla sam i Antunu da ne volim što su ovde - i sad su došle i doktorke, a oni su još tu, samo bog blagi zna šta rade, izvrnuše ceo božji vinograd. To se ne pristoji.”

„On veli da ću tako živeti duže. Čujte, boga mu - a što bih ja to hteo?”

„Samo mi recite da to nije opasno”, kaza Nada dotakavši Zoru po

ramenu. „Recite mi, doktorka. Njih deset u dve sobe - po pet na jedan krevet, a svi bolesni kao psi, do poslednjeg.“

„A što bih ja živeo duže ako moram da jedem - pirinač, i ono - kako se zvaše? Suve šljive.“

„Ne kažem da svi vaši tako spavaju. Po petoro u krevetu - ne kažem ja to ni slučajno, doktorka.“

„More dođavola i ti i tvoje šljive.“

„Jeste li čuli vi za tako nešto?“, upita Nada nas obe, brišući ruke o kecelju. „Jeste li?“

„Ne“, reče Zora po dužnosti.

„Ne radi se tako“, opet će ona. „A one torbice im smrde do nebesa. Ne znam ko je za tako nešto još čuo - mi katolici to nemamo; nemaju ni muslimani.“

„Ali ti ljudi imaju i to se nas ne tiče“, izgovori barba Ivan, odjednom se uozbiljivši, i okrenu se na stolici da pogleda u nju. „Oni ovde noćivaju - i to nije moj posao.“

„Ali jeste moja kuća“, reče Nada. „Moj vinograd.“

„Najveća muka je s decom“, obrati se barba Ivan meni, sad sasvim ozbiljan. „Opasno su bolesna. I sve im je gore.“ On zatvori kutiju s kolačima i vrati je na policu. „Čujem da ih nisu ni vodili doktoru - ne znam to, naravno.“ Iskrivi lice, lupnu se pesnicom po grlu. „One torbice izvesno im ne pomažu, a jesu smrdljive.“

„Smrdljive“, reče Nada.

Tako bi možda i nastavili da nije jedan kopač, smeđokos, preplanuo dečak od trinaestak godina, ušao da zatraži mleka. Bilo ga je stid da pita, a od njegovog prisustva splasnula je sva Nadina zlovolja, pa se nije vratila na svoju priču čak ni kad je otišao.

Posle večere, barba Ivan izvadi harmoniku da nam odsvira neke stare pesme koje je naučio od dede. Mi ga bezdušno prekinusmo pitanjem kad je poslednji put bio na kompletnom pregledu i nudeći se da mu ga mi započnemo tako što ćemo mu poslušati pluća i srce, izmeriti mu temperaturu i pritisak pred spavanje.

Kasnije, na spratu, bilo je važnijih i hitnijih pitanja: voda nije tekla iz kazančeta, nad lavaboom je išla samo hladna. Bojler nije radio. Budući od onih koje neće dati da im išta osujeti tuširanje, Zora je okušala sreću. Stojeći na prozoru, dok je Zora vriskala pod mlazom vode, više nisam mogla videti vinograd, ali čuo se zveket ašova što opet kreću na rad, tanki glasovi što su zvučali kao dečji. Cikade su gudele iz oleandrovog

grmlja pod prozorom, laste su proletale u visokim lukovima tik izvan kruga kućnih svetala. Šarenkast siv noćni leptir bio se šćućurio u spoljnjem uglu mrežice za komarce. Zora izađe iz kupatila i objavi, donekle s likovanjem, da je namena onih zardalih klešta u kadi da se podigne kvačica što uključuje tuš. Mokru kosu prikupila je u konjski rep, pa prišla i stala ukraj prozora.

„Kopaju li oni po celu noć?“, upita.

Nisam imala pojma.

„Sigurno su radnici“, rekoh. „Sigurno ih barba drži ovde i kad sezona prođe, kao iz nekog milosrđa.“

Državni tužilac bio je poslao dve poruke dok se tuširala.

„Trebalo da im se javiš“, rekoh.

Pušila je večernju cigaretu, slobodnom rukom držeći pepeljaru i džarkajući pepeo sjajnim vrhom cigarete.

„Dokle god se ja pitam, nemam šta da im kažem dok ne budem razgovarala s tvojim dedom“, reče. Osmehnu mi se zatim, pažljivo dunu dim kroz prozor i stade da ga tera šakom od mog lica.

Već je bila zaustila da me pita šta to nije u redu, te zato rekoh:

„Nateraćemo ih sutra da dođu u kliniku“, i zavukoh se u krevet. Zora ispuši cigaretu, ali osta tu gde je, škiljeći kroz prozor. Potom proveri vrata sobe.

„Šta misliš, zaključavaju li dole?“

„Verovatno ne“, kazah. „Vrata verovatno zvrje širom otvorena, da uđe lahor paravojnih silovatelja.“

Ona nevoljno ugasi svetlo, i dugo je vladala ćutnja. Bila je budna i zurila je u mene, a ja sam čekala da zadrema kako ne bih morala da smišljam šta ću reći.

U prizemlju, prigušen krpom kojom mu je prekriven kavez, papagaj reče:

„Kosti speru, telo nosi, a srce ostavi.“

2. RAT

Gavran Gajle

Sve što je nužno da bi se razumeo moj deda počiva između te dve priče: priče o tigrovoj ženi i priče o besmrtnom čoveku. Te priče teku kao tajne reke kroz sve druge priče njegovog života - o dedinim vojničkim danima; o njegovoj ogromnoj ljubavi prema mojoj babi; o godinama koje je proveo kao hirurk i tiranin na Univerzitetu. Jedna, koju sam saznala posle njegove smrti, jeste priča o tome kako je moj deda postao čovek; druga, koju mi je sam pričao, jeste o tome kako je opet postao dete.

Rat je krenuo tiho, početak mu je protekao prigušen decenijom koju smo proveli na rubu provalije, čekajući ga da dođe. Deca u školi govorila su:

„Samo što nije“, ne znajući ni o čemu pričaju, već samo ponavljajući ono što su već godinama slušala kod kuće.

Najpre su bili izbori, pa pobune, ubistvo jednog ministra, masakr na ušću, i potom Sarobor - a posle Sarobora kao da je nešto pušteno s lanca, otrglo se.

Pre rata, svake sedmice od moje četvrte godine, deda i ja smo išli u tu našu šetnju do tvrđave da vidimo tigrove. Uvek samo nas dvoje. Krenuli bismo odozdo i izašli zadnjom stranom Strmine, starom kolskom stazom kroz plitku dolinu parka na zapadnoj strani grada, prelazeći desetine tankih bistrih potoka što curkaju kroz nisko rastinje gde sam, kao mala, provela bezbrojne sate, s granom u ruci, skidajući mokro jesenje lišće s mahovinastog kamenja u besplodnoj hajci na punoglavce. Moj deda, poguren, s rukama što se klate - veslaju, doviknula bi baba s balkona dok nas posmatra kako odlazimo, *opet veslaš, doktore* - grabio je dugim koracima, u jednoj ruci noseći torbu punu naših ponuda s pijačne tezge. Obično je bio u prsluku i širokim pantalonama, u košulji s kragom i dugim belim rukavima, uglancanim bolničkim cipelama, čak i leti, na uzbrdnim stazama. Hitajući za njim u izlizanim patikama, za dobar lakat niža od njega, trebalo je samo da održim korak s njim. Kad pređemo prugu i prođemo pored mesta gde sam, sa sedam godina, sletela s bicikla pa posle cmizdrila čitavih pola sata, koliko je trajalo lečenje mojih razderanih kolena uz pomoć krpe natopljene rakijom, puteljak je počinjao da se penje strmo naviše.

Kad bi video da zaostajem, deda je zastajao, brisao čelo i govorio:

„Šta je to, šta je to? Ja sam običan starac - hajde, je li ti srce sunder

ili pesnica?"

I tad bih ja ubrzala i odbrektala čitav uspon dok se on žali, s nepodnošljivim uživanjem, kako promuklo šištim, kako me nikad više neće povesti sa sobom ako uporno i dalje budem zvučala kao lasica u džaku s krompirom, ako nameravam da mu kvarim lepe sate provedene napolju. Sa vrha Strmine, puteljak se spuštao niz dugu, cvećem prošaranu rudinu preko koje se na istoku mogao videti provaljeni rimski zid, kamenje rasuto od davno začutale topovske paljbe, a iza njega kaldrmisani bulevar Starog grada sa svojim prašnjavim, od sunca razmrljanim prozorima, svetlonarandžastim krovovima, dimom roštilja što se vije ispod šarenih tendi kafana i suvenirnica. Golubovi, tako gusto sjaćeni da se vide i sa brda, gegali su se kao zabaljene žene gore-dole po ulici koja savija ka pristaništima, tamo gde se reke danonoćno sudaraju pri vrhu poluostrva. A onda se pogled prekidao jer bismo stigli do dvorišta tvrđave i platili ulaz u zoološki vrt - radnim danom uvek jedini u redu jer se čitav Grad predao popodnevnom odmoru posle ručka, uvek prolazeći pored kamila sa zelenim gubicama i ograde s nilskim konjima na kojoj su naslikane čaplje, uvek pravo ka delu gde tigrovi neumorno patroliraju duž starih rešetaka.

Kad sam napunila trinaest godina, taj obred s tigrovima počeo je da mi smeta. Povratak iz zoološkog vrta bez izuzetka su obeležavali susreti s nekim koga znam: s drugovima, klincima moga uzrasta, koji su odavno prestali da se druže sa svojim starijima. Viđala sam ih kako sede po kafićima, puše na ivičnjaku pred pragom Skupštine. A oni bi videli mene, i upamtili da su me videli, upamtili dovoljno da se tome blago podsmevaju u školi. Njihovo zadevanje nije bilo iz zlobe, već tek onako; ali podsećalo me je na to da sam zatočenik jednog rituala koji više ne osećam kao nužan. Tad nisam znala da taj ritual nije samo zarad mene.

Gotovo odmah po izbijanju rata, gradska uprava je zatvorila zoološki vrt. To je bilo tobož da bi se sprečilo bilo šta slično incidentu u Zobovu: jedan student je u prestonici našeg uskoro južnog suseda bacio bombu na prodajni štand zoološkog vrta i ubio šest ljudi. To je bio deo plana gradske uprave, preventivna odbrana grada i građana - odbrana koja se u najvećoj meri oslanjala na gajenje panike i namerno prenaduvavanje neprijateljskih resursa. Zatvorili su zoološki vrt, ukinuli autobuski prevoz, zamandalili novopreimenovanu Narodnu biblioteku.

Ako se ne računa to što je narušilo jedan detinji obred kog sam se više nego spremno odrekla, zatvaranje zoološkog vrta i nije bilo neki

povod za uzbunu. Duboko u sebi, svi smo znali, isto kao i gradska uprava, da se rat vodi na bezmalo hiljadu i nešto kilometara od nas i da je opsada Grada takoreći nemoguća - već smo bili zaskočili neprijatelja nespremnog. Znali smo da se napad nikad neće dogoditi jer je naša paravojska zauzela fabriku aviona i pistu u Marhanu pre gotovo šest meseci, ali uprava je i dalje nalagala policijski čas i obavezno zamračivanje od deset uveče, čisto za svaki slučaj. Sipali su letke sa upozorenjima da svako i svugde može biti neprijateljski obaveštajac, da je bitno da razmotrimo imena i prezimena svojih prijatelja i komšija pre no što se opet sastanemo u svojoj stalnoj kafani, i da ćemo, u slučaju izdaje, sami sebe morati da smatramo odgovornim za ono što nismo prijavili.

S jedne strane, život je tekao dalje. Šestoro ili sedmoro dece iz mog odeljenja nestalo je maltene odmah - bez najave, bez reči oproštaja, onako kako to obično rade izbeglice - ali ja sam i dalje svakog jutra klančala u školu sa spakovanom užinom. Dok su Bulevarom prolazili tenkovi koji su se zaputili na granicu, ja sam sedela pored prozora i vežbala matematiku. Pošto je rat bio nešto novo i daleko, pošto se ticao nečeg čime moja porodica nije želela da se zamaram, a za šta ja nisam naročito ni marila, još sam išla na časove slikanja i na kafu sa Zorom, na rođendane i u kupovine. Deda je i dalje držao seminar i obavljao bolničke obilaske, i svakog jutra išao na obližnju pijacu, i još je jabuke prao sapunom pre nego što će ih oljuštiti. Takođe je čekao u redu za hleb i po šest sati, ali ja sam za to saznala tek kasnije. Majka je još nosila slajdove za predavanja iz istorije umetnosti na Univerzitetu, baba je još zasedala u terminu filmskih klasika da gleda Klarka Gejbla kako se smeška Vivijen Li.

Udaljenost borbi stvarala je privid normalnog života, ali nova pravila su izrodila promene u stavu koje nisu odgovarale planovima uprave. Oni su ciljali na strukturu, na kontrolu, na paniku koja proishodi pokornošću - a umesto toga su dobili društvenu raspojasanost i ludilo. Da bi prkosili policijskom času, omladinci su se parkirali na Bulevaru, ponekad u nizovima od po deset kola, i po čitavu noć sedeli na haubama i pili. Ljudi su zatvarali radnje radi pauze za ručak, odlazili u kafanu i po tri dana se nisu vraćali. Dešavalo se da pođeš zubaru i ugledaš ga kako sedi na nečijem stepeništu u majici, s vinskom flašom u ruci, i tad mu se ili pridružiš, ili se okreneš nalevo krug i vratiš se kući. Bilo je to ispočetka krajnje bezazleno - dok koju godinu potom nisu

krenule pljačke, pre no što je paravojska zadobila vlast - u onom slavju kakvo se rađa kad ljudi, ne priznajući to, zajedno stoje na rubu propasti.

Klince moje generacije još je nekoliko godina delilo od suočenja sa inflacijom koja će nas u pekaru slati s hrpama roditeljskog novca na kolicima, ili nas primoravati da prodajemo košulju u školskom hodniku. Tih prvih šesnaest meseci rata gotovo da nisu posedovali realnost, i zato su bili neverovatni, neodoljivi, jer činjenica da se nešto strašno događa negde drugde, a u isto vreme i nama, davala nam je prostora da nekažnjeno sprovodimo anarhiju. Nije nas bilo briga što na nepunih petsto kilometara od nas devojčice čuče u skloništima i dobijaju menstruaciju u sedmoj godini. U Gradu, mi nismo bili samo pogođeni ratom; mi smo bilo ovlašćeni da se prenemazemo. Kad ti roditelji kažu: vuci se u školu, imao si puno pravo da odbrusiš: rat je, i da umesto u školu odeš na reku. Kad te uhvate da se ušunjavaš u kuću u tri izjutra, a kosa ti bazdi na dim, činjenica da je rat sprečava ih da ti otkinu glavu. Kad od komšija čuju da je tvoje društvo viđeno kako šiša Bulevarom brzinom od sto pedeset na sat, dok se ti nimalo elegantno saginješ kroz otvoren krov, nisu mogli osporiti to da je rat, i da ćemo možda ionako svi izginuti. Osećali su se odgovornima, a mi smo zloupotrebljavali njihovu grižu savesti jer nismo imali dovoljno pameti.

Uprkos svim naporima da se nastavi kao i ranije, školski sistem nije mogao sprečiti da u njega uklizi rat, koliko god bio dalek: to smo videli po odsustvu školskih drugova, odsustvu knjiga, odsustvu svinjskih fetusa (koje smo Zora i ja, čak i tad, revnosno iščekivale da bismo brljale po njima). Trebalo je da izazivamo hemijske reakcije i obavljamo proste disekcije, ali hemikalija nismo imali, a svinjski fetusi ostali su kao taoci u nekoj laboratoriji, negde preko vazda promenljive granice. Umesto toga, pravili smo beskonačna strujna kola od žica i minijature sijalica. Ostavljali smo stare novčiće na kiši da uhvate patinu, a onda ih kuvali u vodi sa solju i sodom bikarbonom da ih očistimo. Imali smo nekoliko crteža seciranih žaba, koje smo silom prilika morali da urežemo u pamćenje. Neobjašnjivo zašto, imali smo i poprečni presek konjske noge sačuvane u formaldehidu u jednoj četvrtastoj tegli, koji smo skicirali i iznova skicirali, sve dok se s pravom nije moglo pretpostaviti da bi svako od nas umeo da obavi grubu operaciju na konju sa obolelim kopitom. Uglavnom smo, od osam ujutru do četiri po podne, čitali naglas iz udžbenika.

Još crnje i gore, sukob je nužno izazvao i prilično pristrasno

preseljavanje viših razreda na više spratove; drugim rečima, što si stariji, to si dalje od skloništa u podrumu škole. Tako smo, napunivši četrnaest godina, Zora i ja završile u učionici na betonskom krovu, s pogledom na reku, u četvrtastoj kulici sa ogromnim prozorima, gde su obično smeštani predškolci. Sve je u tom naročitom prerasporedu prostora ukazivalo na to da je obavljen na brzu ruku: zidovi učionice bili su oblepljeni princezama naslikanim vodenim bojama, a na prozorskoj dasci nizale su se čaše od stiropora pune zemlje, iz kojih će, kako nam rekoše, s vremenom iznići pasulj. Poneki je čak i nikao. Bilo je tu i crteža porodičnih stabala, ali neko je imao dovoljno prisustva duha da ih poskida, te je pod tablom ostao komad golog zida. Sedeli smo tamo, crtali ono konjsko kopito, izgovarali rečenice u stilu: rat je; ako nas bombarduju, makar ćemo sići brže od onih malih, vrlo smo nonšalantno to prihvatili. Neprekinuti prozor učionice-kule priuštio nam je 360 stepeni pogleda na Grad, od velikog brda na severu pa do tvrđave preko reke, iza koje se u zelenoj liniji uspinjala i spuštala šuma. Videli su se u daljini visoki fabrički dimnjaci što su bljuvali mlazeve guste kao katran, i kockasti obrisi starih predgrađa. Videlo se kube bazilike na Univerzitetском brdu, sa sjajnim i džinovskim četvrtastim krstom na vrhu. Videli su se gvozdeni mostovi - oni što su još stajali u našem gradu, uzvodno i nizvodno gotovo da ih nije više ni bilo, pretvoreni su u razvaline u vodi. Videli su se splavovi uz obalu, napušteni i zardžali, a za njima, uz reku, pri ušću, karton-grad, gde žive Cigani, s mokrim papirnim zidovima i crnim dimom ognjišta na kojima gori balega.

Nastavnica nam je te godine bila sitna žena koja se predstavljala kao M. Dobravka. Imala je nervozne ruke i naočari koje su joj toliko često klizile da je stekla naviku da ih vraća mrdajući nosom. Posle ćemo saznati da je M. Dobravka svojevremeno bila politički umetnik, te da se, kad smo mi završili malu maturu, preselila nekuda kako bi izbegla proganjanje. Nekoliko godina kasnije, podstakla je grupu srednjoškolaca da izradi plakat protiv uprave, zbog kog su ovi završili u zatvoru, a ona je jedne noći nestala na putu od stana do novinskog kioska na uglu svoje ulice. U to vreme, potpuno nesvesni njenih opredeljenja, neupoznati s njenim ogorčenjem zato što nema nastavnih sredstava da predaje i svoj predmet, a nekmoli predmet s kojim nije prisna, mi smo je smatrali urnebesnom. A onda nam je donela dar.

Bio je onaj ludi martovski toplotni talas, vreo kao leto, i mi smo bili došli u školu i poskidali cipele, čarape i dukserice. U kuli je bilo kao u

staklenoj bašti. Vrata smo držali otvorena, ali svejedno smo bili mokri od znoja, i puni one nežne pomame koja naiđe s neočekivanim vremenom. M. Dobravka stigla je sa zakašnjenjem i zadihana. Pod jednom miškom nosila je ogroman paket umotan u foliju, koji je otvorila da bi se ukazala dvoja džinovska pluća, ružičasta, vlažna, meka kao saten. Kršenje racionisane raspodele mesa. Kontrabanda. Nismo je pitali gde ih je nabavila.

„Raširite novine po stolovima“, rekla je, a naočari su joj smesta spale. Posle deset minuta, obliveni znojem koji nam je kapao s lica, nagingjali smo se nad njom dok je pokušavala da raseče i raširi jedna pluća kuhinjskim nožem koji je donela. Pluća su se opirala nožu, iskakala levo i desno kao gumena lopta. Meso je već počinjalo da zaudara, pa smo terali muve.

„Možda bi trebalo da ih stavimo u frižider“, rekao je neko.

Ali M. Dobravka je bila besomučna. Odlučno je rešila da nešto izvuče iz rizika koji je preduzela, da nam pokaže kako pluća rade, da ih raseče kao platno i predstavi nam *alveole*, splasle vrećice za vazduh, debelu belu hrskavicu bronhijalnih cevčica. Stala je da struže po jednom uglu plućnog krila, i kako je strugala, tako je sve jače i jače zamahivala, dok na kraju nismo svi uzmakli posmatrajući je kako razdire pluća sa strane, s naočarima koje joj šetaju gore-dole, gore-dole dok ona jednom rukom pritiska, a drugu pomera kao da pumpa vodu iz cisterne.

Tad su joj pluća izletela iz ruku i kliznula po aluminijumskoj foliji do kraja stola, pa na pod. Ostala su tamo da leže, teška i eksplicitna. M. Dobravka ih je nekoliko časaka gledala, ali muve su ih odmah našle i oprezno se zaputile duž otvora dušnika. Tad se sagla, dohvatila ih i opet ih bacila na novine.

„Ti“, obratila se meni, jer slučajno sam se ja zadesila pored nje. „Donesi iz kafe-kuhinje jednu slamku i naduvaj ovo plućno krilo. Hajde, brzo.“

Otad je M. Dobravka postala visokopoštovana figura, naročito za mene. Ta pluća - njen čin krijumčarenja radi nas, njeno stajanje nad nama dok smo na smenu duvali u njih, jedno za drugim - zacementirala su moju želju da postanem doktor.

M. Dobravka je takođe takla u naš odnos prema kontra-bandi, bila je to opsesija koja je počinjala da zahvata već čitav Grad. Za nju je to bilo snabdevanje nastavnim sredstvom. Odjednom, zato što to ne možemo imati, zato što je skupo i što se teško nabavlja, želeli smo ono što nikad

pre nismo ni u snu poželeti, stvari koje će nam dati prava da se razmećemo: imitacije brendiranih torbi, kineski nakit, američke cigarete, italijanske parfeme. Zora je počela da se maže majčinim karminom, a onda i da traži načina da neki karmin kupi i sebi. Šest meseci po zalasku u rat, njoj se prohtelo francuskih cigareta i nijedne druge nije htela da puši. Sa svojih celih petnaest godina, sedela je za stolom u našoj kafanici na Trgu revolucije i prezrivo izvijala obrvom na momke koji su se verovatno iz petnih žila namučili da bi je impresionirali domaćim duvanom. Na nekoj žurki za koju se ne sećam da sam na njoj bila ona se smuvala s Brankom, koji je imao dvadeset jednu godinu i šuškaloo se da nosi pištolj. Nisam to odobravalaa, ali bio je rat. A osim toga, posle se ispostavilo da je panker i da mu je najveći prekršaj što krade radio-aparate.

Vikendima smo Zora i ja ponajviše silazile do najnižeg dela Starog grada i parka uz пристаниšte. Tu je bilo okupljalište studentarije, epicentar kontrabandističkih aktivnosti, a momci, krakati i sa ptičjim ramencima, sedeli su duž ograde za poredanim stolovima i kutijama, i izloženim video-kasetama, naočarima za sunce i majicama. Zora je, u svojoj najkraćoj suknjici, praćena sočnim dobacivanjima, prolazila do mesta gde je Branko imao tezgu i sedeo skrštenih nogu svirajući harmoniku i pijući pivo, a kako se smrkavalo, tako je on pravio predahe od prodaje robe da bi je povatao iza kontejnera. Za to vreme ja sam ostajala u kolima, sa spuštenim prozorima, nogu prekrštenih i izbačenih kroz desni prednji prozor, dok mi bas-linija Springstinove „*Im on Fire*“ gruva u krsta.

Tako me je Ori i našao - Ori, koji je prodavao lažnjake brendirane robe zaklinjući se da ih možeš uklopiti uz odeću, prtljag, galanteriju a da se i ne primeti. Imao je sedamnaest godina, bio mršuljav, sa stidljivim osmehom, još jedan momak kom je ratno doba podarilo znatno više privlačnosti nego što bi je inače posedovao, ali imao je drskosti da gurne glavu u kola i upita, misleći na moj izbor muzike:

„Sviđa ti se stvar? Hoćeš još?“

Ori je naleteo na moj jedini greh, koji sam jedva uspevala da obuzdam. Uprava je bila pozatvarala sve radio-stanice osim dve, i zahtevala je da se neprekidno puštaju narodnjaci koji su bili demode čak i po standardima moje babe. Druge godine rata bilo mi je već muka od pesama koje kao metafore koriste drveće i burad. I ne znajući da mi nedostaju, ja sam želela Boba Dilana, Pola Sajmona, Džonija Keša. Kad

me je prvi put izvukao iz kola, Ori me je poveo preko pristaništa do izvrnutog sanduka koji je čuvao tronogi pas-mešanac, i pokazao mi svoje blago, poredano po abecednom redu, s pogrešno prevedenim tekstovima, rukom pisanim na notnom papiru, presavijenom i udenutom u kutije s kasetama. Nekom čarolijom, imao je vokmen, koji ga je maltene već sam po sebi činio vrednim ljubavnih sastanaka, te smo seli na pod iza njegovog stola, svako sa po jednom slušalicom, i tako me je proveo kroz svoju zbirku i spustio ruku na moju butinu. Kad sam posle nekoliko nedelja pokušala da kupim Grejslend, on je rekao:

„Rat je, pare nisu ništa“, i poljubio me. Sećam se kako su me iznenadila njegova usta, razlika između suve spoljašnjosti tih usta i mokre unutrašnjosti, i kako sam o tome razmišljala dok smo se ljubili, pa i posle.

Ljubili smo se još tri meseca, i za to vreme se moja muzička kolekcija sigurno utrostručila, a onda je Ori, kao i mnogi drugi momci njegovih godina, nestao. Ja sam bila pozajmila od njega vokmen i tri večeri sam trkom dolazila u naš kafić da bih mu ga vratila - na kraju mi je neko rekao da je nestao, a nisu znali da li je stupio u vojsku ili izbegao mobilizaciju. Vokmen je ostao kod mene, spavala sam s njim, što je po svoj prilici bio neki moj izraz osećanja da mi Ori nedostaje, ali stvarnost, to da je nestao, nisam uspela da pojmem sve dok nisu nestale i neke druge stvari.

Tri godine provela sam ogrezla u blagom bezakonju rata, dok ih je moj deda proveo u veri da će se rat ubrzo završiti, i praveći se da se ništa nije promenilo. Sada znam da je gubitak tigrova za njega bio veliki udarac, ali pitam se nije li njegov optimizam imao isto toliko veze i sa mojim ponašanjem, s njegovim odbijanjem da prihvati da me je, makar na neko vreme, izgubio. Veoma smo se malo viđali, i iako posle nismo pričali o tim godinama, znam da su drugi njegovi rituali tekli nenarušeni, neizmenjeni. Doručak uz novine, za njim turska kafa koju je skuvala baba; lična prepiska, uvek po azbučnom redu, onako kako ide njegov adresar. Odlazak do pijace po sveže voće - ili po bilo šta drugo što uspe naći, budući da je rat, dokle god može s nečim da se vrati. Ponedeljkom i sredom popodneвно predavanje na Univerzitetu. Ručak, zatim popodnevni san. Neka laka gimnastika; nešto gricne za kuhinjskim stolom; gotovo uvek suncokret. Potom nekoliko sati provede u dnevnoj sobi s majkom i bakom, katkad pričaju, katkad samo sede zajedno. Večera, zatim sat vremena čita. Leganje.

Komunicirali smo, ali uvek bez međusobnog sažaljevanja, uvek bez obznanjivanja da je sad sve drugačije. Kao onda kad me je primorao da ostanem kod kuće radi porodične proslave Božića, pa sam čitave noći pila konjak zato što sam znala da me pred gostima neće grditi. Ili kao onda kad sam kući došla u četiri - s razmrljanim ajlajnerom i kosom u neredu, nakon jednog malo dužeg sastanka sa Orijem, iza pokvarenog prodajnog automata - i zatekla dedu na ivičnjaku pred našom zgradom, u povratku iz ambulante hitne pomoći iz koje su ga zvali, uljudno pokušavajući da odbije nasrtaje dugonoge plavuše za koju sam ubrzo shvatila da je prostitutka.

„Vidiš, evo mi i unuke“, čula sam ga kako govori dok sam prilazila, glasom davljenika. Od olakšanja mu se zategla koža oko slepoočnica, što je reakcija kakvoj se nikad ne bih nadala s obzirom na okolnosti mog povratka. Stala sam na ivičnjak pored njega, a on me je šćepao za ruku. „To je ona“, veselo je rekao. „Vidiš, to je ona.“

„Odbij“, rekla sam kamenjarki, vrlo svesna da se moj rođeni brusthalter jedva drži na meni, na jednoj jedinoj usamljenoj kukici koja svakog časa može da popusti i čitavu situaciju pretvori u još neprijatniju.

Deda je dao prostitutki pedeset dinara, a ja sam stajala iza njega dok je otključavao vrata u prizemlju, posmatrajući je kako se udaljava ulicom na nogama tankim kao trščice, s jednom štiklom za trun nižom od druge.

„Zašto si joj dao taj novac?“ upitala sam kad smo pošli uza stepenice.

„Tako gruba ne smeš biti ni prema kome“, kazao je on. „Nismo te tako vaspitali.“ Nije zastao da me pogleda kad smo stigli do vrata. „Sram te bilo.“

Takvo je bilo opšte stanje godinama. Deda i ja, ne objavljujući to naglas, bili smo u pat-poziciji. Njegovo zavrtnje česme oborilo mi je džeparac do novih dubina, pa sam počela da se zaključavam u svoju sobu i pušim tamo kradom.

Time sam bila zauzeta jednog prolećnog popodneva kad je zazvonilo zvonice. Nekoliko časaka potom zazvonilo je opet, pa opet. Mislim da sam verovatno viknula da neko ode i otvori vrata, ali kako niko to nije uradio, spustila sam cigaretu na prozorski pleh moje sobe i sama pošla.

Sećam se oblika tog crnog šešira sa uskim obodom koji je zaklanjao veći deo špijunke, i nisam videla tom čoveku lice, ali sam gorela od želje da se vratim u sobu i bila sam razdražena što niko iz kuće nije otvorio vrata.

Kad sam ih otvorila, taj čovek je rekao kako je tu jer mu treba doktor. Imao je tanak glas i podbulo lice koje je izgledalo kao da je na silu ugurano pod šešir, verovatno zato što ga, pre svega, nije ni skinuo pri pozdravu. Učinilo mi se da sam ga negde već videla, da je službenik u nekoj bolnici, možda, pa sam ga uvela i ostavila ga u predsoblju. Majka je bila na fakultetu, spremala se za predavanje; deda i baba su zajedno jeli kasni ručak u kuhinji. Deda je jednom rukom jeo, a drugom preko stola držao babu za zglobov šake. Ona se smešila zbog nečega, a onog trena kad sam ušla, pokazala je na šerpu s punjenim paprikama na šporetu.

„Pojedi nešto“, rekla je.

„Posle“, kazala sam ja. „Na vratima je neki čovek, traži te“, obratila sam se dedi.

„Ko je sad kog đavola pa to?“, kazao je deda.

„Ne znam“, rekla sam ja.

Još nekoliko zalogaja punjene paprike, dok deda promisli.

„Pa šta taj zamišlja? Reci mu da čeka. Ja ručam s mojom ženom.“ Baba mu je na to dodala hleb.

Uvela sam šešir u dnevnu sobu, i on je tamo sedeo valjda dvadeset minuta, gledajući oko sebe. Dakle, niko me nije mogao optužiti da sam negostoljubiva. Otišla sam da mu donesem vode, ali kad sam se vratila, videla sam da je iz akten-tašne izvadio beležnicu i da žmiri u slike na našim zidovima, škrabajući kao da vrši nekakav popis. Oko mu je preletelo preko dedinih i babinih fotografija sa venčanja, preko babinog starog kompleta za kafu, starinskih flaša iza staklenih vrata kredenca za pića.

Pisao je i pisao, i ja shvatih koliko sam se gadno prešla kad sam ga pustila u kuću. Prepala sam se, a kad je otpio dva gutljaja vode i zaškiljio u čašu da bi video je li čista, moj strah pretvorio se u plimu besa. Pošla sam u svoju sobu da ubacim Pola Sajmona u vokmen i vratila se u dnevnu sa slušalicama, praveći se da brišem prašinu. Vokmen mi je bio prikačen za džep da ga on vidi, ljutiti točkici moje kontrabandističke trake vrteli su se vidljivo kroz plastični prozorčić, a on je sedeo i treptao u mene dok sam prelazila vlažnom krpom preko televizora i stočića, i fotografija s dedinog i babinog venčanja. Mislila sam da mu time idem uz nos, ali njega ništa od toga nije pomelo, već je produžio da piskara u beležnicu sve dok deda nije izašao iz kuhinje.

„Izvolite?“, rekao je, i šešir je ustao i rukovao se s njim.

Šešir je rekao dobar dan i objasnio da je tu u ime kancelarije za

popis. Pokazao je dedi svoju vizitkartu. Ja sam smanjila jačinu u slušalicama i stala da brišem knjige, jednu po jednu.

„Pa?“ rekao je deda. Nije ponudio *šešir* da opet sedne.

„Ovde sam da potvrdimo vaš datum rođenja i podatke o služenju vojnog roka“, rekao je *šešir*. „U ime kancelarije za popis.“ Deda je stajao s druge strane stočića, prekrštenih ruku, odmeravajući *šešir* od glave do pete. „To je standardni postupak, doktore.“

„Onda postupajte.“

Šešir je stavio naočari i otvorio fasciklu na onoj strani na kojoj je žvrckao. Prošao je velikim, belim prstom niz stranicu i, ne dižući pogled, upitao dedu:

„Je li tačno da ste rođeni 1932?“

Deda je jednom klimnuo glavom.

„Gde?“

„U Galini.“

„A gde je to?“ Ni sama to nisam znala.

„Jedno četristo kilometara severno odavde, rekao bih.“

„Braće, sestara?“

„Nemam.“

„Radili ste pri Narodnoj vojsci od četrdeset sedme do pedeset šeste?“

„Tačno.“

„A zašto ste je napustili?“

„Da bih radio na Univerzitetu.“

Šešir je to pribeležio, pa pogledao u dedu i osmehnuo se. Deda nije uzvratio istim izrazom lica, pa je *šeširu* osmeh splasnuo.

„Dece?“, rekao je *šešir*.

„Jedna ćerka.“

„Gde ona živi?“

„Ovde.“

„Unučadi?“

„Jedna unuka.“

„Ima li u kući muškaraca između osamnaest i četrdeset pet godina, ili takvih kojima je ovaj stan upisan kao mesto boravka?“

„Nema“, rekao je deda.

„Gde vam je zet?“

Dedina usta su se mrdnula kao da je prešao jezikom preko zuba.

„Ovde nema drugih muškaraca.“

„A - oprostite mi, doktore, standardni postupak - vaša žena?“

„Šta s njom?"

„Je li i ona rođena u Galini?"

„Zašto, hoćete nju da regrutujete?"

Šešir ne odgovori. Tobož je pratio nešto niz stranicu, brojeći.

„Puno ime i prezime vaše supruge, doktore?"

„Gospođa doktorovica", reče deda. To je tako izgovorio da je šešir digao pogled s beležnice.

„Kao što rekoh, doktore, ovo je standardni postupak kancelarije za popis."

„Ne verujem vam, i ne sviđaju mi se vaša pitanja. Za nečim njuškate, i slobodno me možete pitati otvoreno da bismo što pre izašli na čistac."

„Gde vam je žena rođena?"

„U Saroboru."

„A-ha", reče šešir. Ja prestadoh da brišem, samo sam stajala tamo s mokrom krpom u ruci i gledala čas u dedu, čas u šešir. Mogla sam da zamislim babu kako sedi s druge strane vrata, u kuhinji, i sve ovo sluša. Bili smo čuli da se takve stvari događaju; u kuću sam ga pustila ja.

„A porodica vaše žene živi...?"

„Porodica moje žene živi u ovoj kući."

„Je li vaša žena u kontaktu s nekim iz Sarobora?"

„Naravno da nije" reče deda. Tek kasnije ću shvatiti šta je za njega značilo kad je dodao: „Čak i kad bi želela da bude, mislim da bi to bilo teško izvesti, s obzirom na to da je sravnjen sa zemljom."

„Moj je posao da pitam", kaza šešir sa umilnim osmehom. Očigledno je pokušavao da se vrati na pravu stazu, da se dodvori, pa je razmahnuo rukom po sobi. „Vi ste čovek visokih primanja, pa ako bi vaša žena još imala u Saroboru sestru ili brata..."

„Napolje", izgovorio je deda. Šešir je tupavo žmirnuo u njega. Meni se ukrutio vrat, a kapi hladne vode s krpe cedile su mi se niz spoljašnju stranu noge.

„Doktore...", zaustio je šešir, ali deda ga preseče.

„Marš napolje." Ruke je bio stavio iza leđa i sad se njihao napred-nazad na petama. Ramena su mu se pograbila napred, čitavo lice utonulo mu je u nekakvu grimasu. „Napolje iz moje kuće. Napolje."

Šešir je zaklopio beležnicu i spakovao je. Onda je uzeo akten-tašnu i spustio je na ivicu stočića.

„Nema potrebe za ovim nesporazumom."

„Čujete li vi mene?“, upitao je deda. A onda, bez upozorenja, jednim pokretom protegao se napred, dograbio ručku akten-tašne i povukao je. Šešir je nije pustio, pa se zateturio još se držeći za nju, a stočić se preturio tumbе, vaza i stare novine i časopisi sručili su se na pod, zajedno sa sadržajem akten-tašne, koja se otvorila. Šešir kleče, zajapuren - *prokletstvo, vidite sad ovo, nema potrebe za tim, gospodine* - pokušavajući da ugura sve svoje papire natrag u tašnu, a moj deda odjednom, kao neki lik u crtanom filmu, stade da šutira sve one popadale novine i pisma i kupone, razbacujući nogama gomilu i dižući oblake hartija. Delovao je smešno, onako dugonog i nezgrapan u odelu, dok je kao bezumni razmahivao rukama i govorio, ni za trun ne povišavajući glas: „Napolje, napolje, napolje, marš napolje.“ Kad je šešir završio s trpanjem svog poseda natrag u akten-tašnu, deda je već pridržavao otvorena vrata.

Tri meseca posle toga, uprava se naročito gadno obrušila na ugledne doktore. Očigledno moj deda nije bio jedini kog su neke spone vezivale sa starim sistemom, s pokrajinama, s porodicama koje tamo žive. Doktori stariji od pedeset godina za koje se sumnjalo da gaje lojalna osećanja prema ujedinjenoj državi suspendovani su s posla i obavešteni, napismeno, da će im predavanja na Univerzitetu biti pomno nadgledana.

Uprkos tome što su ga nagoni uporno vukli da nas zaštiti, deda je još patio od one nacionalne odlike našeg naroda koja se često pogrešno smatra glupošću, ali više je jedna ogorčena povređenost. Pozvao je bravara kog je jednom lečio od kamena u žuči, i tražio da mu na ulazna vrata namesti najsloženiji postojeći sistem brava. Zbog njega je unutrašnjost vrata donekle ličila na sat, i bila su potrebna tri zasebna ključa da se uđe spolja. Zvuk tih zupčanika kad se pokrenu probudio bi i mrtve. Iako ga zakidanje prakse nije u potpunosti sprečilo da predaje na Univerzitetu, deda je ponudio ostavku. Potom se telefonom javio svojim pacijentima, koje sad nije smeo da prima - bolesnima od astme i žrtvama reumatoidnog artritisa; mesečarima, prosvetarima koji su onedavno prestali da puše, građevinskim radnicima kojima su stradala leđa, paraplegičarima i hipohondrima; jednom tuberkuloznom odgajivaču konja; proslavljenom pozorišnom glumcu koji je ujedno bio i bivši alkoholičar na lečenju - i udesio raspored kućnih poseta koji je, makar meni, delovao kao beskrajan.

Ja sam sedela u fotelji kraj njegovog stola dok je on obavljao te pozive i prevrtala očima. Nisam mogla da dokučim je li njegova odluka

posledica posvećenosti pacijentima ili nekakav dalek prosev iste one pubertetske tvrdoglavosti koju sam prepoznavala i u sebi, u Zori, u klicima s pristaništa. Mogućnost da je posredi to drugo prepala me je, ali nisam imala hrabrosti da ga izazovem na tom frontu, da ga upitam je li moguće da će rizikovati sve zbog nečega što bi kod nas izgledalo kao nadmoćan prkos, ali će se kod njega voditi kao neoprostiva glupost. Umesto toga - u obraćanju koje je valjda bilo nešto najduže što sam mu rekla za više meseci - poturila sam mu pod nos, redom, sve pogubne scenarije, ali nijedan ga ni najmanje nije uzdrmao: *Šta ako neki pacijent bude indiskretan? Šta ako te neko prati kad ideš u kućnu posetu? Šta ako u apoteci krenu da ispituju kako to da ti sam ispisuješ sve te recepte za bolesti koje očevidno nemaš? Šta ako neko kog ti lečiš umre, lupi ga infarkt, doživi izliv krvi u mozak, javi mu se aneurizma - šta ako tebe otkriva za njegovu smrt zato što ti pacijent nije otišao u bolnicu? Šta ako završiš u zatvoru, optužen za ubistvo? Šta će s nama biti?*

„Zašto moram ja da budem odrasla?“, pitala bih Zoru dok sedimo za našim stalnim stolom, čekajući da Branko krene da dreči u mikrofona. „Zašto moram ja da mu otvaram oči kad god uradi nešto budi bog s nama?“

„Znam“, rekla bi Zora cmokćući usnama u pravcu svog ogledalceta u pudrijeri. „Stvarno.“

Deda je sigurno primetio da me viđa znatno češće nego za poslednje dve godine. Sigurno je primetio da u cik zore kafu kuvam ja, a ne baba; da se naše rasprave za doručkom oko najnovijih vesti ne prekidaju mojim mahanjem ruke i mrmljanjem: šta očekujete, rat je, već se razlivao i niz stepenice, i na ulicu kad pođem s njim da obavi kupovinu na pijaci; da se bunim kad baba hoće da namesti krevete, ili da secka neko pretvrdo povrće, ili da gleda televiziju umesto da odspava. Sigurno je shvatio da domaće zadatke radim u kuhinji svako veče kad on ode u svoje kućne posete, i da budna rešavam ukrštene reči kad se vrati. Sigurno je sve to primetio, ali ništa nije rekao na te moje nove obrede, i nikad me nije pozvao da učestvujem u nekom njegovom. To je, možda, bila kao nekakva kazna, a ja sam tad mislila da je zato što sam dozvolila sebi da se raspojasam, ili što sam pustila šešir u naš stan. Sad razumem da je to bila kazna što sam onako olako digla ruke od tigrova.

Na kraju sam, međutim, po svoj prilici opet zaradila neko poverenje, jer ispričao mi je priču o besmrtnom čoveku.

To je bilo onog leta kad sam napunila šesnaest godina. Neki pacijent

- ne znam koji - borio se sa zapaljenjem pluća, pa su dedine vizite učestale sa jedne na tri nedeljno. Zadremala sam dok sam se rvala sa ukrštenicom, krajnje rešena da ga dočekam, i kad sam se probudila nekoliko sati potom, ugledala sam dedu kako stoji na vratima, paleći i gaseći stonu lampu. Kad me je video da sedam, prestao je, i na nekoliko časaka našla sam se u mrklom mraku.

„Natalija“, čula sam kako kaže, i shvatila da mi daje znak da pređem na kauč. Sad sam ga mogla i videti. Još je na sebi imao šešir i kišnu kabanicu, i od umora se moje olakšanje što ga vidim preobrati u nestrpljivost.

„Šta je?“, rekla sam, sva zgrbljena i grogi. „Šta je?“

Pokazao je prema vratima, a onda rekao:

„Tiho. Dođi.“ Preko jedne ruke bila mu je prebačena moja kabanica, u desnoj je držao moje patike. Očigledno, nije bilo vremena za presvlačenje.

„Šta se dešava?“, rekla sam gurajući nogu na silu u već zapertlanu patiku. „Šta je bilo?“

„Videćeš“, rekao je on pridržavajući mi kabanicu. „Požuri, hajde.“ Pomislila sam: to je to, konačno se desilo - nekoga je usmrtio.

Lift bi digao preveliku buku, pa smo tako sišli stepenicama. Napolju je bila prestala da pada kiša, ali voda se još slivala u odvode, nadolazeći ulicom od pijace i nanoseći zadah kupusa i svelog cveća. Kafić na drugoj strani ulice bio se ranije zatvorio, staza mu je bila preprečena lancem, mokre stolice stajale su naredane na stolovima. Ispod tende apoteke sedela je divovska bela mačka, zgađeno žmirkajući u nas dok smo prolazili ispod svetiljke na uglu ulice. Tad sam već bila digla ruke od dugmadi na kabanici.

„Kuda idemo?“, rekla sam. „Šta se dogodilo?“

Ali deda nije odgovorio. Samo je i dalje koračao ulicom, tako brzo da sam ga pratila maltene trkom. Pomislila sam: ako zaplačem, poslaće me kući, pa sam zato produžila u stopu za njim. Pored pekare, pored banke, pored ugašene prodavnice igračaka gde sam nekada kupovala sličice za moj nikad nepopunjeni album sa Evoksima; pored tezge gde se prodaju mekike, a čiji se šećerni miris zauvek uklinio u vazduh; pored radnje s kancelarijskim priborom, pored novinarnice na sledećem uglu. Posle treće poprečne ulice, shvatila sam koliko je tiho. Prošli smo dva kafića, oba zatvorena, i noćni roštilj koji je obično bio dupke pun, ali ga je noćas zauzimao samo jedan kelner, sedeći i vrteći novčiće po stolu za osam

osoba.

„Šta se kog đavola dešava?“, upitala sam dedu.

Razmišljala sam šta će majka raditi ako se probudi i ustanovi da nas oboje nema. Bližili smo se kraju ulice, tamo gde izlazi na Bulevar, i ja sam pretpostavila da će tišinu našeg hoda razbiti metež duž tramvajskih šina. Ali kad smo tamo stigli, ničeg nije bilo, čak ni jednih jedinih kola da prođu. Čitavom dužinom Bulevara, s kraja na kraj, svaki je prozor bio mračan, a magličast žuti mesec peo se duž krivine stare bazilike na brdu. Kako se uzdizao, tako se činilo da prikuplja oko sebe tišinu kao kakva mreža. Ni zvučka: ni policijskih sirena, ni pacova po kontejnerima nanizanim duž ulice. Nisu se oglasile čak ni dedine cipele kad je stao, pogledao uz ulicu i niz ulicu, a onda skrenuo levo da bi nastavio Bulevarom na istok, preko Konjanikovog trga.

„Sad nema još mnogo“, rekao je, i ja sam uhvatila korak s njim taman koliko da mu vidim lice iz profila. Smešio se.

„Dokle nema još mnogo?“, kazala sam ja, zadihana, ljuta. „Kuda me vodiš?“ Ispravila sam se i zastala. „Ne idem dalje dok mi ne kažeš šta je kog đavola ovo.“

Okrenuo se i pogledao me, rasrđen.

„Stišaj glas, bleso, pre nego što nešto uznemiriš“, prošištao je. „Zar ne osećaš?“ Odjednom su mu ruke poletele iznad glave u širokom luku. „Nije li predivno? Nikog budnog na svetu osim nas.“ I ponovo krenu. Ja sam nekoliko časaka stajala u mestu, gledajući ga kako odlazi, visoka, mršava, nečujna senka. A onda me je preplavilo spoznanje: nisam ja njemu potrebna, već želi da sam tu. Ne shvatajući to, pozvana sam natrag.

Prošli smo pored praznih izloga prodavnica koje su prestale da rade; pored zgrada bez svetla gde se šćućureni golubovi gnezde po požarnim stepenicama; pored jednog prosjaka koji je tako tvrdo spavao da bih ga smatrala mrtvacem da nisam shvatila da se taj trenutak sklopio oko nas, sve umirivši.

Kad sam konačno pristigla dedu, rekla sam:

„Slušaj, ne znam šta radimo, ali volela bih da učestvujem.“

Tada je on odjednom stao u tami ispred mene i ja sam bradom naletela na njegov lakat. Od snažnog sudara odbila sam se unatrag, ali on je posegao rukom i pridržao me za rame dok se nisam povratila. Vilica mi je kvrcnula kad sam prislonila ruku uz nju. Deda je stajao na trotoaru i pokazivao u daljinu puste ulice.

„Tamo“, rekao je, „gledaj.“ Ruka mu se tresla od uzbuđenja.

„Ja ne vidim ništa“, kazala sam mu.

„Vidiš, vidiš“, kazao je on. „Vidiš, Natalija. Pogledaj.“

Zaškiljala sam u ulicu, tamo gde, glatka i sjajna, leže duga sečiva šina. Tamo je, na drugom trotoaru, bilo drvo, svetiljka sa sijalicom na izdisaju, poharan kontejner oboren postrance na kolovoz. Taman sam zinula da kažem: šta? A onda sam ugledala.

Na pola bloka od nas, ulicom se kretala neka džinovska senka, veoma polako odmičući Bulevarom revolucije. Isprva sam pomislila da je autobus, ali obris joj je bio previše organski, previše kvrgav, a kretala se i pretiho, maltene bez šuma. Uz to se i njihala, njihala se ulicom u ravnomernom zamahu, teretnom klackavom pokretu koji ju je odvlačio od nas kao plima, i svaki put kad bi se zaljuljala napred, začuo bi se tih zvuk kao da se nešto vuče po šinama. Dok smo mi posmatrali, taj stvor usrknu vazduh, a onda dubokim glasom zastenja.

„Bože“, izustih. „To je slon.“

Deda ništa ne reče, ali kad sam pogledala u njega, smešio se. Naočari su mu se bile zamaglile dok je hodao, ali nije ih sad skidao da ih obriše.

„Hajde“, kaza i uze me za ruku. Hitro smo se kretali kolovozom sve dok se nismo našli naporedo sa slonom, a onda ga i pretekli, pa se zaustavili na stotinak metara od njega kako bismo ga mogli posmatrati dok ide ka nama.

Odatle je slon - njegov zvuk i miris; uši zabačene i priljubljene uz kupolastu, džombastu glavu sa očima velikih kapaka; lučno brdo kičme što se spušta ka bokovima; suvi prevoji kože koja mu se drmusa oko plećaka i kolena dok prenosi težinu s noge na nogu - izgledao kao da je zauzeo čitavu ulicu. Savijenom surlom je kao pesnicom drljao po zemlji. Na metar-dva ispred njega, držeći kesu s nečim što je moralo biti neizmerno primamljivo, onizak mladić je polako koračao unatrag, vabeći ga napred šapatom.

„Video sam ih kod železničke stanice kad sam se vraćao kući“, reče deda. „Sigurno ga vodi u zoološki vrt.“

Mladić nas beše video, te dok se mic po mic pomerao tramvajskim šinama, klimnu glavom i osmehnu se, smače kapu. Svaki čas je vadio nešto iz kese i pružao slonu, a slon bi odvojio surlu od zemlje, dohvatio ponudu i ubacio je između žutih sabalja kljova.

Kasnije ćemo pročitati kako su ga neki vojnici našli na pragu smrti

pored napuštenog cirkusa; kako je, uprkos svemu, uprkos tome što je zoološki vrt zatvoren i što je bankrotirao, upravnik rekao: dovedite ga, dovedite ga pa će ga najzad i deca videti. Mesecima će novine objavljivati njegovu sliku, gde stoji suv kao saraga u svojoj novoj ogradi u zoološkom vrtu, kao najava vremena koja dolaze, kao zalag budućnosti zoološkog vrta, kao neporecivi svršetak rata.

Deda i ja smo stali kod autobuske stanice, i slon je prošao, spor, gospodstven, opčinjen hranom u mladićevoj ruci. Mesec je zabacivao povesimo svedosti među duge, meke dlake što su mu štrcale sa surle i ispod brade. Usta su mu bila otvorena, jezik je u njima počivao kao kakva mokra ruka.

„Niko mi nikad neće za ovo poverovati“, rekoh ja.

Deda kaza:

„Molim?“

„Niko od društva nikad mi neće poverovati.“

Deda me pogleda kao da me vidi prvi put u životu, kao da prosto ne veruje da sam njegova. Čak ni u onom našem otuđenju, nikad me nije tako pogledao, niti ikada posle.

„Valjda se šališ“, reče. „Osvrni se oko sebe. Razmisli načas. Gluvo je doba noći, nigde žive duše. U ovom gradu, u ovo doba. Ni psa u slivniku. Pusto. Sem ovog slona - i ti ćeš svome glupom društvu da pričaš o tome? Zašto? Misliš da će razumeti? Misliš da će im nešto značiti?“

Ostavio me je za sobom i pošao slonovim stopama. Ja sam stajala s rukama u džepovima. Osećala sam kako glas u meni tone, tone, i nisam ga mogla dozvati da nešto kažem dedi ili sebi. Slon se kretao Bulevarom. Ja sam pošla za njim. Kod sledeće poprečne ulice, deda je bio zastao pored slomljene klupe, čekao je slona. Najpre sam njega pristigla, pa smo zajedno stajali rame uz rame, u tišini, ja sa zažarenim licem, on jedva čujnog daha. Mladić nas nije opet pogledao. Najzad, deda reče:

„Valjda shvataš da je ovo jedan od onih trenutaka.“

„Kojih trenutaka?“

„Jedan od onih trenutaka koje čuvaš za sebe“, kaza on.

„Kako to misliš?“ upitah. „Zašto?“

„U ratu smo“, kaza on. „Priča o ovom ratu - datumi, imena, ko ga je započeo, zašto ga je započeo - to pripada svima. Ne samo ljudima koji su njime zahvaćeni, već i ljudima koji pišu novine, političarima koji žive hiljadama kilometara od nas, ljudima koji ovde nikad nisu bili niti su za nas pre čuli. Ali ovako nešto - to je tvoje. Pripada samo tebi. I meni.“

Samo nama." Stavio je ruke iza leđa i polako, polako krenuo, izbacujući uglancane vrške cipela naviše pri hodu, prenaplašeno izvodeći svaki pokret kako bi usporio korake. Nije pomišljao da se okrene, da pođe kući. Ići će Bulevarom dokle god slon i njegov vodič hoće da nas trpe. Deda reče: „Moraš pažljivo da razmisliš o tome gde ćeš to reći, i kome. Ko zaslužuje da to čuje? Tvoja baba? Zora? Svakako ne onaj pajac s kojim se mlatiš po pristaništu."

To me je zapeklo.

„On je nestao", tiho rekoh.

„Voleo bih da mogu reći da mi je žao", reče deda.

„E pa, meni jeste", kazah ja. „Mobilisali su ga." To sam rekla da mu probudim grižu savesti; nisam znala sa sigurnošću.

Neko vreme ni on ni ja nismo progovarali. Oko nas se čulo samo slonovo disanje. Kao da smo u kotlarnici. Na svakih nekoliko minuta ispustio bi visok, potmuo, uporan zvižduk, najneprimetniju pretnju da ga hvata nestrpljenje, a kad bi to uradio, mladić bi brže vadio hranu.

Tad sam upitala dedu:

„Imaš li ti takvih priča?"

„Sada imam."

„Ne, hoću reći, otpre", rekoh.

Videla sam kako razmišlja. Dugo je razmišljao, dok smo hodali sa slonom. Možda bi mi, u malčice drugačijim okolnostima, ispričao priču o tigrovoj ženi. Ovako, ispričao mi je priču o besmrtnom čoveku.

S rukama na leđima, koračajući u senci slona, deda je pripovedao:

Kasno leto, pedeset četvrta. Ne pedeset peta, jer te godine upoznao sam tvoju babu. Ja sam prvi asistent trijažnog oficira u bataljonu, a moj pomoćnik, pokoj mu duši, ili stažer, kako bi se to reklo, jeste Dominik Laslo, izvanredan jedan mali Mađar koji je silne pare dao da studira na našem Univerzitetu, a ne zna da bekne naš jezik. Bog bi ga znao zašto nije u Parizu ili Londonu, toliko je spretan sa skalpelom. Ne u mnogo čemu drugom, međutim. Bilo kako bilo: stiže mu poruka iz jednog sela gde vlada neka boleština. Nekoliko ljudi je umrlo, a oni još živi se boje - gadno kašlju, ujutru im sve jastuk bude krvav. To je meni zagonetno otprilike koliko i kad u sobi imaš prazno čanče od mleka i veliku, debelu mačku s krugom od mleka na brkovima, a svi pitaju kud se delo mleko.

Dakle. Poveze nas neko konjskim kolima do sela. Dočeka nas nekakav Marek. Sin izvesnog glavonje u gradu, i bio je na Univerzitetu. On nam je i poslao telegram s molbom da dođemo. Nizak i zdepast, povede nas kroz

selo pa u očevu kuću. Marekova sestra ovako debela, naoko prijatna ženica, u najvećoj meri kako bi se i očekivalo. Kuva nam kafu, služi nas hlebom i sirom, lepa promena posle kaše koju krkamo tamo u kasarni. A onda Marek veli:

„Gospodo, imamo nešto novo.“ Ja očekujem da će reći: epidemija se pogoršala, imamo nove smrtno slučajevne, masovnu histeriju. Delom sam u pravu, naročito kad je posredi histerija.

Navodno, ispada da ovako stoje stvari: jedan čovek je umro, i bila je sahrana. Na sahrani, pokojnik, taj neki Gavo, seda u svome sanduku i traži vode. Neviđeno iznenađenje. Tri je posle podne, pratnja je išla za sandukom uzbrdo, ka grobu u crkvenoj porti. Najpre se začulo kako se telo miče u kovčegu, a kad je skliznuo poklopac, eto ti Gava, bledog i modrog kao na dan kad su ga našli kako poleduške pluta u nekoj bari malo dalje od varoši. Gavo seda u svom opeglanom odelu, sa šeširovom u ruci, presavijenom ljubičastom salvetom u džepu. Neviđeno iznenađenje. Visoko gore, na rukama ljudi, u sanduku kao u čamcu, gleda crvenim očima oko sebe, u pratnju, i veli: „Vode.“ To je sve. Dok su nosači shvatili šta se dešava, dok su ispustili kovčeg i kao poludeli zaždili u crkvu, taj Gavo je već pao natrag u svoj sanduk.

Tako to priča nama Marek u pogledu novog razvoja događanja.

Odande gde sedimo, u Marekovo kući, vidim kroz otvorena vrata put što vodi preko polja i kroz portu. Tek sam tad primetio da je varoš vrlo pusta i da na vratima crkvice stoji čovek s pištoljem - pogrebnik, veli mi Marek, Aran Darić, šest noći nije spavao. Ja već razmišljam ne bi li bilo mnogo celishodnije da pomognemo tom Aranu Dariću.

Za to vreme, Marek još priča svoju priču, i u njoj dotični Gavo više ne ustaje iz kovčega. Tome je doprinela činjenica da je neki nepoznati učesnik u pratnji ispalio iz vojnog pištolja dva metka Gavu u potiljak kad je ovaj seo u sanduku, odmah pošto su ga nosači ispustili. Nebitno zašto je neko toliko spreman da na sahrani puca iz pištolja. Marek je taj deo priče ispričao tek posle druge ili treće čaše šljivovice.

Ja sve vreme beležim i pitam se kakve veze sad ima ovaj Gavo s bolešću koju sam došao da lečim. Kad je Marek pomenuo ta dva metka, ja spustim olovku i pitam:

„Znači, taj čovek nije bio mrtav?“

„Ne, ne“, veli Marek. „Sto posto, Gavo je bio mrtav.“

„Pre nego što su ispaljeni meci?“, pitam ja, jer mi deluje da čitava ta rabota sad poprimalo drugačiji smer, te da samo izmišljaju kako bi

zataškali ubistvo.

Marek sleže ramenima i odgovara:

„Iznenadenje, znam.“

Nastavljam da pišem, ali to što pišem nema neki naročit smisao, a Marek radoznalo gleda preko stola i naopačke čita šta ja zapisujem. Dominik, za kog podozrevam da ništa tu nije shvatio, pomno pilji u mene čekajući nekakvo objašnjenje.

Ja velim:

„Moraćemo da vidimo leš.“

Marekove ruke su na stolu i vidim da je od onih što grizu nokte kad je nervozan. U poslednje vreme baš ih je grizao. On će meni:

„Jeste li sigurni da je neophodno?“

„Moraćemo da ga vidimo.“

„Ne znam, bogme, doktore.“

Krenuo sam bio da sastavljam spisak svih ljudi s kojima želim da porazgovaram - sa svakim bolesnikom, svim članovima porodice neupokojenog Gava, a naročito sa sveštenikom i pogrebnikom, jer oni će najpre znati koliko je bolestan bio taj čovek pre nego što je upucan. Kažem Mareku:

„Gospodine Marek, mnogi su ljudi ovde u opasnosti. Ako je taj bio bolestan...“

„Nije bio bolestan.“

„Oprostite?“

„Bio je izrazito zdrav.“

Dominik u kukavnoj pometnji gleda čas u Mareka, čas u mene. Dovoljno me dugo zna da mi po izrazu lica pročita da verovatno nisam oduševljen, i očigledno je zbunjen ovim što se dešava. Ne izgleda najbolje ni sam Marek. Velim ja:

„Pa ništa, lepo, gospodine Marek, reći ću vam kako ja to vidim. Što se sela tiče, uključujući i samog gospodina Gava, ja sam uveren da će moj nalaz verovatno dati dijagnozu sušice - tuberkuloze. Ona se dosledno uklapa u simptome koje ste mi opisali - iskašljavanje krvi i tako dalje. Voleo bih da mi sve obolele sakupite u bolnici, što brže, a ujedno bih i da selo stavimo pod karantin dok ne budemo procenili razmere oboljenja.“

I tu me on zaskoči nesprenog, jer oštro veli:

„Kako to mislite, tuberkuloza?“ Deluje veoma rastrojeno. A ja bih od njega i očekivao da ga rastroi tuberkuloza, ali bih očekivao da se drugačije uznemiri - po tome kako me gleda, osećam da mu moja

dijagnoza nije po volji, kao da je neprikladna, nedovoljno ozbiljna za njega. Marek pita: „Da ne bi moglo biti nešto drugo?“

Ja mu kažem da ne bi moglo, ne sa tim simptomima, ne kad ljudi umiru kao muve i ostavljaju za sobom krvave jastuke. Kažem mu da će biti sve u redu, da ću naručiti lekove, pozvati bolničarke i još jednog lekara iz grada da mi pomogne.

Ali on će meni:

„Jeste, ali šta ako to ne pomogne?“

„Pomoći će.“

„Pod pretpostavkom da je tuberkuloza“, kaže on. „Pod pretpostavkom da ste u pravu.“

„Nisam baš sasvim siguran na šta navijate.“

„Šta ako se varate - šta ako je nešto drugo?“, kaže Marek. Sad je već veoma uzrujan, i veli: „Ja mislim da vi to ne razumete, gospodine - istinski sumnjam da razumete.“

„Pa dobro, objasnite mi vi“, kažem.

„Dakle“, kaže Marek. „Na našim jastucima ima krvi. A krvi... krvi je bilo i na reverima Gavovog kaputa.“

„Zato što ste ga vi upucali.“

Marek samo što ne pade sa stolice.

„Nisam ga ja upucao, doktore, on je već bio mrtav!“

Opet žvrčkam, uglavnom čisto da bih delovao zvanično. Dominik se od muke znoji. Ja velim:

„Moraću da popričam s njegovom porodicom.“

„Nema porodicu. Nije iz ovih krajeva.“

„Pa zašto ste ga onda ovde sahranjivali?“

„Bio je kao nekakav putujući prodavač izdaleka, ništa o njemu nismo znali. Hteli smo lepo da postupimo.“

Mene ovo počinje sve više da jedi - ali se razmišljam: možda je zato sve odjednom oborila tuberkuloza, možda je taj bio zaražen pa ju je doneo, iako je njima izgledao savršeno zdrav. Ali opet, on je ovde bio tek kratko vreme, svakako nedovoljno da razboli čitavo selo - mada očigledno dovoljno dugo da ga ustrelje u potiljak.

„Ko će mi izdati dozvolu za iskopavanje tela?“

„Ne treba vam.“ Marek krši ruke. „Kovčeg smo dobro zakovali, a onda ga stavili u crkvu. Još je tamo.“

Ja opet pogledam kroz vrata, i dabome, tamo je Aran Darić, stoji na crkvenim vratima, s pištoljem u ruci. Čisto za svaki slučaj.

„Razumem.“

„Ne“, kaže Marek. Samo što ne zaplače, gužva šešir rukama kao pomaman. Dominik je maltene odustao. Marek veli: „Ne, ne razumete. Ljudi s krvavom odećom sedaju u sanduku, a ujutru je na jastucima krv. Ja ne verujem da vi uopšte razumete.“

I tako eto mene i Dominika gde stojimo u kamenoj crkvi u Bistrini, tu je i kovčeg tog Gava, leži pod kosim uglom u odnosu na vrata, kao da je ubačen prilično navrat-nanos. Prašnjav drveni sanduk. Crkva je kamena, i tiha. Miriše na sandalovinu i vosak, iznad vrata je Bogorodičina ikona. Prozori su od plavog stakla. Prelepa crkva, ali očigledno je da dugo niko nije ulazio - sve sveće su dogorele, a sanduk našeg Gava ufljuskan je na nekoliko mesta belim šarama, koje su na njega pustili golubovi što žive u zvoniku. Tužno je to videti, jer koliko ja znam, taj Gavo ničim nije zaslužio da ga upucaju u potiljak na vlastitoj sahrani. I to sa dva metka.

Kad smo ušli, Aran Darić zatvorio je vrata za nama hitro i naglo, i dugo je u toj crkvi sve bilo tiho. Došli smo bili s torbama, a doneli smo i ćuskiju da njome otvorimo kovčeg, ali smo počeli da shvatamo da je možda trebalo poneti i nešto više od ćuskije - volovsku zapregu, recimo, jer kovčeg nije bio samo zakovan već i ojačan dodatnim ukrštenim daskama preko poklopca, i više puta obavijen nečim nalik lancu za bicikl. Neko je, verovatno kao naknadnu predostrožnost, na kovčeg bio bacio venac belog luka, pa su glavice ležale tamo u svojim hartijastim ljuskama.

Dominik uspe da mi kaže:

„Bruka, strašna bruka.“ A onda otpljune i veli: „Seljaci.“

I tad se začuje nešto što je skroz-naskroz neverovatno, nešto što ne možeš ni izdaleka da pojmiš, jer ako ne čuješ rođenim ušima kako zvuči u tihoj crkvi, nećeš verovati da se desilo. Šuškanje nekog ko se pomera, a onda, s neba pa u rebra, iz kovčega glas, iskren, uljudan, blago prigušen glas koji veli:

„Vode.“

Mi se, naravno, potpuno oduzeli. Dominik Laslo stoji pored mene i pobeledom pesnicom steže ćuskiju. Diše polako i plitko, a brkovi počinju da mu se znoje, i tiho psuje, ne prestajući, na mađarskom. Ja sam na ivici da kažem nešto, ali tada taj glas - istim tonom, vrlo pasivnim, prosto tražeći - veli:

„Oprostite; vode, molim.“

A onda brzo, brzo, živ je, otvaraj kovčeg! Dominik Laslo gura kraj ćuskije pod poklopac, a ja klečim i pokušavam da strgnem onaj lanac za

bicikle. Gruvamo u kovčeg kao da nam je namera da ga razvejemo u iverje, a Dominik se jednim stopalom opro o stranu sanduka i naleže na ćuskiju kao sumanut, pri čemu mu ja ama baš nimalo ne pomažem time što govorim: guraj, guraj, guraj. A onda poklopac, škripeći kao kost, puče, i eto ti Gava gde leži na jastučićima sa onom presavijenom ljubičastom salvetom, naizgled malo prašnjav ali inače nije mu ništa.

Dohvatimo ga za mišice i povučemo ga da sedne, što ti iz ovog sad ugla nipošto ne bih preporučio da radiš s nekim kog su ustrelili u potiljak, jer ko će ga znati šta ga je održalo u životu. Ali tad sam razmišljao: kakva neverovatna stvar. Očekivao sam da će izgledati starije, možda biti sedokos, možda brkat.

No Gavo je mlad, nema više od trideset godina, i na glavi ima lepu tamnu kosu, a na licu zadovoljan izraz. Teško je poverovati da čovek upravo izvađen iz sanduka u kom je proveo nekoliko dana može ne izgledati izbezumljeno, ali u tome i jeste ono nesvakidašnje, on prosto izgleda vrlo zadovoljno dok tu sedi, s rukama u krilu.

„Znate li kako se zovete?“, pitam ga. Čeka me još hitnog rada, pa mu zato zadižem kapke prstima i virim unutra. On me sa zanimanjem gleda.

„O, da“, kaže. „Gavo.“ Strpljivo sedi dok mu ja pipam čelo i merim puls. Potom veli: „Izvinjavam se, ali ja bih stvarno da popijem malo vode.“

Pola minuta zatim, Dominik juri kroz selo ka bunaru, i navodno prolazi pored Mareka, koji dovikuje za njim:

„Rekao sam vam, je l' vam nisam rekao?“ Za to vreme, ja otvaram lekarsku tašnu, vadim svoje stvari i oslušujem Gavu srce, koje i dalje postojano bije pod tankim rebarnim kostima njegovih grudi. Pita me ko sam, ja mu kažem da sam ja doktor Leandro iz tog i tog bataljona, te da se ne sekira. Dominik se vraća s vodom, i dok Gavo nakreće kofu da se napije, ja primećujem na jastuku u kovčegu kapi krvi, te i Dominik i ja zagledamo oko Gavove glave. Kad ono, eno ih tamo, dva metka, čuče kao metalne oči u gnezdu od Gavove kose. E sad sledi pitanje: da li da rizikujemo prenošenje, ili da obavimo eksciziju tu na licu mesta - i da li uopšte da obavljamo eksciziju, jer šta ako mi izvučemo metke, a za njima pokulja mozak kao rovito jaje? A onda ćemo ipak imati sahranu, i moraćemo da optužimo čitavo selo za ubistvo, inače ćemo se i sami nekako upetljati, pa bi se čitava stvar mogla završiti pogubno po sve nas.

Zato ga pitam:

„Kako se osećate, Gavo?“

Ispio je vodu iz kofe, te je sad spušta na kolena. Deluje naglo osveženo, i veli:

„Mnogo mi je bolje, hvala." Potom pogleda u Dominika, pa mu zahvali na mađarskom i pohvali ga zbog onakvog majstorskog rukovanja ćuskijom.

Ja pak vodim računa šta ću sledeće reći.

„Dvaput ste pogodeni u glavu", kažem. „Moram da vas prebacim u bolnicu kako bismo odlučili šta je najbolje da preduzmemo."

Ali Gavo je sav veseo.

„Ne treba, hvala", kaže. „Ionako je već veoma kasno, trebalo bi da sam na putu."

I tu ti se on uhvati za stranice kovčega i podigne se, kao ništa. Izleti iz njega oblačić prašine i slegne se na podu, a on stoji tamo, u toj crkvi, gleda u prozore od bojenog stakla i u svetlost što se uliva unutra kao da se lomi kroz vodu.

Ja ustanem i poguram ga natrag da legne, i kažem mu:

„Molim vas, nemojte to više raditi, vi ste u ozbiljnom stanju, vrlo ozbiljnom."

„Pa i nije baš toliko ozbiljno", kaže on osmehujući se. Posegne rukom i opipa metke u potiljku, a za sve to vreme osmehuje mi se, prilično blentavo. Zamišljam kako mu se prsti kreću oko metaka, i dok ih on pipa, ja sve vreme krećem da ga uhvatim za ruke kako bih ga sprečio, i vidim već kako mu oči kolutaju, iskaču iz glave i utanjaju dok mu meci ćušavaju mozak. Što se, naravno, ne događa. Ali svejedno ti se to javlja pred očima. A onda će on reći: „Znam da vama ovo verovatno deluje veoma zastrašujuće, doktore, ali nije mi prvi put."

„Oprostite?", kažem.

On odgovara:

„Jednom su me u Plovotju pogodili u oko, u borbi."

„Prošle godine?", kažem, jer bila je tamo u Plovotju neka politička čarka i nekoliko ih je poginulo, a štaviše verujem i da se prevario u pogledu oka, jer ni jedno ni drugo oko mu ne fali.

„Ne, ne, ne", kaže on. „U ratu."

Ta druga bitka kod Plovotja, u ratu, bila je pre nekih petnaest godina, pa tako i nije nemoguće. Ali opet, tu je činjenica da ima oba oka, a ja sam dotle već odlučio da mi nema druge do da ga ne slušam, te u sebi govorim: jeste, tačno je, meci su mu od mozga napravili mešano meso. Kažem mu kako znam da ga sad strašno boli, i kako je teško prihvatiti

tako nešto. Ali on se toliko uporno osmehuje da prestajem da pričam i strogo ga gledam. Možda je od oštećenja mozga, možda od šoka, možda je previše krvi izgubio. Dovoljno je reći da nas posmatra s takvim dubokim spokojem da mu Dominik šapatom postavlja pitanje na mađarskom, i čak i ja znam da ga pita da li je vampir. Gavo se samo smeje - prijatan, uljudan kao i vazda - a Dominik izgleda kao da će zaplakati.

„Pogrešno ste shvatili“, kaže Gavo. „Nije to ništa natprirodno - ja ne mogu da umrem.“

Ja skroz zabezeknut.

„Kako to mislite?“

„Nije mi dopušteno“, kaže on.

„Molim?“

„Nije mi dopušteno“, opet će on. Kao da veli: iz zdravstvenih razloga nije mi dopušteno da igram u kolu ili da se oženim debelom ženom.

Nešto me nagna da upitam:

„Pa kako ste se onda udavili?“

„Pa i nisam. Kao što vidite.“

„Ljudi u ovom selu zakleće se da ste bili mrtvi kad su vas izvukli iz vode i metnuli u ovaj sanduk.“

„To su vrlo fini ljudi. Jeste li upoznali Mareka? Sestra mu je divna žena.“ Rukama opisuje prijatnu oblinu.

„Kako je dvadesetoro ljudi moglo greškom misliti da ste mrtvi ako se, kako vi kažete, niste udavili?“

„Razgovarao sam sa izvesnim gospodinom, a on se nije baš preterano obradovao nečemu što sam ja morao da kažem, pa me je tako držao pod vodom“, veli Gavo. „Možda sam se onesvestio. Ponekad, kad sam napet, lako se izmorim. Dešava se to.“

„Neki čovek vas je držao pod vodom?“, kažem ja, a on klima glavom. „Koji čovek?“

„Neki seljak, niko posebno važan.“

Postaje sve zamršenije i zamršenije, a možda će upravo postati i krajnje prosto, pa zato pitam:

„Je li to isti čovek koji je pucao u vas?“

Ali Gavo veli:

„Stvarno ne znam - upucao me je u potiljak.“ Tad vidi kako ga gledam, pa kaže: „Imam osećaj da se vi i ja, doktore, ne razumemo kako bi valjalo. Znate, nije posredi to da ja ne prihvatam smrt, ili da se pravim kako se to nije desilo, pa sam zato živ. Prosto vam pričam da ja,

činjenično kao što vi sedite ovde u ovoj crkvi, pred Bogom i ovim vašim drugarom Mađarom - koji ne pušta ćuskiju jer još misli da sam vampir - ne mogu umreti."

„Kako, pobogu, ne možete?"

„Zabranio moj stric."

„Vaš stric. Ko je vaš stric?"

„Nisam raspoložen da kažem. Naročito stoga što osećam da biste mi se smejali. A sada" - opet se otresa od prašine - „već postaje kasno, a ne sumnjam da će neki vaši seljani čučati napolju da bi saznali kako ste napredovali. Molim vas, pustite me da ustanem, i odoh ja."

„Ne ustajte."

„Molim vas, ne vucite me za kaput."

„Zabranjujem vam. Vaš mozak je trenutno u glavi jer ga drže dva zarivena metka, i ako se jedan pomeri, sve što je unutra iskuljaće vam kao puding. Samo lud bih vas pustio da ustanete."

„A ja bih samo lud ostao ovde", odgovara on meni oštrijim glasom. „Ovaj vaš Mađar samo što nije izašao i dozvao ostale, a onda će biti posla s belim lukom i kočevima i tako to. Pa iako ne mogu umreti, moram vam reći da ne uživam kad mi zarivaju šatorski kolac u rebra. Doživeo sam to već, i ne želim ponovo."

„Ako bih vam obećao da seljaci neće biti umešani u to - ako bih vam obećao prave doktore, čist bolnički krevet, bez kočeva, bez dernjave, hoćete li tad biti mirni i pustiti me da obavim svoj posao?"

On se meni smeje, a ja njemu govorim da hoću da ga prebacim u poljsku bolnicu, na dvanaestak kilometara odatle, kako bih mu obezbedio propisnu negu. Govorim mu da ću poslati Dominika peške da pozove neke otud da dođu kolima, te da ćemo Gava izneti u sanduku i omogućiti mu da se raskomoti u toku vožnje. Čak se šalim s njime, kažem kako će, ako već ne namerava da umre, makar iz crkve izaći na primeren način, na bezbedan način, takav da ga niko neće opet upucati. To mu sve govorim jer u sebi razmišljam da se, na nekoj ravni svesti, on ipak boji čoveka koji je pucao u njega, a on me sve vreme gleda s golemom simpatijom - tako golemom simpatijom da deluje kao da mu je sve to vrlo prijatno, kao da ga je silno dirnuo moj gest, činjenica da toliko brinem za njegov mecima prikucan mozak. Kaže: u redu, ostaće tu dok ne dođu doktori, pa zato Dominiku dam uputstva, kažem mu da peške ode do poljske bolnice i zatraži da dođu kolima s nosilima i da pođe i neki od ostalih vojnih hirurga. Dominik je vrlo uzrujan pri pomisli da ću ja ostati u crkvi s

vampirom, i vidim da se nimalo ne raduje što će pešačiti dvanaest kilometara po mraku, naročito posle ovog što je video, ali ipak pristaje. Krenuće odmah i usput će najbližoj straži izdati naređenje da se na najbliži most postavi karantin, kako oboleli ne bi mogli da izlaze iz sela, i kako niko ko putuje u tom pravcu ne bi mogao preći da zastane u selu. Gavo se rukuje s Dominikom, Dominik mu uzvrća bledunjavim osmehom, i ode.

Ostanem tako sam s Gavom i upalim u crkvi nekoliko lampi, a golubovi po gredama guču i lepršaju tamo-amo nad nama u tami. Smotam kaput i postavim ga u sanduk kao jastuk, a onda izvadim zavoje i krenem da uvijam Gavu glavu kako mu meci ne bi ispali. On vrlo strpljivo sedi i gleda me onim kravljim pogledom, i prvi put se ja tu zapitam nije li mu možda namera da me uljuljka u osećaj bezbednosti i prijatnosti, dovoljno da zaspim, a onda ću se ja prenuti iza sna i ugledati njega nada mnom kako reži kao životinja, očiju iskolačenih kao u besnog psa. Znaš da ja ne verujem u takve stvari, Natalija, ali u tom trenu ulovim sebe kako mi je žao jednog Dominika, koji veruje.

Upitam Gava za ono njegovo davljenje.

„Ko je taj čovek što vas je držao pod vodom?“, kažem.

„Nije važno“, odgovara Gavo. „Nimalo nije važno.“

„Ja mislim da može biti važno“, kažem ja. „Mislim da bi to mogao biti isti čovek koji je pucao u vas.“

„Zar je to važno?“, veli Gavo. „Nije me ubio.“

„Još nije“, velim ja.

On me strpljivo gleda. Motam mu zavoj preko jednog oka, pa sad izgleda kao mumija, kao mumija iz onih filmova.

„Ni najmanje“, kaže.

Ne želim da se vraćam na temu besmrtnosti, pa ga zato pitam:

„Zašto je pokušao da vas udavi?“

A on će, kao iz topa:

„Zato što sam mu rekao da će umreti.“

Sad već razmišljam: bože mili, pa ja previjam ubicu, došao je ovamo nekog da ubije, a oni su u samoodbrani pokušali da ga udave i da ga upucaju u glavu, i eto oko čega se vrti čitava stvar. Dominik je otišao tek pre pola sata, pa mi predstoji čitava noć nasamo sa ovim čovekom. Ko zna šta se sve može desiti? Sebi govorim: ako krene na mene, tresnuću ga u potiljak i prevrnuću mu kovčeg i zbrisaću koliko me noge nose.

„Jeste li vi došli da ga ubijete?“, pitam.

„Taman posla”, kaže Gavo. „Umirao je od tuberkuloze - čuli ste šta pričaju po selu, sigurno. Ja sam samo došao da mu kažem, da mu pomognem, da budem ovde kad se to desi. Ma haj'te, doktore - krv na jastucima, užasan kašalj. Kako je glasila vaša dijagnoza i pre nego što ste došli ovamo?”

Ovo me je silno iznenadilo.

„Jeste li vi doktor?”

„Svojevremeno sam bio, da.”

„A sad? Da niste sveštenik?”

„Nisam baš sveštenik, ne”, kaže on. „Ali sebi sam zadao da se nađem samrtnicima i mrtvima.”

„Čime se bavite?”

„Radim za strica”, veli on. „Da otplatim stricu dug.”

„Da nije vaš stric neki sveštenik?”, pitam.

Gavo se smeje, pa kaže:

„Ne, ali zadaje sveštenicima pune ruke posla.”

Završavam previjanje, a on još neće da mi kaže ko je taj njegov stric. Počinjem da slutim da je možda neki politički radikal, od onih što potpiruju čarke na severu. Ako je to tačno, onda bolje da ne znam ko mu je stric.

„Možda ćete želeti da identifikujete čoveka koji je pokušao da vas ubije”, kažem. „Mogao bi i drugima da naudi.”

„Čisto sumnjam. Sumnjam da će mu iko drugi reći da će umreti.”

„E pa, onda bih voleo da znam ko je taj da bih mu mogao dati lekove.”

„Nema njemu leka”, kaže Gavo. „Vrlo je razumljivo što se naljutio. Ne krivim ga što je pokušao da me udavi.” Posmatra me kako vraćam medicinski pribor i zatvaram torbu. „Ljudi se veoma uzrujaju”, veli Gavo, „kad saznaju da će umreti. To morate znati, doktore, sigurno to stalno viđate.”

„Biće da je tako”, kažem ja.

„Ponašaju se vrlo čudno”, kaže on. „Odjednom su puni života. Odjednom žele da se bore za razne stvari, da pitaju za ovo i ono. Dode im da ti pljusnu vrelu vodu u lice, da te tuku kišobranom dok se ne obeznaniš, da te raspale po glavi kamenom; Odjednom se sete svega i svačega što treba da obave, sete se ljudi koje su pozaboravljali. Toliko odbijanje, toliki otpor. Kakav luksuz!”

Izmerim mu temperaturu, normalna je, ali on mi zvuči kao da se sve

više uzbuđuje.

„Što opet ne legnete?“, pitam ga.

Ali on će meni:

„Ja bih još malo vode, moliću.“ I niotkuda, verovatno odnekud iz sanduka, ili iz unutrašnjeg džepa kaputa, ispovrte šoljicu, malu belu šoljicu sa zlatnim obrubom, i pruži mi je.

Ja mu odgovorim da nemam nameru da idem na seoski bunar i ostavim ga tu samog, a on mi pokaže na pripratu i kaže mi kako će sasvim lepo poslužiti i sveta vodica. Ti me znaš, Natalija, znaš da ne verujem u te stvari, ali znaš i to da se prekrstim kad uđem u crkvu, iz poštovanja prema ljudima koji veruju. Ne predstavlja mi prepreku da svetom vodicom napojim čoveka koji umire u crkvi. Zato napunim šoljicu, on je ispije, ja mu dam još jednu, i upitam ga koliko dugo nije mokrio, a on mi veli da nije siguran, ali sad mu se svakako ne mokri. Izmerim mu pritisak. Izmerim mu puls. Dam mu još vode i najzad on pristane da opet legne, dok ja sednem uz jednu klupu i raspertlam cipele, a sve mislim na jadnog Dominika. Ne vuče me da zadremam, ali sam utonuo u duboke misli - razmišljam o tom narodu, i njihovoj epidemiji, razmišljam o mostu preko obližnje reke, sa upaljenim fenjerima koji označavaju karantin. Razmišljam o tome zašto smo sami sebe stavili u karantin, ko će ovuda proći u gluvo doba noći, kroz ovo malo, zabačeno selo. Prođe tako sat, možda i sat i po, a Gavo se u svom sanduku ne oglašava, te se nagnem nad njega da pogledam. Ima tu nečeg vrlo obespokojavajućeg kad te neko gleda odozdo iz kovčega. Oči su mu vrlo krupne, vrlo velike, i vrlo otvorene. Smeši mi se i veli:

„Ne brinite, doktore, ja i dalje ne mogu da umrem.“ Vratim se da sednem uz klupu, i odatle vidim kako mu ruke izviruju, malo ih proteže, a onda se vraćaju u sanduk.

„Ko je taj vaš stric?“, kažem.

„Mislim da vam nije baš zapelo da znate“, kaže on.

„Lepo vas pitam.“

„Nema surhe ni da vam govorim“, veli Gavo. „Poverio sam vam se kao čoveku medicine, ali vidim da mi nećete verovati, a naš razgovor nikuda ne vodi ako i najmanji njegov deo ne bude prihvaćen s tvrdom verom.“

Iskren sam. Kažem mu:

„Zanima me ko vam je stric jer vi verujete da se time objašnjava to što ne možete umreti.“

„Objašnjava se.“

„I dakle?“

„Ako ne verujete da ne mogu umreti - iako me je onaj čovek držao deset minuta pod vodom, a potom mi ispalio dva metka u potiljak - onda ne uviđam ni da ćete poverovati u to ko mi je stric. Ne uviđam.“ Čujem ga kako se vrpolti u kovčegu, mrda ramenima, čizme mu stružu po dnu kovčega.

„Molim vas, mirujte“, kažem.

„Hteo bih malo kafe“, kaže on.

Nasmejem mu se u lice i upitam ga: je li lud? - dok je u takvom stanju, od mene neće dobiti kafu.

„Kad bismo imali kafu, mogao bih vam dokazati da ne mogu umreti“, kaže on.

„Kako to?“

„Videćete“, veli. „Ako skuvate kafu.“ Gledam ga kako ustaje, naginje se iz kovčega i zaviruje mi u putnu torbu, pa iz nje vadi kutiju s kafom i parafinski primus. Ja mu govorim da legne, pobogu i zaboga, ali on će samo: „Haj'te, skuvajte malo kafice, doktore, i pokazaću vam.“

Nemam šta drugo ni da radim, pa tako skuvam kafu. Zakuvam kafu sa svetom vodicom, crkva miriše na sagoreo parafin. On me gleda kako to radim, a sam sedi, skrštenih nogu, na plišanim jastučićima u sanduku, i tu shvatim - prestao sam da navaljujem na njega da legne. Kafu izmešam lopaticom za pregled grla, i vodom se raširi smeđ talog, kao gust oblak, dok on posmatra, i dalje sa osmehom.

Pošto je kafa skuvana, on navali da je obojica pijemo iz male bele šoljice sa zlatnim obrubom. Kaže, eto kako ćemo dokazati na šta je mislio kad kaže da je besmrtni, a sad već i mene kopka, pa ga zato pustim da se pruži iz kovčega i naspe mi šoljicu. Naređuje mi da je držim obema rukama i da ne duvam u nju, da sedim s njom dok se ne ohladi dotle da se može ispiti u jednom gutljaju. Dok držim šoljicu, samome sebi govorim da sam lud. Sedim, kažem sebi, u crkvi i pijem kafu s čovekom kome su u glavu zarivena dva metka.

„Sad ispijte“, kaže on, i ja poslušam. Još je prevruća, opeče mi jezik, pa se zakašljah kad sam je ispio. Ali on već uzima šoljicu iz mojih ruku i zaviruje u nju. Naginje je prema meni da vidim. Dno je puno taloga. Tad shvatam šta se dešava.

„Gledaćete mi u šolju?“, pitam. Skroz sam preneražen. To rade Ciganke, ili vračare u cirkusu.

„Ne, ne”, kaže on. „Dabome, igra ulogu i talog. U ovom talogu mogu da vidim kad ćete umreti.”

„Sigurno se šalite”, kažem ja.

„Ne, stvarno mogu da vidim”, na to će on. „Piše to ovde. Činjenica da imate kafeni talog, sam po sebi, pouzdana je stvar.”

„Naravno da je pouzdana”, kažem ja. „To je kafa. Svako ima kafeni talog. Talog je pouzdan.”

„Pouzdana je i smrt”, uzvraća on. Potom diže ruku i sipa sebi šoljicu. Drži je u šakama, a ja sam toliko ljut na sebe da neću da progovorim, ljut što sam mu dozvolio da me ubedi da skuvam kafu samo da bi me ovako zavatlavao. Posle nekoliko minuta, on ispija svoju kafu, jedan tanak potočić curi mu niz vrat, i ja razmišljam kako mu meci upravo podrhtavaju u glavi i samo se molim da se ne pomere - ili se, možda, sad molim i da se pomere.

Gavo mi pruža šoljicu, a šoljica je prazna. Vidi se belo dno, unutrašnjost je suva kao da je upravo izbrisana krpom.

„Zadovoljni?” kaže, gledajući me kao da je upravo izveo nešto čudesno.

„Oprostite?” kažem.

„Nemam talog”, kaže on.

„Ovo je neka šala”, kažem ja.

„Izvesno nije”, uzvraća on. „Gledajte.” I prolazi prstom po dnu šoljice.

„To što u šoljici nemate kafeni talog dokazuje mi da ste besmrtni?”

„Svakako bi trebalo”, kaže on. Izgovara to kao da je upravo rešio matematičku jednačinu, kao da se bespotrebno natežem oko nečeg što je činjenica.

„To je salonski trik.”

„Ne, nije trik. Ova šoljica je naročita, to je tačno, ali nije nikakva šoljica za štosove - nju mi je dao stric.”

„Dodavola i vaš stric”, razvičem se ja. „Lezite i umuknite dok ne dođu lekari.”

„Ja ne idem u bolnicu, doktore”, ravnodušno će on. „Zovem se Gavran Gajle i besmrtan sam.”

Zavrtim glavom pa isključim primus i vratim kutiju s kafom. Hoću da sklonim i njegovu šoljicu, ali ne bih da ga provociram. On ne skida osmeh s lica.

„Kako da vam dokažem da govorim istinu?” Čini mi se da sam mu u glasu načuo rezigniranost, i shvatam da je umoran, umoran od mene.

„To ne možete.“

„Šta bi vas zadovoljilo?“

„Kad biste saradivali - molim vas.“

„Ovo postaje smešno.“ Toliko sam zapanjen njegovom drskošću da nemam šta ni da mu kažem. Izgleda kao jagnješce dok sedi tamo, u onom kovčegu, sa onim ogromnim jagnječim očima. „Pustite me da ustanem i obećavam da ću vam dokazati da ne mogu umreti.“

„Ne postoji besmrtno telo. To će se završiti totalnom propašću. Umrećete, turdoglavi nesrećniče, a ja ću zbog vas u zatvor.“

„Kako god volite“, na to će on. „Pucajte u mene, izbodite me nožem ako vam je tako drago. Zapalite me. Čak ću i novac uložiti. Možemo čak da sklopimo opkladu po starinski - uslove da kažem kad pobedim.“

Ja mu na to odgovorim da se neću kladiti.

„Ne volite da se kladite?“, pita on.

„Naprotiv - ne gubim vreme na opklade u kojima ću sigurno pobediti.“

„Sad vidim da ste ljuti, doktore“, kaže on. „Zar ne biste voleli da me zviznete po glavi nekom od ovih dasaka?“

„Lezite“, kažem ja.

„Previše je nasilno“, veli Gavran Gajle. „U redu, onda nešto drugo.“ Još sedi u sanduku i obazire se oko sebe. „A jezero?“, najzad kaže. „Da me bacite u jezero s nečim teškim privezanim za noge?“

E sad, Natalija, ti znaš da se lako razljutim. Znaš da nemam strpljenja za budale. A toliko me je razljutila ona šoljica i onaj jeftin trik s kafom - to što sam dozvolio sebi da nasednem i skuvam mu kafu, i to još od mog vojničkog sledovanja - da me nije više ni bilo briga, spreman sam već bio da ga pustim da radi šta god mu volja, pa i da se besi. Mrak je, kasno je, sate sam proveo na putu. Sam sam s čovekom koji mi govori da ga bijem daskama, a sad mi još i veli da ga bacim u jezero. Nisam pristao, ali nisam ni odbio, a možda je u svemu tome bilo i nečeg halucinatornog - ne znam. Vidi on da mu više ne pričam da legne. Odjednom, eto njega iz kovčega i govori mi:

„Odlično, posle će vam biti drago.“ Ja mu na to kažem kako ni najmanje u to ne sumnjam.

Odmah iza crkve je jedno jezero, te krenemo da po crkvi tražimo nešto dovoljno teško. Nađem ispod oltara dva ogromna šljaka-bloka, pa mu uvalim da ih ponese niza stepenice. U sebi se sve tajno nadam da će se onesvestiti, ali ne bi tako. On popravi zavoje oko glave, a ja za to vreme

odmotam onaj lanac za bicikle sa sanduka u koji su seljaci strpali Gava. Pomogne mi da prikupim svoje stvari, a sve se smeška, smeška. Izađem prvi i ustanovim da je Aran Darić, verovatno po Dominikovom nalogu, odavno otišao. Veoma je kasno i selo počiva u mrklom mraku. Ubeđen sam da nas posmatraju kroz prozore, ali baš me briga. Kažem mu da izađe, a onda zajedno pođemo kroz blato i mahovinu, i izbijemo na mostić što zalazi u baru, gde deca iz sela verovatno pecaju. Gavo deluje vrlo uzbuđen svime. Kažem mu da ubaci noge kroz otvore u šljaka-blokovima, a onda mu obmotam gležnjeve lancem, pa ga provučem kroz blokove, čvrsto i zamršeno, da se na kraju nije čak ni videlo da ima stopala.

Dok se to dešava, počne da me grize savest, a uhvati me i strah. Nisam sebe video kao doktora, već kao čoveka naučnika koji prosto dokazuje da je budala - budala. A opet, velim sebi, ne bih da ovu budalu nosim na duši.

„Evo“, kažem kad sam završio. On podigne stopala, tek malčice, jedno pa drugo, kao dete koje isprobava rolšue.

„Svaka čast, doktore“, kaže.

„Moramo preduzeti neke mere predostrožnosti“, odgovaram ja. Gavo deluje razdraženo. „Bio bih neodgovoran kad bih vas pustio u to jezero bez ikakvih mera opreza.“ Gledam oko sebe ne bih li iznašao kako da ga pričvrstim za obalu, kad ono eto podugačkog kanapa vezanog oko stuba mostića, pa tako uzmem taj kanap i slobodan kraj uvežem njemu oko pojasa. On me sa silnim zanimanjem posmatra dok to radim.

„Tražim od vas časnu reč“, velim, „da ćete cimnuti uže kad počnete da se davite.“

„Neću se udaviti, doktore“, veli on. „Ali pošto ste tako dobri prema meni, daću časnu reč. Ostaviću neki zalog u to ime.“ Nekoliko časaka razmišlja o tome, cimajući kanap oko struka da proveri je li čvor čvrst. Potom kaže: „Ostavljam svoju šoljicu kao zalog da neću noćas umreti, doktore.“ Pa izvadi šoljicu iz prsnog džepa i pruži mi je držeći je prstima, kao jaje.

„Ne treba mi vaša glupa šoljica.“

„Svejedno. Ostavljam je kao zalog. Šta vi ulažete, doktore?“

„Zašto bih ja nešto ulagao?“, pitam. „Neću ja u jezero.“

„Svejedno, voleo bih da date neki zalog. Voleo bih da nešto uložite na moju smrt, pa kad se opet sastanemo, nećemo više morati kroza sve ovo da prolazimo.“

Skroz sumanuto, ali osvrnem se da potražim nekakav zalog. Povući

će on to uže, govorim sebi, i to vrlo brzo. Pitam ga mogu li da uložim parafinski primus, a on mi se smeje i veli:

„Rugate mi se takvim zalogom, doktore. Morate položiti nešto što za vas ima vrednost.”

Izvadim svoju staru Knjigu o džungli - znaš onu staru, što je čuvam u džepu - i pokažem mu je.

„Ovo ulažem”, kažem. On je gleda s velikim zanimanjem, a onda se nagne, onako s blokovima na nogama, i onjuši je.

„Ako dobro shvatam, ovo je nešto što niste radi da izgubite?”

Tu mi sine da je bolje da se jasno izrazim, budući da obojica ulažemo predmete koji nam mnogo znače, pa zato kažem:

„Ulažem je tvrdeći da ćete početi da se davite.”

„Ne i da ću umreti?”

„Ne, jer dali ste časnu reč da ćete cimnuti konopac pre nego što se to desi”, odgovaram ja. „Eto vam prilike”, kažem, „da se predomislite. Lekari su verovatno već na putu ovamo.”

Lažem. Dominik je verovatno tek na pola puta do poljske bolnice. Ali vredi pokušati. Gavran Gajle se smeška, smeška.

Pružna ruku, a kako je ja prihvatam da se rukujemo, tako mi on spušta na dlan nešto hladno i metalno. Metke, shvatim. Dok sam ja organizovao ovaj pohod na jezero, on ih je izvadio. Gledam u njih, sjaje se od krvi, ulepljeni su gužvama kose, a Gavro odjednom zakoračuje unatrag ka rubu mostića i govori mi:

„E pa, doktore, videćemo se uskoro.” Potom se izvija i pada u jezero. Uopšte se ne sećam da sam čuo pljesak. U glavi čujem Dominikov glas:

„Pobogu, šefe. Poslali ste čoveka sa dva metka u glavi u jezero, s kamenjem privezanim za noge.” Ništa ne preduzimam, bar ne dok ima mehurića, a ni kad mehurića više nema. Kanap se malčice zateže, ah zatim miruje.

Isprva velim sebi da je trebalo da Gavru privežem ruke za gležnjeve - možda će, sa slobodnim rukama, imati dovoljno prostora da se odveže i odlomi šuplju trsku, ili da odigne list lokvanja pa da prikrije od mene neki mehanizam za disanje, kao nešto iz filmova o Robinu Hudu. Onda mi sine da nisam o svemu propisno promislio, jer ako umre u toj bari, neće lako izaći sa onim cigletinama vezanim za noge. Potom se setim da su ga i prvi put sahranjivah zato što se utopio, pa stanem da govorim sebi kako je to čovek koji ume da zadrži dah - čovek koji se izigrava s poštenim narodom tako što izvodi cirkuski trik, a onda ovi poveruju da su krivi za

njegovu smrt, i on lepo ode s nekim bolesnim osećanjem likovanja, nekakvim osećanjem da ih je sve nasamario.

„Ne idem nikud“, kažem sebi, „ili dok ne izađe, ili dok ga voda ne izbaci.“ Sedim na obali i držim onaj konopac.

Izvadim lulu i zapalim je. Zamislljam seljake kako sede uz svoje zatamnjene prozore i pilje u mene sa strahom - u mene, doktora, koji je pustio čudom preživelog da se udavi. Prođe tako pet minuta, prođe i sedam. Deset minuta, dvanaest. Kod petnaestog sam stvarno cimao dim iz lule, a uže još zategnuto kao struna. Nema ga da izađe, nema ni mehurića. Razmišlljam u sebi kako sam pogrešno procenio dubinu bare, sigurno mu se uže zateglo oko struka i polomilo mu rebra. Počnem na to da vučem kanap, ali polako, na svakih nekoliko minuta, da ga, ako je nekim božjim čudom preživeo, ne povredim, već da ga podsetim da ga cimne. On, međutim, ne cima, i tu sam ja već potpuno ubeđen da je mrtav, i da me je navukao na ogromnu grešku. Telo mu sad pluta mlitavo, velim sebi, kao da je obešen, lebdi nad vlastitim stopalima kao balon. Čovek nije morsko prasei eto šta razmišlljam. Čovek ne može tako nešto da preživi. Čovek ne može prosto da uspori rad srca tek zato što smatra da bi tako trebalo.

Posle sat vremena, malčice sam otplakao, više onako za sebe, i ponestalo mi je duvana. Prestao sam da vučem. Već jasno vidim pred sobom streljački vod. Ili možda, razmišlljam, neku pećinicu negde u Grčkoj. Razmišlljam o tome kakvo novo ime da uzmem. Noć prolazi, prolazi, sve dok ne nastupi, najzad, onaj sat pred zoru kad se ptice bude.

Tad se i dogodilo ono najneverovatnije. Začujem iz vode zvuk i pogledam. Konopac se miče kroz vodu, diže se, mokar. Na istoku se polako razdanjuje i vidi se naspramna strana jezera, tamo gde šuma silazi čak do trstike. I eno tamo njega, Gavrana Gajlea - besmrtnog čoveka - penje se sporo, nakvašen, iz jezera na naspramnoj strani, kaput mu mokar mokrijat, po ramenima barska travuljina. Na nogama mu šljaka-blokovi, oko struka kanap, a prošli su sati. Ustajem, ali veoma sam tih. Gavrana Gajleu sa šešira se cedi voda sve po ušima, on ga skida i otresa. Potom se saginje i odmotava lance s nogu. To radi kao da izuva cipele, a onda odvezuje čvor kanapa oko pojasa i pušta ga da padne natrag u vodu.

Okreće se, i to je stvarno on, stvarno njegovo lice, nasmešeno i uljudno kao i vazda dok mi govori:

„Upamtite šta ste uložili, doktore - do sledećeg puta.“ Mahne mi, a onda se okrene i nestane u šumi.

3. KOPAČI

Te prve noći kod barba Ivana i Nade spavala sam tri sata, a posle toga snove mi je ispunila pesma cikada, pa sam se probudila gušeći se od vrućine. Krevet mi je bio okrenut prema prozoru što gleda na vinograde iza kuće, i kroz njega se video narandžasti polumesec kako se spušta niz kičmu padine. Zora, prućena potrbuške, bila je zbacila pokrivače, noge su joj visile preko ivice kreveta; disanje joj je zapinjalo u tankom zviždanju negde između ruku, kose i jastuka. U prizemlju, ona devojčica je opet kašljala, a kašalj joj je bio lepljiv i nedozreo; ipak je pokušavala da spava. Negde među tim slojevima šumova bilo je i more, vukući penu uz žalo s druge strane kuće.

Mesecima potom, dugo pošto prođe tih četrdeset dana, kad već budem sastavljala komadiće u celinu, i dalje ću tonuti u san u nadi da će on naći put do mojih snova i reći mi nešto važno. Uvek bih se razočarala, naravno, jer čak i kad ga sanjam, on neizbežno sedi u nekoj naslonjači koja nije naša, u meni nepoznatoj sobi, i govori sve nešto ovako: *Donesi mi novine, gladan sam*, i ja sam znala, čak i u snu, da to ne znači ama baš ništa. Ali te noći još nisam bila naučila da o njemu razmišljam kao o mrtvom, još nisam bila svarila tu vest koja je delovala predaleko da bi mi pripadala, čak ni kad sam pokušala da je približim sebi zamišljajući njegovo odsustvo u našoj kući.

Razmišljala sam o našem špajzu. Bio je to džinovski plakar ugrađen u kuhinjski zid preko puta sudopere, sa vratima boje slonove kosti od tavanice do poda, o čijim se ručkama, kad ih otvoriš, iznutra klata najlonske kese s proizvodima iz Zlatanove pekare. Videla sam babinu veliku limenu kutiju za brašno, belo-plavu, s malim veselim pekarom sa kuvarskom kapom koji se smeši s njene prednje strane. Donja polica s najlonskim kesama i žitaricama, limena kutija za so, vangle, narandžasto-smeđe kesice kafe iz radnje u našoj ulici. A onda, nešto više u središnjoj polici, četiri staklene zdele u urednom poretku po sredini ormara. Bademi, suncokret, orasi i sećene kockice gorkaste čokolade za kuvanje. Slatkiši koje je propisao deda, uvek unapred spremni. Tu će biti još trideset pet dana.

Kopači su opet bili u vinogradu; nisam ih videla u tami, ali bili su tamo, duge senke što se kreću u bledom zraku jedne jedine baterijske lampe koja kao da se neprekidno premeštala, sem što bi zastala na nekoliko minuta tu ili tamo, kad je taj koji je drži spusti da bi nastavio s

kopanjem, i svetlost je obasjavala loze sve dok se ne zgusnu i ne utope je. Svaki čas bi se poneki kopač zakašljao; a dok sam posmatrala vinograd, kašljala je i devojčica.

Oko četiri izjutra obukla sam se i sišla u prizemlje. Bisa nije bilo na vidiku, ali njegov lik, blago izobličen nesigurnom rukom, žmirio je u mene sa skice iznad ćupa za kišobrane pored zadnjih vrata. Na radnom stolu u dnevnoj sobi stajao je antikvarni telefon, sa obrtnim brojčanikom i teškom slušalicom od mesinga i kosti, na kom su se brojevi u točkicu izlizali do nevidljivosti. Izvadila sam iz džepa zgužvani recept s brojem klinike u Zdrevkovu i okrenula ga. Isprva sam dobila signal da je zauzeto, pa su mi se razbudile nade; već sam zamišljala noćnu recepcionarku kojoj plava senka masti boriće oko očiju, s plavom kosom u neredu, dok je u budnom stanju održava zabranjen a neizmerno primamljiv razgovor s momkom preko mora. Ali kad sam ponovo pozvala, zvonilo je i zvonilo, i ovog puta se zvono čak nije ni isključilo dok nisam spustila slušalicu. Posle sam sedela na kauču dok je plavičasta svetlost milela kroz razmake između kapaka.

Kad je kašalj opet započeo, zazvučao je vlažno i blisko. Sinu mi da je to ona devojčica istumarala iz sobe, ali nije bila u kuhinji niti u perionici, ni u nekoj od soba na glavnom odmorištu, soba što su mirisale na svežu boju i bile pune nameštaja pod čaršavima. Uхватила sam se za stepenišnu ogradu kako se ne bih soplela u mraku dok silazim, pipajući po zidu. Dole je vazduh bio prohladan. Dvoja vrata u uskom hodniku, oboja otvorena te su se videle sobe, bez ičega osim kreveta i neurednih gomila ličnih stvari: hrpa ćebadi na podu, gvođenih šerpi naslaganih u uglu, bezbrojnih pikavaca po pepeljarama. Pored kreveta su bile flaše, od rakije i piva; nekoliko od nekakvog biljnog likera, dugovrate flaše pune bistre tečnosti, napunjene uvezanim gužvama suvih trava. Muškarci nisu bili tu, isto tako ni dečaci koje je Nada pominjala. Ali u fotelji kraj prozora u drugoj sobi sedele su ona mlada žena i devojčica. Žena je spavala, glave zabačene na jastuče. I ona je imala kesicu s lavandom i držala je devojčicu privijenu uz grudi, uvijenu u tanak čaršav koji se poput mokre hartije lepio za detinja ramena i kolena. Dete je bilo budno, i zurilo je.

Devojčica me je gledala bez straha i pokornosti, i ja shvatih da već ulazim u sobu, da sam prešla nekoliko koraka na prstima. Sa te razdaljine osetio se miris alkohola, tanak, ljut miris orahovače. Čaršav je bio natopljen njome; pokušavali su da joj smaknu temperaturu, da je

preseku naglim hlađenjem. Bila je to zatucana metoda, opasna kocka, i nagledali smo je se po urgentnom centru - mlade majke koje se ne daju odvratiti od lekarija svojih majki.

Pružila sam se ka ženi i donjim delom dlana opipala devojčici čelo. Bila je topla, ali to je bila ona vlažna toplota groznice koja je savladana. Nije se moglo znati kad će i da li će opet izbiti, niti kolika joj je temperatura, ali ona zategnutost u njenim očima bila se olabavila, i nije čak ni odvojila glavu od vrata usnule majke, samo me je gledala bez fokusa i zanimanja dok sam se povlačila iz sobe.

Čekala sam kopače, ali prošao je čitav sat, a oni se nisu vraćali. Nije bilo nikakvog pokreta, nikakvog znaka da nekog ima u kući. Devojčica je zaspala, a papagaj, koji je privremeno bio sišao na dno kaveza i čangrljao neko vreme po njemu, ućutao se. U toj tišini čula se samo neprekidna zvonjava telefona u Zdrevkovu, a kad mi je više bilo dosta, uzela sam s kuke svoj beli mantil i pošla da nađem put do vinograda.

Nije bilo načina da se uz padinu izađe iza barba Ivanove i Nadine kuće, pa sam se zaputila ka severu, prema glavnom trgu, gde je između krovova štrcao nemi zvonik samostana. Bilo je rano jutro, pa su restorani i prodavnice još imali navučene kapke, roštilji su bili hladni, ostavljajući mesta za teški miris mora. Otprilike pola kilometra nizale su se samo kuće: u belo okrečene kamene primorske kuće s gvozdenim ogradama i otvorenih prozora, s brujavim neonskim natpisima koji oglašavaju sobe na tri ili četiri jezika. Prošla sam pored zabavnog parka, olujnog vatrometa žutih, crvenih i plavih svetala pod tendom otežalom od borovih iglica. Kamp u Breževini bio je mesečinom obasjana ravan pod suvom travom, u ogradi od žice za pilićarnike.

Duž kampa se protezao zelenkasti kameni kanal, pa sam tim putem i pošla. Zeleni kapci, žardinjere s cvećem u prozorima, tu i tamo garaža s kolima pod ceradom, možda poneka kokoš šćućurena na haubi. Ručna kolica puna cigala za krpljenje, ili cementa, ili đubriva, jedno dve kuće imale su postavljenu opremu za uređivanje ribe, a između kuća su bile razapete žice za veš, otežale od čaršava i bezglavih košulja, od redova čarapa na štikaljkama. Tiho je disao crn magarac mekih gubica, privezan za drvo u nečijem dvorištu do puta.

Pri kraju kanala našla sam kapiju vinograda. Bila je neobeležena, zardala od soli u vazduhu, i otvorila se prema padini punoj čempresa i krečnjačkih nabora. Rađalo se sunce, belelo se nebo nad planinom. Videla sam kopače kako se kreću među lozama, muškarci su se tamo i

ovamo ispravljali da se počesu, zevnu, pripale cigaretu. Po padini je bilo raštrkano sedam ili osam muškaraca sa ašovima, i kopali su po nekom nepravilnom redu, naizgled potpuno bez glave i repa, pod čempresima i između vrsta, čak do vrha vinograda, gde se njiva pretvarala u vrzine, i prevrtali zemlju vlažnu od rose. Zveket ašova, koji se sinoć orio niz čitavo brdo, ovde nekako nije bio tako glasan. Gore ispred, jedan je čovek pevao.

Noge su me nesigurno nosile po rastresitoj zemlji padine, a na sve strane bilo je humki i plitkih rupa. Oči su mi se bile privikle na polutminu, te kako sam gazila između vrsta, tako naidoh i na najbližeg čoveka, nabijene građe, sa šesirokom; sedeo je na zemlji na nekoliko metara od mene. Bio mi je okrenut leđima, naslanjao se na ašov i otvarao nešto nalik pljoski, i taman sam zinula da izgovorim pozdrav, kadli mi noga upade u jednu rupu i ja poleteh dole.

Kad me je video kako pokušavam da se iščupam iz rupe, zape mu dah u grlu i on se zatetura unatrag, izbezumljenih očiju, modrih usana, uzdrhtalog podvoljka.

„Majko božja!“, uzviknu, i ja shvatih da se krsti, i načas pomislih da će zamahnuti na mene ašovom. Već sam bila digla ruke i vikala da sam ja doktor, ja sam doktor, nemojte.

Potrajalo je minut dok je došao k sebi, još teško dišući.

„Jebem ti mater“, izusti, još se krsteći. Naš metežni susret nagnao je i druge da potrče ovamo, i sad su izranjali između čokota, samo glave i ašovi, tu i tamo ruka, međusobno nerazpoznatljivih lica. Neko koraknu ka nama s baterijskom lampom i oči mi probode zrak.

„Vidiš li je?“, pitala je moja debela žrtva jednog od tih ostalih. „Dure, vidiš li je?“

To je rekao niskom čoveku koji se stvorio iz ugaone vrste niže na padini.

„Ja mislio ti nešto našao“, kaza ovaj. Bio je mršav kao grana. Uši su mu bile upečatljive - u silueti su štrcale iz lica kao drške na šerpi - a na licu mu se znoj probijao kroz tanak sloj blede prašine što se spekao i stvrdnuo u borama oko očiju i usta.

„Ama, Dure, vidiš li je ti?“

„Sve je u redu“, kaza Dure pljeskajući debelog po ramenu. „Sve je u redu.“ A meni reče: „Šta vi kog đavola tu tražite?“ Nisam umela da odgovorim. „Nemate pametnija posla nego da nam se ovde prišunjavate u po noći? Šta vam je?“

„Ja sam doktor“, rekoh, osećajući se glupo.

On žmirnu u moj beli mantil - sad zasut prašinom i nečim za šta sam se nadala daje blato - a onda zavrte glavom.

„Isuse.”

„Izvinjavam se”, kazah ja onom gojaznom, a on mi prilepi neki nerazumljiv epitet iz svog kraja, gotovo izvesno ne u znak da prihvata moje izvinjenje. Potom uze pljosku i odgaca među vrste, mrmljajući sebi u bradu i kašlj ući istim onim kašljem koji sam čula iz kuće. Muškarci što su stajali naokolo počеше da se razilaze, vraćajući se svako svome mestu među lozama. Dure obrisa prašnjave ruke o sivi radnički kombi- nezon, potom zapali cigaretu. Nije se činilo da ga naročito zanima zašto sam ja tu, kao ni zašto ne odlazim, i na kraju se okrete i pođe natrag niz padinu. Pratila sam ga između vrsta sve dok nije našao svoj ašov, i zastadoh iza njega kad je zamahnuo njime u tvrdu zemlju pod čokotima.

Pad sam ublažila rukama, i shvatih da su izgrebane, lepljive od krvi, pune zemlje što se utisnula pod kožu.

„Imate malo vode?”, upitah Durea. Nije imao vode, ali je imao rakije. Gledao me je kako sipam poklopac rakije na dlanove.

„To je domaća”, reče. Mirisala je na kajsije, i pekla.

„Ja sam doktor”, rekoah ja.

„Sve vreme to ponavljate”, kaza Dure uzimajući natrag pljosku. „Ja sam mehaničar. Onaj tamo Dubi je varilac. Moj stric živi od utovaranja govana.” Opet je odvio poklopac i nakrenuo iz pljoske.

„U gostima sam kod barba Ivana”, rekoah. „Htela sam da razgovaram s vama o devojčici.”

„Šta o njoj?”

„Je li vam ona kći?”

„Tako tvrdi moja žena.” Povukao je poslednji dim cigarete što mu je tinjala među usnama i bacio je na humčicu zemlje koja je polako narastala pored njegovih patika.

„Kako se zove?”

„Kakve to veze ima s vama?” On tutnu rakiju natrag u džep sivog odela, pa zamahnu ašovom poviše ramena i zari ga u tle.

„Ta mala je veoma bolesna”, rekoah.

„Stvarno?”, kaza Dure. „Zamislite, ne bih znao da mi niste rekli - pa šta vi zamišljate, zašto sam ovde, radi rekreacije?”

Gurnula sam ruke u džepove i posmatrala kako sunčevi zraci klize uz vrhove brda u daljini. Nada je bila u pravu za onu drugu decu - dva dečaka kojima nije moglo biti više od devet godina kopala su sa ostalima,

belih lica, tamnih i otečenih kapaka. Na smenu su pušili jednu cigaretu. Pomislih u sebi: za ovo bi im moj deda izvukao uši - i u tom prvom trenutku nakon te misli, kad sam shvatila da mu ovo nikad neću ispričati, samo sam stajala tamo, dok je suva zemlja letela, a cikade strugale setnim brujem duž čempresima obrasle padine.

Upitah Durea:

„Koliko je godina onim tamo klincima?"

„To su moji klinici", kaza on ne zastajući ni na tren.

„Puše", rekoh. Jednome je iz nozdrve visio dug, debeo, zelen stvrdnut slinac, i dok je kopao, povremeno ga je sklanjao jezikom. „Jesu li i oni bolesni?" upitah.

Dure nacilja ašovom, oštricom nadole, u zemlju, pa ispravi leđa da bi pogledao u mene.

„Vas se to ne tiče", reče.

„To nije običan nazeb. Zvuči ozbiljno - mala bi mogla imati i veliki kašalj, bronhitis. Mogla bi da završi sa zapaljenjem pluća."

„Neće."

„Vodili ste je doktoru?"

„Ne treba joj."

„A dečaci - ni njima ne treba?"

„Ništa njima neće faliti", kaza Dure,

„Čujem da ih dovodite ovamo po podne, po vrućini. Zna li šta to znači ako neko ima temperaturu?"

„Čujete, jelte?", kaza on. Vrteo je glavom, uz podrugljiv smeh koji se gušio pod pritiskom pognutog tela. „Mi radimo kako moramo, doktorica", reče. „Nemojte se vi time opterećivati."

„Uverena sam da vam je potrebna svaka slobodna ruka dok je sezona radova", rekoh ja, nastojeći da zvučim kao da imam razumevanja. „Ali morate smisliti načina da poštedite dečake."

„Nema to veze s radom", kaza Dure.

„Pošaljite ih dole da se jave nama", bila sam uporna, ne slušajući ga šta priča. „Mi smo sa Univerziteta - donele smo lekove za novo sirotište *Svetog Paškala*. Tu će biti besplatna klinika."

„Moja deca nisu siročad."

„Znam", rekoh. „Ali ne smeta, lekovi su besplatni."

„Ne smeta, ma nije valjda - ama šta je vama?", opet će on. „Mislite da želim da mi se deca vrzmaju oko siročića?"

„Jeste, a uprežete ih da rade tako bolesna", glasno rekoh. Neko u

vinogradu tiho zviznu, a za zviždukom usledi grohotan muški smeh.

Dure se nije davao pomesti. Za sve to vreme nije prestajao da kopa, ni na trenutak. Kroz sivi radnički kombinezon nazirao se suvonjav obris lopatice kako se diže i spušta. Dotad bi isti takav razgovor s mojim dedom verovatno već urodio šamarima.

„Lepo ću se pobrinuti o njima“, rekoh.

„To su porodične stvari“, odgovori mi Dure. „Ima ko da brine o njima.“

Odjednom me je uhvatila neverovatna ljutnja. Rvala sam se s porivom da priupitam Durea kako bi mu bilo da mu u posetu bane moj prijatelj narednik, tamo iz sedišta Ujedinjenih klinika - kako bi Dureu bilo kad bi s njime porazgovarao muškarac od stotinu pedeset kila koji je upravo proveo šest nedelja nadzirući rušenje trećerazredne bolnice koja nije imala ni tekuću vodu? Ali tad osetih da bi takvo pitanje možda bilo kontraproduktivno, pa sam samo stajala, a Dure je zapalio novu cigaretu i nastavio da kopa. Svaki čas se saginjao da pažljivo pregleda zemlju, da prođe prstima kroz nju, i upravo je ispravljanje leđa - ne cigareta, ne rakija - bilo za njega onaj napor koji mu je konačno isterao vlažan kašalj.

Rekoh:

„Šta mislite, dokle ćete dogurati sa onim čaršavima i rakijom, i kakvim već još blesavim lekovima koje isprobavate - kuvate ih pod ćebadima i trpate im ljuske od krompira u čarape?“ Bio je prestao da me sluša. „Njima treba lek. Isto tako i vašoj ženi. A ne bih se iznenadila ni da vama treba.“

S drugog kraja vinograda začu se uzvik. Jedan je nešto našao, pa je zavladao veliki metež dok su grabili da što brže stignu do njega. Dure takođe pođe tamo, verovatno misleći da je time što me ostavlja osigurao moj neposredni odlazak; nije ga osigurao. Pošla sam za njim duž vrste, potom oko ugla, do mesta gde je vitak mlad čovek klečao nad dubokom jamom u zemlji. Muškarci se sjatiše oko nje. Malo iza njih, ja sam se propinjala na prste da vidim.

Dure se saže i slobodnom rukom prođe kroz zemlju kao sitom. Vinograd je ispunjavala bleđa svetlost, a zemlja je bila bela i vlažna. On se ispravi držeći na dlanu nešto - komadić nečeg oštrog i žutog, dužine prsta. Kost, shvatih. Prevrnuo ju je u šaci, ponovo pogledao dole u zemlju.

„Šta vi kažete, doktorka?“, kaza Dure okrenuvši se i pružajući mi je. Nisam znala šta me pita, pa sam glupavo blenula u nju.

„Tako sam i mislio“, reče on i baci je na zemlju. „Od neke životinje“, reče kopaču koji ju je našao.

Jedan dečak je stajao kraj mog lakta, naslonjen na držalicu ašova. Bio je to mršuljav klinac pepeljaste kose i širokog lica, i upravo je ispuštao onaj mokri, skliski zvuk gušobolje između dva zevanja, uvlačeći jezik pozadi da njime protare suhu površinu grla. Već samo na taj zvuk, pođoše mi suze. Kad se okrenuo da pođe, obuhvatih mu dlanom slepoočnice.

„Ima temperaturu“, rekoh Dureu, koji se upravo zaputio dole ka svome malom komadu zemlje pri dnu vinograda.

Ali već je svitalo, i žuta izmaglica svetlosti prelazila je vrh planine Breževine, i slivala se niz drugu stranu ka nama, ka kući, ka našem prozoru na spratu iza oleandrovog grma, i ka moru, ravnom i sjajnom iza krova. Imala sam utisak da sam danima budna. Na neravnoj podlozi nisam mogla držati korak s Dureom, pa sam zato vikala naniže za njim:

„Bolestan je i maloletan, kršite zakon.“

„U svojoj sam zemlji.“

Bila je to presna laž. Govorio je otegnutim narečjem kraja tik istočno od Grada.

„Niste“, rekoh.

„Niste ni vi, doktorka.“

„Svejedno, čak i ovde ima organizacija koje se ne bi premišljale...“

Ali Dureu sam dozlogrdila. Pošao je natrag ka meni, s nabrekli vratnim žilama, tako brzo da se maltene sudarismo. Ja sam stajala na višem tlu, ali on je imao ašov, a oči mu je bila podlila krv.

„Mislite da ste vi prvi beli mantil koji mi tako nešto kaže?“ Veoma je tiho to izgovorio. Iz usta mu se osećao miris kajsijsa. „Da nisam već pre čuo kako ćete dovesti nekog da posreduje, da mi oduzme decu? Samo izvolite, pa vidite koliko će potrajati.“

„On je ovde proveo čitavu noć - pošaljite ga kući.“

Pomenuto dete sve vreme nas je slušalo, stojeći na kamenjaru poviše nas, pogurenih i oklembesjenih mršavih ramena. Dure prisloni ašov uz butinu i izvadi iz džepa radničke rukavice, navuče ih na žuljevite prste crnih noktiju.

„Marko“, reče Dure glasno. „Doktorka ti savetuje da ideš kući.“ Nije gledao u dečaka. „Na tebi je da odlučiš.“

Klinac je načas oklevao, gledajući niz vinograd, uz vinograd. A onda ćutke naleže da kopa.

Dure ga je posmatrao sa osmehom kome nisam mogla da odredim značenje. Onda se okrenuo ka meni.

„Ne mogu više da gubim vreme na vas. Negde pod ovom zemljom imam jednog mrtvaca koji mora da izađe kako bi mojoj deci bilo bolje." Okrenuo se, iščupao ašov. „To vam zvuči prihvatljivo, doktorka - da mojoj deci bude bolje?"

Posmatrala sam retke rediće njegove kose, zalizane preko ćelavih pečata na glavi, dok je išao nizbrdo trudeći se da na šljunku nađe oslonac.

„Ne razumem", rekoh.

„U ovom vinogradu imamo jednog rođaka, doktorka." On raširi ruke i pokaza na loze, s kraja na kraj parcele. „Zakopanog pre dvanaest godina. Za vreme rata." Bio je savršeno ozbiljan. „Ne sviđa mu se ovde, i zbog njega se razbolevamo. Čim ga nađemo, put pod noge."

Preumorna sam, pomislih, i osetih kako me i samu hvata smeh. Ponestalo mu je izgovora, pa je sad pribegao ovom ne bi li me se otarasio. Ali kopali su plitko, bez reda - ništa nisu ni sadili, shvatih. Nisu ni plevili, niti razbijali lobanje poljskim miševima. Htela sam da budem vickasta kad sam rekla:

„Jeste li proverili u temeljima mosta?"

Dure me je načas posmatrao, ozbiljno i netremično. A onda reče:

„Razume se, najpre smo tamo pogledah."

4. TIGAR

Kad prosegem sve ono što sad znam o tigrovoj ženi, ovoliko vam mogu reći kao činjenicu: 1941, potkraj proleća, bez najave i upozorenja, na grad su počele da padaju nemačke bombe i tri dana nisu prestajale.

Tigar nije znao da su to bombe. Nije znao ni za šta osim za šištanje i kričanje borbenih aviona nad glavom, projektila što padaju, za urlanje medveda u drugom delu tvrđave, naglu ptičju ćutnju. Bio je dim, užasna vrelina, sivo sunce se rađalo i zalazilo naizgled u rasponima koji su se brojali minutima, i tigar je, raspomamljen, suva jezika, trčao tamo-amo u obruču zardalih rešetaka, i rikao kao vo. Bio je sam i gladan, a ta glad, udružena s grmljavinom bombardovanja, u njemu je užgala nekakvu svest o vlastitoj smrti, neumitno i urođeno znanje koje nije mogao ni prezreti, a nije mu se mogao ni pokoriti. Nije znao šta s njim da radi. Voda mu je presušila, te se valjao i valjao po kamenom koritu svoga valova, po nedojedenim kostima što su ležale u uglu kaveza, i ispuštao onaj otegnuti žalosni zvuk kakav ispuštaju tigrovi.

Nakon dva dana šetkanja, izdale su ga noge, pa se sveo na grčenje udova, ležeći u vlastitoj nečisti. Izgubio je sposobnost da se kreće, da proizvodi zvuk, da bilo kako reaguje. Kad je zalutala bomba pogodila južni zid utvrde - digavši zagušljiv oblak dima i pepela i zarivši komadiće krša u kožu njegovog čela i boka, komadiće koji će mu nedeljama glodati meso, sve dok se ne bude navikao na njihov zrnast bol kad god se svali u stranu ili se očeše o drvo - srce je trebalo da mu stane. Vazduh u duginim bojama i osećaj da mu se od vreline krzno zavrnilo kao hartija, a potom dugi sati koje je prečučao u stražnjem delu ograde, posmatrajući provaljeni bok zida utvrde. Snaga tog pogona. (Nije bio jedini: godinama posle toga, pišće se o vukovima što su trčali ulicom, o belom medvedu koji je stajao u reci. Pišće se o tome kako su se nedeljama vidali papagaji da lete nad gradom, i kako su jedan istaknuti inženjer i njegova porodica čitav mesec živeli od trupla zebre.)

Tigra je put kroz grad te noći poveo na sever, do obale iza utvrde, gde su se ostaci trgovačke luke i jevrejske četvrti širili u vidu spljoštenih hrpa cigle niz obalu, pa u vode Dunava. Reka je buktala od požara, a one koji su u nju zašli sad je voda izbacivala natrag uz obalu, tamo gde je stajao tigar. Razmotrio je mogućnost da prepliva preko, i pod idealnim uslovima možda bi i pokušao, ali miris što se vio iz leševa naterao je tigra da se obrne, pognao ga natrag pored brda gde je tvrđava, pa u razrušeni

grad.

Sigurno su ga ljudi videli, ali u tom trenu nakon bombardovanja on je za njih bio sve drugo samo ne tigar: vic, ludilo, versko priviđenje. Lelujao je, ogroman i tih, sokacima Starog grada, pored razlupanih vrata kafana i pekara, pored automobila zavitlanih kroz izloge. Pratio je tramvajske šine, peo se i preskakao preko oborenih trolejbusa na putu, ispod električnih vodova što su se protezali gradom, a sad visili iskidani i crni kao lijane.

Kad je stigao do Knez Petrove, Bulevar je već vrveo od grabljivaca. Ljudi su išli kraj njega, mimo njega, naporedo s njim, muškarci s bundama i džakovima brašna, vrećama šećera i plafonskim rozetama, s česmama, stolovima, nogarama stolica, tkaninama strgnutim sa zidova drevnih turskih kuća koje su se srušile u napadu. On se ni na koga nije obazirao.

Na nekoliko sati pred svitanje, tigar se našao na napuštenoj pijaci na Kaliniji, udaljenoj dve ulice od mesta gde će moji deda i baba petnaest godina kasnije kupiti svoj prvi stan. Tamo je zadah smrti što se upio u vetar nailazio sa severa, nezavisno od bara bujnog smrada koje su tekle između kamenova pijačne kaldrme. Koraćao je oborene glave, okušavajući spektar neprepoznatljivih aroma - raspljeskanog paradajza i spanaća zalepljenog u žlebovima ulice, razbijenih jaja, komadića ribe, grudvastih masnih otpadaka uz bokove kasapskih tezgi; gust miris razmazan oko dugačke tezge za sir. Lud od žeđi, tigar je laptao iz barica curkave česme gde cvećarke pune kofe, onda je gurnuo njušku u lice nekom usnulom detetu koje je ostalo zaboravljeno, umotano u ćebad, pod tezgom s palačinkama.

Najzad je, kroz besane četvrti donjeg grada, praćen šumom te druge reke u ušima, tigar počeo da se penje prateći trag što vodi u kraljevu šumu. Rado verujem kako je išao našom starom kolskom stazom. Rado zamišljam otiske njegovih velikih maćjih šapa na šljunku, njegov umoran, robustan hod duž staza mog detinjstva, godinama pre no što sam se uopšte i rodila - ali u stvarnosti, bio mu je brži put kroz gustiš, mahovina je bila prijatnija šapama koje je isekao po kršu grada. Rashlađivalo ga je drveće što se savijalo ka njemu dok je gurao uzbrdo, sve dok najzad nije stigao do vrha, ostavivši grad u plamenu za sobom.

Ostatak te noći tigar je proveo na groblju, a grad je napustio u zoru. Nije prošao neprimećen. Najpre ga je opazio grobar, čovek gotovo slep, tako da nije verovao očima koje su mu saopštavale da to tigar, propet na

stražnje noge, vršlja po gomili grobljanskog smeća i njuška čičak na ranom jutarnjem suncu. Zatim ga je videla jedna devojčica, koja se vozila pozadi u roditeljskim konjskim kolima; primetila ga je između drveća i pomislila da sanja. Opazio gaje, takođe, i komandir gradske cisterne, koji će proći da bi se tri dana potom ubio, i koji tigra pominje u svom poslednjem pismu verenici - nikad nisam video takvo čudo kao što je tigar u njivi pod pšenicom, piše on, iako sam danas iz ribnjaka kod samostana Svete Marije izvadio crne ženske grudi i stomak. Poslednji je tigra video jedan seljak na maloj parceli tri kilometra južno od grada, a koji je u toj bašti sahranjivao sina i stao da gađa tigra kamenjem kad se ovaj previše približio.

Tigar nije imao nekog odredišta, samo ga je neprekidno vukao onaj nagon za samoočuvanjem pod grudima, neki maglovit, urođen osećaj šta traži, a koji ga je gonio napred. Danima, zatim i nedeljama, nizale su se duge, pečene njive i pojasevi ritova zagušenih mrtvima. Kraj puta su u gomilama ležali i poput mahuna visili leševi, raspuknuti i sušeci se, o granama drveća. Tigar je čekao pod njima da padnu, a onda ih glodao dok se nije ošugao, ostao bez dva zuba, pa potom krenuo dalje. Pratio je reku uzvodno, kroz poplavljenju kotlinu između planinskih podnožja, nadošlu od aprilskih kiša, i spavao u praznim čamecima dok sunce, blede u plavoj izmaglici reke, postaje sve prigušenije. Obilazio je oko ljudskih naselja, malih imanja gde su ga glasovi stoke mamili iz paprati; ali otvorenost neba i mogućnost ljudske buke strašili su ga, te nije dugo ostajao.

Na nekoj krivini reke naišao je na opustelu crkvu kojoj je polovina zvonika zarasla u bršljan, punu prigušenog šuškanja golubova. Ona ga je na nekoliko nedelja spasla od kiše, ali tamo za njega nije bilo hrane, a leševi u crkvenoj porti davno su se raspali, ničega za njega do jaja barskih ptica i ponekog nasukanog soma, te je na kraju pošao dalje. Kad je počela jesen, proveo je četiri meseca u močvarištima, glođući trule leševe koje nanese voda, te hvatajući žabe i daždevnjake duž korita potoka. Postao je domaćin pijavicama, i na desetine njih su stajale nalik očima u krznu njegovih nogu i bokova.

Jednog jutra, kad je već počeo da steže prvi mraz, naišao je na divljeg vepra. Mrk i podbuo, vepar se bio zaneo žirom, i prvi put u životu se tigar dao u hajku. Bila je bučna i rđavo proračunata. Zaletio se dignute glave i drečeći kao sirena za maglu, pa je vepar, ne okrenuvši se čak ni da pogleda ko ga to juri, samo nestao u jesenjem čestaru.

Tigar nije postigao svoj cilj, ali makar je i to bilo nešto. On se rodio u sanduku sa senom u jednom ciganskom cirkusu, i čitav život je proveo hraneći se debelim belim kičmenim stubovima u kavezu tvrđave. Prvi put se taj nagon koji gaje terao da u snu pušta kandže, taj poriv koji ga je terao da svoj komad mesa odvuče u samo njegov ugao kaveza, uobličio u nešto više od ogorčenja. Nužda ga je polako čupala iz pitomošću uslovljene trapavosti. Ojačavala je i snažila gradivne jedinice njegove prirode, brusila mu trome mačje reflekse, a davno izgubljeni sibirski instinkt vukao ga je na sever, ka zimi.

Selo Galina, gde je odrastao moj deda, ne pojavljuje se na karti. Deda me nikada tamo nije vodio, retko ga je pominjao, nikad nije izrazio nostalgiju ili ljubopitljivost, niti pak želju da tamo opet ode. Majka mi ništa o njemu nije umela reći; baba tamo nikad nije bila. Kad sam ga najzad potražila, posle vakcinacije u Breževini, podosta iza dedine sahrane, otišla sam sama, nikome ne pričajući kuda idem.

Da bi se stiglo u Galinu, iz Grada se mora poći u cik zore, i putovati na severozapad, magistralom koja proseca predgrađa gde preduzimači grade sebi letnjikovce - visoke kuće od zidane cigle, bez dvorišta, koje nikad neće biti dovršene. Iza njihovih kapija zjape prazna vrata i prozori, a tankonoge mačke protežu se u ručnim kolicima punim đubreta. Tu i tamo ima znakova da se sela opravljaju: plakat za prodavnicu boja i lakova, zeleni leci za šipkaste držače prikucani za drveće, plakati keramičara, natpisi koji oglašavaju stolarske radionice, skladišta nameštaja, električarske urede. Kamenolom, rascepljena litica, žuti buldožeri bez vozača čekaju da započne dan, džinovski bilbord reklamira najbolji roštilj na svetu sa slikom od vreline iskrivljenog jagnjeta koje obrće ražanj.

Put nimalo ne liči na onu moju i Zorinu vožnju do Breževine, mada i ovde ima vinograda što sijaju zeleno i žuto ka istoku. Starci prelaze put vozaču ispred nosa peške, iza stada tek ostriženih ovaca, natenane, zastajući da mahanjem poteraju debelu jagnjad preko, ili da skinu cipele i potraže u njima zrnca šljunka što ih već satima muče. Činjenica da se tebi žuri njima nije posebno važna; po njihovom mišljenju, ko žuri, vrat slomi.

Magistrala se sužava u put s jednom trakom i počinje da se uspinje - isprva blagom strminom, kroz šumom obrubljene pašnjake, jarke bujice zelenila koje se naglo raskriljuju kad izadeš iz krivine. Kola koja se spuštaju planinom ka tebi mala su, natrpana porodicama, i klize u tvoju

traku. Radio ti već hvata vesti ispreko granice, ali signal je slab i glasove na po više minuta zaguši krčanje.

Nestaje sunca i odjednom se voziš kroz nizak nanos oblaka koji se odmotavaju nad putem pred tobom. Ukotvljen je za borove i stenje ponad tebe, za široke pašnjake koji se prostiru ispod, prošarani oronulim kućama, svratištima bez vrata, dalekim, bezimenim potocima. Shvataš da kilometrima nisi video nijedna kola. Imaš kartu, ali ništa ti ne vredi. Crkva pored koje prolaziš siva je i nema, parking joj je prazan. Na benzinskoj pumpi niko ti neće reći kuda dalje da ideš, a benzin nedeljama nisu dobijali.

Na toj pustoj deonici magistrale jedan jedini znak te upućuje u pravom smeru. Lako je promašiti ga, tu drvenu tablu s rečima Sveti Danilo naškrabanim belom kredom, i krivom strelicom što pokazuje na šljunkovitu stazu koja skreće naniže u dolinu. Znak ti neće reći da si se, skrenuvši na taj puteljak, praktično obavezao da tu provedeš noć; da auto verovatno neće uspeti da se vrati uzbrdo u jednom cugu; da ćeš osam sati provesti s kolenima uz bradu, a leđima uz vrata, s nesvrshodnom i neupotrebljenom baterijskom lampom u prtljažniku, jer da bi je uzeo, morao bi da izađeš iz kola, a to nikad neće biti.

Put se strmo useca naniže između ograđenih žitnih njiva i kupinjaka, pašnjaka gde se šuma vraća i zasipa travu belim cvetom. Svaki čas ćeš proći kraj ogromne svinje bez čuvara, koja riška u jarku pored puta. Svinja će te pogledati i delovaće neimpresionirano.

Posle dvadeset minuta put skreće u oštroj krivini, i dok njome prolaziš, budi spreman da te zaslepi blesak koji će sevnuti s druge strane doline, odande gde borova šuma stoji gusta i ćutljiva: ta svetlost je odraz sunca u poslednjem preživlom prozoru manastira Svetog Danila, jedini znak da je on još tamo, i smatra se čudom, jer može se videti sa istog mesta u svako doba dana, dokle god je sunce na nebu.

Ubrzo potom, počće da se pojavljuju zdanja: najpre seoska kuća limenog krova čiji tavanski prozor gleda na put. U njoj niko ne živi, i u vrtu se razrasla crna loza i progutala gornji deo voćnjaka. Sledeća kuća iznenadiće te kad skreneš na uglu. Tamo će na tremu sedeti belokos čovek, i onog časa kad ti ugleda auto, ustaće i ući će neverovatnom brzinom; znaj da je on poslednjih pet minuta osluškivao škripu tvojih guma po šljunku, i želi da ga vidiš kako je zalupio vratima. On se zove Marko Parović - njega ćeš upoznati posle.

Pored lanca malih vodopada, i tad stižeš u centar sela, desetak-

dvanaest sivih i crvenih kuća sjaćenih oko bronzanog, jednorukog kipa Svetog Danila i seoskog bunara. Svi će biti u kafani, sedeće na dugačkim klupama na tremu; svi će te videti, ali niko neće gledati u tebe.

Deda je odrastao u kamenoj kući obrasloj bršljanom i svetlo-ljubičastim cvetom. Ta kuća više ne postoji - dvadeset godina zvrjala je prazna, a onda su je, kamen po kamen, seljaci razneli da bi popravili zid štale, zakrpili rupu u tavanu, poduprli vrata.

Dedina majka umrla je na porođaju, a otac mu je umro pre no što ga je deda i usadio sebi u pamćenje. Deda je, umesto s roditeljima, živeo sa svojom babom, seoskom primaljom, ženom koja je već odgajila šestoro dece, pri čemu je polovina bila od njenih tamošnjih drugarica i susedki. Čitavo selo ju je od milošte zvalo majka Vera. Postoji jedna jedina njena slika. Na njoj je majka Vera stroga sredovečna žena koja stoji ispred nečeg što je, izgleda, ugao kamene kuće, a iza se gust voćnjak spušta naniže i nestaje. Njene ruke, skrštene napred, radničke su ruke; izraz njenog lika kao da ukazuje na to da joj fotograf duguje neke pare.

U to doba je kuća imala samo tri sobe. Deda je spavao na slamarici na malom drvenom ležaju kod ognjišta. Tu je bila čista kuhinja s limenim šerpama i loncima, vencima belog luka obešenim o grede, urednom ostavom nakrcanom kacama s turšijom, teglama ajvara, crnog luka i pekmeza od šipka, flašama domaće orahovače. U zimu je majka Vera podlagala vatru koja je gorela i danju i noću, ne gaseći se, a u leto su se na čađavom kamenom obrubu dimnjaka gnezdile rode, klepećući kljunom po čitave sate. Pogled iz bašte pucao je na zelene planine nad selom, i na dolinu kroz koju se svetla, široka reka dodatno širi, a potom skuplja idući okukom, gde je crkva s crvenim tornjem. Pored kuće je prolazio zemljani put, vodeći iz lipovog gaja do šljivara ukraj vode. U bašti je majka Vera sadila krompir, salatu, šargarepu, i imala jedan mali ružin grm koji je negovala s čuvenom pažnjom.

Priča se da je, u srednjem veku, naselje izniklo oko manastira Svetog Danila. Manastir je bio delo neimara čiju je veštinu projektovanja i umetničkog oblikovanja podrivala nesposobnost da sagleda činjenicu da će osamljenost monaha redovno narušavati vojske u pokretu preko istočnih planina, u rečnu dolinu. To je za posledicu imalo postepeno prisvajanje manastirske zemlje; gutala ju je sve veća banda zemljoradnika, stočara i brđana, koji su, iako sposobni da izdrže dugovečne borbe s medvedima, snegom, mrtvim precima i Babarogom, otkrivali da izdvojenost istočnih kosa nije bolja od mogućnosti da se

potrči ka manastirskim zidinama na prvi znak neke turske horde. Na kraju su razvili vlastitu malu ekonomiju, u ravnoteži zahvaljujući različitim strukama dvadesetak naseljenih porodica, čija se sreća i sudbina prenosila s kolena na koleno, i koje su svoju samoću, čak i kad je manastir u Prvom svetskom ratu popustio pred neprijateljem, ljuto branile od svih došljaka, sem kad prođe povremeni putujući letnji panadžur, ili nečija kći ispreko planine dođe u selo kao nevesta.

Majka Verini suseljani odvajkada su bili pastiri, pa kako je bila sama, ona je ogroman deo svog života uložila u tu profesiju koja je delovala kao prirodan put kojim će upraviti moga dedu. Tako je on odrastao sa ovcama, s njihovim blejanjem i bleketanjem, njihovim otužnim mirisom i plačnim očima, s njihovom tupavom prolećnom golotinjom. Odrastao je, takođe, i sa njihovom smrću, prolećnim klanjem, njihovim čerečenjem i prodajom. Sa sistematskim majka Verinim rukovanjem nožem: pravo, precizno, kao i sve drugo što je radila, počev od kuvanja pa do džempera koje mu je plela. Obredni ritmovi njegovog života bili su usađeni u majka Verinu prirodu, kao neka imovina za koju se nadala da će prionuti i za mog dedu: logičan i pravolinijski proces kretanja od godišnjeg doba do godišnjeg doba, od rođenja do smrti, bez izlišnih osećanja.

Kao i sve čuvarke matrijarhata, i majka Vera je bila ubeđena da će moj deda s vremenom prihvatiti taj poredak, pa je tako imala vere i u njegove sposobnosti - prevelike vere, možda, jer kad je imao šest godina, predala mu je mali, po njegovoj veličini izdeljan pastirski štap, i poslala ga u polja s nevelikim stadom matorih ovaca, od kojih nije očekivala da će mu zadati premnogo muke. Bila je to vežba, i dedu je oduševila ta novopronađena odgovornost. Ali tad je bio tako mali da se docnije sećao tek komadića onog što je usledilo: sneni mir jutarnjih livada, skakutavi pamuk ovčijih bokova, iznenadno kotrljanje u duboku rupu u kojoj će provesti noć, sam, blenući naviše u zbunjene ovce, a satima kasnije i u majka Verino brižno, zorom obasjano lice koje lebdi nad otvorom rupe.

To je jedna od onih malobrojnih priča iz dedinog detinjstva koje mi je ispričavao. Druga je, svojstveno njemu, bila medicinska anegdota. Dok je rastao, imao je drugaricu Miricu koja je živela na nekoliko kuća od njega, i kad su dovoljno poodrasli da se ne upliću više u one radnje vučenja za kosu i nadevanja pogrđnih imena, igrali su se kuće, što je jedna civilizovana stvar. Jednog popodneva je moj deda, u ulozi muža- - drvoseče, pošao ulicom, pričajući sam sa sobom i noseći u ruci sekiricu

igračku; Mirica mu je za to vreme, indoktrinirana osnovima onoga što treba da radi poslušna žena, spremila za ručak supu od bunarske vode i lišća oleandra, koju mu je poslužila na jednom panju. Problem nije bio u suštini igre, već u njenoj praktičnoj strani: moj deda je poslušno pojeo supu od oleandra i istog trena je dobio napad povraćanja.

Sat vremena potom stigao je seoski apotekar da izazove dodatno povraćanje i da ispumpa dedi želudac, što je varvarska procedura i sad, a još je neuporedivo varvarskija bila u ta vremena. Čula sam kako su tog apotekara opisivali drugi koji su ga poznavali: ogromne šake, krupne, naredbodavne oči, a nad njima čeona lampa, i mogu misliti kako je dedu, od malih nogu, namamio u opijeno poštovanje prema lekarskoj struci.

S godinama im je apotekar dolazio u posetu sve češće. Bio je tu da dâ ipekakuanu i namesti slomljenu kost, da iščupa rasprsnut kutnjak kad je deda kradom kupio tvrdu bombonu od nekog putujućeg prodavca Ciganina s kojim mu je bilo zabranjeno da išta ima. Kad je u jednoj žešćoj igri naših protiv Turaka deda malo odveć poletno razmahnuo improvizovanom sekiricom pa je kao britva oštar lim od konzerve poleteo s njenog vrha u čelo jednom dečaku iz komšiluka, apotekar je bio tu da zašije posekotinu do kosti, koja se protezala tik ; ispod Dušanovog ruba kose. Deda, naravno, nikad nije pominjao onu zimu kad je i sam teško bolovao, od groznice što je prohujala selom - uprkos najvećem apotekarovom trudu, deda je jedini od sve dece ispod dvanaest godina preživeo; šestoro je sahranjeno pod sneg, čitava njegova generacija, čak i Mirica-oleandrovica.

Mislim da je nešto u tim uspomenuama iz ranog detinjstva moralo biti neuništivo. Čitavog života deda je pamtio osećaj dok je stajao u toploj apotekarovoj radnji, zureći u kavez sa apotekarovim velikim crvenim ibisom, ćutljivim i strogim. Ta radnja je predstavljala jedan veličanstven uzorak poretka, s prijatnom simetrijom kakvu ne možeš izvući iz pukog povratka kući sa svim ovcama na broju. Dok je stajao pod tezgom, s jednom čarapom zarozanom niže od druge, deda je gledao naviše u police i police pune tegli, trbušastih bočica s lekarijama, i sladio se njihovim smirenim, obuzdanim obećanjem blagodati. Male zlatne terazije, praškovi, bilje i začini, srdačan miris apotekarove radnje, sve je to označavalo jednu drugu ravan stvarnosti. A apotekar - čupač zuba, tumač snova, merač lekova, čuvar veličanstvenog skerletnog ibisa - bio je istinski čarobnjak, jedini čarobnjak kakvom se moj deda ikada mogao diviti. I zato, u neku ruku, ova priča njime počinje i završava se.

Čuvanje ovaca, što možda iznenađuje, pogoduje sholastici, i vrlo verovatno je doprinelo dedinom učenju. Odlazio je i dugo vreme provodio sam i neuznemiravan. Livade nad Galinom zelene su i tihe, obitavalište skakavaca i leptirova, pašnjak crvenog jelena. Šezdeset ovaca na jednog dečaka, i sva hladovina koju poželeći može. Tog prvog leta provedenog na livadama, sžim je naučio da čita.

Čitao je bukvar, taj stožer dečjeg učenja, prvu filozofiju kojoj smo izloženi - po jednostavnosti njenog jezika, uobličavanju slova koje zvuči tačno onako kako izgleda. Zatim je pročitao Knjigu o džungli, dar lično od apotekara. Nedeljama je deda sedeo u travi visokih stabljika i mučio se nad smeđom knjižicom mekih strana. Čitao je o panteru Bagiri, medvedu Baluu, starom vuku Akeli. Sa unutrašnje strane korice bila je slika dečaka, mršavog i uspravnog, koji gura zapaljenu granu u njušku ogromnom tigru četvrtaste glave.

Kažu mi da je tigar prvi put ugledan na prevoju Galine, iznad sela, prilikom jedne snežne mećave krajem decembra. Ko zna koliko je već dugo bio tamo, skrivajući se u šupljinama klada; ali baš tog dana je pastir Vladiša izgubio u vejavici tele, pa je pošao uz planinu da ga nađe. U gustišu mladara, naleteo je na tigra, žutookog i jarkog kao krvav mesec, s teletom, već mrtvim, što mu je visilo iz čeljusti. Tigar. Šta je to značilo čoveku poput Vladiše? Ja sam tigra poznavala zahvaljujući tome što me je deda svake nedelje vodio u tvrđavu i upirao prstom da mi pokaže: tigar; jer na natpisima u muzeju punjenih životinja, gde smo ponekad provodili tiha popodneva, takođe je stajalo tigar, i jer je tigar uspevao da upuzi, u zamršenim kineskim šarama, i na čitav poklopac limene kutije s babinim melemom za koleno. Tigar je bio Indija, i lena žuta popodneva; sambar, razrogačenih očiju, slomljena vrata, koji se koprca među mangrovima dok se Kiplingove lijane nisko spuštaju da žigošu ubici leđa. Ali u dedinom selu, u to vreme, tigar - šta je on uopšte i značio? Medved, vuk, da. Ali tigar? Kako se pojavio strah.

Ljudi nisu verovali nesrećnom Vladiši, čak ni kad su ga videli kako trči nizbrdo, beo kao krpa, s rukama u vazduhu, bez teleta. Nisu mu verovali ni kad se srušio nasred seoskog trga, zagrcnut od iznurenosti i straha, i uspeo da promuca da su opevali svoje, da je u Galinu došao đavo, i da brzo zovu popa. Nisu mu poverovali jer nisu znali u šta treba da poveruju - šta je taj narandžasti stvor, leđa i plećaka oprženih vatrom? Bolje bi bili opremljeni za reakciju da im je rekao kako je susreo Babarogu, i da je, istog tog trena, nizbrdo za njim, rušeći sve pred sobom,

pristigla i njena kućica od lobanje i kostiju, na kokošjoj nožici.

I deda i majka Vera bili su među onima koje je na trg prizvala Vladišina vika. Sigurno je tamo bila i tigrova žena, ali oni tad to nisu znali. Deda je hitro istrčao iz kuće, bez kaputa, a majka Vera je izašla s njim s njegovim kaputom u rukama i sljepila ga po uvetu dok mu je gurala ruke u rukave. Onda su tamo stajali, njih dvoje, dok su kovač i ribar i onaj što prodaje dugmiće pridizali Vladišu da sedne u snegu i pojili ga vodom.

Vladiša je govorio:

„Đavo, ja kad vam kažem! Đavo došao da nas sve nosi!”

Za mog dedu je đavo bio štošta. Đavo je bio *leši*, nečisti šumski duh kog srećeš na pašnjaku pa ti traži novčiće - odbij ga samo, i on će prevrnuti šumu tumbe i naopako, i zauvek ćeš zalutati. Đavo je bio Crnobog, rogati bog koji priziva tamu. Đavolu su te slali stariji kad si nevaljao; i ti si smeo da šalješ druge đavolu, ali samo ako si mnogo, mnogo stariji. Đavo je bio Noć, Babarogin srednji sin, koji jaše šumom na crnom konju. Ponekad je đavo bio Smrt, koja ide peške i čeka te na raskršćima, ili iza nekih vrata za koja ti je više puta rečeno da ih ne otvaraš. Ali dok je deda slušao Vladišu, koji je jecao nešto o narandžastom krznu i prugama, sve mu je jasnije bilo da taj stvor u šumi nije đavo, ne đavo već nešto drugo, možda nešto o čemu on malčice i zna, i sigurno su mu se oči zažagrile kad je rekao:

„Ali to je Šir Kan!”

Deda je bio mršavo dete, plavokoso i krupnooko - videla sam njegove slike, crnobeke fotografije izreckanih rubova, na kojima on kruto gleda u objektiv, sa đačkim dokolenicama uzvučenim skroz visoko, i rukama u džepovima. Sigurno je bio čudan taj njegov spokoj, njegov miran glas, i ribar i kovač i još nekoliko ljudi što su dotrčali iz sela zagledali su se svi u njega, zbunjeni.

Tu je, međutim, bio i apotekar.

„Možda si u pravu”, rekao je apotekar. „Gde je ona knjiga što sam ti je dao?”

Deda je potrčao u kuću da je uzme, a dok se vraćao, raspomamljeno ju je listao, pa je tako, kad je stigao do pručenog Vladišinog obličja, već bio našao tablu u boji sa svojom najdražom slikom, onu na kojoj su Mogli i Šir Kan. Pokazao ju je prestravljenom govedaru. Vladiša ju je jednom pogledao i onesvestio se, i tako je selo saznalo za tigra.

Da je taj tigar bio nekakav drugačiji tigar, lovac od samog početka,

verovatno bi u selo sišao mnogo pre. Dugi put iz grada doveo ga je čak do prevoja, i ni on sam nije bio siguran zašto je odabrao baš tu da ostane. Sad bih mogla zastupati tvrdnju kako vetar i duboki snegovi nisu za njega bili nikakva prepreka, kako je mogao produžiti tako čitave zime i stići u neko drugo selo, s nekom drugom crkvom, možda u neko mesto gde su ljudi manje sujeverni i gde bi ga neki zdravo-razumski seljak upucao i obesio, praznog poput vreće, iznad ognjišta. Ali njega je prevoj - sa svojim povijenim mladicama i steljom pod nogama, sa strmom planinskom kosom načičkanom pešterama, sa divljači iskolačenih očiju, neobazrivom od zimskog gladovanja - zarobio u mrežu između tih novih, sve probuđenijih čula i maglovito prisnog mirisa sela dole.

Povazdan je šetao tamo-amo duž prevoja, puštajući mirise da mu doleću, zbunjen slutnjom da nisu baš potpuno novi. Nije bio zaboravio godine provedene u tvrđavi, ali pamćenje su mu debelom koprenom zaklanjali oni poslednji dani tamo, i dani koji su usledili, njegovo mučno putovanje, čičkovi i cepke drveta i srča što mu grizu šape, zgusnut, vodnjikast ukus naduvenih mrtvacu. Sad je već imao jedino neki neodređen osećaj, u drugom sloju svesti, da mu je nekad davno, davno neko bacao sveže meso dvaput dnevno i prskao ga vodom kad vrućina postane neizdržljiva. Mirisi odozdo značili su nešto srodno tome, i ispunjavali su ga nemirom i uzrujanošću dok lunja šumom, po nagonu se dajući u trk za svakim zecom i vevericom koje ugleda. Ti mirisi su bili prijatni i jasni, potpuno razdvojeni jedni od drugih: snažan vunast miris ovaca i koza; miris vatre, katrana, voska; zanimljiv zadah nužnika; papir, gvožđe, pojedinačni mirisi ljudskih bića; ukusni mirisi paprikaša i gulaša, masti u piti što se peče. Ti mirisi su mu ujedno sve više budili svest o gladi, o nedovoljnim lovačkim uspesima, o vremenu proteklom od poslednjeg obroka, o teletu koje je nabasalo na njega onog ljuto hladnog popodneva kad je video čoveka kako se okreće i beži. Ukus teleta bio je poznat; obris čoveka bio je poznat.

Te noći je sišao do pola planine. Zastao je kod jaruge gde rub drveća kruži oko podnožja smrznutog vodopada, pa je gledao i gledao u usplamtele prozore i snegom zavejane krovove pod sobom u dolini.

A nekoliko noći docnije, javio se nov miris. Dešavalo mu se da ga u prošlosti nanjuši ovde-onde - prolaznu aromu soli i drveta koje dimi, bujnu od krvi. Taj miris mu se uvalio u želudac, izazvao mu čežnju za teletom, ponizio ga da se valja na leđima, glave nabijene u sneg, da kuka za njim sve dok ptice nisu uzdrhtalo prhnule iz svojih gnezda. Taj miris

mu je dolazio bezmalo svake noći, u tami, i on je stajao tamo u sveže napadalom snegu, među drvećem što se u niskim lukovima poginjalo oko njega, udišući, izdišući. Jedne noći, na nepun kilometar od svog proplanka, posmatrao je usamljenog jelena - čiju je neumitnu blisku smrt tigar već čekao, bio ju je namirisao danima pre no što je došla - kako posrće pod teretom izgladnelosti, starosti i ljute zime. Tigar ga je posmatrao kako pada na kolena i premeće se, posmatrao kako mu jedini preostali rog puca. Posle, kad mu je rasparao trbuh, čak ni toplota jelenskih iznutrica što se širila ka njemu nije mogla utopiti onaj miris iz sela.

Jedne noći sišao je u dolinu i stajao kraj ograde pašnjaka. Iza livade, iza nemih kuća, kad se prođu ambar i prazan obor, kuća s tremom pod debelim snegom, stajala je pušnica. Tamo je bio taj miris, maltene sasvim blizu. Tigar je trljao bradom gore-dole o direke ograde. Dva dana nije se vraćao, ali kad se vratio, našao je meso. Neko je u njegovom odsustvu tamo bio. Jedna daska ograde bila je odvaljena, i meso je ležalo pod njom, suvo i tvrdo, ali puno onog mirisa koji ga je izluđivao. Iskopao ga je i poneo natrag u šumu, gde ga je dugo glodao.

Posle dve noći morao se odvažiti da priđe bliže kako bi našao sledeći komad; čekao ga je pod skršenim buretom ostavljenim na livadi, na svega koji metar od vrata pušnice. Oprezan povratak na isto mesto nekoliko noći potom, veći komad. Pa dva komada, pa tri, i na kraju čitava plečka, na samom pragu pušnice.

Sledeće noći tigar se popeo uz kosi ulaz pušnice i zašao plećima u otvor vrata, prvi put ostavljenih širom. Čuo je ovce kako bleje u staji, na nekoj udaljenosti, prestravljene njegovim prisustvom; psi, privezani, besomučno su lajali. Tigar je onjušio vazduh: tu je bio miris mesa, ali takođe i snažan, sveprožimajući miris ljudskog čeljadeta unutra, čeljadeta čiji je miris uporno nalazio i oko onog mesa ranije, a koje je sad mogao da vidi kako sedi u dnu pušnice, s komadom mesa u rukama.

Galina se, u međuvremenu, uzvrtela. Kraj te godine obeležile su snažne mećave, smetovi do kolena što su se poput peska šetali tamo-amo preko praga. U vazduhu je lebdeo neki tih, zagušen osećaj, električni naboj straha. Sneg je bio zavejao planinske prolaze, a sa njima i svaku vest o ratu. Negde u blizini, visoko nad njima, u gustim borovim šumama prevoja Galine, nešto ogromno, crveno i neznano vrebalo je gore i dole i čekalo svoj čas. Našli su jednom dokaz - drvoseča je, preko volje se odvaživši da zađe u gustiš pri zemlji, naišao na jelensku glavu,

ulepljenog krzna i pobelelih očiju, na kičmeni stub, nalik na pletenicu od kosti, koji se, posiveo, valjao po tlu - a to ih je, posle onog Vladišinog susreta, konačno ubedilo da ne izlaze van sela.

Bila je zima i stoka je već bila poklana ili smeštena u staje do proleća. Godišnje doba obezbedilo im je izgovor da se drže među svoja sigurna četiri zida, što im je već bila poznata stvar, a tigar, nadali su se, neće preživeti zimu. S druge strane, postojala je mogućnost da tigar - kako li je ovamo uopšte došao, pitali su se, ako mu je stanište tako daleko, u džunglama, u travnim savanama gde žive slonovi? - shvati da možda neće preživeti, pa da siđe u selo i svejedno stane da ih lovi. Zato su u domovima palili vatre, u nadi da će ga obeshrabriti u silasku s prevoja. Zemlja se od mraza bila stvrdla, već su sve sahrane odložili do prve jugovine - ionako je te zime umrlo svega troje, dakle imali su sreće, mnogo sreće - pa su nakrcali pogrebnikov podrum blokovima leda i preduzeli dodatne mere zapušivši prozore iznutra tkaninom, da ni najmanji miris leševa ne probije napolje.

Neko vreme, tigru nije bilo ni traga ni glasa. Maltene su uspeli da ubede sami sebe da je sve to bila šala, da je Vladiša video nekakvu ličnu avet, ili možda da je doživeo nekakav napad padavice gore u planinama; da je jelena udesio medved ili vuk. Ali seoski psi - ovčarski psi i doge, žutooki lovački psi gustog krzna koji su pripadali istovremeno svakome i nikome - pouzdano su znali da je on tamo gore, i podsećali su selo na to. Psi su ga mogli namirisati, taj njegov smrad velike mačke, i on ih je dovodio do pomame. Nisu imali mira, lajali su na njega i zatezali kanap. Noći su ispunjavali potmulim zvukom, i seljaci, umotani u noćne košulje, u vunanim čarapama, tresli su se u posteljama i spavali nemirnim snom.

Ali deda je i dalje svakoga jutro išao na seoski bunar, a svake noći postavljao klopke za prepelice. Na njemu je počivala odgovornost da obezbedi da on i majka Vera imaju šta da jedu - a uz to se nadao, sve vreme nadao, i da će opaziti tigra. Kud god da je išao, vukao je sa sobom svoju smeđu knjižicu sa Šir Kanovom slikom; a kako te zime nijednom nije otišao nikud daleko, moralo je biti doslovno opipljivo njegovo devetogodišnje uzbuđenje, jer privuklo je pažnju gluvoneme devojke.

Bio je to devojčurak od šesnaestak godina; živela je na rubu sela, u kasapinovoj kući, gde je pomagala i u radnji. Moj deda, verovatno ne baš obdaren velikom moći zapažanja, viđao ju je povremeno, pijačnim i prazničnim danima, ali nikad je nije primećivao s nekim posebnim zanimanjem sve dok mu te zime, nekoliko dana pred Božić, u januaru,

nije stidljivo preprečila stazu dok je on ranim jutrom išao u pekaru, i izvadila knjigu iz prsnog džepa njegovog kaputa, gde ju je držao otkako je došao tigar.

Deda će se te devojke sećati dok je živ. Sećaće se njene tamne kose i krupnih očiju, radoznalih, izražajnih očiju, i sećaće se jamice u njenoj bradi kad se osmehnula otvarajući knjigu na pohabanoj strani sa Šir Kanom. Deda je preko ušiju imao sivu vunenu kapu, i kroz prigušen šum u sopstvenoj glavi čuo je sebe kako izgovara:

„Tako izgleda tigar.“ I pokazao je na planinu iznad dimljivih seoskih odžaka.

Devojka ništa nije rekla, ali je pažljivo razgledala sliku. Imala je samo jednu rukavicu, a hladnoća joj je prste druge ruke bojila u čudnu ljubičastu nijansu. Iz nosa joj je pomalo curkalo, i to je dedu navelo da obriše rođeni nos rukavom kaputa, što je mogao neupadljivije. Devojka i dalje nije progovarala, pa mu je palo na pamet da se možda stidi što ne ume da čita - i zato je nalegao da joj objašnjava ko je Šir Kan, i u kakvim je zamršenim odnosima s Moglijem, i kako je i njemu samome čudno kako je to u jednom poglavlju odrao tigra i obesio njegovu kožu iznad Skupštinske stene, a onda je posle toga opet Šir Kan živ i zdrav. Pričao je vrlo brzo, gutajući klobuke hladnog vazduha, a devojka, koja ni reč nije rekla, strpljivo gaje gledala, i potom, posle nekoliko minuta, vratila mu knjigu i otišla svojim putem.

Naročito se moj deda sećao vlastitog stida kad je, posle onolike svoje priče o tigrovima i silnih pitanja na koja ona nije odgovorila, zbunjen došao kući i raspitao se kod majka Vere o njoj. Sećao se kako su mu se uši zažarile kad ga je šljepila i rekla:

„Ne diraj je, ona je Lukina žena. Ta devojka je gluvonema, a još pride i muhamedanka - kloni je se.“

Luka je bio seoski kasapin, i on je posedovao taj pašnjak i pušnicu na rubu naselja. Bio je visok, s kovrdžavom smeđom kosom i debelim crvenim šakama, i nosio je kecelju bezmalo stalno natopljenu krvlju. Zbog nečega je ta kecelja ispunjavala meštane nelagodnošću. Svi su oni, u ovom ili onom zvanju, i sami bili kasapi, pa nisu razumeli zašto se on, ako već mora da zarađuje od sečenja i prodaje mesa u Gorčevu, ne presvuče makar kad obavlja te svoje poslovne transakcije, zašto se od srca ne potrudi da miriše na nešto drugo, a ne na kisele kravlje i ovčije iznutrice. Za svojih tadašnjih devet godina, deda je Luku samo jednom bio susreo, ali taj susret mu je ostao jasno urezan u sećanje. Dve godine

pre toga, prilikom jedne kratke ali hladne zimske mećave, majka Vera je poslala dedu u kasapinovu radnju da kupi ovčiji but, zato što joj je zima sapela ruke bolovima. Prednja soba kasapinove kuće bila je ispunjena mirisom mesa, i deda je stajao i gledao oko sebe, u dimljene šunke i kobasice obešene o grede, u kosti za supu i četvrtaste komadine slanine u staklenoj vitrini, odranu crvenu ovcu sa oštrim zubićima, pruženo po kasapskom panju, dok je Luka, s naočarima obešenim oko vrata, odvajao kost noge. Deda se upravo istežao oko ugla da zagleda tegle pune nečega u presolcu, belog i grudvastog, kad mu se kasapin osmehnuo i rekao:

„Svinjski papci. Delikates. Dosta liče na dečja stopala, zapravo.”

Deda se nije sećao da je video onu devojkicu kad je tad bio u kasapinovoj radnji; možda tada nije ni bila udata za Luku. I neće je opet videti sve do dana uoči Badnje večeri, kad je bol u majka Verinim rukama postao do te mere neizdržljiv da je ječala u snu, a on je, pogođen svojom nesposobnošću da joj pomogne, izašao da joj donese vode za kupanje.

Deda je bio u vunenom kaputu i kapi, i nosio je praznu kofu na bunar. Kao i veći deo sela, bunar je bio sazidan u tursko doba. Tamo je i dan-danas, ali decenijama je već suv.

Te noći je njegov šiljasti krović bio oprušen snegom, i oko njega su vijugali snegom bremeniti naleti vetra kad je deda prošao seoskim trgov. Pojačano je osećao tu hladnoću bez mesečine, slabunjave vatre u prozorima kraj kojih je prolazio, usamljeni zvuk vlastitih nogu što se vuku.

Samo što je spustio kofu i dohvatio užu, digao je pogled i na rubu pašnjaka opazio tanušno svetlo. Deda je stajao sa smrznutim užetom u rukama i pokušavao da prozre kroz tamu. Video je kasapinovu kuću s vatrom koja je zamirala, što je značilo da Luka verovatno spava dubokim snom, ah svetio nije bilo odatle; nije bilo ni iz pojate u kojoj je kasapin držao svoju stoku. Dopiralo je iz pušnice: vrata su bila otvorena, a unutra se videla svetlost.

Deda nije tamo pošao, jer nije hteo da traži nevolju; samo mu se javila misao da je nekakav putnik ili Ciganin našao tu skrovište preko noći, te da će se Luka možda ljutiti, ili da bi taj neko mogao naleteti na tigra. Tek ta potonja misao pognala ga je da dohvati kofu i produži prema pušnici, delom zato što je hteo da upozori uljeza na tigra, a delom zato što ga je ispunila pomamna, neobjašnjiva ljubomora što će neko drugi videti njegovog tigra prvi. Oprezno, prošao je kroz prazni obor pa

nastavio pašnjakom, birajući put.

Dimnjak se pušio, a u vazduhu je lebdeo miris suvog mesa. Pomislio je, načas, da bi možda mogao ubediti Luku da mu odimi božičnu prepelicu za koju se nadao da će je sutradan naći u klopci. Potom se prišunjao uz kosi prilaz, pridržao se rukama i izdigao se na njima. Uzeo je kofu. Stao je na vrata i pogledao unutra.

Svetla je bilo mnogo manje nego što je isprva pretpostavljao. Jedva se videla unutrašnjost, tamo gde su u redovima visili uređeni veprovi i rogata stoka, sve do male prednje sobe na uglu, gde stoji kasapski panj. Miris je bio čudesan i on je odjednom osetio glad, ali bio je tu i neki drugi miris, koji nije pre primećivao, opor, mračan mošusni zadah, i samo što je to shvatio, svetlo se ugasio. U iznenadnoj tami začuo se tih, težak šum, kao da neko diše svud oko njega, jedinstveno duboko struganje koje mu je darnulo u sve vene odjednom i zabrujalo mu u plućima. Taj zvuk mu se načas širio po lobanji, praveći prostora za sebe. A onda se stuštio u kasapski sobičak i upuzao pod ceradu u uglu, te ostao tu da sedi kao drhtava gomilica, s kofom još u rukama.

Dedi se činilo da je zvuk još u vazduhu, pouzdano prisutan i neprekidan isto koliko i lupanje njegovog pomahnitalog srca, koje je uspevalo sve drugo da nadjača sem tog zvuka. Bio je tu i miris, svuda, uporan - miris divljih stvorova, lisice ili jazavca, ali krupniji, toliko krupniji da nije ličio ni na šta što bi umeo da odredi, već na nešto što bi mogao da prepozna u bezbrojnim drugim stvorovima. Pomislio je na tablu u svojoj knjizi, u postelji, kod kuće, koja je sada delovala beskrajno daleko, a ne svega dvadeset sekundi malo bržeg trčanja pored kuća njemu znanih ljudi.

Nešto u tami se pomaklo, i kasapske kuke, koje su u nizovima visile o gredama, zazveketaše jedna o drugu, i deda je tad znao da je to tigar. Tigar je stupao. Nije mogao da razabere pojedinačne korake, spuštanje velikih kadifениh šapa, jedne ispred druge; samo sveukupni zvuk, mek bat putnika. Pokušao je da pritaji sopstveno disanje, ali ustanovio je da ne može. Brektao je pod ceradom, a cerada se uporno mrdala oko njega, šušteći kao luda, odajući ga. Osećao je, kroz podne daske, da je tigar tik tu uz njega, da se veliko, crveno srce stiska i opušta pod rebrima, da njegova težina stenje kroz pod. Dedi su poskakivale grudi i već je zamišljao tigra kako se ustremkuje na njega, ali tad se setio Knjige o džungli - kako je Mogli ismejao Šir Kana kod Skupštinske stene, s bakljom u ruci, kad je Hromog Tigra dohvatio ispod brade da ga pokori - i

pružio je ruku ispod cerade i dotakao oštre dlake što su prolazile kraj njega.

I odjednom, tigar samo nestade. Deda je osetio kako veliko, vrelo, zahuktalo srce prolazi tik uz njega i potom iščezava. Oblio ga je znoj dok je sedeo tako s kofom među kolenima. Začuo je ljudske korake, i nekoliko časaka potom gluvonema devojka je klečala kraj njega u tom sobičku s kasapskim panjem, iskopavala ga ispod cerade, sklanjala mu kosu s čela sa brigom u očima. Njene ruke, prelazeći mu po licu, imale su opori miris tigra, snega, i borova, i krvi.

A onda, majka Verin glas koji vrišti u daljini:

„Moje dete! Đavo mi je odneo dete!"

Deda je kasnije saznao da je majka Vera, osetivši da ga dugo nema, izašla, i sa stepenica njihove kućice videla tigra kako izlazi iz pušnice i kreće preko livade. Još je vrištala kad su se, jedna za drugim, pootvarala vrata kuća oko trga, i kad su ljudi pokuljali na ulicu i dali se u hajku do ruba pašnjaka. Bučni glasovi, a onda svetlost i puna vrata ljudi, među njima čak i kasapin Luka, besan, reklo bi se, u noćnoj košulji i papučama, sa satarom u ruci. Gluvonema devojka pomogla je dedi da ustane i povelu ga ka vratima. Sa kosog prilaza pušnice videla se mračna, pusta livada po kojoj su pobile senke: seljaka, smetova, ograde, ali ne i tigra. Tigar je već bio otišao.

„Ovde je, ovde je", čuo je deda nekog kako govori, i odjednom ga je majka Vera stiskala hladnim rukama, zagrcnuta, mucajući.

Napolju, na snegu, bile su stope. Velike, okrugle, lake stope; ravnomerni otisci mačke u skoku. Deda je posmatrao kako se piljar Jovo, koji je jednom ubio jazavca golim rukama, spušta na kolena u sneg i polaže dlan na jedan otisak. Tragovi su bili veličine tanjira, i išli su - mirno i bez zastanka - naniže iz šume pa preko livade, do pušnice i natrag.

„Čuo sam nešto u pušnici", objašnjavao je moj deda svima. „Mislio sam da je pobešlo neko živinče. Ali to je bio tigar."

U blizini je stajao Luka i gledao napolje kroz vrata pušnice, držeći gluvonemu za ruku, koja je bila pobeleža od njegovog stiska. Devojka je gledala u mog dedu i smešila se.

Molećivo se obratio gluvonemoj.

„I ti si izašla zato što si ga čula, jelda?"

„Gadura je gluva, ništa ne čuje", kaza mu Luka pre no što će je povesti preko livade u kuću i zatvoriti vrata.

U selu je bila samo jedna puška, i za duge godine je čuvana u kovačevoj porodičnoj kući. Bila je to stara musketa iz otoman - skog doba, s dugim, oštrim vrhom, nalik koplju, i posrebrenom cevlju sa urezanim minijaturnim turskim konjanikom koji jaše na nevidljivom sedlu. Izbleдела vunena kićanka visila je o pletenom gajtanu preko kundaka, koji je bio od tamnog, masnjikavog mahagonija, i hrapav duž jedne strane, gde je mudro ostrugano ime Turčina koji ju je prethodno nosio.

Ta musketa je u selo stigla nizom trampi, koji se razlikovao gotovo svaki put kad neko drugi pripoveda tu priču, a istorija joj je sezala bezmalo dva veka u prošlost. Navodno je najpre videla bitku kod Lastice, pre nego što je nestala u bisagama mule nekog otpalog janičara iz sultanove lične telesne straže, vojnika preobraćenog u torbara, a koji ju je nosao decenijama, vršljajući po planinama dok je prodavao svilu, lonce i prekomorska mirisna ulja. Musketu je na kraju od janičara ukrao neki mađarski hajduk, a još kasnije ju je ispod Mađarovog mrtvog tela izvukla konjanička jedinica koja ga je ustrelila ispred kuće njegove dragane, u bluzi mokroj od hajdukovе krvi, još raskopčanoj kad je stala da preklinje konjanike da joj ostave makar pušku dok su oni odvlačili leš njenog dragana. Hajdukova draga okačila je pušku iznad tezge u svojoj krčmi. Zavila se u crno i stekla naviku da pušku čisti kao da se redovno koristi. Mnogo godina zatim, kao šezdesetogodišnja starica, dala ju je momčiću koji joj je nosio mleko uza stepenice, da se brani kad bude pojahao na begovu utvrdu u zlosrećnoj buni koja je ubrzo ugušena. Momčićeva glava završila je na kocu na zidu utvrde, a puška u begovim rukama; on ju je obesio u sporednu dvoranu s trofejima u svome zimskom dvoru, između glava dva leoparda zrikavih očiju. Tamo je ostala gotovo šezdeset godina, kroz vladavine tri bega, viseći naspram punjenog risa - a onda, kako je vreme prolazilo, i preko puta poslednje sultanove bojne opreme, kočije ruske carice, srebrnog pribora za čaj u čast nekog tamo saveza, i najzad državnog automobila u posedu bogatog Turčina koji je, malo pred svoje pogubljenje, svu svoju imovinu morao da preda u utvrdu.

Kad je utvrda pala, malo nakon smene vekova, pušku je u pljački zaplenio neki iz Kovača, pa je nosao sa sobom od grada do grada, prodajući kafu. Na kraju, prešavši iz ruke u ruke u nekakvoj čarki između seljaka i turskih pandura, musketa je pošla kući s jednim od preživelih, s mladićem iz sela, kovačevim dedom. To je bilo 1901. Otad je puška visila na zidu iznad kovačevog ognjišta. Iz nje je pucano samo

jednom, na nekog što je napastvovao ovce, a sam kovač nikad je nije uzeo u ruke. Sada će, saznao je moj deda, ta stara puška biti upotrebljena da se ubije tigar.

Kovač je, po priči, bio veoma hrabar u svoj toj raboti s puškom, i nije obelodanio - premda je možda trebalo - da ne zna kako se puca iz nje. Imao je nekakvu maglovitu slutnju šta treba raditi s barutom, tanadi, fišekom od masne hartije, arbijom. Osećao je obavezu prema selu, a i prema uspomeni na svoga dedu, kog nikad nije upoznao, ali koji je jednom potkovao sultanovog konja. Te noći uoči lova, kovač je sedeo kraj vatre i gledao kako njegova žena skida pušku, briše joj cev čistim, ravnomernim potezima, polako i sa nežnim strpljenjem. Uglancala je okov, otresla kićanku od prašine, a onda je očistila iznutra namašćenom čojom.

Deda ih je posmatrao kako se spremaju za jutarnji lov, u one sive sate pred zorom. Nije znao šta da misli o susretu u pušnici, ali steglo ga je u grlu kad je kovač izronio iz svoje kuće sa slavnom puškom pod rukom. S kovačem su bila još dvojica: Luka i Jovo. Uza se su imali i pse - niskog, debelog goniča klempavih ušiju i starog rideg ovčarskog psa koji je pod kolskim točkom ostao bez jednog oka.

Bio je Badnji dan i čitavo selo izašlo je da gleda lovce kako polaze. Ljudi su stajali u dugačkom nizu duž ivice puta, pružajući ruke da dotaknu pušku za sreću dok je prolazila na kovačevom ramenu. Deda je kao krivac stajao pored majka Vere, s rukavima navučenim na šake, i kad je na njega došao red, on je cev dotakao vrhom prsta umotanog u rukav, pa i to samo načas.

Tog popodneva, dok je čekao da se lovci vrate, deda je istim tim prstom crtao šare u prašini ognjišta i mrzeo te ljude na brdu. Luku je već otpre mrzeo, zbog svinjskih papaka i što je svoju ženu nazvao „gaduirom“, ali sad je mrzeo i te druge, a i pse, jer je verovao, dokraja i svom dušom, da bi ga tigar poštedeo čak i da je ušao trenutak pre ili posle, čak i da je ušavši zatekao tigrove oči kako plamte u njega s drugog kraja pojate. Već je video te ljude kako se vraćaju, s tigrom obešenim o motku koju nose između sebe; ili pak samo s tigrovom glavom, u nečijoj uprtači, i mrzeo ih je.

Verovatno ih ne bi mrzeo da je znao ono što je lako pogoditi: da je kovač premirao od straha. Dok se peo uz Galinu, do kolena u snegu, s puškom koja mu je, uprkos slavnoj prošlosti, pritiskala rebra kao olovo, kovač je bio ubeđen da mu je to kraj. Kao i svi u selu, verovao je u obrede

sujeverica. Pred put je davao novac prosjacima, na raskršćima ubacivao sitne novčiće u Bogorodičine kapelice, zapljuvavao svoju decu kad su se rađala. Ali za razliku od svojih suseljana, bio je poznat po tome što ima falinku. Rodio se gladne godine, bez dukata pod jastukom. Još crnje i gore, neka otuđena tetka jednom ga je navodno uzela iz kolevke pa se do neba divila kakvo je to divno dete, kakvo prelepo, debelo, blagosloveno, rumeno detence - zauvek mu zapečativši sudbinu da bude osiroteo, obogaljen, sasečen, te da ga na kraju odnese đavo, u neki neočekivan čas, na neki jeziv način.

Naravno, to se još nije bilo dogodilo. Ali on ništa strašnije od tigra nije ni mogao zamisliti. A upravo je sad - u svojoj trideset devetoj godini, srećno oženjen, sa petoro dece - bio na putu da se susretne s đavolom. Sav njegov trud, sve njegove mere opreza, sve molitve, neprebrojni novci koje je razbacao Ciganima, cirkuzanima, beznogim vojnicima, svi oni trenuci kad se prekrstio putujući samotnim putem po noći, potrti su prostom činjenicom da mu je ta puška, baš kao i baksuz, zapala rođenjem, te da je, bez obzira na kvalifikacije, isključivo njemu namenjeno da je ponese protiv tigra.

Isto kao i njegovi saputnici, kovač nije znao šta ga čeka. Jednako bi se iznenadio i kad bi otkrio da je taj tigar mala ali lukava mačka sa ogromnim nogama, i kad bi nekim slučajem zatekao Sotonu - da li rogatog i sa papcima, da li u crnom plaštu - kako jaše na tigru oko ogromnog grotla koje se puši usred šume. Nadao se, dabome, da se s tigrom uopšte neće ni susresti. Nadao se da će do večeri biti kod kuće, jedući paprikaš i pripremajući se da legne sa svojom ženom.

Dan je na smenu bio čas siv čas vedar. Duž povijaraca, tamo gde planina zalazi među borove udoline i izlazi iz njih, odjekivali su sudari crvenih jelena u parenju. Preko noći je bila pala ledena kiša, pa je drveće, povijeno pod teretom ledom okovanih grana, preobrazilo šumu u kristalni preplet. Psi su klancali naporedo s njima, istrčavajući tamo i amo, njuškajući drveće i zapišavajući sve što stignu, naizgled nesvesni svoje uloge na tom izletu. Luka se hrabrio dok se peo planinom, poštapajući se vilama, i pripovedao, preglasno za kovačev ukus, o svojoj nameri da digne cene mesa kad na proleće prođu Nemci. Jovo je jeo sir, dobacujući kriške psima, i nazivajući Luku prljavim kolaborantom.

Na grebenu pri polovini planine, psi su se uzбудili. Nestrpljivo su njuškali po snegu, cvileći. Bilo je žutih mrlja stopljenih sa snegom, povremenih gomilica izmeta tu i tamo, a što je još važnije, za vrzinu

ukraj zaleđenog potoka bio se zakačio umršen pramen smeđastog krzna. Nema šta, rekao je Jovo kovaču, tigar je tu prešao. Pošli su za tragom. Prešli su ledenom korom i otisnuli se uzbrdo, prateći guste borove kroz kamenit prevoj gde je sunce raskrivilo sneg, a onda su stigli do omanje raseline, gde su morali da se ispomognu kako bi je prešli s psima, koji su zavijali privezani za uprtače. Kovač je razmišljao da predloži da se vrate. Nikako nije razumeo Jovin mir, niti Lukinu nesalomivu odlučnost.

Bilo je pozno popodne kad su naišli na tigra na proplanku kraj zaleđene bare, jarkog i pravog, iskrojenog od sunčeve svetlosti. Prvi su ga ugledali psi, naslutili ga, možda, jer ležao je delom skriven u senci drveta, a kovač je osetio, kad ga je video kako ustaje da dočeka pse, spljoštivši uši i iskezivši zube, da bi inače prošao kraj tigra ne opazivši ga. Osetio je i kako mu se u utrobi steže kad je prvi pas, odvažno glupavi, poluslepi ovčar, stigao do tigra i prekolutio se jer je velika mačka sunula na njega, a potom ga prikovala svojom ogromnom težinom.

Jovo je zgrabio drugog psa i stegao ga u naručje. S druge strane bare, posmatrali su tigra kako drobi riđeg psa, koji se trzao. Na snegu je već bilo krvi, od nečeg što je tigar jeo, nečeg što je ličilo na svinjsku plećku, nečeg što je Luka pomno zagledao, sve jače stežući vile.

Posle će, u selu, Luka i Jovo dizati u nebesa kovača zbog njegove snage i rešenosti. Pričaće kako je hrabro prineo pušku ramenu. Bez kraja i konca, pripovedaće Luka i Jovo seljacima kako je kovač opalio, kako je metak pogodio tigra među oči, kako je šiknuo veličanstven mlaz boje krvi. Kakav je zvuk tigar ispustio: zvuk kao kad se drvo lomi. Kakva je tigrova nepobedivost: gledali su ga kako ustaje i preskače baru u jednom jedinom skoku, i obara kovača u oblaku paklenog crvenila. Pucanj kao grom - a onda ništa, samo kovačeva puška leži u snegu, i preko bare mrtav pas.

U stvarnosti, u tom trenutku, kovač je stajao kao kip i zurio u žutog stvora u bujadi. Žuti stvor je pak zurio u njega žutim očima. Kad ga je video tako gde čuči na ivici bare, s truplom riđeg psa pod sobom, kovaču se odjednom učinilo da se čitav proplanak strašno rasvetlio, da se ta svetlina polako širi preko bare i ka njemu. Luka je doviknuo kovaču da brže puca, budalo, a Jovo, kome su se usta razjapila, tu je skinuo šešir i stao da se njime lupa po licu, dok se onaj drugi pas, drhteći kao trstika na vetru, skupio oko njegovih nogu.

Izgovorivši kratku molitvu, kovač je stvarno prineo pušku ramenu, i jeste zapeo oroz, nanišanio, povukao obarač, i puška jeste opalila, s

praskom od kog je zadrhtao proplanak, a kovača u kolenima uhvatio grč. Ali kad se dim raščistio i kad mu je jeka zamrla u rebrima, kovač je pogledao i otkrio da je tigar na nogama i da se hitro kreće ka zaleđenoj sredini bare, nepometen zbog leda, i ljudi, i gromkog pucnja. Krajičkom oka video je Luku kako baca vile i beži u zaklon. Kovač je pao na kolena. Ruka mu je grabila po umršenim koncima i dugmićima i mrvama kojih mu je bilo puno dno džepa, tražeći metak s košuljicom. Kad ga je našao, gurnuo ga je u cev drhtavim rukama, koje kao da su letele na sve strane od puke sile straha, i stao da pipa gde je arbija. Tigar je bio gotovo prešao baru, odskačući na mišićima kao na oprugama. Čuo je Jovu kako bespomoćno mrmlja:

„Jebem ti“, i bat Jovinih koraka što se udaljuju. Kovač je bio izvadio arbiju i sad ju je nabijao u cev, i gurao, i gurao, i gurao kao besomučan, s rukom već na obaraču, i bio je spreman da opali, čudnovato miran s obzirom na tigra koji je bio tu, maltene pred njim, brkova tako blizu i neverovatno svetlih i krutih. Najzad je to obavio, i zavidao je arbiju u stranu, i zavirio u cev, čisto za svaki slučaj, i razneo sam sebi glavu uz tresak groma.

Niko nikad neće naslutiti da je puška opalila u nedoba. Niko nikad neće naslutiti da su Luka i Jovo, s grana drveta na koje su se uspuzali, posmatrali tigra kako obrće natrag, iznenađen, i zbunjeno gleda oko sebe. Niko nikad neće naslutiti, čak ni kad posle mnogo godina budu našli kovačeve rasturene kosti u odeći, da su ova dvojica čekala na tom drvetu da tigar iščupa kovaču noge i odvuče ih, da su čekala do mraka da siđu i preuzmu pušku od onog što je od kovača ostalo. Niko neće naslutiti da nisu čak ni zakopali zlosrećnog kovača, kome su mozak na kraju poključale vrane, i čijoj će se lešini tigar vraćati bezbroj puta, sve dok ne nauči nešto o ukusu čoveka, o svežini ljudskog mesa, koje je drugačije bilo sad, po snegu, nego po vrelini leta.

5. SIROTIŠTE

Bis je astmatično hrkao na pragu gornjeg prizemlja, i trgao se na zvuk mojih koraka, pa rikao kao los sve dok nisam stigla do njega. Prošla sam odgurnuvši ga kolenom, a onda me je pratio do gornjeg trema, gde sam sela na vrh stepenica nad glavnim putem. Bis se vrzmao oko mene časak-dva, gurajući mokru njušku u pregib moje ruke, i kijajući od uzbuđenja što s nekim deli te rane jutarnje sate; zatim je zaključio da sam nenadahnuta i neupotrebljiva, pa je strčao dole, preko drumu, i izleteo pored palmi na plažu. Koji trenutak potom, začulo se kako pljuska oko sebe. Još nije bilo svanulo, vazduh je imao nežan rumen sjaj, poluproziran kao riba. Svetla Zvoćane još su se sjala na vodi preko zaliva.

Senka se povlačila s vode, prikupljala se u podnožju puta kad je barba Ivan sišao niza stepenice. Silazio je polako, na svaki stepenik spuštajući obe noge. Pogledao je jednom u mene - onakvu s podvrnutim nogavicama, u mantilu umazanom od zemlje i sa krvavim dlanovima - i rekao:

„Vidim da ste bili u vinogradu.“

To što sam se po svom nahodanju potrudila izgleda da ga je podstaklo da mi ukaže poverenje. Upitao me je ide li mi se u ribarenje, ja sam rekla da mi se ne ide, ali sam ustala i ipak pošla za njim dole do čamca. Bio je to mali plav jednosed, s bokovima na kojima se ljuštila farba, zelenim i žutim prilepcima prionulim za dno kao kakva zaslužena medalja. S gumenim čizmama na nogama, dvama velikim sanducima i praznom kofom u rukama, barba mi reče da ima u blizini obale nekoliko vrša za jastoge, malo dalje jednu manju mrežu za morske pse, a i jednu veliku, na samoj sredini zaliva, oko koje mu pomaže fra Antun kad ne nadgleda sirotište. Dok mi je to objašnjavao, ruku je držao pruženu, sekući ravnim dlanom horizont u pravilno raspoređene pravougaonike.

Potom mi je ispričao za kopače. Banuli su mu na prag prošle nedelje, dvojica puna kola, onako sa svim svojim šerpama i loncima, i prodajući, po njegovim recima, kojekakve drangulije, pa je isprva pomislio da su Cigani. Tad nije znao koliko su bolesni; samo je Dure ušao, pa i on je ostao da stoji u barba Ivanovoj kuhinji, i ispričao im da u vinogradu imaju mrtvo telo, telo koje je Dure tamo zakopao, telo jednog daljeg rođaka kog je on za vreme rata sneo s planine, pa morao da ga ostavi. Taj rođak je zatrpan u zemlju negde na toj parceli za onih meseci kad je kuća

bila napuštena. Sad se čitava familija porazbolevala, i niko im nije umeo pomoći dok im neka baba, tamo u njihovom selu, nije rekla da im to mrtvac šalje bolest, da to mrtvac zahteva poslednji obred, propisni večni dom. Žele da ga nađu po svaku cenu; nešto ranije ove godine umrla im je od te bolesti jedna tetka, i platiće za dopuštenje da kopaju.

„Nadu nije briga“, kaza on odvezujući čamac. „Ali opet, naravno, na šta se svodi: oni imaju decu. I da li želimo ili ne želimo mrtvacu u vinogradu?“ Posmatrao ih je čitave te nedelje, i hvatao ga je sve veći nespokoj. „Videli ste one torbice“, reče pokazujući na vrat. „U njima drže - šta ja znam - travu i neke crkotine, da oteraju bolest.“

Doneli su toliko flaša da je barba Ivan podozrevao da trguju ispod ruke; retkim vrstama rakije, možda nekim porodičnim bučkurišem. Ali ona mlada žena mu je objasnila da su flaše pune vode sa svetog izvora - otud sa Dureove i moje strane granice - i lekovitog bilja i trava.

„Ali još ga nisu našli?“, reko.

„Eh, davno njega nema“, kaza barba Ivan osmehujući se od uva do uva. „Stalno im pričam - davno ga nema. To je tvrda, plitka zemlja. Nije on tamo gde bi trebalo da bude - sprale su ga poplave, razvukli ga psi. Ko to zna?“

Barba ubaci sanduke u čamac i ja mu pomogoh da ga odgurne, iako mi je rukom davao znak da pustim. Bis je već bio u čamcu, tako pomno mašući repom da su mu se bokovi i čitava stražnjica pomahnitalo njihali levo-desno. Potom se barba Ivan pope u čamac i, sa svojih dobrih osamdeset godina, veslima se otisnu ka motornom čamcu koji je držao privezan uz lukobran, pređe u njega, uze Bisa iz starog čamca i prebaci ga u motorni, a onda se, dok je pas stajao na mokrom pramcu kao ukrasna figura broda, njih dvojica zaputiše duž obale, sekući mirnu jutarnju vodu. Na svakih stotinak metara Bis bi skočio pozadi iz čamca, razvlačeći gubicu u blesav osmeh psećeg zadovoljstva, i nestao pod talasima; barba Ivan bi ugasio motor i ostao da pluta dok ga pas ne pristigne, ili bi okrenuo čamac i vratio se po njega.

Zora je jutro započela pozivom tužiočevoj asistentkinji, koju je uspela da nazove kravom u prva dva minuta razgovora. Pokušala sam da je razvedrim pričajući joj o kopačima dok smo išle ka samostanu, o bolesti i mrtvom rođaku čije su kosti možda negde gore u vinogradu, a kog će kopači, kako sam shvatila, presaditi na drugo mesto čim ga budu našli.

Zora mi je uputila pogled preko naočara za sunce i ništa nije rekla. Vukla je kolica, jedna od dvojih kolica koja nam je Nada dala da bi nam

olakšala isporuku vakcina u samostansko sirotište. Mi smo stajale na vratima baštenske šupe dok je Nada gurala kutije i sanduke u stranu kako bi ih našla - dvoje zardale tačke kojima su se točkovi jedva držali za osovine, naslonjene uza zid u dnu, iza pokvarene veš-mašine i nekakvih u hartiju umotanih ramova, za koje smo pretpostavljale da su, nesumnjivo, takođe pseći portreti.

Zora i ja smo polako prošle kroz grad, vukući svaka svoja kolica, pored malih suvenirnica koje su se upravo otvarale, pored jedne tezge gde je mršav, od sunca mrk čovek zadevao ručno pisane cene u sanduke s dinjama, paradajzom, svetlo- zelenim paprikama, limetama. Do pasa goli muškarci već su razgrađivali kameni zid pri dnu prazne, strme livade pune suve žute trave i tamnog žbunja što je raslo ovde-onde, bacajući krpice hladovine niz brdo i na put. Kod mola za trajekt, naišle smo na malu povorku dece, po svoj prilici iz sirotišta, što su se kretala nama u susret držeći se za ofucano crveno uže zategnuto od pojasa do pojasa između dveju paziteljica, koje su obe istovremeno pričale, govoreći deci da se sklone od ulice i da ne balave jedni druge.

Kad smo stigle do samostana, nekako smo izvukle naša kolica s krivim točkovima uza stepenike na kapiji, pa kroz senicu od vinovih loza što su se poput paukova držale gore za drvenu rešetku. Fra Antun, rekla nam je mlada žena za turističkim šalterom u dvorištu, trenutno je u vrtu. Ostavile smo kolica kod nje i pošle da ga nađemo. U vrt se ulazilo kroz nizak kameni tunel; gledao je prema moru, a bio je opasan zidom podebljanim čempresima i lavandom. Tu je bio i ribnjak sa zlatnim ribicama i razjapljenim šiljastim listovima papirusa što su izvirivali iz vode, bacajući hlad na mahovinastu stenu koju je neko nekada ovenčao pepeljarom u obliku osmehnute kornjače. Na sve strane ležali su dokazi dečjeg prisustva: bačene kofice, plavo-zeleni kamioni za pesak, plastični vozići koji su se protezali zakrčujući sredinu čitave staze, lutka bez glave sa samo jednom cipelom, mreža za leptirove. U dnu vrta nalazio se čist prostor gde je u gustim, bujnim redićima raslo začinsko bilje, paradajz na pritkama, glavice salate, i tamo smo i našle fra Antuna. Bio je u mantiji i sekao je bilje makazama, a kad se ispravio, ispostavilo se da ima naočari, i konjski rep, i izbačene krive sekutiće, i osmehnuo nam se prijatno i upitao da li smo već videle Tamsin, kornjaču. Nasmejao se, i mi smo se nasmejale s njim. Kad se sagao da pokupi svoje stvari, Zora ustima izvede nem zvižduk i prekrsti se.

Pomogao nam je da unesemo kolica u unutrašnje dvorište

samostana, pored vrata kapele, sad zatvorene, pa uz stepenište koje vodi ka zvoniku, u kom se snažno ljuljalo veliko bronzano zvono, rasipajući uz planinu gromku jeku. Deca su bila smeštena van klosteru, u nešto što je fra Antun nazvao „muzejem“. Bio je to dugačak beo hodnik s klerestorijom od malih četvrtastih prozora, koji se protezao naporedo sa unutrašnjim svetištem crkve. Duž obeju strana prolama bile su uredno umotane prazne vreće za spavanje. Fra Antun objasni da će se, kad se izgradi novo sirotište i kad decu tamo presele, u ovom hodniku postavljati istorijske izložbe od knjiga iz stare biblioteke i slika umetnika iz tog kraja.

„Lokalna umetnost“, rekao je namignuvši ponosno, pa nam pokazao deo zida na kom su opet visili postrojeni Bisovi portreti. Ovi crteži bili su rađeni voštanim bojicama, i na njima je pas stajao s nogama nalik štapovima, sa tri oka, na dve noge, nalik žapcu, iskrivljen na sve moguće načine, na salvetama i komadima novina i toalet-papira koje je s ljubavlju rasporedio neko znatno viši od samih umetnika zaslužnih za to delo. Na kraju hodnika, u zidu je stajalo zariveno topovsko đule oko kog se širila paukova mreža pukotina u malteru i boji.

„Ovo je topovsko đule“, bezizrazno reče Zora.

„Da“, kaza fra Antun. „S jednog mletačkog broda.“ I pokaza napolje, u pravcu mora.

Deca su radila u odaji bez prozora koja je ličila na neku prastaru kuhinju. Tu je bilo ogromno, prazno, crno ognjište, a u uglu kolovrat u drvenom okviru, polica s gvozdenim predmetima otprilike iz doba smene prethodna dva veka, nalik nekakvim instrumentima kojima bi se čovek mogao nasmrt utući. Po gredi kamina, u malim gomilama bile su poredane kamene zdele. Nad vratima je visio usamljen komad ribarske mreže; u njega je bila ulovljena prilično ofucana riba od plavog pliša. Fra Antunova dečurlija sedela je pogrbljena nad drvenim klupama u sredini prostorije. Svud po stolovima stajale su raštrkane čaše sa olovkama i voštanim bojicama, i u blistavom neredu plamtela je boja s listova po kojima su deca pisala, na kojima su sedela, u koje su kijala, od kojih su pravila aviončice ili ptice. U svemu tome ono čudno bila je tišina. Stajali smo na vratima, i spolja, iz unutrašnjeg dvorišta, dopirao je razmahnuti zvuk zvona, ali u toj kuhinji čulo se samo šmrktanje i šuškanje hartija, povremen ritam nečijeg češanja po glavi. Deca su bila bleđa i sitna, žilava uprkos mršavosti. Radila su s nekim drugim fratrom, po imenu fra Parso. On je imao bradu i tonzuru, i bio je Italijan. Nije nam se ni

osmehnuo.

Namera nam je bila da slatkiše sačuvamo za posle vakcinacije, kako bismo namamile decu da sarađuju i budu strpljiva, da bismo utešile rasplakane i obrlatile one ukipljene, povratile one koji padnu u nesvest i podmitile one koji će ti se u rukama omlitaviti, a onda izmigoljiti i zažditi na vrata. Ali tišina u toj prostoriji, s tim glavicama nagnutim nad more papira, ostavila je na Zoru nekakav utisak, pa je odvezala kutiju s vrha gomile i stavila je tu, bez odlaganja, i objavila:

„Imamo bombone.“

A na to su deca povrvela oko nje, i dalje tiha, ali vrvela su, zagledala u hladnjak, odlazila s kesicama „kiki“ bombona, koje verovatno nisu videla još od rata, a neka ih verovatno nikada i nisu videla. Zora je sela na stepenice što vode u tu sobu sa stolovima i pružala bombone, a ja sam stajala pozadi sve dok jedan mališan ravnodušnih očiju i smeđe kose nije prišao i uzeo me za ruku, pa me poveo unutra da mu vidim crtež. Bio je bledunjav, ali činilo se da se o njemu staraju s mukotrpnim trudom, a glava mu je, kad ju je prineo k meni pokazujući mi šta je nacrtao, mirisala na čisto. Nisam se iznenadila što je i on nacrtao Bisa; s tom razlikom što je on psu podario vime boje zelene jabuke.

„Lep pas“, rekla sam ja. Krajičkom oka videla sam kako Zora premerava bombone koje su ostale u hladnjaku, a potom procenjuje koliko se tu dece šetka s punim ustima ili sa omotačima u rukama, pokušavajući da sračuna da li ih sme ponuditi još jednom turom.

„To je Arlov pas“, kaza mališan ne gledajući u mene.

„Ko je Arlo?“, upitah ja.

Mališan sleže ramenima, a onda odšvrlja da potraži još bombona.

Čitavog tog dana čeznula sam za dedom, a nisam sebi dozvoljavala da o tome razmišljam. Dok sam sedela u toj vreloj, sparnoj odaji, sa psima svih oblika i boja rasprostrtim preda mnom, vratilo mi se sećanje kako je deda, u godinama dok je trajao rat, skupljao moje stare stvari - lutke, dečju odeću, knjige - i nosio ih u sirotište u gradskom centru. Do tamo je odlazio tramvajem, a uvek se vraćao peške, i kad dode kući, znala sam da ne treba da ga ometam. I sami su izgubili dvoje dece, moji deda i baba: sina i ćerku, oboje mrtvorodenčad, u razmaku od godinu dana. I to je, između ostalog, bilo nešto o čemu nikad nisu pričali, podatak za koji sam ja nekako znala iako pojma nisam imala kako sam za njega čula, nešto što je tako davno sahranjeno, u tako potpunu tišinu, da su mogle i godine proći a da se ne setim. A kad god sam se setila,

svaki put me je zapanjila činjenica da su to preživeli, tu tugu koja je stajala između njih, barikadom ograđena od svakog drugog, i da su uprkos njoj uspjeli da ostanu čvrsto vezani jedno za drugo, i da odgaje moju majku, i da putuju, i da se smeju, i da odgaje mene.

Krenula sam da pripremam stvari, a malo potom, kad je istrošila energiju unetu u razdeljivanje bombona, pridružila mi se i Zora. Kako je disciplina prepodnevnog časa otišla u paramparčad, deca su se muvala oko vrata i posmatrala nas kako se razmeštamo po praznoj prostoriji na kraju hodnika. Fra Antun i još nekolicina braće doneli su iz podruma plastične stolove, pa smo mi rasklopile nogare i prekrile stolove platnom, naslagale naše kutije sa injekcijama i sterilnim epruvetama u jedan ugao kud ne dopire sunce, namestile vagu, povadile ubruse, kadice i kutije s gelom protiv vašiju, a onda je Zora imala borbu sa fra Parsom oko kontraceptivnih sredstava koje smo donele da ih razdelimo starijim devojkicama. Kad je sve bilo gotovo, dale smo braći neke potrepštine koje smo donele za svaki slučaj, toplomere i termofore, veliku kutiju antibiotika, jod, sirup za grlo i aspirin. Deca su čekala još bombona, a Zora se sve više uzrujavala jer je sad uočila nešto što je ona smatrala preskokom u pripremanju. Nema dokumenata, shvatila je - braća nisu imala dečje zdravstvene kartone - pa ćemo zato morati da beležimo rukom u toku rada.

Mališan što je nacrtao psa sa zelenim vimenom stao je, ćutke, na vagu i poslušno zinuo pred lopaticom za pregled grla, nakrivio glavu da mu stavimo ušni toplomer, duboko disao kad smo mi to od njega zatražile. Nije poželeo da sazna kako radi stetoskop. Uvek sjajna s decom uprkos upornim tvrdnjama da ih sama nikad neće imati, Zora nije uspela da ga impresionira svojim poređenjem vašiju s ratnicima, ukopanim i opremljenim da izdrže opsadu, dok mu je prebiralala rukavicama po kosi, gde ništa nije našla. Ivo me je s mlakom radoznalošću posmatrao dok sam testerisala vrh ampule i punila špric, i brisala mu ruku alkoholom. Kad sam zabola iglu, bez mrdanja je posmatrao kako se tanka udolina u njegovoj koži širi, a kad sam prešla na drugu ruku, uopšte nije ni gledao, samo je sedeo na zelenoj plastičnoj stolici, s rukama u krilu, i zurio u mene. Imale smo specijalno naručene dečje flastere sa slikama delfina i divljom verzijom Spajdermena u žutom odelu, i kad sam ga upitala koji želi, on je slegao ramenima, pa sam mu dala po dva za svaku ruku, i još bih mu dala. Imala sam neki jeziv strah da će sva deca biti takva, neosetljiva na bol, u praksi ravnodušna prema nečemu na šta deca kod

kuće reaguju iz principa. Kad me je sledeće dete šutnulo u cevanicu, laknulo mi je.

Zapomaganje deteta u nevolji čudovišno je zarazno: kako jedno krene, tako se pridruži još šestoro, a akustika samostanskih dvorana pojačala je taj fenomen, tako da je sve ječalo od prestrašenog i ogorčenog zavijanja pre no što smo i takle sledeće dete. Predosećale smo šta su sve u stanju da urade, da će se boriti na život i smrt, da su spremna da ugrizu. Samostanska braća su prvih pola sata prestravljeno stajala, ali najzad i oni pritekoše u pomoć, držeći im ruke i noge, preteći kaznom, obećavajući slatkiše. Zavarana izgledima da će biti još bombona, neka deca su prišla i izdržala bez otimanja. Ali time što smo veći deo bombona unapred razdelile, načinile smo ozbiljnu taktičku grešku: jedina protivteža u toj situaciji bile su poslastice, a mi smo ih sa sve većim očajem gledale kako nestaju, bombona za bombonom, štangla za štanglom, i shvatale da ćemo kroz koji trenutak ostati na jednom ili dva komada.

U dva po podne pojavila se ona mlada žena iz kuće. Digla sam pogled i ugledala je kako oklevajući stoji na vratima, a nisam znala koliko je već dugo tu. Ramena i glavu bila je pokrila maramom zbog ulaska u crkvu, devojčica je bila čvrsto pripijena uz nju, na bedru, usnula na njenom ramenu. Kad sam joj dala znak da uđe, okrenula se i opet izašla u dvorište. Dok sam ja završila sa sledećim detetom i pošla za njom, fra Antun ju je već bio zaustavio na vratima. Nisam joj videla lice, ali čula sam šta govori. Našli su telo.

Pružala je fra Antunu neki požuteo koverat, nakosivši ga ka njemu, a on je držao ruke uvis, odbijajući da ga dodirne.

„Posle“, govorio je. „Posle.“

Sačekala sam da primeti da sam na vratima, a onda pokazala na dete u rukama te mlade žene. On se osmehnuo i okrenuo je licem prema meni, uhvatio je za lakat i pokazao joj da pođe sa mnom unutra. Ali ona je odmahivala glavom, uzmicala u nameri da ode, a nas dvoje smo samo stajali i gledali je kako se udaljava, leđa prugastih od senki vinjage nad stazom što vodi na ulicu.

Kraj mene se pojavi Zora s praznom kutijom.

„Ne možemo dalje“, reče pokazujući mi je, „bez bombona.“

Bilo je vreme ručku, pa smo ugrabile tu priliku da se prestrojimo, da smislimo novu strategiju kako bismo održale red. Zora je bila isključila svoj pejdžer, ali tužilac ju je od jutra tražio šest puta, te je otišla u

samostansku kancelariju da mu se javi, a ja sam ostala da razvrstam dokumentaciju. Po dvorištu su se, u zgusnutoj pripeci popodneva, vrzmali sanjivi borci s flasterima; pokušah da ih razjurim sa sunca, a dok sam se vratila u sobu za preglede, fra Antun je već bio tamo i slagao dečja dokumenta po abecedi.

Odmeravao je moj aparat za pritisak, pa sam se nasmejala i rekla mu da on izvesno ima visok pritisak, s obzirom na to da je zadužen za šezdesetoro dece. Zavrnuo je rukav mantije i pljesnuo se po veni, a ja sam slegla ramenima i pokazala na stolicu. Seo je, te sam mu navukla manžetu preko pesnice. Lice mu je bilo mršavo, mlado. Posle ću od Nade saznati da je kao mali hvatao bumbare u tegle, a potom ih brižljivo uprezao u štranjge od trake iz kasete, pa nije bilo neobično videti ga kako ide glavnom ulicom sa desetinama bumbara koji lete oko njega poput majušnih, šašavih balona dok traka raspomamljeno seva na suncu.

„Čujem da ste jutros u vinogradu izazvali metež", reče.

Taman sam htela da priznam kako jesam bila suviše ratoborna u razgovoru s Dureom - u moju odbranu išlo je to što sam čitave noći slušala devojčicu kako kašlje. Ali fra Antun nije pričao o tome, već kako sam banula među njih.

„Đavolski ste ih poplašili", rekao je. Ja sam mu pritezala manžetu nad podlakticom, i nisam znala šta da mislim o tome što je rekao „đavolski". Osmehivao se. „Zamislite i sami: kopate u potrazi za lešom. Kopate i danju i noću. I neki sat pred zoru, kad samo što niste našli to što tražite, odjednom vas iznenadi žena u nečemu što liči na beli pokrov."

„Upala sam u rupu", kazah ja stavljajući slušalice i prislanjajući dijafragmu stetoskopa uz njegovu kožu.

„Tako se i priča po gradu", kaza on. „Šta biste vi pomislili da ste bili na njihovom mestu?"

„Pomislila bih: zašto teram svoju decu da kopaju zbog leša koji sam sam tu zakopao?"

On me pogleda kao da ne može da se odluči da li da mi poveri to nešto što ima da mi kaže. Stajala sam nad njim, pumpajući manžetu, a on je sedeo s mantijom skupljenom između kolena. Otpustih ventil, prateći brojčanik i osluškujući dobijući šum njegove krvi.

„Imamo mi jednu ovde, znate." Nisam znala. „Avet", reče on. „Zovu je mora. To je duh."

„Moraćemo ovo da obavimo iznova", kazah ja i krenuh iz početka.

„Svi se sablažnjavaju zbog ovoga s lešom, a zaboravljaju da već

stotinu godina imamo moru. Stavljamo na grobove svojih pokojnika novčiće i poklone da ih mora uzme. Po gradu se priča da vračara tih vaših kopača zna za našu moru, i da ih je zato poslala da ovde osveštaju mrtvaca."

„Otkud bi ona znala?"

„To je samo ono što pričaju", kaza fra Antun. „Neću se pretvarati da u tome za mene ima i zrnca smisla."

Ni za mene nije imalo ni zrnca smisla. Dure i njegovi bili su iz blizine Grada, a ni kod nas ne vlada oskudica u sopstvenim morama i duhovima, retko kad opaženim bićima što lelujaju naokolo i zahtevaju grobne darove, koji neizbežno završavaju u rukama onih što održavaju crkveno dvorište ili Cigana u prolazu.

„I šta će noćas biti?"

„Nisam siguran", reče on. „Dure kaže da im je ta žena iz sela rekla da *'kosti speru, telo nose, a srce ostave'*." Taj zavet, koji je Dure u poverenju ponavljao barba Ivanu, svejedno se raširio gradom, pa se za samo nedelju dana pretvorio u zlokobnu bajalicu koju poju dečaci što se smucaju oko zabavnog parka, šapuću žene u piljari, otpevaju pijanci što prolaze pored vinograda kad se vraćaju kući.

„Zna je čak i vaš papagaj", rekoh ja. „Jasno vam je, naravno, da telo koje je ovde ležalo zakopano dvanaest godina nikako neće moći da ima srce u sebi."

„To se mene već ne tiče", reče fra Antun sa osmehom poraženog. „Od mene traže da nadgledam, i to ću i uraditi, ali sem u slučaju da noćas iz vinograda iskoči sam đavo, mene ne treba da zanima šta će biti s telom."

„Iznenadena sam što tome povlađujete", rekoh. „Ne zvuči mi kao neki katolički obred."

„Pa i nije - a nije uistinu ni pravoslavni, ali to, verujem, već znate." Osmehivao se. „Moraju da se zadovolje mnome, za slučaj da nešto krene naopako", kaza. „Drugi sveštenici ne bi pristali ni da razmotre."

„A vaša majka - zna li ona da ćete vi tamo prisluživati?"

„Zna." Osmeh mu je protkivala krivica. „Jedna od prednosti kad si fratar jeste ta što ti ne treba dozvola od majke za sveti rad."

„Čujem da se ne raduje baš preterano zbog vinograda."

„Tačno, to njoj teško pada. Najpre mrtvac u vinogradu, pa još i vaši - oprostićete mi, doktorica, ali oni jesu vaši - prekopavaju čitavu njivu." Gurnuo je naočari uz nos i zagledao se u mene. „Više voli da me nema blizu vinograda dok kopaju. Ne samo zbog leša, ili što će oštetiti loze - već

što se svakojake nesreće dešavaju ovde u polju." Odustala sam od manžete merača i stala da ga slušam. „Mine", reče, „još ima nagaznih mina, čak i ovde, uz planinu, tamo gde je nekad bilo staro selo. Većinom su raščišćene, ali one zaostale nađu se kad neko nagazi na njih. Pastir ili zemljoradnik, ili nečije dete, preprieci nekud kud nema asfalta. A onda nastane strka da se to zataška." Posmatrao me je kako umotavam manžetu i gumeno crevo. „Pa i prošle nedelje, oni dečaci u Zdrevkovu."

Isprva ga nisam dobro čula, ili nisam registrovala to ime jer ga je izgovorio drugačije nego moja baba. Možda nisam povezala zato što nikad ne bih očekivala da ga on pomene, nikad ne bih očekivala da on izgovori to ime, i sudar dedine smrti sa fra Antunom koji sedi u tom sobičku dok sunce blešti unutra, pored stabla pomorandže napolju, bio je iznenađan i bez ikakvog smisla dok ga nisam prebrala u glavi.

Fra Antun je već nastavio s pričom, govorio je nešto o minama u starom selu, o nekoj neeksplozivnoj nagaznoj mini na susedovoj parceli, kad sam ja rekla:

„Gde?"

„Odmah do nas", kazao je on pokazujući kroz prozor.

„Ne - to mesto", rekoh ja. „Pomenuli ste neke dečake tamo?"

„Zdrevkov", kaza on. Skide naočari i obrisa ih o prednjicu mantije. „Još je zabačenije nego naše mesto, ali imaju kliniku", objasni, trepćući, nefokusiranih očiju. „Godinama se takvi događaji zataškavaju. Ovo je bilo prošle nedelje. Dvojica pubertetlija vraćala se kući kasno iz Rajkovca. Mina ih udesila dok su prolazili kroz sopstvenu baštu sa salatoma." Mislio je da ćutim od iznenađenja, ili straha, ili oklevanja da upitam za sudbinu tih dečaka. „Dvanaest godina posle rata, ona je još bila u njihovoj bašti sa salatoma, sve to vreme." Ustao je i otresao mantiju. „Zato se na kopanje ne gleda blagonaklono."

„Koliko je to daleko odavde?" upitah.

„Zdrevkov? Na poluostrvu je", kaza on. „Možda sat vremena kolima."

Rekla sam da idem po još bombona, i Zora mi je poverovala, poverovala mi je i kad sam rekla da se vraćam za sat ili čak pre. Htela je da pođe sa mnom, ali ja sam je ubedila da ćemo delovati neodgovorno ako obe odemo, i bila sam uporna u tome da pođem sama, tvrdila kako će tako biti brže, nisam je slušala kad me je upitala za šta će mi kola, zašto prosto ne odem peške do one prodavnice mešovite robe u varoši.

Severno od Breževine put je imao dobar asfalt, ceo i nov, zato što cestar nije ponovo izrastao do njega, litice su se uspinjale bele i

prošarane dračem. Spljoštena masa olujnih oblaka stajala je jasno izdvojena nad morem, sive utrobe rastegnute pod sjajnim kumulonimbusima. Prošla su sela Kolac i Glog, gde je strmina prema moru bila načičkana novim hotelima, ružičastim, sa stubovima, širom otvorenih prozora i sa rubljem koje je nepomično visilo na žicama balkona. Potom su naišli znaci za skretanje na poluostrvo, dvanaest kilometara, pa sedam, a onda i samo poluostrvo, koje je presecalo zaliv kao pramac broda između obale i spoljnih ostrva, talasima šibanih litica i borovih šuma. Fra Antun je procenio da će mi do sela trebati više od sat vremena, ali bliskost poluostrva me je zbunila.

Deda je, izgleda, ipak bio pošao da se nađe sa mnom; ali dok smo Zora i ja prevaljivale naš dugi put, skrenute sa staze obavezom da se javimo u sedište Ujedinjenih klinika pre prelaska granice, on je zapucao pravo autobusom i negde oko Zdrevkova nije više imao autobus za dalje. Ili je čuo, nekako, za ta dva dečaka i zastao da pomogne.

Za sve to vreme me je od stvarnosti njegove smrti delila daljina, moja nesposobnost da je razumem - nisam sebi dopuštala da zamislim tu kliniku gde je umro, niti te žive ljude kod kojih su njegove stvari, ali sada je sve stezalo obruč oko mene.

Poslednjih šest kilometara do Zdrevkova prošlo je bez ikakvog obeležja, zemljani put je vodio između raštrkanih rogača i peo se među čemprese, koji su se naglo prekidali kad naiđe mesto gde se padina strmo spušta u vodu. U zatonu gde se poluostrvo spaja s kopnom sunce je bojilo vodu u svetlozelenu boju flaša. Klima-uređaj je već gubio snagu, a od neprekidne smene pruga svetlosti između drveća sva sam se ošamutila. Greben sledećeg brda izveo me je iz šume i na nizbrdicu puta, gde su napušteni voćnjaci badema bili zarasli u grmovitu vrbenu. U daljini su se videli svetlom izbrazdani popodneveni talasi, a pravo napred, ravni krovovi sela.

Čak i sa tog rastojanja bilo je jasno zašto je Zdrevkov tako nepoznat: bilo je to sklepano naselje, jato baraka od šperploče i lima koje se protezalo uz jednu jedinu ulicu. Neke barake bile su bez prozora, ili poduprte priručnim zidanim pećima. Kućni otpad rasipao se preko pragova u požutelu travu: gvozdeni kreveti, prljavi dušeci, jedna zardala kada, prodajni automat izvrnut postrance. Nečuvana voćarska tezga s piramidom dinja, a nekoliko dvorišta potom - sredovečan čovek koji spava u stolici za ljuljanje pred kućom limenog krova. Noge je bio digao na gomilu cigala, i dok sam prolazila, shvatih da nema desnu nogu, već

blistav ljubičast patrljak, tik do iznad kolena.

Klinika je bila siva kuća na sprat koja je stajala na kraju grada, laka za nalaženje jer je bila jedina zidana kuća na vidiku. Pre više godina verovatno je to bilo pristojno zdanje s čistim zidovima i popločanim dvorištem okruženim džinovskim ćupovima za cveće, sada praznim. Otad su oluci po zidovima oslikali crvenosmeđe reke.

Parking je bio prazan, zavese klinike navučene. Izašla sam iz kola. Kamene stepenice bile su pune lišća i pikavaca, i vodile su do vrata na spratu, gde je nad tablom s natpisom *CENTAR ZA VETERANE* bio namalan četvrtast zelen krst. Pokucala sam zglobovima prstiju, pa pesnicom. Nikog nije bilo, iznutra se nije ništa čulo čak ni kad sam prislonila uvo uz vrata. Pritisnula sam kvaku, ali vrata ni da mrdnu, te sam tako izašla i prošla stazom uz kuću, pa zavirila iza ugla klinike. Prozor što gleda na dolinu bio je zatvoren kopcima.

Slepa ulica ispod klinike završavala se ravnim komadom blede trave, na oba kraja omeđenim po jednim golom bez mreže. Na ivici njive pod pšenicom, koja je upijala popodnevenu svetlost i zadržavala je kao ustreptali blesak, bili su postavljeni tobogan i nekoliko ljuljaški od guma. Iza se nalazilo groblje, s belim krstovima okrenutim ka moru. Vetar se stišao, a put je bio pust, ukoliko se ne računa usamljena šarena koza, privezana uz direk ograde oko nečega što je ličilo na ogromnu metalnu kutiju, preko puta klinike. Ako je verovati natpisu *PIVO* pričvršćenom za limeno bure pod tendom, to im je bio bar.

Prešla sam ulicu i zavirila unutra. Tavanica je bila vrlo niska, čitav prostor osvetljen samo suncem kroz vrata i ogromnim džuboksom, čiji se zvuk utapao u zvrjanju žutog frižidera koji je izgledao kao da je zaplenjen s neke radioaktivne deponije. Na šank-stolicama oko jednog jedinog bureta u uglu sedela su četiri čoveka i pila pivo. Samo četvorica, ali delovalo je da je prostorija prepuna. Jedan se uspravi kad sam ušla, visok čovek s pepeljastim, uštavljenim licem i proređenom sedom kosom. Nije upitao može li mi čime pomoći, niti me pozvao da sednem, ali ni ja nisam otišla, pa tako nije opet seo.

Najzad upitah:

„Je li klinika zatvorena?“ To ga je prinudilo da pođe oko bureta pa prema meni. O laktu mu se, na metalnim zglobovima, bestežinski klatila veštačka ruka.

„Reporter?“ kaza.

„Doktor“, reko ja.

„Ako ste ovde zbog onih klinaca, oni su umrli.“

„Žao mi je“, rekoḥ.

Šanker iznenađeno pogleda u ostale.

„Mene to ne dira, uvek umiru kad ih ovamo smeste.“

„To me ne zanima.“ Pričekala sam da me još malo uputi, ali pošto ništa nije rekao, upitah: „Ima li koga da radi?“

Dovoljno sam kazala da shvati da nisam niotkuda blizu, što je i potvrdio dobacivši pogled ostalima. Jedan od njih, krupan, prosed, imao je povez na oku i lice šareno od opekotina; ostala dvojica delovala su čitavo, ali plavom je jedno oko gledalo u stranu. S obzirom na to kako su zurili u mene, zapitah se za koje vreme mogu da stignem do kola i koliko brzo mogu da poteram motor ako neko od ovih zaista zaključī da mi odavde nema povratka.

„Već dva dana nikog nema“, kaza šanker gurnuvši zdravu ruku u džep.

„Da li bi neko mogao da me uvede?“

Dohvatio je svoju flašu i iskapio preostalo pivo, pa je opet spustio na dance bureta.

„Šta vam treba?“

„Neko s klinike.“ Džuboks beše utihnuo, pošto su se smenjivale ploče, ali frižider je i dalje parao uši prodornim bru- janjem. „Došla sam kolima iz Breževine“, rekoḥ. A onda, da se predstavim u što lepšem svetlu, dodadoḥ: „Iz sirotišta.“

Šanker izvadi iz džepa telefon i pozva nekog. Imao je mobilni, čak tamo. Ja nisam; imala sam pejdžer i možda dve-tri novčanice tamošnje valute. Stajala sam pored i slušala dok je ostavljao poruku, koja je glasila samo:

„Imamo ovde nekog za tebe“, a onda je prekinuo vezu. „Zvaće nas“, reče. „Sedite.“

Popela sam se na šank-stolicu uz visoki sto na suprotnom kraju bara i naručila kolu, koja ispuni prostoriju šištanjem kad ju je šanker otvorio. Platih. On izvadi još četiri piva i vrati se buretu gde su ga ostali čekali. Pila sam kolu, do grla zakopčana u beli mantil, i upinjala se da sakrijem svoj otpor da prinesem usta grliču flaše, upinjala se da ne razmišljam o onom telefonskom pozivu, koji je mogao biti upućen kakvoj bolničarki, ali isto tako i bilo kome drugome, ili pak nikome. Imamo ovde nekog za tebe - kako god okreneš, zvao je neko pojačanje. Niko nije znao da sam tu; fra Antun mi jeste pokazao to mesto na karti, ali nisam mu rekla da ću poći

tamo, a naročito ne da ću poći ovako, usred dana kad bi trebalo da vakcinišem njegovu decu.

„Vi ste ispreka?“, upita onaj s povezom.

„Ja sam samo doktor“, kazah ja, prebrzo, spustivši šake na kolena.

„Nisam rekao da niste, jelte? Šta bi drugo trebalo da budete?“

„Umukni“, kaza šanker.

„Nisam rekao da nije“, reče onaj s povezom. Odgurnu stolicu i ustade, vukući košulju naniže jednom rukom. Pođe ka džuboksu, vazduh ispuni jeka njegovih cipela po podu. Dok je pritiskao dugmiće na konzoli, ploče su se okretale uz nekakvo krckanje koje kao da je ukazivalo da je nešto u aparatu pokvareno.

„Volite Ekstra Veku?“, obrati mi se. „Čuli ste za nju?“

Zdrav razum je nalagao da ne govorim ništa, ali nisam se mogla praviti ni da njega nema tu, kao ni one trojice što sede za buretom.

„Nisam“, rekoh.

On se premesti s noge na nogu, nakašlja se.

„Volite Boba Dilana?“

„Više volim Springstina“, rekoh, i zaprepasti me vlastita glupost. On pritisnu još neke dugmiće.

„Njega nemamo“, reče.

Džuboks zabruja i ožive, zasvira neku živahnu Dilanovu pesmu, meni nepoznatu. Povez se polako odmače od džuboksa, ka sredini bara, blago pocupkujući nalevo-nadesno u taktu muzike. Kad se obrnuo na prstima, videh da mu ožiljci od opekotina idu skroz oko glave, ostavljajući iza desnog uveta golu, sjajnu reckastu školjku mesa. Ostali su ga posmatrali. Šanker je napola sedeo iza šanka, s jednom nogom oslonjenom na prečagu stolice, a drugom na podu. Plavušan se smešio.

Povez se polako okrenu, za pun krug, prateći ritam jednom nogom i jednom rukom. Potom zastade i pruži ruke ka meni.

„Ne, hvala“, kazah ja sa osmehom, odmahujući glavom, i pokazah na kolu.

„Ma haj'te, doktorka“, kaza on. Ja otpih još malo kole i ponovo zavrteh glavom. „Haj'te, haj'te“, reče on osmehujući se i dajući mi znak da ustanem, kao da se hladi rukama. „Nemojte da igram sam“, kaza. Tad pljesnu šakama pa ih isturi. Ja se ne makoh. „Ovo je pravo, znate“, kaza on za svoj povez. „Nije tek radi parade.“ Zadiže jedan ugao i zavrnu ga naviše, i ukaza se meso vlažno od vrućine, nabrano i belo-crveno tamo gde je zašiveno.

„Sedi, budalo", kaza šanker.

„Samo da joj pokažem."

„Sedi", opet će ovaj, pa ustade da ga uhvati pod ruku i odvede ga od mene.

„Samo jedno imam."

„Siguran sam da se i gorih stvari nagledala", kaza šanker i gurnu ga natrag na stolicu za buretom. Zatim mi donese još jednu kolu.

Pejdžer mi nije bio dostupan, a Zora je sigurno već bila krenula da mi šalje poruke, nesumnjivo se pitajući kud sam to kog mojega otišla, i što me još nema. Mogla sam zamisliti onaj hodnik u samostanu, decu koja se već okupljaju, u košuljama flekavim od supe i sa pospanim očima nakon ručka. Zora, modra od besa, u glavi sastavlja spisak svega što će mi reći kad se nađemo u četiri oka, niže birane psovke. Gužva u saobraćaju, reći ću. Nezgoda na putu. Zalutala sam. Prodavnica je bila zatvorena pa sam morala da čekam popodnevnu smenu da otvore.

Šankerov telefon zazvoni. On ga prinese uvetu i nazva tog nekog „anđelom". Potom mi mahnu da dođem i dade mi ga.

„Doktor neće dolaziti do iduće nedelje", smesta izgovori mlada žena na vezi. „Je li nešto hitno?"

„Ne treba mi doktor", rekoh ja. Objasnih da mi trebaju otpusni podaci jednog pacijenta koji je umro pre neki dan, onog čije su telo poslali u Grad. Ona četvorica za buretom učutala su se.

„A, da", kaza ona ravnodušno, i ne dodade ništa od onog što sam pomislila da će možda reći - ništa o tome kako je moj deda bio drag čovek, ništa o tome kako je grehota što je umro.

„Došla sam ovamo po njegovu odeću i lične predmete."

„To obično šaljemo s telom", reče ona nezainteresovano.

„Nije stiglo", kazah ja. Iza bolničarke se čuo udaljen žamor, muzika, pištanje flipera. Zvučala je kao da ima nazeb i na svakih nekoliko sekundi tanko bi ušmrknula u slušalicu. Izazvala je u meni pomisao da je od devojaka kakve bi se u barovima poput ovog u velikoj meri osećale kao kod svoje kuće.

„Stvarno ne znam ništa o tome", reče. „Ja tad nisam radila. Možda biste da popričate s Dejanom." Čuh kako pali cigaretu i povlači dim. Usta su joj zvučala suvo. „Ali Dejana je sad u Turskoj."

„U Turskoj."

„Na odmoru."

Na to pribegoh laži:

„Porodici su potrebne njegove stvari radi sahrane.“

„Ja tamo neću biti sve do nedelje.“

„Sahrana je u subotu. Doputovala sam čak iz Grada.“

Nije zvučala impresionirano.

„Nema ko da me doveze pre nedelje. A i ne mogu vam dati patologov nalaz bez doktora.“

Rekoh joj da mi ne treba nalaz, znam šta u njemu piše. Trebaju mi njegov sat i njegova burma, naočari koje je nosio otkako ga znam. Ona četvorica nad dancetom bureta gledala su u mene, ali sad mi nije smetalo.

„Ne znam koliko vam je poznata situacija, ali taj čovek je već dugo umirao, a onda je napustio porodicu da bi umro daleko od kuće. Ucveljeni su. Žele da im se vrate njegove stvari.“

„Umiranje navodi ljude na čudne postupke - to ste porodici sigurno objasnili. Znao kako ponekad odu, kao životinje pred smrt.“

„Potrebne su mi njegove stvari“, rekoh.

Nešto je pila; čulo se kako joj led u čaši kucka o zube. Kaza:

„Dajte mi Bojana.“ Šanker je opet nazva anđelom. Još je pričala kad je otišao do frižidera, otvorio ga, probrljao po njemu, još je pričala i kad je izašao iz bara. Ja sam ostala na vratima i posmatrala ga kako prelazi ulicu i penje se uz stepenice klinike.

„Hoćete li?“, obratio mi se odozgo sa stepenica, s telefonom još uz uvo. Dok sam ja prešla ulicu, vrata su već stajala otvorena, svetla unutra još su gorela. Vazduh je bio ustajao i zagušljiv, pod prekriven koprenom blede prašine koja se slegla po stolicama u čekaonici i ploči prijemnog pulta. U prašini je bilo tragova gde god su ljudi prošli, i nestajali su pod zelenom zavesom navučenom po sredini prostorije.

„Ovamo unutra“, reče šanker. Pomeri zavesu u stranu, polako idući s jednog ka drugom kraju prostorije i povlačeći je za sobom u hodu. Zavesa otkri u belo okrečenu bolničku sobu, sa oljusnutim gvozdenim krevetima duž zidova, praznih i glatkih posteljina, dobro zategnutih i uguranih pod dušek. Soba je bila nedovršena, a zadnjeg zida nije ni bilo, već umesto njega, od tavanice do poda, džinovska, neprozirna cerada koju je popodneвно svetio bojilo mrtvom žutom nijansom. Vetar je poduhvati spolja i rub cerade se zadiže, lepećući.

„Sačekajte ovde“, reše šanker. Otključa jedna druga vrata, na kraju sobe, i slušala sam ga kako silazi stepenicama sve dok se zvuk nije izgubio.

Ventilator nada mnom nije radio, a o ivici jedne lopatice visila je mrtva muva. Pođoh kroz sobu da zadignem ceradu; cipele su mi zvonile po pločicama čak i kad sam pokušala da očuvam tišinu vukući noge. Već se činilo da šankera dugo nema, pa pokušah da se prisetim šta sam radila tog dana kad je deda umro, i kako sam završila ovde, u toj sobi gde je umro, a koja nimalo nije ličila na ono što sam ja zamišljala, na požutele sobe onkološkog odeljenja tamo kod kuće; pokušah da se prisetim kako je zvučao kad sam poslednji put s njim razgovarala, dok su mi njegove ruke pridržavale kofer, seća- nje koje verovatno nije bilo naš poslednji oproštaj, već neki drugi oproštaj odranije, nešto čime je moj mozak zamenio pravi događaj.

Bilo je u toj sobi i tom selu nečeg poznatog, nekog sabijenog osećanja tuge koje mi se ušunjalo u utrobu, ali ne prvi put; kao ton muzike koju prepoznajem, ali ne i njeno ime. Ne znam koliko sam dugo tu stajala pre nego što sam se setila besmrtnog čoveka. A kad sam se setila, odmah sam znala da je deda pošao da traži besmrtnog čoveka, ne mene. I zapitala sam se koliko je u tom našem skrivanju njegove bolesti bilo i namere da dedi omogući tajnost koja će mu biti potrebna kad pode da ga traži. Savladala me je vrućina, te sam prisela na ivicu jednog kreveta.

Šanker se pojavi s bledoplavom najlonskom kesom ispod desne miške. Posmatrala sam ga kako zaključava vrata stepeništa i prilazi mi. Ruka mu je bila bleđa i naježena.

„Ovo je to?“, upita. Kesa je bila presavijena, zaheftana.

„Ne znam.“

Ustala sam. On okrenu kesu i pogleda u nalepnicu.

„Stefanović.“

Posegoh da uzmem kesu, ali bila je tako hladna da mi ispade iz ruku. Dok mu se veštačka ruka klatila, šanker se saže da je dohvati, a kad mi ju je pružio, ja otvorih ranac i on je presavi unutra. Posmatrao me je kako zatvaram rajsferšlus ranca.

„Samo znam da se srušio“, najzad reče.

„Gde?“

„Ispred bara. Nekoliko noći pošto su doneli one klince. Pre nego što su umrli.“

„Je li bilo ovde sestara? Je li potrajalo dok mu nisu pomogli?“

Šanker odmahnu glavom.

„Nije potrajalo. Mislili su isprva da je pijan. Ali ja sam im rekao da nije. Rekao sam im da je naručio samo vodu.“

„Vodu? Je li bio sam?"

Šanker obrisa znoj koji mu se nakupio po slepoočnicama u vidu zrnaste prevlake.

„Nisam znao da kažem. Mislim da jeste."

„Visok čovek", rekoh ja. „S naočarima, sa šeširom, u kaputu. Ne sećate se da je sa nekim sedeo?"

„Ne."

„S jednim mlađim čovekom, možda?"

On zavrte glavom.

„Moguće je da su se svadali", rekoh.

„Ovo je veteranski bircuz, šta mislite, šta ovde ljudi rade po čitav dan?"

U hladnjači pod nama nešto se pomeri uz potmuo zveket.

„Znate šta", reče šanker. „Lokal je vrveo od ljudi koje ja ne poznajem - medicinskih sestara, asistenata, bila su dva doktora, ljudi koji su doneli te klince iz polja. Tako puno nije bilo od završetka rata. Čitavo je selo bilo tog popodneva u baru. Samo znam da se stari srušio. Jedva se sećam i njega, a nekmoli s kim je bio." Zatim produži: „A ja ovde ne bih išao od vrata do vrata, doktorica. Tražeći da li ga je neko slučajno možda video. Ne bih, s tim naglaskom."

Ponovo digoh rance na rame.

„Bolje mi ovo potpišite", dodade on osvrćući se u potrazi za listom hartije.

Nije bilo nikakvih formulara, pa zato obrte jedan recept za slani rastvor i dade mi olovku, gledajući me kako se potpisujem imenom Natalija Stefanović, što sam učinila polako, u nadi da će on sabrati dva i dva u glavi. Ali njegove oči su mi govorile da je i sam to već uradio.

6. VATRA

Gavran Gajle

Svakog nedeljnog popodneva, čak i kad je rat bio u najgoroj fazi, najveći doktori Grada okupljali su se u baštici Banevićevog restorana u Starom gradu, da puše, piju i prisećaju se, da razmenjuju priče o neverovatnim pacijentima i nemogućim slučajevima, da upućuju jedan drugome pohvale za dijagnozu i snalažljivost, sve u toku unapred rezervisanog ručka u tri, koji se nepomerljivo održavao bezmalo šezdeset godina.

To su bili profesori i nefrolozi, kardiolozi i univerzitetski predavači, onkolozi i ortopedi-hirurzi, u neprekidnoj smeni penzionisanih doktora čija su postignuća, iako ponekad i od pre nekoliko decenija, u medicinskim krugovima još imala znatnu težinu. Znali su jedni o drugima sve priče napamet, ali uz orahovaču i vruć hleb, paprike s belim lukom i pune tanjire roštilja, podsećali su se međusobno na teške trenutke, u koje je bilo lepo iznova se vratiti sad kad im je zaostavština bezbedna u hronologiji događaja, a koja je, zaslugom usmene reči, samo postajala sve neverovatnija.

Deda je uvek bio među njima. Oni su bili ljudi s kojima se u mladosti rame uz rame mukotrpno peo prečagama Medicinskog fakulteta, i premda je uvek bio skroman kad je posredi njegov rad, slutim daje i njemu bilo potrebno da podseća sebe na to ko je sad i šta je nekad bio. On nije osnovao ni kliniku za obolele od raka niti osvojio neku državnu nagradu za istraživanja; ali je, po sopstvenom pravu veliki doktor, bio poznat po tome što je na Univerzitetu iznedrio mnoge nepogrešive dijagnostičare i hirurge, po tome što se borio za pravo na lečenje osiromašenih seljaka, a iznad svega po povlastici da spase život lično Maršalu - što je, na dobro ili zlo, bila čast koju je delio samo sa izvesnim hirurzima iz Ciriha.

Kako je dedi bilo neuporedivo prijatnije da veliča moje nego svoje podvige, moje znanje o tom događaju bilo je maglovito sve dok nisam upisala medicinu. Znala sam za Maršalovo svojeručno pismo zahvalnosti, koje je stajalo u najgornjoj polici dedinog radnog stola; znala sam i za flašu najbolje Maršalove dunjevače, od voća branog u lično Maršalovim voćnjacima, koja je neotvorena stajala u zadnjem delu dedinog kredenca s pićima otkad me sećanje služi.

U pojedinosti me je na kraju uputio jedan, slavnim doktorima

opsednut asistent, na prvom semestru patologije, koji je o svemu znao iz šeste, ili sedme, ili osme ruke. Navodno, jednog leta pre više od trideset godina, moji deda i baba bili su domaćini svadbe načelnika onkološkog odeljenja Vojnomedicinske akademije, u našoj porodičnoj kući na jezeru u Borovu.

„U Verimovu“, ispravila sam ga ja.

„Tačno“, rekao je asistent.

Ali svejedno, svadba je bila. Veče, slavlje u punom jeku, kadli stazom trčeći nailazi vlasnik kafane iz obližnjeg sela, sav očajan. Čudna je to scena kad se zamisli: doktori i njihove supruge igraju uz alkoholom osujećene napore seoskih trubača; stažisti i laborantkinje pijani se žvalave u šumi iza kuće; nacvrncani dermatolozi vise preko ograde trema; čitav medicinski univerzitetski odsek vrvi po našoj staroj kući na jezeru i po vrtu; a moj deda, namršten i razdražen stražar, izvlači načelnika reumatološkog iz ružinog grmlja u koje je pao. Vlasnik kafane nailazi putem, maše rukama, govori: *treba nam doktor, gde je doktor? - pobogu, dajte doktora, čovek umire!* Moj deda, nekim čudom jedini trezan doktor pri ruci, navlači kaput i polazi u selo da udari veto tamošnjem izbezumljenom biljoznancu, koji je, kao jedina kvalifikovana ličnost u mestu, pogrešno dijagnostikovao stanje kao trovanje hranom i kao lek dao svežu nanu.

Pacijent je, dabome, bio Maršal glavom. Pozlilo mu je u putu na neku sednicu u Vrgovcu, pošto se malo više prejeo prstaca i čorbe od belog luka. Zatekavši se bez svoga ličnog lekara, hitno je odbačen u najbližu medicinsku ustanovu - dvosobnu baraku - s pratnjom od trideset ljudi, do zuba naoružanih. Vlasnik kafane premro je od straha: ti prstaci su bili pripremljeni u njegovom zdanju. Dok je deda stigao do tog doma zdravlja, pacijent je napola već izgledao kao leš, i deda je nagoniski odmah znao da uzrok nije ni trovanje hranom niti išta slično.

Dedi je bio dovoljan jedan pogled na pacijenta - čije se pozelenelo lice na prvi pogled nije moglo ni prepoznati.

„Stoko glupa“, izgovorio je, nikome određeno (mada se posle pričalo da su se svi prisutni istog trena upišali u gaće). „Što ga nisi lepo odmah upucao u glavu, pre bi oslobodio krevet.“

Petnaest minuta potom, pacijent je polusvestan ležao na operacionom stolu, otvorenog stomaka, a deda je vadio metre upaljenih creva iz Maršalovog tela, prebacujući ih u velikim crvenim kolutovima sebi preko ramena, a onih nekoliko posmatrača - vlasnik kafane,

probrani pripadnici bezbednosti, verovatno i jedno-dve medicinske sestre, svi od straha odjednom sposobni, zahvaljujući besu moga dede - stajali su sabrani u vrsti, u krvlju uprskanim mantilima i zaštitnim naočarima, i briskali Maršalove iznutrice u nastojanju da ih očiste od gnoja iz slepog creva.

Sećam se da se asistent sa očekivanjem zagledao u mene kad je dovršio priču, nadajući se da ću uzvratiti uslugu, ispričati mu o dedi nešto što će možda prevazići čak i to što je upravo on ispričao meni.

Kad su na Univerzitetu objavljeni rezultati prijernih ispita, i Zora i ja utvrdile, nekoliko puta proverivši, da smo obe ušle u prvih petsto, s besplatnim školovanjem, deda me je upitao zašto sam odlučila da postanem doktor. Već se time hvalisao na svom doktorskom ručku, ispričao gomili pacijenata, pa nisam znala šta želi da kažem i zato sam rekla:

„Zato što je jedino to i ispravno.“

To je bilo tačno - u ogromnoj meri me je nadahnula griža savesti koja se među pripadnicima moje generacije manifestovala kao želja da pomognemo ljudima o kojima smo neprestano slušali u vestima, ljudima čije smo patnje koristili da objasnimo svoje borbe, damo okvir svojim raspravama, i opravdamo svoje male pobune.

Godinama smo se batrgali da pokažemo ravnodušnost pred licem rata, a sad kad je odjednom bio gotov, gotov a da nije ni dotakao nas u Gradu, na površinu je izbijalo ogorčenje. Sve je postalo cilj, uzvišen rad. Borili smo se biologijom i organskom hernijom i kliničkom patologijom; borili smo se da usvojimo rituale Univerziteta, od predispitnih terevenki pa do Ciganke koja se bogatila na sujevnim studentima u dvorištu, preteći im malerom na ispitu ako joj ne daju novac. Borili smo se, pre svega, da pokažemo kako zaslužujemo da tu budemo, da opovrgnemo sve češće novinarske projekcije koje su izjavljivale daje posleratna generacija Grada osuđena na promašaje. Bili smo sedamnaestogodišnjaci, gnevni na sve jer nismo znali šta drugo da radimo s činjenicom da je rat gotov. Godine borbe, a pre toga čitav jedan život u njihovom predvorju. Sukob koji nismo nužno i shvatali - sukob zbog kog smo besneli, o kom smo prežvakavali stavove, za koji smo se hvatali kao za razlog što nikud ne možemo da idemo, što ništa ne možemo da radimo, što niko ne možemo da budemo - bio je u središtu svega. On nas je primoravao da bismo na osnovu uslova koji sad više nisu bili sastavni deo našeg svakodnevnog života, i mi smo ga čuvali uza se, bremenito pravo stečeno rođenjem, koje

smo jedva čekali da otplatimo.

Neko vreme mislila sam da želim da pomazem ženama - žrtvama silovanja, ženama koje su se porađale po podrumima dok su im muževi hodali po minskim poljima, ženama koje su u ratu prebijane, izobličavane, obogaljivane, obično od ruke muškaraca svoje strane. Bilo je nemoguće prihvatiti, međutim, da u vreme kad ja budem sposobna da im pružim pomoć ta pomoć njima više neće biti potrebna. Kad imaš sedamnaest godina, zbog takvih stvari postaneš nadobudan.

Ništa ne znaš o naknadnim udarcima rata. Tek malčice mlađi, nismo bili u stanju da uobročimo svoj entuzijazam za život pod jarom rata; sad pak nismo umeli da kanališemo svoju nesposobnost da se rastanemo s njim. Sve krupne odluke polazile su od pretpostavke da će rat i njegove neposredne posledice zauvek biti oko nas. Težnja da postaneš hirurg ortopedije smatrala se nečim nižeg reda - umesto toga, želeo si da budeš hirurg ortopedije specijalizovan za oporavak nakon amputacije. Plastična hirurgija bila je nešto nezamislivo - sem ako ne želiš da se baviš rekonstrukcijama lica.

Jednog predvečerja, nedelju dana pred ispite sredinom semestra, deda me je upitao jesam li iole razmišljala o vlastitoj specijalizaciji, kao da je, evo, odmah tu iza ugla. Imala sam odgovor za njega:

„Pedijatrijska hirurgija.“

Sedela sam skrštenih nogu za stolom u trpezariji, s polovnim udžbenikom ćelijske biologije na kuhinjskoj krpi, da se poštedi naš beli čipkani stolnjak. Deda je jeo suncokret pravo iz malog limenog poslužavnika na kom ga je obično i pekao. Poput svih njegovih rituala, i ovaj je imao svoju proceduru. Izvadio bi poslužavnik iz male rerne i položio ga na dva plutana podmetača, pa raširio salvetu za odbacivanje ljustaka. Onda bi prebrao semenke pre nego što krene da ih gricka; niko, čak ni moja baba, nije znao zašto to radi, šta to traži. Dok ih je prebiraio, brčkao je nos da namesti naočari, ogromne i četvrtaste, tako da može lepo da fokusira sliku. To mu je davalo izgled stručnjaka za dijamante, a ujedno je delovao i pomalo sumnjičavo.

„Onda ćeš morati da zaboraviš na Boga“, rekao je on.

„Šta ti to znači?“ upitala sam ja. Nisam se mogla setiti kad je poslednji put pomenuo Boga.

Ali on se vratio svome poslu prebiranja po semenkama. Malo-malo pa bi izvadio neku i gricnuo je, uglavnom prednjim zubima; na kraju bi ih neumitno sve pojeo, usled čega je prebiranje gubilo svaku svrhu. Dugo

mu je trebalo da upita:

„Jesi li bivala nekad duže s decom?”

Nije gledao u mene, pa nije video kako sam slegla ramenima. Posle nekog vremena, opet sam slegla ramenima, kucnula po knjizi olovkom. Na kraju, upitala sam:

„Zašto?”

On se ispravio, odmakao stolicu od stola i protrljao se po kolenima.

„Kad umiru ljudi, umiru u strahu”, kazao je. „Sve što im je potrebno uzimaju od tebe, i tebi je kao doktoru posao da im to daš, da ih utešiš, da ih držiš za ruku. Ali deca umiru onako kako su i živela - u nadi. Ne znaju šta se dešava, pa zato ništa i ne očekuju, ne traže od tebe da ih držiš za ruku - ali zato je na kraju potrebno tebi da ona tebe drže za ruku. S decom, sam si samcit. Razumeš?”

Od svega za šta smo se te godine borili, najljuće smo se borili za određenu usmenu reputaciju potrebnu da se zasluži ugled, priznanje, a iznad svega naklonost debelog tehničkog pomoćnika zvanog Mića Satara, čoveka koji je pripremao leševe i koji je, kao kakav budući neupoznati muž ili načelnik pasoškog odeljenja u zgradi opštine, bio figura za koju se očekivalo da je uključimo u svoje planove kao bitan faktor dugo pre nego što ćemo ga uopšte i videti uživo.

Bilo je to obeshrabrujuće ali i ključno važno nastojanje. Mićina pažnja morala se privući podobro unapred. Njegovo nabusito poštovanje bilo je nagrada za to što se uz tvoje ime vezuje neka upečatljiva anegdota, neko slave dostojno delo.

Vrhunski je bilo zaslužiti njegovu pažnju pre početka anatomije na drugoj godini. Cilj je bio da se upali kakva iskrica svesti o tebi u njegovom kao katran lepljivom glasu već prilikom prve prozivke u podrumu laboratorija, tako da, kad ti pročita ime, izdigne obrvu ka tebi i kaže: Bogdanoviću - a da nisi ti onaj što je u vreme povlačenja kod Kobilca duvao u svojoj sobi, pa onda prebacio peškir preko glave kad su došli vatrogasci i pokušao da ih ubedi da se alarm uključio zbog pare od tuširanja? Ti ćeš klimnuti glavom, a Mića Satara, uz božju pomoć, osmehnuće se, i biće ti obezbeđen leš svake nedelje, čak i onim nedeljama kad vlada nestašica, koja se javljala sad kad je rat bio gotov.

Bez leša svake nedelje, tela na kom ćeš se vežbati, predvidljivo si bio ujeban u pogledu karijere do kraja fakulteta. Bila je posebna povlastica naći se u tim dobro oribanim sobama s pripremljenim leševima koji izgledaju kao vlažne šnicle. Svako je hteo da stekne prednost nad

kolegama zalaskom u taj mentalni prostor gde si se navikao na mrtvo telo, gde možeš da pogledaš u leš bez uzmicanja ili povraćanja, ili obraćanja lešu po imenu koje je nosio za života. Morao si biti od onih koji se mogu uzdići iznad pomoćnog mehanizma bojenja lešu trepavica zelenom maškarom. Za to ti je trebao leš svake nedelje. Bilo ti je potrebno priznanje Miće Satare. Bilo ti je potrebno da bi mogao preduzeti taj prvi korak ka ravnodušnosti pred licem smrti.

„Šta ti, kog đavola, imaš da se brineš?“, rekla mi je Zora kad su nam neke starije kolege, u nastojanju da nam se dodvore, otkrile da ćemo prvu godinu studija posvetiti tom trudu. „Zar nemaš u nasleđu onu anegdotu o Maršalovim crevima?“

Vrlo brzo smo saznale da nepotizam spada u one mnogobrojne načine na koje ne želiš da budeš poznat Mići Satari. Ne želiš da budeš počinilac neke medicinske katastrofe, nekog spektakla kojim si samog sebe pokopao, ili jezičke omaške zbog koje deluješ pre kao budala nego kao ugledna osoba kojoj će postojan priliv leševa popločati stazu ka čudesima. Ne želiš da te znaju po uvredi tvojih prethodnika, kakvu je Zora vukla za sobom čitavog prvog semestra. Zahvaljujući jednoj kavaljerskoj ponudi koja bi joj obezbedila veze u budućnosti, Zora je pobedila osamsto prijavljenih kandidata i dobila ne pitaj koliko cenjeno stažiranje na odseku genetike. Bilo bi preblago reći da je taj položaj bio nizak; u njene dužnosti spadalo je i brisanje poda. Petog jutra na poslu, dok je iz skladišta nosila kutiju s fasciklama, naletela je na nekog matorog krša koji se gegao hodnikom njoj u susret, i zastao da joj natukne kako bi svoje izvrsne bokove trebalo da udene u suknju, pošto pantalone nagoveštavaju da je previše pristupačna. Nadnevši se nad starca onako s kutijom, verovatno razmišljajući da li da mu je tresne o glavu, Zora je odbrusila:

„Šta si, bre, tako zatucan.“ Dabome, starkelja je bio načelnik genetike, i ona je do kraja tog semestra sređivala dokumentaciju u podrumu, a pandemična vest o njenom bezobrazluku raširila se čitavim Univerzitetom, podstrekuta od strane jednog asistenta s prve godine koji je počeo da pravi majice s natpisom *ŠTA SI, BRE, TAKO ZATUCAN*, što je izazvalo neviđen skok u oktobarskom studentskom fondu.

Moja pak slava bila je jednako nezgodna kad se ticala Miće Satare. Pomalo sam zarađivala pomažući dvaput nedeljno u biološkoj laboratoriji. Treće nedelje, od mene je zatraženo da pomognem laboratorijskom asistentu da pripremi uzorke mozga za proučavanje.

Nažalost, mozgovi su pripadali punoj torbi mladunaca miševa. Ubeđujući sebe da se moje saosećanje prema životinjama ne proteže na sitne sisare, i uzevši u obzir čudesno lepe oči laboratorijskog asistenta, upitala sam kako da utamanimo miševe. Asistent je na to objasnio da postoje dva načina: da ih hermetički zatvorimo u kutiju i čekamo da se poguše, ili da im poodsecamo glave makazicama za nokte. Ovaj potonji metod je zapravo pokazao, više nego što ga je opisao. Zora nije tom incidentu prisustvovala lično, ali dva dana kasnije već je bila čula nekoliko sočnih verzija, kojima me je počastila dok smo sedele u ortodontskoj ordinaciji i čekale da mi plombiraju zub koji sam okrnjila kad sam zagrizla patos.

Taj semestar smo završile u decembru, postidjene svaka zbog svog debakla i u potpunosti očekujući da rđavo utiču na naš neumitni susret s Mićom na jesen. Ali tad su došle pripreme za prolećni kurs anatomije, i dugo iščekivani pohod na replike lobanja. Pomislio bi neko da će posle rata imati i više nego dovoljno pravih lobanja u prometu; no te lobanje bile su izbušene mecima, ili su pak morale biti zakopane kako bi pod zemljom čekale da ih ponovo iskopaju, operu, iznova sahrane njihovi voljeni.

Lobanje je bilo maltene nemoguće naći. Embargo na trgovinu još nije bio dignut, a pristup kanalima kojima je Univerzitet nabavljao medicinske potrepštine - već i samim sumnjivim, za početak - sad je bio znatno otežan. Kolege sa viših godina su prodavale sumanuto skupe lobanje koje su promenile tri ili četiri vlasnika, oglašavajući da su raspoložive sistemom od usta do usta. Očajavale smo. Na kraju nam je jedan prijatelj prijatelja rekao da ima neki Avgustin koji se specijalizovao za izradu plastičnih replika ljudskih delova tela, te ih prodaje zubarima, ortopedima i kozmetičkim hirurzima - na crnjaka, razume se.

Slagale smo roditelje, satima se vozile zavejanom magistralom, pored vojnih kamiona koji su se mic po mic, branik uz branik, kretali trakom iz suprotnog pravca; smeškale smo se na dva carinska prelaza šestorici nenaklonjenih službenika kako bismo uspele da se sastanemo sa Avgustinom u njegovoj radionici u nekom pograničnom rumunskom gradiću, koja je imala prozore s pogledom na dokove i ledom okovane vode Grave. Bio je nizak, ćelav, sa četvrtastim obrazima, i ponudio nas je da ručamo, što smo odbile. Stajale smo zbijene jedna uz drugu dok nam je pripovedao o lobanjama koje ima za nas. Navodno su obe bile replike glave nekog mađioničara iz četrdesetih, čoveka zvanog Veličanstveni

Fedrici. Taj primerak, reče, nabavio je s velikom mukom. Verovatno to jeste bila neka verzija istine, mada nije pomenuo onaj deo sa obavezanim cenjkanjem s grobarom, kog je verovatno podmitio da mu iskopa Veličanstvenog Fedricija kad je prošlo dovoljno vremena da ostanu samo kosti. Za života, taj Veličanstveni Fedrici je navodno izvodio zasenjujuće trikove na nekoj venecijanskoj pozornici - sve do 1942, kad mu je jedan Nemač u publici, čiju je suprugu Veličanstveni Fedrici očigledno već neko vreme delio s njime, prilično iznebuha smrsio konce.

„Don Žuanova lobanja“, rekao je Avgustin i namignuo Zori. Nismo znale zašto nam to priča sve dok nam najzad nije izneo replike, umotane u plastični puckavac. Lobanje su u najboljem slučaju izgledale kao rodake, i smesta je postalo jasno da je taj Nemač koji je ubio Veličanstvenog Fedricija radije svoje bitke rešavao po starinski - vinskom flašom ili toljagom, ili možda pak lampom ili kundakom puške.

„Zar niste mogli makar da mu zagipsujete frakture?“, upitala je Zora pokazujući na blago ulubljenu levu polovinu kranijuma, sa zvezdastim grozdom žlebova u plastici.

Ako se ne računaju frakture, lobanje su bile bele, bezlične i ravnodušne, a donja vilica se pomerala bez škripanja, od čega, u krajnjoj liniji, ništa više nismo ni tražile. Uspele smo da obrlatimo Avgustina da obori cenu za deset odsto, a on nas je, na polasku, više puta upozorio da ne vadimo lobanje iz njihovih kutija i pakovanja - s natpisom *CIPELLE*. Ali u redu za carinski pregled na ulazu u našu zemlju mi smo malo mućnule glavom; tamo pretražuju ljudima kofere, a mi u svome koferu imamo dve kutije sumnjivog izgleda, s crnoberzijanskom robom unutra. Ja sam svog Veličanstvenog Fedricija stavila u ranac, a Zora je svog sakrila u kutiju s prvom pomoći ispod zadnjeg sedišta. Nije se dobro završilo, ali makar se završilo na našoj carini, ne na rumunskoj - službenici su pregledali kola, a onda, držeći nas na nišanu, konfiskovali moj ranac i uzeli mi Veličanstvenog Fedricija.

Šalićemo se, posle, kako je verovatno mnogo srećniji sada, tamo u dolini Grave, radeći s carinicima. Ali poziv kući iz carinske stanice, u strahu šta da kažem dedi - kog sam se nadala da ću ubediti da sedne u voz i izbavi nas - nije bio ni najmanje smešan.

„Bako“, rekla sam kad se javila baba. „Daj mi dedu.“

„Šta je bilo?“, oštro je rekla ona.

„Ništa, samo mi ga daj.“

„Nije ovde. Šta ti se desilo?“

„Kad dolazi kući?"

„Ne znam", rekla je ona. „U zoološkom vrtu je."

Zora i ja smo šest sati presedele u sobi za pretres i saslušanja dok on nije pristigao da razreši zbrku, a za sve to vreme, iz nekog razloga, meni nije izbijala iz glave slika dede koji sedi sam u zoološkom vrtu. Videla sam ga pred očima, ćelavog čoveka sa ogromnim naočarima, kako sedi na zelenoj klupi ispred jame s tigrovima, držeći sklopljenu Knjigu o džungli na jednom kolenu. Malčice nagnut napred onako u kaputu, obama stopalima na asfaltu, skrštenih ruku. Osmehuje se roditeljima dece koja prolaze. U džepu mu je prazna, smotana najlonska kesa iz koje je hranio ponija i nilskog konja. Bilo me je stid zbog tog razmišljanja o njemu. Nije mi padalo na um da će se zoološki vrt opet otvoriti, niti da će moj deda ponovo početi da odlazi uprkos tome što ja više nemam vremena da mu pravim društvo. Naložila sam sebi da ga ispitam o tome, ali na kraju nikako nisam ulovila pravi trenutak. Ili sam se previše stidela da uradim nešto što bi moglo biti shvaćeno kao dovodenje u sumnju obrednih uteha jednog starca.

Deda je oličavao jednu drugačiju figuru, razume se, kad je ututnjao u stanicu carine sa svojim medaljonom penzionisanog profesora Univerziteta oko vrata, u belom mantilu, sa šeširom u ruci, i zahtevao povratak svoje unuke i njene drugarice - „one što puši".

„Ta lobanja je bila medicinska neophodnost", rekao je deda cariniku koji nas je držao u zatočeništvu. „Ali ovo se nikad više neće ponoviti."

„Uvozna ograničenja važe sa one strane granice, doktore, i bolelo bi me dupe i kad bi nosile šest leševa i kredenac pun pića", uzvratilo je carinik. „Ali mome sinu uskoro je rođendan."

Deda mu je platio, posavetovao ga da novac uloži u moralni odgoj svoga sina, a zatim nam dao znak da sednemo na zadnje sedišta Zorinih kola i ćutke nas povezao kući. Ta ćutnja, jedino što je bilo gore od njegove srdžbe, od razočaranja, od brige, trebalo je da mi pruži vremena da se natenane pripremim za ono što će morati da mi kaže kad budemo stigli kući. Bila sam prevelika za kaznu. Ono što me je čekalo bio je brižljivo sročeni govor s ciljem da mi probudi najveći mogući stid zbog sopstvene nesposobnosti, gluposti i nedovoljnog poštovanja prema onome što je iznad mene. Ali ja nisam mogla razmišljati dalje od zoološkog vrta - on je bio u zoološkom vrtu, sam samcit, i nešto u tome razaralo me je.

Posle sat vremena vožnje, Zora se istegla napred, uzela onu drugu, skrivenu lobanju iz pregrade s prvom pomoći i stavila je na sedišta

između nas, sa osmehom koji je trebalo da me uteši. Deda je gledao u retrovizor.

„Ko vam je, dodavola, to?“ upitao je.

„Veličanstveni Fedrici“, staloženo je rekla Zora, tako da smo posle imale zajedničku lobanju i priču, i najzad - osmeh od Miće.

Rat je sve izmenio. Jednom rastureni, parčići koji su sačinjavali našu bivšu zemlju više nisu sadržali iste one odlike koje su ih ranije predstavljale kao delove celine. Nekada zajedničke stvari - prirodne lepote, pisci, naučnici, istoričari - morale su biti raspodeljene u skladu s novim vlasnicima. Nobelovac više nije bio naš, već njihov; mi smo aerodromu dali ime po našem ludom naučniku koji više nije bio opšta svojina. I za sve to vreme ubeđivali smo sebe da će se polako sve vratiti u normalu.

U životu moga dede, obredi koji su usledili za ratom bili su rituali ponovnog uspostavljanja odnosa. Čitavog svoga veka on je bio deo celine - ne samo njen deo, već od nje sačinjen. Rodio se ovde, školovao onde. Njegovo ime je govorilo o jednom mestu, naglasak o drugom. To nije bilo nimalo važno pre rata; ali kako je vreme prolazilo, a Vojno-medicinska akademija ga nije zvanično pozivala da se vrati medicinskoj praksi, postalo je jasno da povratak normalni u profesionalnom smislu neće biti moguć, te da će lečiti svoje ilegalne pacijente sve dok ne odluči da ode u penziju. S tim saznanjem javila mu se i jedna nesavladiva želja da obiđe izgubljena mesta, da iznova utvrdi neodržavane rituale. Među njima je bio i zoološki vrt

Drugi ritual bila je naša kuća na jezeru u Verimovu, sad preko granice, gde smo provodili svako leto sve dok nisam napunila dvanaest godina. Bila je to predivna kamena kuća na rubu jednog od nekoliko velikih dolinskih jezera, odmah kad se skrene s glavne saobraćajnice koja spaja Sarobor i Kormilo. Nekoliko koraka kaldrmisanom stazom, i u vodi si, u bistrim, plavozelenim vodama jezera Verimova, koje napaja Amovarka. Niko od nas nije bio u toj kući gotovo sedam godina, i u našoj porodici vladalo je prećutno razumevanje da ta kuća verovatno više i ne postoji, ili da je opljačkana, ili da će te tamo, čim kročiš na vrata, dočekati mina koju je za sobom ostavio neki nemarni vojnik, verovatno od tvojih. Takođe je vladao i nemi sporazum, međutim, da se ta kuća mora videti, da se mora proceniti šteta, doneti odluka. Majka i baba želele su da vide da li se naš komšija Slavko sad okrenuo protiv nas, da li je digao ruke od kuće, pogazio obećanje da će je sačuvati za posle rata.

Kod dede je, međutim, ta žurba iznikla iz potrebe da jedan davni užitak vaskrsne u sferi sadašnjosti, kao da se ništa nije dogodilo.

„Zar ne bi bilo divno ako loza još raste na balkonu nad garažom?“, rekao je četrnaestog meseca po obustavi borbenih dejstava, tri dana pošto je veličanstvenim slavljem ponovo otvorena južna pruga. Pakovao se za put vozom do Verimova: njegov mali plavi kofer sa ugrađenom bravom na šifru počivao je otvoren na krevetu, a on je upravo redao nekoliko sivih pamučnih kratkih pantalona i bele majice. Ja sam sedela u donjem delu kreveta, i bila sam došla da mu kažem da ne bude smešan, već da prosto proda tu kuću. Ali on se osmehivao onako kako je imao običaj da se osmehuje kad smo nekada išli da gledamo tigrove, i odjednom sam osetila da me je prevladao vlastiti nedostatak optimizma - ko sam ja da mu pričam šta bi trebalo, a šta ne bi trebalo? Ko sam ja da ga zadržavam kad već toliko želi da neke stvari budu po njegovom? Zato sam se, umesto toga, ponudila da pođem s njim. Na moje iznenađenje, prihvatio je. Kad sad razmišljam o tome, shvatam koliko je bio svojeglav, kao da time što će me povesti osigurava da će zaista i biti dovoljno bezbedno da me vodi.

Kao i u svemu drugom što smo preduzimali zajedno, i ovde je postojao plan. Idemo da procenimo štetu. Pod pretpostavkom da kuća još stoji tamo, otvorićemo je, provetrićemo sve sobe, pregledaćemo šta je od nameštaja ukradeno ili propalo, napunićemo ostavu. Skinućemo gnezda lastavica koje su letima i letima lepile blatom zidove našeg balkona, okresaćemo svetlozelenu lozu što puzi po senici nad garažom, pobraćemo što bude zrelih limunova i pomorandži, sve u cilju priprema za babin dolazak, pošto je pristala da nam se pridruži naredne nedelje. Zavisno od toga šta budemo našli, takođe ćemo i novog psa navikavati na život na jezeru.

Bio je veoma mali, ali i veoma debeo, taj beli pas kog su babu nasankali da kupi na nedeljnoj pijaci u Gradu. Pala je kao žrtva okolnosti, jer on je bio ostao poslednji u kutiji punoj štenadi, a taj seljak, koji je po letnjoj pripeci čučao još od zore s kutijom ucrvljenih, smrdljivih seoskih kućića, koji su svi odreda povraćah i pišali jedni po drugima, na kraju je iz očajanja digao pseto i rekao:

„Izgleda da ću tebe morati da pojedem“, baš kad je baba prolazila. Baba ga je platila i preplatila, i kući došla s psetom šćućurenim u njenom šeširu, a seljak je verovatno otišao da kupi reš pečene prasetine, i nikad više na psa nije ni pomislio.

Pas je dugo bio bez imena. Voleo je da ga držimo u rukama, i sedeo je na mojim kolenima, umotan u ružičast peškir, dok je voz jurio spečenom unutrašnjošću, prateći reku pored pšeničnih njiva i daščanih varoši nasadenih na samom rubu vode, a onda, kad smo se već bližili jezerima, i kroz nebosežne plave planine prepletene niskim rastinjem i mladim bokorima lavande. Imali smo za sebe čitav kupe, predviđen za šest osoba, zato što je deda želeo da izbegne da neki drugi putnik zaviri u naše pasoše na graničnom pregledu. Prozori su bili spušteni i ulazio je miris borova prošaranih niskim rastinjem, oštar i snažan.

Deda je sedeo kraj mene, padajući u dremež i budeći se. Svaki čas bi se uz trzaj prenuo, a onda digao desnu ruku sa stomaka i pomilovao psa, koji nije mogao da spava, već je brižno zurio kroz prozor. Deda bi pomazio psa i, glasom zbog kog je zvučao kao kakva lutka iz dečjeg programa, rekao:

„Ti si pas! Ti si pas! Gde si? Ti si pas!“, i pas bi isplazio jezik i stao da cvili.

Posle nekoliko sati, rekla sam:

„Aman, deda, shvatila sam, on je pas“, ne znajući da ću, svega koju godinu potom, i ja podsećati svakog psa kog sretnem na ulici da je pas i pitati ga gde je.

Kuća je bila na pet minuta hoda od železničke stanice, pa smo se zaputili polako, oboje ukočeni i ćutljivi. Popodne je bilo suvo, te mi se košulja slepila s kožom pre nego što smo stigli i do staze. A onda je bila tu - staza, kuća, garaža što se guši u lozi. Na ogradi je bilo rđe i odjednom sam se setila koliko lako sve rđa u našoj kući na jezeru, i kako je, nekada davno, deda svake godine bojio ogradu, strpljiv, pedantan, stojeći s nekakvom prijatnom otmenošću u klompama, s čarapama na nogama, košćatih kolena belih od kreme za sunce.

Naš komšija Slavko stajao je na tremu, i kad nas je ugledao, ispravio se i stao da tare dlanove o pantalone. Nisam ga baš doslovno pamtila iz detinjih dana provedenih na jezeru, ali majka ga je često pominjala: manje-više su odrasli zajedno. Negde u ta vremena, moja majka je počela da nosi farmerke i da sluša Džonija Keša; to ju je, u Slavkovim očima, kao i u očima još nekih tamošnjih dečaka, izdvojilo kao pripadnicu „divljih“, i pretvorilo je u metu prepubescentnih virenja kroz prozor. Taj dečak se prepoznavao i u pogledu punom krivice koji nam je sad upućivao. Lice mu je bilo glatko izbrijano, maltene odrano, a na čelu mu je počivala ćuba prosedih kovrdža. Zbog njih, i zbog velikih stopala i

ramena koja su mu se naglo spuštala i prelazila u ispupčena prsa i isturen trbuh, neprijatno je ličio na ogromnog pingvina.

Slavko nam je bio doneo nekoliko pita za večeru, i otirao je ruke o pantalone, non-stop. Načas sam mislila da će deda preterano reagovati i zagrliti ga, ali samo su se rukovali, a onda me je Slavko nazvao „malom Nadom" i oprezno me protrljao po ramenu, pa sam mu uputila suv osmeh. Proveo nas je kroz kuću. Vojnici su kroz nju prošli takoreći čim je rat počeo, i odneli neke vrednije stvari: prababin porcelan, portret jedne dalje tetke, neke turske mesingane fildžane i džezve, mašinu za veš. Većim delom nije bila održavana. Pojedina vrata bila su skinuta, radne površine prekrivali su prašina i malter popadao s plafona, a iz babine garniture za sedenje u dnevnoj sobi ispadala je žuta kućina; ujedno je, kako ćemo uskoro otkriti, bila i gnezdo moljcima, krajnje nerasploženim za saradnju. U kupatilu nije bilo ve-ce šolje, a male plave pločice na podu pretvorile su se u rasut mozaik.

„Koze", reče Slavko.

„Ne razumem", reče deda.

„Morali su da ih polupaju", reče Slavko, „da im se koze ne bi klizale po pločicama."

Dok smo išli za Slavkom kroz kuću, ja nisam puštala psa, i sve sam na dedinom licu tražila neke znake razočaranja, obeshrabrenosti, makar i najneprimetniji nagoveštaj odustajanja. Ali on se osmehivao, neprekidno osmehivao, i ja sam kroz sopstveno ogorčenje počela opet da osećam kako me glode onaj stid, ona pojačana svest o nesposobnosti da učestvujem u njegovom optimizmu. Deda je govorio Slavku kako se nada da mu nije bila prevelika muka što nam je čuvao kuću, a Slavko se usplahireno smejao i govorio: ne, ne, naravno da nije, taman posla kad je za mog dedu, za tako velikog doktora kao što je on, svi u mestu ga pamte.

Kad je Slavko otišao, deda se okrenuo ka meni i rekao:

„Neuporedivo je bolje nego što sam se nadao."

Raspakovali smo se, pa pošli da prošetamo kroz voćnjak. Dedin ružičnjak bio je zatrt, ali na drvetima su visile krupne pomorandže i smokve, a deda je hodao rasturajući ovde-onde nogom zemlju, kao da je prosejava tražeći nešto. Svaki čas bi naišao na neki predmet kome nije mesto u tlu: na klin, na metke, na skršene komade metala koji su mogli biti od ćuskija ili ramova. U zadnjem delu imanja našli smo našu ve-ce šolju, koju je neko tamo bacio, ne uspevši da uskladi njeno nošenje sa strmijom padinom, a takođe i kosti neke životinje. Bile su to male kosti,

izlomljene, oštre kao staklo, i deda je digao lobanju i zagledao se u nju. Imala je rogove - verovatno je bila koza - ali deda se samo veoma polako okrenuo ka meni i rekao:

„Nije Veličanstveni Fedrici.“

Dok je deda nosio šolju u kuću, ja sam se stepenicama popela do garaže, s metlom ispod miške, i počistila suvo vinovo lišće sa ispucalog kamena. Bilo je tu pivskih flaša i pikavaca, verovatno mnogo novijeg datuma nego rat, a našla sam i nekoliko upotrebljenih kondoma, koje sam poduhvatila vrhom metle i oprezno istovarila preko zida u komšijino dvorište. U predvečerje smo deda i ja večerali na kutijama, na balkonu nad garažom, hladnu pitu koja nam je mastila ruke. Jezero je bilo mirno i žuto, istačkano galebovima što su doleteli sa obale. Na svakih nekoliko minuta čuo se motorni čamac, a naposljetku su polako prošle i dve pedaline.

Tako smo sedeli - deda mi je pričao koje će popravke morati da se preduzmu, šta će sve morati da se kupi u gradu, poput klima-uređaja za babu, malog televizora, novih roletni, naravno, a možda i celokupnih novih prozora, sigurnijih vrata, nekog leka za psa protiv parazita, reznica da se oživi ružičnjak - kad je na brdu počeo požar. To Verimovu ni slučajno nije bilo prvi put, a kako ćemo posle saznati, počeo je kao i svi ostali: s pijanicom i cigaretom. Takođe se videlo kako se u talasima vije crn dim nad vrhom gde su još čučale stare mine, a potom, kroz sat vremena otprilike, jarka zmija plamena što se spuštala nizbrdo, bacajući se naniže, naniže, stazom od suve trave i šišarki, i prateći duž planine vetar. Slavko je došao da s nama posmatra sa garaže.

„Duva na istok, sutra ujutru ima da skupljamo porcelan po zgarištima“, opomenuo nas je. „Bolje vi to držite na oku.“

Neko vreme deda je bio siguran da će vetar s jezera zadržati vatru u gornjoj polovini padine, iznad opasnog niskog žbunja koje bi planulo kao novogodišnja jelka. Toliko je bio nesalomiv u svome ubedenju - koje je po mome tadašnjem verovanju bilo naivnost - da me je poslao na spavanje, a on ostao sam da bdi, čisteći stepenice i čeprkajući po ostavi, a sve vreme izlazeći da pogleda.

Oko ponoći, kad je požar već stigao do prevoja ispod linije drveća, deda me je digao iz kreveta - u kom smo se pas i ja rvali za prostor, prateći kretanje vatre kroz prozor - i ja sam stajala u hodniku i gledala dedu kako nazuva cipele. Rekao mi je da uzmem pasoše i izađem iz kuće. On će pomoći meštanima da gase požar. To je značilo da se pođe kroz

livade gde je vatra sišla od šume, da se nizak plamen guši jaknama i lopatama kako ne bi prešao na bašte i travnjake, i redove šljiva i limunova koje narod tu gaji za prodaju - ali pamtim da je, iako je znao da će tu noć provesti u zemlji i pepelu, uglancao cipele. Pamtim njegove ruke, pamtim kako su držale tu krpu za čišćenje, kako ju je povlačio tamo-amo preko vrhova cipela kao da gudi na violini. Pas se gurao oko njega, i deda ga je darnuo po njušci krpom za cipele. Zatim me je izveo napolje, iza kuće, gde se zadnji zid balkona spajao s kosinom voćnjaka u mrtvom ružičnjaku i među stablima pomorandži i smokava, već rujnih od svetlosti s brda.

„Uzmi ovo“, rekao je gurajući mi baštensko crevo u ruku i odvrćući česmu. „I kreni da kvasiš. Polivaj vodom kuću. Nek zidovi i prozori budu mokri, i šta god radila, ne ostavljaj vrata otvorena. Ako krene naopako - Natalija - ako vatra pređe preko zida i pođe na kuću, ti trči ka jezeru.“ Na to mi je natakao na glavu babinu davno zaturenu šerpu - onu staru iz Italije, crvenu kao jabuka, koja je te večeri, u toku dedine inspekcije ostave, izronila prvi put posle deset godina, pa mu se sigurno učinilo da će mi ona pružiti nekakvu naročitu zaštitu - i otišao. Pamtim škripu njegovih cipela po šljunku, škripu kapije dok se otvarala, zapažanje da je tad jedini put ostavio kapiju otvorenu.

Moja majka uvek govori kako su strah i bol trenutni, i da nam, kad oni odu, ostaje opšti utisak, ali ne i pravo sećanje - zašto bi se u suprotnom žene, zaključuje ona, porađale više puta? Mislim da razumem šta hoće da kaže kad se osvrnem na tu noć požara. Jedan deo mog bića zna da nailazi neslućen bol, da će vrelina ognja, dok silazi starim selom na brdu, i Slavkovim njivama, i našim voćnjakom pomorandži, i dok trga sebi put kroz smokve i bademe, a šišarke cvrče poput ugljevlja, beskonačno, reklo bi se, pre nego što se rasprsnu, biti neizdržljiva; da je više nego preblago reći da je u njemu teško disati; da su mi dlačice na golim rukama već bile spržene kad je vatra nagnula kroz borove i grunula u zid od cigala. Znam da sam stajala tamo okrenuta vatri bokom upirući vodu u zidove, vrata, kapke zatvorenih prozora, u čudu kako brzo isparava taj mlaz vode, nekad čak i ne dodirnuvši kuću. Ali ono što uistinu pamtim jeste nekakva kao projektovana slika mene same, smešne naizgled, onako u crvenim papučama i majici bez bretela s natpisom demo-grupe *ROĐEN DA BEŽI* i isfronclanim rubom, s babinom najlepšom šerpom na glavi, ručke okrenute nahero, i onim histeričnim debelim belim psom ispod miške, dok mu srce kuckara o moj ručni zglob

kao cvrčak, i mlazom vode iz creva koji šišti uz stražnji deo kuće, ne bih li zaustavila vatru.

Sećam se, međutim, potpuno jasno žene iz susedne kuće. U nekom trenutku te noći, okrenula sam se i zatekla je kako me posmatra s praga svoje kuće dok ja polivam vatru. Pamtim da je imala kućnu haljinu na kopčanje, s cvetnim šarama, a bela kosa joj je bila poispadala iz punde i od znoja joj je dronjavo visila oko lica u svetlosti vatre. Pojma nisam imala koliko već dugo stoju tu, ali mi se učinilo da je možda i poznajem, osetila sam pouzdano da hoće da mi ponudi pomoć, i mora biti da sam joj se osmehnula, jer odjednom je rekla:

„Šta se smeješ, krmačo?”

Vratila sam se polivanju.

Na kraju će, kao što uvek i biva, narod naći načina da obrne na šalu čak i to veče. Otvoreno će se smeјati na taj račun, praviti viceve o roštilju u Slavkovom dvorištu - o svinjama, kokoškama i kozama što su se u svojim ogradama pretvarale u pepeo kako je noć odmicala - i niko nikad neće pomenuti da su imali i čitavih pet-šest sati, dok se vatra približavala, da izvedu životinje, da spreče pisku koja će naposljetku nadjačati zaglušnu huku požara. Niko nikada ne pominje da su, u to vreme, bili tako apsolutno sigurni da sleduje još rata da im je bilo lakše pustiti stoku da izgori na licu mesta nego je spasavati samo da bi se naši vojnici vratili i opet im je oduzeli.

Do jutra je vatra zamrla, ili se raširila na druga mesta, ali kad se rodilo sunce, nismo imali kud da se sklonimo od pripeke. U kućama se nameštaj beleo od pepela, i ja sam uključila ventilatore i zatvorila prozorskim kopcima put toj jutarnjoj omorini koja je počivala na crnoj padini iznad kuće.

Deda se vratio malo posle svanuća, hripajući. Ušao je na kapiju, zatvorio je iza sebe i stupio u kuću. Nije me zagrlio, samo mi je spustio ruku na teme i dugo je tu držao. Pepeo mu se bio zavukao u bore na licu, u lepezaste linijice oko očiju, u crte usta. Umio se, a onda seo za mali sto u kuhinji, čisteći čađ ispod noktiju i cupkajući psa na kolenu, s Knjigom o džungli otvorenom na maramici pred sobom dok sam ja pržila jaja i pravila tost, i sekla lubenicu na kriške za doručak.

A onda mi je opet ispričavao nešto o besmrtnom čoveku.

Briskajući sive uglove Knjige o džungli maramicom, deda je pričao:

Sedamdeset prve desilo se čudo u jednom selu malo odavde, na moru. Neka deca igrala se kod vodopada, ovako malog belog vodopada što

napaja jednu duboku jamu u podnožju nekih tamo litica, i jednog dana, dok su se tako igrala, ugledaju ti oni u vodi Gospu. Gospa samo stoji tamo, raširenih ruku, i deca pojure kući i ispričaju roditeljima, i odjednom ti svi proglase tu vodu za čudotvornu. Deca svakog dana dolaze da vide Gospu, i odjednom promeniše ime i tamošnjoj crkvi - sad je Crkva Gospe Vodene - i krene narod da dolazi sa svih strana. Dolazi iz Španije, iz Italije, iz Austrije, da vidi tu malu jamu s vodom, i da posedi u crkvi i da gleda decu koja tamo sede povazdan, zure u vodu i govore:

„Jeste, vidimo je - još je tamo.“

Vrlo brzo dođe i neki kardinal da je blagoslovi, i iznebuha autobusi niotkuda, izleti bolnica i sanatorijuma kako bi ljudi mogli da dolaze i gledaju u vodopad i plivaju tu u vodi, te da se izleče. Pričam o stvarno bolesnima - pričam o ljudima s cerebralnom paralizom i srčanim oboljenjima, ljudima s rakom. Mnogi dolaze i sa klinika za tuberkulozne. A tu su i oni što ne mogu čak ni da hodaju, ljudi na samrti koje donose na nosilima. Ima onih koji su godinama bolesni, a niko ne ume reći šta im fali. Pa im u Crkvi Gospe Vodene razdele ćebad, i onda svi sede tamo napolju, bolesnici, po vrtovima i u dvorištu, sve do staze, i prosto čekaju. Bolesnici, po toj vrućinčini, s movama oko sebe, s nogama u vodi, s licem u vodi, nasipaju vodu u flaše da je nose kući. Ti me znaš, Natalija - na mene ništa ne može tako delovati kao čovek bez nogu koji se vuče niz kamenitu padinu radi oprosta greha, kako bi mogao sesti u tu jamu za plivanje i ubediti sebe da mu je bolje.

Dakle, zamole mene na Univerzitetu da okupim manji radni tim, te da odmah krenemo tamo. Postoji rizik, po njihovom mišljenju - toliki ljudi koji već umiru, a pod neprekidnim naporom. Hteli bi od mene da uspostavim neki centar za negu, možda i da delim neke besplatne lekove. Pođem ja tamo sa dvanaestak sestara, i odmah shvatimo da su te Vode na jedno hiljadu kilometara od najbližeg mesta, i da je jedina zgrada na toj strani planine ta crkva, i da se sve i dešava u crkvi ili oko crkve. U blizini ni bolnice, ni hotela - ni slično onome kako će biti kroz dvadeset godina. Čudo je odveć novo, niko još nije stigao da obere kajmak. Crkva obezbeđuje krov nad glavom za samrtnike, ali jedino gde za njih ima mesta jeste kripta. Pod oltarom ovakva vratašca, pa ideš, ideš, ideš niza stepenice, do kamenog podruma kripte, gde mrtvi leže u zidovima kao cigle, a na podu vidiš samrtnike, umotane u ćebad, i već od samog mirisa dođe ti da digneš ruku na sebe, jer sem što su bolesni, ti samrtnici jedu šta im već u crkvi daju: jedu jabuke i masline koje im tamošnji seljaci

donose s drugog kraja ostrva, jedu hleb, i sve ima onoj kiseli, kiseli zadah koji ti se upije u odeću i kosu, a nemaš kuda od njega da se skloniš.

Još crnje i gore, u dodatak samrtnicima koji dolaze da se tu pomole, s kopna dolaze trajektom ljudi da se provedu, da se pogoste i napiju u Gospinu čast. Svake noći sveštenici zateknu šestoricu-sedmoricu pijanih na crkvenom imanju, pa takve pijane strpaju u jedan mali dozidan deo kripte, da se do jutra otrezne. Nemaju kud drugde da smeste pijance - ovde ih zaključaju da ne bi tumarali, ali možeš misliti šta biva kad se ošljemani probude u gluvo doba noći i nađu se u kamenoj odaji bez svetla. Neprestano ti pijanci galame. Po čitavu noć čuju se odande kako zavijaju i jecaju, a samrtnici, koji su nagurani oko stubova i spavaju i u krstionici, čuju ih kroz zidove kripte, i sigurno im zvuči kao da ih to mrtvi dozivaju.

Videćeš već kako to izgleda, u nekoj bližoj budućnosti, kad si u sobi punoj samrtnika. Neprestano čekaju, a najviše čekaju u snu. Kad si u njihovoj blizini, i ti čekaš, sve vreme meriš im dah, uzdahe.

Te noći o kojoj ti pričam bilo je tiše nego obično u toj susednoj ćelijici za pijance. Sestrama sam dao slobodnu noć, da za vikend same večeraju na kopnu, i nisam ih očekivao do jutra. Nemoguće je da se spava, ali nije mi toliko ni rđavo što sam slm. Niko ne bdi uz mene, ne podseća me na samrtnike. Imao sam malu lampu, pa svaki čas prošetam gore-dole između redova usnulih, naginjem se nad njih, zavirujem im u lica. Ponekad kod nekog krene groznica, ili počne da povraća, pa takvima dam lek i stojim uz njih sa svetlošću. Svetlost ih je više umirivala nego lekovi. Bio je tamo jedan što je gadno kašljao, i nimalo nisam bio optimističan kad je o njemu reč, niti siguran da ću moći nešto naročito da mu pomognem kad kucne čas, ali kad god se svetio nađe blizu njega, on malo manje kašlje.

Hodam ti ja tako, tamo-amo, kadli čujem nekog kako kaže:

„Vode.“

Veoma je mračno, te ne mogu da odredim odakle dopire glas, i zato upitam, tiho:

„Ko je to? Ko želi vode?“

Dugo nema odgovora, a onda opet čujem kako neko veoma tiho kaže:

„Vode, molio bih.“

Dignem lampu, ali oko sebe vidim samo leđa i lica usnulih pod ćebadima. Niko ne diže ruku da me dozove, nijedne oči nisu otvorene niti gledaju u mene, moleći za vodu.

„Ehej?“, kažem.

„Da - ovamo”, veli taj glas. „Izvinjavam se, ali - vode.”

Glas je vrlo slab, i maltene kao da lebdi negde veoma visoko u vazduhu, nad mojom glavom, tako da ga niko drugi i ne može čuti. Dignem lampu, okrećem se, okrećem, tražim kome pripada glas, a onda mi se taj glas, s neizmernim strpljenjem, obrati:

„Doktore, ovamo. Vode, molio bih.” I ja tu shvatim da glas dopire iz ćelijice gde drže pijance. Mislim se isprva: neki načefleisani se probudio i nekako izašao, pa će sad da mi pravi nevolju. Ali vrata čvrsto zatvorena, povučem ih ja, ali ne popuštaju, a onaj glas se javlja: „Ovde sam - doktore, ovamo dole”, i ja opipam zid rukom, i nađem između kamenja, pored vrata, razmak, jedno mesto gde je kamenje izvađeno ili se okrnjilo, veoma mali otvor, te dignem lampu, ali na onoj strani vidim samo mrak. Primaknem se licem rupi, i kažem:

„Jeste li tamo?”

A glas odgovara:

„Da, doktore.” Vlasnik glasa sedi kraj te rupe i priča sa mnom, traži vodu. Ne znam kako da mu je dam kroz tako mali otvor, ali resim da pokušam. Pre nego što sam stigao to da mu kažem, međutim, glas veli: „Divno iznenađenje, doktore.”

„Molim?”, kažem ja.

„Da znate kako je lepo što vas opet vidim!”, prijatno će taj glas, pa čeka. Tu se ja ozbiljno zbunim, pokušavam da povežem s tim glasom neko lice. Pitam se u sebi: ko bi od mojih poznanika kod kuće išao da hodočasti do ovog ostrva bogu iza nogu samo da bi završio u ćeliji za pijance? Razmišljam: možda je neki kretenski momak tvoje majke, u kom slučaju ću ga ostaviti tu bez kapi vode; ali ima nečeg u toj molbi za vodu, u načinu na koji traži vode, što mi izaziva utisak da taj glas pripada nekom kog sam davno poznavao. Glas neko vreme strpljivo snosi moju ćutnju, a onda kaže: „Sigurno me se sećate.” Ali ja još ne mogu da se setim. „Ima tome petnaest godina, doktore, ali sigurno se sećate kafenog taloga. Tereta na nogama i jezera.” I ja tu shvatim da je to on - da je to besmrtni čovek - i moja ćutnja traje jer ne znam šta da kažem. On po svoj prilici misli da ništa ne govorim jer ga se ne sećam, pa me uporno podseća: „Sigurno me se sećate, doktore - iz kovčega.”

„Naravno”, kažem, jer već sam dovoljno zaprepašćen, i ne želim ništa dalje da mi priča o teretu na nogama i jezeru; to je za mene jedan san dostojan prezira, jedan nezamisliv rizik u koji se upustio jedan drugi doktor, neki mladi zvekan, još davno, i nisam u stanju da se tek tako

prebacim na to u glavi. „Vi ste Gavran Gajle.“

„O, kako se radujem“, kaže on. „Baš se radujem što me se sećate, doktore.“

„Zaista“, kažem ja. „Ovo je neobičan događaj.“

To je nešto najčudnije na svetu, susret licem u lice s tim čovekom, s Gavranom Gajleom, u mraku, u nemogućnosti da vidim da li je stvaran. Sigurno shvataš - jedna je stvar znati da neko nije umro iako je u jezeru proveo veći deo noći. To sebi ne objašnjavaš, jer znaš da nikad više nećeš ni na šta slično naići, nikada više nećeš upoznati još jednog čoveka koji je istovremeno i riba dvodihalice. Ne objašnjavaš sebi, a kao što sam i ranije rekao, izvesno ne objašnjavaš drugima, i onda to postane nešto što ti isklizi iz vlastitog dometa istine, klizi dok maltene na sve ne zaboraviš.

Dakle, besmrtni čovek bi hteo vode, ali nijedna moja boca niti kutlača neće proći kroz rupu, te tako sedimo, besmrtni čovek i ja, u tišini, i on je veoma žedan, razumeš, ali ni na tren se ne razdražuje. Ne žali se. Pita me otkud ja tu, a ja mu pričam da sam došao zbog tih samrtnika, na šta on veli: kakva slučajnost, i on je zato tu.

I već ja razmišljam da se oglušim o to, da se uopšte ne prihvatam te priče, kadli će on:

„Je li umro već?“

„Ko?“ pitam ja.

„Onaj što kašlje, što će umreti.“

„Noćas niko nije umro, hvala lepo, i uveren sam da niko i neće.“

„Varate se, doktore“, poletno kaže on. „Trojica će noćas otići. Taj što kašlje, onaj s rakom jetre, i onaj što deluje kao da ima probavne smetnje.“

„Nemojte da ste smešni“, kažem ja, ali nešto u čitavoj situaciji nagoni me na oprez, te zato ustanem i ipak prođem naokolo, s dignutom lampom, zagledajući spavače, i među njima ne nađem ništa čudno. Vratim se pa velim besmrtnom čoveku: „Dosta sad. Noćas nemam šta više da vam kažem. Ne zanimaju me šifrovani lekarski saveti od pijanog čoveka.“

„O, ne, doktore“, kaže on, a zvuči kao da se najdublje izvinjava. „Nisam ja pijan. Četrdeset godina nisam se napio. Ovamo su me metnuli zato što se jutros nisam lepo ponašao, i nisam hteo da odem.“ Ne pitam ga kako se to nije lepo ponašao, ali ostajem tu, ne odlazim, te mi tako on priča: „Prodavao sam kafu, znate, i danas rekoh onome što kašlje da će umreti.“

Odjednom shvatim da sam ga viđao - da sam ga viđao ne znajući to, jer ta tri-četiri dana tu on je radio kao prodavač kafe na Vodama, odeven

u tursku nošnju, prodavao je kafu onom silnom življu kod vodopada. Nijednom ga nisam pobliže pogledao, a sad mi se čini, jeste, da je možda moguće da je taj imao lice besmrtnog čoveka, ali opet, mora biti da se njemu lice izmenilo s godinama, pa tako opet ne znam. Ne mogu da verujem, govorim sebi, ne mogu da verujem da bi se neko prerusio u kafedžiju samo da bi izveo jezivu neslanu šalu.

„Ne smete to raditi“, velim mu. „Ljudi koji ovamo dolaze veoma su bolesni. Ne smete ih tako plašiti, oni su ovde da bi se molili.“

„A opet, i vi ste ovde, dakle, sigurno ne verujete dokraja u to da će dobiti to za šta se mole.“

„Ali ih svejedno puštam da se mole.“ Veoma sam ljut. „Ne smete to više raditi. Oni su veoma bolesni, treba im mir.“

„Ali ja to i radim“, kaže besmrtni čovek. „To i jeste moj posao: da donosim mir.“

„Ko ste vi zapravo?“ kažem ja. „Šta ovde tražite?“

„Ovde sam radi svoga ispaštanja.“

„Ovde ste radi Gospe?“

„Ne, već zbog strica.“

„Zbog strica. Većito nešto s tim vašim stricem. Zar se niste dovoljno iskupili kod tog vašeg prokletog strica?“

„Dužan sam mu već bezmalo četrdeset godina.“

Opet kreće, pomišljam. A njemu kažem:

„Mora da je neverovatno velik taj dug koji otplaćujete.“

Besmrtni čovek se tu sasvim učuti, a posle nekoliko časaka veli:

„Sad me podsetiste, doktore. I vi sami dugujete,“

Na kakav način je to izgovorio, u čitavoj sobi kao da zavlada muk. Naveo sam ga pravce na uspomenu na našu opkladu kod mosta, od pre tolikih godina, ali imam osećaj i da me je nasamario, da je možda on mene naveo. Siguran sam da zna da nisam zaboravio. Čisto za slučaj da jesam, odmah je na usluzi i podseća me:

„Knjiga, doktore. Založili ste knjigu.“

„Znam ja šta sam založio“, kažem.

„Naravno“, kaže on, a po glasu mu se oseća da nije ni sumnjao u mene.

„Ali ne slažem se s tvrdnjom da ste dobili opkladu“, kažem, ljut na to njegovo prisvajanje pobede, ljut na sebe. Otvorim kaput i opipam knjigu: još je tamo.

„Jesam je dobio, doktore.“

„Opklada je bila oko dokaza, Gavrane, a vi ništa niste dokazali”, kažem. „Sve što ste uradili moglo je biti trik.”

„Vi znate da to nije tačno, doktore”, kaže on. „Rekli ste da volite opklade. Uslovi su bili časni.”

„Bila je kasna noć”, velim ja, „i jedva je se sećam. Moglo je biti stotinu načina da tako dugo ostanete pod vodom.”

„Eh, sad, pa ni to nije tačno”, uzvraća on, i prvi put zvuči uznemireno. „Slobodno izvolite i da me ustrelite”, kaže. „Jedino što sam trenutno zazidan.”

A vala ćeš tako i ostati, luđače. Razmišljam u sebi kako ćemo morati da imamo pri ruci nekog iz ludnice pre nego što ga ujutru pustimo iz ćelije za pijance. Moraćemo da imamo nekog ovde da mu pomogne, kako ne bi nastavio tako da tumara, uterujući ljudima strah u kosti. Na kraju će početi da ga nazivaju đavolom - pričaće kako je đavo došao na Vode - i zavladaće panika. Hvatam sam sebe u želji da ga osramotim, da zatražim od njega da primakne potiljak uz taj zid kako bih mu opipao rupe od metaka koje je zaradio kad smo se prethodni put sreli - ali uzdržavam se. Neki deo mog bića istovremeno se i stidi, jer nisam zaboravio na opkladu, a samouverenost s kojom se nudio da ga upucam - i to ne prvi put - i samog me je navela u sumnju. Sem toga, kasna je noć, te i nemam druga posla do da pričam s njim.

„U redu”, kažem.

„Šta je u redu?”, pita besmrtni čovek.

„Recimo da govorite istinu.”

„Stvarno, recimo.”

„Objasnite mi kako je to moguće. Ne možete dokazati, pa zato makar objasnite. Da kažemo - besmrtni ste. Kako se tako nešto desi? Čovek se rodi s time? Rodi se i sveštenik kaže - e baš lepo, evo nama besmrtnog čoveka. Kako se to desi?”

„Nije to nikakav dar, pa da se rodi s njim. To je kazna.”

„Čisto sumnjam da bi to rekla većina ljudi.”

„Iznenadili biste se”, kaže on.

„To ne bi rekao niko u ovoj odaji.”

„Rekli bi i te kako s obzirom na stanje u kojem su. Besmrtnost ne znači ozdravljenje.”

„Dakle - kako se to desi?”

„Dobro”, polako kaže on. „Da krenemo od mog strica.”

„Hvala ti bože - konačno stric. Pričajte mi o stricu.”

„Pretpostavimo da je moj stric Smrt." To je izgovorio kao da kaže: moj stric je Željko, moj stric je Vladimir. Ostavlja tu izjavu da lebdi između nas neko vreme, a onda, pošto me ne čuje da išta kažem, pita: „Pretpostavljamo li?"

„U redu", najzad odgovaram. „U redu. Pretpostavimo da je vaš stric Smrt. Kako to može biti?"

„On je brat mome ocu." To je izgovorio prirodno. „Kain je brat Avelju; Romul je brat Remu; San je brat Smrti; Smrt je brat mome ocu."

„Ali kako?"

„To nije važno", kaže besmrtni čovek. „Važno je da pretpostavljamo."

„Pretpostavljamo, dakle pretpostavljaćemo i nadalje. Kao sinovac Smrti, nagađam, vi ste se, dakle, rodili besmrtni?"

„Taman posla."

„Meni tu nema mnogo logike."

„Nebitno, tako stoje stvari. Mrka kapa da sam Smrti prvi sinovac, a oni rođeni pre mene nisu besmrtni."

„U redu."

„E sad. Pretpostavimo da me to što imam takvog strica ovlašćuje na neka prava. Recimo da mi, pošto sam napunio šesnaest godina, stric kaže: 'Sad si čovek, i daću ti jedan ogroman dar.'"

„Ja sam shvatio da je to bila kazna."

„I jeste. Dar o kome on priča nije besmrtnost. Ona dolazi posle. On mi kaže: 'Šta god želiš.' I ja vrlo pomno razmišljam. Tri dana i tri noći razmišljam, a onda odem stricu i kažem: 'Voleo bih da budem veliki lekar.'"

Ovo mi ne zvuči preterano verovatno, da od Smrti neko traži da postane doktor. To mu i kažem.

„Vaš posao bi njega ometao u njegovom poslu", velim.

„To mome stricu nije važno", kaže besmrtni čovek. „Jer na samom kraju, sve i ako izlečim svakog ko mi naiđe u susret, poslednja reč na ovom belom svetu opet je njegova. I tako mi kaže on: 'Lepo, daću ti taj dar - bićeš veliki lekar, i to ćeš biti tako što ćeš imati sposobnost da odmah očniš hoće li neko umreti ili neće.'"

„To znači da biste bili prvi", kažem. „Prvi među lekarima, hoću reći, prvi doktor koji osnovano može da predkaže hoće li izgubiti nekog pacijenta ih ne. Uistinu, posle vas drugi ne bi imali više šta da traže." To sam rekao izveštačeno.

„Nikuda nećemo stići ako me budete prekidali vickastim upadicama",

kaže besmrtni čovek. „Tražili ste da vam pričam o sebi, a sad me ismevate.“

„Izvinjavam se“, kažem, jer retko se kod njega čuje takvo nestrpljenje. „Molim vas, nastavite.“

Čujem ga kako šuška, nesumnjivo se namešta u udobniji položaj za pripovedanje priče.

„E sad, stric mi daje šoljicu. I veli: 'Kroz ovu šoljicu ulaze i izlaze ljudski životi. Daj čoveku da popije kafu iz ove šoljice, i čim to bude uradio, videćeš sva putovanja u njegovom životu, i da li dolazi ili odlazi. Ako je bolestan ali ne umire, njegove staze u kafi biće mirne, neprekinute. Tad ga moraš naterati da razbije šoljicu, i poslati ga na njegov put. Ali ako ide k meni, staze će voditi od njega, i tad šoljica mora ostati nerazbijena dok mi ne pređe put.'“

„Ali svi mi umiremo“, kažem ja. „Stalno.“

„Ja ne umirem“, smeje se on. „Ali opet, ja sam i jedini kojem šoljica ama baš ništa ne pokazuje.“

„Ali zaista - zar se staze ka vašem stricu Smrti ne pojavljuju u šoljici svakog živog čoveka? Zar nije svaki živi čovek ujedno i čovek koji umire?“

„Vi ste rešeni da me predstavite kao naizgled beskorisnog, doktore“, kaže on. „Te staze se pojavljuju u šoljicama ljudi kojima se Smrt brzo primiče. Kao da taj čovek, kročivši u sobu, ne može više da vidi vrata na koja je ušao, pa tako ne može ni da izađe. Njegova bolest je apsolutna; staza - zacrtana.“

„Ali kako to da još imate šoljicu?“, pitam. „Ako već treba da je razbijete kad je pacijentu dobro?“

„Ah“, na to će on. „Drago mi je što ste pitali. Kad god pacijent razbije šoljicu, u džepu mog kaputa stvori se nova.“

„Baš zgodno“, kažem ja, sa ponešto žuči, „što mi to pričate iza zida, pa mi ne možete demonstrirati svoje večne samoobnovljive šoljice.“

„Demonstracija vam baš ništa ne bi dokazala, doktore“, kaže on. „Samo biste rekli da sam mađioničar, opet nekakav prevarant. Već nas vidim: vi bacate šoljice na pod, ja vam iz džepa kaputa vadim nove, sve dok vam ne ponestane pogrđnih imena kojima ćete me nazivati. Razbijena keramika na sve strane. A osim toga“ - ovo poslednje Gavran Gajle izgovara dobroćudno - „otkud ste tako sigurni da biste imali baš toliko sreće da večeras razbijete svoju šoljicu?“

I iako mu ne verujem, Natalija, tu osetim kako me je podišla ledena jeza. Potom vlada muk, a posle nekog vremena on kaže:

„Tako mi svega, stvarno bih da popijem malo vode.“ Odgovorim da tu ne mogu nikako da mu pomognem, a on veli: „Nema veze, nema veze. Dakle, odem ja sa svojom šoljicom, sad veliki lekar, sposoban da razlikujem samrtnika od čoveka koji će poživeti, a što je, to vam mogu reći, u ono doba bilo velik podvig. Najpre krenu da mi dolaze seljaci, ljudi sa sitnim boljkama i jezivim strahovima, jer sve što ne razumeju plaši ih. I neki umiru, neki ostaju u životu; ali njih iznenađuje to što im, ponekad, kad im drugi lekari kažu da će izvesno umreti, ja kažem, uprkos svim šansama, da će preživeti. I nikad ne pogrešim, dabome, u tako nečem, i vrlo brzo oni koji su se oporavili više ni trun ne sumnjaju, a i to je već, samo po sebi, za njih svojevrsan lek.“

„Izvesnost“, kažem.

„Da, izvesnost“, kaže Gavran Gajle. „A onda, kako vreme prolazi, počinju da me zovu čudotvorcem čak i oni kojima je sudbina zapečaćena, govoreći: ti si mi spasao sestru, ti si mi spasao oca, ako meni ne možeš pomoći, tad znam da mi je pisano da odem. I iako sam veoma mlad, naširoko sam poznat, i odjednom mi dolaze i zanatlije, pa umetnici - slikari, pisci, izvođači muzike - pa zatim trgovci, pa za njima gradski zvaničnici i konzuli, i na kraju primam i kneževe i vojvode, a jedanput i samog kralja. 'Ako mi ti ne možeš pomoći', veli on, 'tad znam da mi je pisano da odem', i posle šest dana su ga i sahranili, a on u grob otišao sa osmehom. I tu shvatim, iako to nisam znao, da kad je o mome stricu reč, kod svih njih je strah isti, i svi njihovi strahovi su jezivi.“

Jedan spavač se zakašlje, i on tad opet učuti, polako dišući na usta.

„Ali najveći je strah od neizvesnosti“, progovara Gavran Gajle. „Nisu sigurni da li će se susresti s mojim stricem, razume se. Ali nisu sigurni, pre svega, u vlastitu nedelotvornost: da li su dovoljno preduzeli, otkrili svoju bolest dovoljno blagovremeno, pitali najdokazanije lekare, pili najbolje lekove, izgovarali prave molitve?“

Ja mu kažem:

„Zato ovamo dolaze.“ Ali besmrtni čovek ne obraća pažnju.

„I za sve to vreme, zahvaljujući njihovom strahu, ja postajem veliki i uvažen čovek, uzduž i popreko kraljevine znan kao iscelitelj, i kao častan lekar koji neće uzeti novaca ako nema i pomoći.“

„Nikad nisam čuo za vas“, velim ja.

„To je bilo pre mnogo, mnogo godina“, nepometeno će on. Da ne poveruješ.

„I kako je jedna tako savršena karijera krenula nizbrdo?“

„Načinio sam grešku, razume se.“

„Da nije kojim slučajem upletena neka žena?“

„Jeste - kako ste pogodili?“

„Mislim da sam čuo već neku sličnu priču.“

„Ovakvu ne, ovakvu niste“, vedro će on meni. „Ovog puta biće istinita. Ovog puta ja je pričam. Jeste, bila je jedna mlada žena: ćerka bogatog trgovca svilom razbolela se, i lekari govore da je mogu pisati među mrtve. Razbolela se skroz iznebuha, kažu, i nema nade. Strašna groznica, strašan bol u glavi i u potiljku.“

„Šta joj je bilo?“ pitam.

„U to doba je za bolest bilo manje imena“, kaže Gavran Gajle. „Ponekad, kad nema imena, umiralo se prosto od Smrti. Tu mladu ženu svi su voleli, i trebalo je da se uda. Vidim ja da me je njen otac tamo doveo kako bi mogao sebe da razreši, da kaže sebi kako je pokušao sve što je mogao. A ta mlada žena veoma je bolesna, i u velikom strahu. Ali nije odustala. Iako svi oko nje žele da joj kažem da je to opravdano, da je opravdano što su oni odustali, ona sama nije odustala i od mene ne želi ništa drugo do da shvatim da nije spremna da ode.“

Ništa ne govorim. Besmrtni čovek nastavlja:

„Dam joj kafu, pogledam u šoljicu. I eno ga, stoji tamo: početak puta. Sav talog ukazuje na njega, pravi stazicu koja ide od nje, a veoma je bolesna, veoma je slaba. Ali i dalje ne odustaje, čak ni pošto sam joj saopštio vest, kad sam joj kazao da ja nikad ne grešim. Ne udara me niti me tera napolje; umesto toga, tri puna dana ovako se drži za svoj nepristanak, a ja se trudim koliko mogu da njoj bude lakše.“ Neko vreme ćuti, a onda kaže: „Nisu mi trebala tri puna dana da se zaljubim u nju. Samo jedan. Ali trećeg dana još sam tamo, dok je gnev drži u životu, i sve me više ispunjavaju očaj i ljubav. Toliko je slaba da sam morao, kad sam joj rekao da razbije šoljicu, da joj pridržavam zglob ruke, i triput je morala da udari šoljicom o stranicu kreveta dok je pukla, pa i tad ju je razbila traljavo.“

Opet jedno kraće vreme ne priča ništa, samo sedi iza zida, tiho se meškoljeći. Ja mu kažem:

„Vaš stric se, pretpostavljam, nakon toga razbesneo.“

„Razbesneo, da“, kaže besmrtni čovek. „Ali ne onako kako će se razbesneti kasnije. Upozorio me je, znate. Veli: 'To što si uradio dostojno je svakog prezira, i izdao si me. Ali kako si mlad, i do ušiju zaljubljen, progledaću ti kroz prste, samo ovaj put.'“

„To deluje velikodušno.“

„To je više nego velikodušno. Ali naravno, kako se ispostavlja, moja ljubav se nije samo razbolela. Ona je bolesna. I pošto smo poživeli zajedno, pošto smo počeli da gradimo zajednički život, sve opet iznova. Pada u postelju. Ja joj kuvam kafu. Vidim šta tamo stoji, a napisano je jasno kao vozna karta ili ugovor s bankom. Ali svejedno joj pomognem da razbije šoljicu. Šta meni ostaje bez nje? I tad dođe moj stric. I kaže: 'Ti si budala, a ne dete moga brata. Jednom sam ti progledao kroz prste, ali više neću. Od danas pa nadalje, ne trebaš mi, i ne želim te. Nikad ti neće kucnuti samrtni čas, i tražićeš ga kroza sve dane svoga života, a nikad ga nećeš naći.'" Tu se besmrtni čovek nasmeje, a meni glavu ispuni nekakva sablasna tišina. „Vidite, doktore“, kaže. „U tom času mi stric svejedno oduzme ženu, i godinama ja idem kroz svoj život u veri da je on mislio na to da je nikad više neću sresti, niti neku poput nje. Ali svega šest-sedam godina prođe, a ja primetim da mi se lice, ruke, kosa nisu promenili. I tad počnem da slutim šta se desilo. A onda to i potvrdim.“

„Kako?“ pitam, polako. „Kako ste potvrdili?“

„Bacio sam se s jedne litice u Napulju“, kaže on, prilično bezizrazno. „I na dnu nije bilo Smrti.“

„Koliko je visoka ta litica?“, pitam ja, ali on na to ne odgovara.

„Još imam šoljicu, međutim, i bavim se svojim poslom, uveren da će mi stric s vremenom oprostiti. Prolaze duge godine, i odjednom ja shvatim da svoju šoljicu ne dajem onima za koje se nadam da će živeti, već umesto toga onima za koje smatram da će izvesno umreti.“

„Zašto to?“ pitam.

„Ulovio sam sebe“, kaže, „kako tragam za društvom samrtnika, jer među njima, osećam, naći ću svoga strica. Samo što mi on nikad ne da da ga vidim. Tek umrle, međutim, danima viđam. Dugo mi je trebalo da shvatim šta su, jer naravno, kao lekar ih nisam mogao videti, nisam mogao videti mrtve. Ali moj stric je, čini mi se, to namerno izveo, i tako počnem da ih viđam kako stoje sami u polju, u blizini groblja i raskrsnica, čekajući da istekne četrdesetnica.“

„Zašto raskrsnica?“, pitam.

Zvuči pomalo iznenađeno zbog mog neznanja.

„Raskrsnice su mesta gde se susreću staze života, gde se život menja. U njihovom slučaju, menja se u smrt. Tamo se moj stric sastaje s njima kad istekne četrdeset dana.“

„A groblja?“

„Ponekad su zbunjeni, nesigurni kuda idu. Po prirodi stvari lelujaju ka vlastitim telima. A kad na tu stranu dolelujaju, krenem da ih skupljam.“

„Kako da ih skupljate?“, kažem.

„Po nekoliko odjednom“, odgovara on. „Po nekoliko odjednom, na mestima gde dolazi po više njih zajedno. Po bolnicama. Crkvama. Rudnicima, kad se uruše. Skupljam ih i čuvam uza se četrdeset dana, a onda ih vodim na raskršća i ostavljam stricu.“

„Imate li nekoga trenutno sa sobom?“, pitam.

„Pobogu, doktore.“ Zvuči razočarano.

Pomalo me je stid što tako neozbiljno uzimam mrtve. Pitam:

„Zašto ih skupljate ako će ionako otići njemu?“

„Zato što će mu tako biti lakše“, kaže besmrtni čovek, „kad zna da su na sigurnom. Kad zna da dolaze. Ponekad, dok lutaju, ne nađu više put do kuće, pa ostaju izgubljeni kad prođe četrdeset dana. Tad je teško pronaći ih, a njih počinju da ispunjavaju zloba i strah, i ta zloba ponekad dokači i žive, njihove voljene.“ Zvuči tužno dok to priča, kao da pripoveda o nekoj izgubljenoj deci. „A onda živi preuzimaju stvar u svoje ruke. Iskopavaju tela da ih osveštaju; zakopavaju pokojnikove lične predmete. Dele novac pokojniku za dušu. Ponekad to pomaže. Ponekad vraća duha, i tad će on poći sa mnom na raskršća čak i ako su godine prošle od njegove smrti.“ A zatim kaže: „Priznajem i to da se takođe nadam, sve ovo vreme, da će mi stric oprostiti.“

Pomislim ja tu: ako je to istina - a nije - onda je našao dobar način da ispričava priču a da on sam u njoj ispadne velikodušan, pa i uslužan, iako je zapravo ta pomoć u krajnjoj liniji samo njemu na korist. Ne izgovaram to, razume se. Umesto toga, pitam:

„Zašto im govorite da će umreti?“

„Da bi se pripremili“, kao iz topa će on. „I to ima namenu da olakša stvar. Znaite, uvek se tu vodi borba. Ali kad znaju - kad su promislili o svemu - ponekad ta borba postepeno jenjava.“

„Svejedno“, kažem. „Meni ne deluje pošteno da plašite samrtnike, da ih izdvajate kao da su kažnjeni.“

„Ali umiranje nije kazna“, veli on.

„To samo za vas“, kažem ja, i odjednom se razljutim. „Samo zato što je vama uskraćeno.“

„Vi i ja se ne razumemo“, kaže on. Već mi je to i pre rekao, a uvek je strašno strpljiv kad to kaže. „Mrtve kuju u zvezde. Mrtve vole. Oni nešto

daju živima. Kad nešto smestite u zemlju, doktore, uvek znate gde ćete ga naći."

Dode mi tu da mu kažem: i žive kuju u zvezde, i vole ih. Ali već predugo teramo s time, a i on je, izgleda, tog mišljenja.

„E, a sad, doktore", veli besmrtni čovek glasom nekog ko ustaje od ručka. „Moram vas moliti da me pustite napolje."

„Ne mogu", kažem.

„Morate. Treba mi vode."

„Nemoguće", kažem. „Da imam ključeve pomoću kojih bih vas pustio, šta mislite, zar vam ne bih dosad dao vode?" Ali pomalo se i sam pitam, pitam se da li bih ga pustio ili ne kad bih imao ključeve. Ne izgovaram ono što stvarno mislim, a to je da mi je milo što ne može izaći, milo što mi ne može oduzeti knjigu, uprkos tome što i dalje ne verujem da sam izgubio opkladu. Uprkos tome što verujem da bi bilo nepošteno ako bi mi je sad uzeo. A onda kažem: „Pitam se nešto, pod pretpostavkom da vam verujem - a ne verujem vam - kakva bi bila moja odgovornost kad bih pustio čoveka koji skuplja moje pacijente da ih vodi u grob?"

Besmrtni čovek na to se nasmeje.

„Bio ja ovde unutra, bio tamo napolju, oni će umreti", kaže. „Ja im ne zaertavam prolaz - samo im ga olakšavam. Upamtite, doktore: onaj što kašlje, onaj s rakom jetre, i onaj što naizgled ima probavne smetnje." Kao da se igramo podmornice s mrtvima. Kažem mu to, u nadi da ću ga malo nasmejati, ali on odgovara samo ovo: „Upamtite do sledećeg puta, doktore, da mi i dalje dugujete opkladu."

Dugo sedim pored tih vrata, te sam na kraju ubeđen da je zaspao. Ustanem, nastavim sa svojim šetkanjem, ali, Natalija - imaš najčasniju moju reč - te noći umiru, jedan za drugim: onaj što kašlje, onaj s rakom jetre, i onaj što naizgled ima probavne smetnje. I tim redom i odlaze, ali u vreme kad umire ovaj poslednji, monasi su se već vratili i pomažu mi, izvode poslednje obrede, sklapaju im oči i prekrštaju ruke, a samrtnike oko nas hvata nespokoj, strah, pipaju se po čitavom telu i zapitkuju me: ja još neću, je li, doktore?

Kad sam se vratio da vidim besmrtnog čoveka, monasi su već bih otvorili ćeliju i pustili pijance na jutarnje sunce, i odavno ga već tu nije bilo.

7. KASAPIN

Kad su se Luka i Jovo vratili s planine, noseći pušku palog kovača - za čiju su sudbinu slagali cedeći laž kroza zube, i čije su poslednje trenutke razradili do takvih razmera da će se još dugo posle svršetka rata prepričavati po okolnim mestima kovačeva spretnost i duhovna snaga - dedi je laknulo jer je ustanovio da je lov prošao neuspešno. Tog dugog popodneva i noći dok su lovci bih van sela, on je duboko razmišljao o svome susretu s tigrom u pušnici. Zašto je ona devojka bila tamo? Je li tamo bila sve vreme? Šta je radila?

Zasigurno je znao da joj namera nije bila da naudi tigru, da mu se osmehivala kao da nešto potajno zna kad je postalo jasno da je tigar pobegao. Deda je razmatrao šta da kaže devojci kad je opet bude video, kako da je ispita, budući da mu ne može odgovoriti, o onom što je videla, kakav je tigar. Sad im je tigar bio zajednički.

Deda je osećao da će je zasigurno videti na službi u kovačevu čast. U nedelju posle podne stajao je u zagušljivom ulaznom delu crkve, među njenim obešenim belim vezenim zastirkama, i preletao pogledom od mraza rumena lica crkvenog stada, ali nju nije ugledao. Nije je video ni posle, napolju, niti kasnije te nedelje, na pijačni dan, u sredu.

Deda, međutim, nije znao da je, osim puške, Luka s planine doneo još nešto: svinjsku plećku koju je tigar jeo kad su lovci naišli na njega na čistini. Deda nije znao da je Luka, ušavši u svoj tihi dom na rubu pašnjaka tog popodneva kad se vratio, i polako spustivši kovačevu pušku pored vrata, zamahnuo tom svinjskom plećkom preko lica gluvoneme devojke, koja je već klečala u uglu s rukama preko stomaka. Deda nije znao da ju je Luka, pošto joj je najpre iščašio rame, za kosu odvukao u kuhinju i pritisnuo joj dlanove o peć.

Ništa od toga deda nije znao, ali znali su ostali u selu, bez nužde da o tome govore, da je Luka siledžija. Dovoljno su jasno zapažali kad nje nestane na nekoliko dana, kad joj se u nosu pojave novi ugrušci, kad joj u oku nabuja ona nepokretna krvava mrlja i ne nestaje, da bi naslutili šta se zbiva u Lukinoj kući.

Lako bih mogla uprostiti stvar. Možda bi čak bilo opravdano reći:

„Luka je bio siledžija, pa je tako i zaslužio ono što mu se pisalo" - ali kako nastojim da shvatim sad ono što moj deda nije znao tad, mnogo je važnije ako mogu da kažem: „Luka je bio siledžija, a evo zašto."

Luka se, kao gotovo i svi ostali u selu, rodio u Galini, u porodičnoj

kući u kojoj će dočekati smrt. Od prvog pa do poslednjeg dana svog života on je znao za sekiru, kasapski panj, mokri miris jesenjeg poseka. Čak i za onih deset godina nadanja koje je proveo daleko od kuće, jeka ovčijih medenica na tržnici budila je u njemu neku navalu od koje se sav oduzimao, odveć složenu da bi bila puka čežnja za rodnim krajem.

Luka je bio šesti sin sedmog sina, tako da mu je na rođenju blagoslov tek za dlaku izmakao, i tu okrnjenu sreću je čitavog života vukao na grbači. Njegov otac Korčul je nekih petnaest godina proveo u „vojsci“ - kad su ga pitali za to, on je uvek govorio „vojska“, pošto mu nije bilo zapelo da razglašava kako je zapravo bio dobrovoljac u nekoliko vojski, te da nije bio ni naročito probirljiv u pogledu savezništva ili cilja strane za koju se bori, dokle god vidi turske barjake kako lepršaju iznad dalekih strojeva što nadiru. S godinama je nagomilao upečatljivu zbirku otomanskih ratnih zaostavština, pa ga je nedeljno jutro zaticalo u krčmi na višim padinama sela, s kafom u jednoj ruci, rakijom u drugoj, kako razmenjuje priče s drugim prekaljenim ratnicima, vazda spreman da pokaže kakav metak, ili vrh strele, ili komad bodeža, i ispriča priču o tome kako gaje zaradio u bici. Davno još pre Lukinog rođenja raširio se glas da Korčulova riznica sadrži i neke predmete koji su stariji od pamćenja svih njih - šlemove, strele, beočuge pancirnih košulja - te da kasapin u dokolici proširuje svoju zbirku tako što pljačka grobove, kopa po starim bojištima tražeći odeću i oružje ljudi već vekovima mrtvih. To je, po svim merilima, bilo neoprostivo, greh koji navlači kletvu. Eto zašto, pričaće narod posle, nijedno Korčulovo dete nije doživelo da izrodi sopstvenu decu.

Iz istog tog razloga seljaci - tumačeći zbivanja u kasapinovom domaćinstvu izdaleka - nisu mogli da utuve kako se to Korčul upario s Lukinom majkom Lidijom. Ona je bila okrugla žena trpeljivih očiju i mirnog držanja, lepo vaspitana i poštena kći Sarobora, trgovačko dete kom je nomadsku raskoš mladosti osujetila propast očevih poslova. Njena ljubav prema deci bila je bezgranična, ali uvek najveća prema najmlađem detetu - taj položaj je Luka zauzimao svega tri godine, a izgubio ga s rođenjem prve i jedine kćeri svojih roditelja. Pre njega je bilo pet dečaka, njega i najstarijeg delilo je deset godina razlike, i dok ih je posmatrao kako stupaju, jedan za drugim, u obrede muškosti propisane još Korčulovim vlastitim odgojem, Luka se našao privezan za temelje majčinog života, za priče o njenim devojačkim putovanjima, za njeno nastojanje na školovanju, na važnosti istorije, na svetinji pisane reči.

Tako je Luka rastao sa slutnjom jednog sveta većega od onog koji je on poznao. Kako je sve više sticao svest o sebi, tako je počelo da mu se razjašnjava da njegov otac - taj čovek kog se plaše, kog visoko poštuju, ali koji je i nepismen - ništa ne zna o tom većem svetu, te da ništa ne preuzima da svojoj deci uredi budućnost u skladu s njime. Za to vreme koje je provodio sa ocem, učeći se, zajedno s braćom, kasapskom životu, shvatio je da se očevo znanje proteže na sečenje mesa i vrste sečiva, znake koji upozoravaju da je živinče bolesno, na miris ukvarenog mesa, na pravu tehniku dranja. Uprkos stečenom blagostanju, Luka je Korčulovo neznanje smatrao ružnim, njegovu ravnodušnost prema nekom uzvišenijem životu, ako se ne računaju ratni trofeji, mrskom, i počeo je da se grozi Korčulove sklonosti da zanemaruje pranje svoje kecelje, ili da jede hleb s noktima crvenim od krvi. Dok su se njegova braća pravila da jedan drugog premeću preko glave improvizovanim toljagama, Luka se zanimao čitanjem istorije i književnosti.

Uprkos svem svom otporu, međutim, Luka nije mogao izbeći obrede koji su mu zapali s porodicom. Sa deset godina čerečio je ovce, a kad je napunio četrnaest, otac mu je, po običaju starom pokolenjima, predao nož za hleb i zaključao ga u pojatu s mladim bikom kome je u nozdrve nasuo bibera. Od Luke se, kao i od njegove braće pre njega, očekivalo da savlada bika i ubije ga jednim jedinim ubodom noža u lobanju. Luka je veći deo dotadašnjeg svog života proveo u strahu od tog obreda - od njegovog nasilja, njegove ispraznosti - ali je ulovio sebe kako se nada da će, uprkos nesrećno mršavoj građi i tankim rukama, možda doživeti nekakav neočekivan uspeh, neki čudesan priliv snage koja će ga osposobiti da to prosto pregrmi. No bik je nahrupio iz zadnjeg dela pojate i ugazio Luku u zemlju pred kasapinom i preostalim petoricom sinova, i još dvadeset-trideset seljaka koji su došli da gledaju predstavu. Neko ko je prisustvovao tom događaju pričao mi je da je to bilo kao da gledaš tenk kako gužva banderu. (Posle sam nagađala da to slikovito poređenje nije moglo naići još najmanje deset godina po pomenutom događaju, jer tek tad će posmatrači imati prilike da vide prvi tenk.) Luka je dohvatio biku vrh lobanje, obavivši miškama izbočinu gde su rogovi. Bik je - osećajući, moguće, da mu pobeda ne može izmaći - pao na kolena preko Lukinog trupa, prikovao ga za zemlju, pa je preoraio njime, gruvajući u sanduke, valove i bale sena sve dok se u pojatu nije uvukao lekar koji je došao čak iz Gorčeva, te zavalio sekirom bika u grbinu. Luka je prošao s kontuzijom i prelomom tri rebra. Nekoliko dana potom, u nastupu gneva mu je i otac

polomio levu ruku.

Posle toga je Luka od nekog putujućeg Ciganina kupio stare gusle, i otišao u polje da radi kao čobanin za nekoliko tamošnjih porodica kojima je trebao dodatni radnik. Veliki deo ove priče verovatno je obojen naknadnim zaključcima, ali ljudi vele da je Luka bio odveć mek. Glas mu je bio preblag, duh previše opušten u tihe večeri kad zagudi u nove gusle. On sam previše revnosta da se svuče dogola i okupa s drugim mladićima u planinskom jezeru nad pašnjakom - mada te druge mladiće, njegove vršnjake, niko neće optuživati da su bili odveć revnosni da se kupaju s njim. Možda zato što su ti mladići, ti Lukini vršnjaci, očevi istih onih ljudi koji pripovedaju te priče.

Sve na stranu, Luka je postao poznat po svom sedenju pod letnjim krošnjama i sastavljanju ljubavnih pesama. Čula sam, iz više izvora, da je Luka u tome bio natprirodno umešan, premda se nikad nije činilo da je i sam zaljubljen, i premda njegov muzički dar nikad nije do samog kraja dosegao snagu njegove lirske poezije. Mada ima i onih koji kažu daje svako ko čuje Luku kako svira u gusle, čak i bez pesme, odmah bivao dirnut do suza. Jednog proleća - što je, kao i veliki deo svega što se o nekom priča iz divljenja, verovatno laž - došao je na pašnjak vuk da lovi, a Luka ga je, umesto da ga gađa kamenicama ili da dozove očevog psa, pokorio muzikom.

Kad zamišljam Luku u mladosti, ponekad mi se pred očima pojavi mršav, bled dečak krupnih očiju i punih usana, od onih kakvi se viđaju, bosonogi i s rukama oko jagnjeta, na pastoralnim slikama. Lako je videti ga takvog kad čuješ seljake kako pričaju o njegovim pesmama, o ozbiljnosti i zrelosti njegove muzike. Na toj ranoj slici, on je voljeni sin Galine. Možda im je lakše da ga pamte kao tog blagog dečaka nego kao razjarenog mladića kakav je po svoj prilici bio, pubertetliju koga guta skučenost vlastitog života, i potom, kasnije, kao čoveka s crvenom keceljom koji tuče gluvonemu nevestu.

No za ovoliko je sigurno: Luka je bio dovoljno ljut, dovoljno odlučan, dovoljno sposoban da sa šesnaest godina ode iz Galine i otisne se ka rečnoj luci u Saroboru, u nadi da će postati guslar.

U to vreme su saroborski guslari bili družina mladića iz svih redom okolnih pokrajina, momci koji su se međusobno pronašli nekim malim čudom, i koji su se svake noći sakupljali na obalama Grave da pevaju narodne pesme. Luka je za njih najpre čuo od svoje majke, koja ih je opisivala kao umetnike, filozofe, zaljubljenike u muziku, i godinama je

Luka ubeđivao sebe da im se pridruži. Bez ijedne reči prigovora od oca - koji teško da je s njim i prozborio od onog nesrećnog događaja s bikom - Luka je peške prevalio preko četiri i po stotine kilometara da bi stigao do njih. Imao je pred sobom sliku muškaraca ozbiljnih lica, koji sede na pristaništu, s nogama u svetloj vodi pod sobom, i pevaju o ljubavi i gladi, i onaj dugi, tužni pasaž o očevima njihovih otaca, koji su mnogo znali, ali nedovoljno da prevare Smrt, zlikovca crnog srca kom su svi ljudi jednaki. Bio je to, verovao je Luka, jedini život za njega, život koji će ga izvesno povesti dalje, možda i u sam Grad.

Prve nedelje u Saroboru, dok je boravio u najmljenoj sobi tanke tavanice nad javnom kućom u istočnom kraju varoši, Luka je saznao da u svim muzičkim dešavanjima na reci postoji hijerarhija koja se strogo poštuje. Muzičari se nisu okupljali, kako je on pretpostavljao, u nekom drugarskom raspoloženju da razmenjuju i prodaju pesme; niti su pak to bili pravi pravcati guslari. Umesto da samo jedan svira na ćemanetu s jednom žicom kakvo je on upoznao i zavoleo, zatekao je dve pogoleme zaraćene struje - jednu koja je prednost davala zvuku limenih instrumenata pristiglih sa zapada, i jednu koja se ograničavala na pomamne aranžmane na žicama što sežu čak do otomanskih vremena. Obe grupe, često sastavljene i od po dvadesetorice, svake noći su se okupljale na suprotnim stranama reke i davale se u sviranje; tad bi, kako veće odmiče a ljubitelji provoda, opijeni od parfema i sparne vreline reke, počinju da ispunjavaju ulice, obe družine krenule pomalo da zauzimaju most. Polako, pesmu po pesmu, igru po igru, muzičari su se pomerili širokim kaldrmisanim lukom, i obema družinama napredovanje je zavisilo isključivo od obima publike, gracioznosti onih koji su potaknuti na igru, poleta prolaznika koji zastaju da se pridruže u pripevu. Te pesme nisu bile, kako se Luka nadao, ozbiljne meditacije o prevrtljivoj prirodi ljubavi i tegobama pod sultanovom vlašću; umesto toga, bile su to kafanske pesme, pesme o povodljivoj lakomislenosti; pesme poput „*Ode nama i poslednje dete*“ i „*Oluja je prominula (da li selo da gradimo?)*“.

Što se tiče samih muzičara, bili su zamršeniji nego što je Luka isprva očekivao, ponešto šarolikiji, neorganizovaniji, ponešto razbarušeniji i pijaniji nego što je zamišljao. To su većinom bile lutalice i brzo su se smenjivali, jer otprilike na svakih šest meseci neki bi se zaljubio i oženio, drugi bi pak umro od sifilisa ili tuberkuloze, i najmanje jedan bio bi uhapšen zbog kakvog sitnijeg prestupa i obešen na gradskom trgu za primer drugima.

Kako se zbližavao s njima - gurajući se među gudače, iz noći u noć, s nemim guslama u rukama sem što je u nekoliko navrata uhvatio pokoji takt neke pesme - tako je upoznao one redovne, muškarce koji su na tom mostu boravili godinama. Bio je jedan što je svirao u tarabuku, Turčin s napomađenom kosom, poznat kao senzacija među bogatim mladim damama. Bio je ijedan balavac s kosom nalik slami, čije ime niko nikada nije uspevao dobro da razume, a koji je imao odsečen jezik kao posledicu nekog tajanstvenog prestupa, ali je dobro držao ritam dairama. Na harmonici: Grickalica Brkić, kome su, čim neka prsata ženska zastane da poslušaj njegovu svirku, počinjali neobuzdano da cvokoću zubi, pa je tako imao i zanimljivu pratnju. Violinista je bio čovek kog su znali samo kao „Redovnika”. Neki su pričali da je to zato što je napustio benediktinski red jer je za njega božji poziv bila muzika, a ne tišina. U stvarnosti, međutim, nadimak je poticao od Redovnikove krajnje neuobičajene frizure: imao je trideset godina, ali bio je ćelav od čela do ušiju, uključujući i obrve, što je bilo ishod jedne zlehude pijane noći kad vatra nije htela da gori u ložištu, pa je predložio da se neko popne i naspe odozgo nafte u dimnjak, a on će dole lično podložiti drvo.

Niko se od njih nije mnogo razumeo u istoriju umetnosti. Niko nije imao mnogo ambicije da se penje ka nečem većem. Niko nije mnogo mario za tradicionalne gusle, niti za njihovu primenu u epskoj poeziji; no smatrali su da dodaju zanimljiv zvuk njihovoj amaterskoj grupi. Luka je mesecima svirao na njima, uza samog Redovnika, sve dok nisu shvatili da on od njih neće otići; dok nije postao dobrodošla i neporeciva konstanta u samom jezgru svirača; sadrug u piću, poverenik, priznat stihotvorac. Ljudi su njegove pesme deklamovali i kod kuće, pevušili ih na pijaci, ubacivali mu novčiće u šešir kako bi ih opet čuli.

A za sve to vreme, tako gurajući, Luka nije poklekao u svojoj odanosti guslama, niti odustao od želje da se usigne do nekog položaja koji bi mu priuštio veću i odličniju slavu. Nakon određenog trenutka, bio je primoran da prizna sebi da Saroborcima počinju da dosađuju njegove tužne pesme, koje su njemu bile strast, ali nije odustajao od uverenja da će potražnja za tim pesmama postojati negde drugde. U lenu popodneva, kad ostali muzičari spavaju po kafanskim podrumima, u hladu paravana po tremovima ili u belim naručjima žena kojima ni ime ne znaju, Luka je sprovodio u delo svoj naum da potraži prave guslare. To su bili starci tankih koščica, odavno prestali da sviraju, koji su ga stalno iznova vraćali s praga. Ali on je uporno dolazio, i na kraju su popuštali. Posle

nekoliko čašica rakije, povučeni u kakvo davnije vreme šumom reke i prizorom trgovačkih brodova što pristižu duž zelene krivine obale, starci bi dohvatili Lukine gusle i zasvirali.

Unosio se u pokrete njihovih ruku, tiho lupkanje njihovih stopala, damaravi lelek njihovih glasova što je vijugao kroz priče, upamćene ili izmišljene. Što je više vremena provodio u njihovom društvu, to je uvereniji bio da upravo tako želi da živi i umre; što su više oni njega hvalili zbog sve veće veštine, to je bolje on uspevao da trpi samoga sebe, da podnosi ono što je doživljavao kao bedu svojih korena, da prihvata neusklađenost između ljubavi o kojoj je pevao i pomanjkanja sopstvene želje za ženama, od velom zamotanih devojaka koje su mu se osmehivale na mostu pa do kurvi koje su pokušavale da mu se nasade na kolena dok sedi u krčmi u društvu drugih muzičara.

Nikad nije imao dovoljno novca da krene dalje, pa je tako ostajao u Saroboru; najpre godinu dana, pa dve, pa tri, svirajući na svadbama, komponujući serenade, boreći se za mesto na mostu.

Otrprilike desete godine svog guslarskog života, upoznao je ženu koja će mu razoriti život. Ona je bila kći imućnog turskog trgovca svilom, nekog Hasan-efendije, razmetljiva, pametna i zanosna devojka po imenu Amana, u gradu već donekle legendarna, budući da se zavetovala, kad je imala deset godina, da će do smrti ostati devica i da će život provesti proučavajući muziku i poeziju, i radeći slike na platnu (koje, izgleda, nisu bile baš naročito uspešne, ali svejedno su bile na ceni, iz principa). O njenom životu se dosta znalo, uglavnom zato što je Hasan-efendija bio čuven po kukumavčenju, pa je svakoga dana pri svojoj poseti čajdzinici obznanjivao - a verovatno i kitio - pojedinosti svakog novog inata koji je uhvatio Amanu. Posledica je bila ta da je Amana često bivala meta pijačnih ogovaranja, čuvena po svojoj oholosti, domišljatosti i privlačnosti; po brojnim neobičnim užicima kojima je bila sklona; po odlučnosti i maštovitosti s kojima je svake druge nedelje pretila da će se ubiti, kad god otac predloži nekog novog prosca; po tome što se išunjavala, bez vela, iz očeve kuće da se pridruži terevenkama na mostu, uvežbanim redovnim postupkom očiglednim svakome osim Hasan-efendiji.

Luka ju je viđao ovda-onda, izdaleka - prepoznavao ju je kao onu sjajnooku, s pletenicom i osmehom koji obezoružava - ah nikad ne bi s njom ni reči razmenio da se u njoj nije razbudila radoznalost za njegov instrument. Jedne večeri, kad je družina upravo odsvirala živahnu

verziju pesme „*Je li to tvoja krv?*“ Luka je digao pogled s gusala i ugledao je kako stoji nad njim, podbočena jednom rukom, a u drugoj držeći zlatan novčić nad starim šešikom kraj njegovih nogu.

„Kako se to zove, momče?“ glasno je rekla, mada je već znala, i dotakla nogom u sandali donji deo njegovog ćemane.

„Ovo su gusle“, kazao je on, i shvatio da se ceri od uva do uva.

„Bedno ćemane“, rekla je Amana, takvim glasom da su ljudi koji su bili pošli da mu daju novaca zastali i zadržali se iza nje. „Ima samo jednu žicu.“

Luka je kazao:

„Sve da mi sutra ponude i veće ćemane, ja opet ne bih dao ovu moju jednu žicu.“

„Zašto? Šta se na njoj može?“

Načas je Luki buknuo lice. A onda je rekao:

„Pedeset žica pevaju jednu pesmu, ali ova jedna žica zna hiljadu priča.“

Na to je Amana ubacila zlatnik u šešir, i ne mičući se od njega rekla:

„E pa onda mi odsviraj jednu, guslaru.“

Luka se dohvatio gudala i učinio joj po volji, i za tih deset minuta koliko je svirao sam, na most se spustila tišina. Pričali su mi da je svirao „*Dželatovu kći*“, ali sam Luka nije se nikako mogao setiti šta je tad svirao; godinama posle toga, prisećaće se samo strune koja mu ispunjava grudi škripavim damarom, čudnog zvuka rođenog glasa, obrisa Amanine nepomične ruke na boku.

Ljudi su počeli da govorkaju: Luka i Amana sedeli zajedno na mostu u zoru, Luka i Amana u krčmi nagingjali se glavom jedno uz drugo nad nekom hartijom.

Da su se zavoleli, to je bilo izvesno. Priroda te ljubavi, međutim, nije bila tako prosta kako su ljudi pretpostavljali. Luka je našao nekog ko se divi njegovoj muzici i hoće da čuje svaku pesmu koju on ume da odsvira; nekog ko se razume u poeziju i umetnost razgovora, o onim prefinjenijim stvarima o kojima on odavno više i ne pokušava da progovori drugim muzičarima. Amani je pak bila privlačna intelektualna težina skrivena iza Lukinih težnji, putovanje koje je već prošao - i putovanje kojem se još nadao - njoj je bilo nešto neverovatno. Muka je bila, međutim, u tome što je ona odavno odlučila da neće imati ništa s muškarcima; on se pak nije ni trudio da je ubedi u suprotno, jer i on je odavno bio shvatio da ne želi da ima ništa sa ženama. Amana je bila rešena da umre kao devica; Luka

se dotad već bio pomirio s time šta znači to što hvata sebe uzbuđenog prizorom gradskih mladića kad skaču u reku u letnje dane. Preduzimanje poslednjeg koraka značilo bi da priziva sebi poraz u jednom svetu koji je već previše koječega zavitlao protiv njega; nadajmo se, međutim, da je uprkos onome što će se desiti kasnije, s tigrovom ženom, Luka ipak našao nekakvu sreću u tim danima i noćima o kojima nikad nije pričao.

Godinu dana se njegovo prijateljstvo sa Amanom razrastalo na pesmi i filozofskim raspravama, na pripovetkama i besciljnim prepirkama o poeziji i istoriji. Blage večeri zaticale su ih zajedno na mostu, kako stoje izdvojeni od starih sviračkih družina: Luka je pevao s guslama uz trbuh, a pored njega je, na stolici slomljenog naslona, sedela Amana položivši mu bradu na rame, dodajući glas njegovim pesmama, produbljujući ih. Sami za sebe, ni on ni ona nisu bili neki vrhunski pevači; ali udruženi, glasovi su im se stapali u jednu tihu i iznenađujuću tugu, u bruj koji je čak i najpoletniju svetinu odvlačio od razuzdanog trupkanja nogama uz svirku ustaljenih družina na mostu. Luka je, uz Amaninu pomoć, podobro zakoračio na put u život koji je sebi zacrtao pre tolikih godina. Počeo je sam da smišlja svoje pesme - ponekad čak i iz rukava, neposredno na mostu - i da stiče sledbenike među mlađim guslarima. Još mu je nedostajalo sredstava, međutim, da se preseli u Grad; pa čak i da je bio bolje podmazan novcem, ne bi bio rad da ostavi Amanu za sobom, a njenu ruku nije mogao da zatraži dok nema nešto što bi ponudio zauzvrat. Otprilike u to vreme, u Saroboru se pojavio blagoljublivi bradati učenjak po imenu Vuk, koji je, ako je verovati gradskim glasinama, putovao od grada do grada bezmalo već deset godina, slušajući pesme i pripovetke i zapisujući ih.

„On krade muziku“, govorili su oni s mosta što su odbili da pričaju s njim. „Ako ti dođe, pošalji ga dođavola.“

Učeni čovek saterao je Luku u čošak u krčmi jedne večeri i objasnio mu da je nedavno u Gradu osnovana Muzička škola. U nastojanju da stekne više popularnosti i podrške, Škola je s vladom ušla u jedan zajednički program: svaki narodni muzičar iz opština izvan Grada dobiće malu nagradu za svaku pesmu koju pristane da izvede radi snimanja. Od Luke bi, izvestio ga je učeni čovek, on hteo da peva u ime Sarobora; od Luke i te njegove šarmantne mlade dame, iako po našoj tradiciji žene ne učestvuju kad se svira na guslama.

Luka je prvi radio video tog proleća; to je, u spoju sa ovim susretom

u krčmi, bilo dovoljno da mu raspiri snove. Nije uviđao kako bi tamo stigli, on i Amana - kako bi se jedno takvo putovanje uopšte moglo opravdati. Rešenje je iskrslalo kroz nedelju dana, u vidu pisma od Lukine mlađe sestre. Pisala je tobož da ga izvesti o svojoj nedavnoj udaji za čoveka čiji otac poseduje fabriku automobila u Berlinu. Pravi cilj joj je, međutim, bio da mu nežno saopšti vest o majčinoj smrti, i da pokuša pregovore o njegovom uslovnom povratku u Galinu po zavetu oca, koji se našao sam i bespomoćan. Pisala mu je i šta je bilo sjedinim preostalim bratom, prvorođenim: umro je lanjske zime od zapaljenja pluća. Od ostale četvorice, ona dvojica što su otišla u vojsku davno su umrla, u kajzerovoj službi; onaj najmlađi pre Luke upravo je ubijen u tuči zbog neke žene ispred krčme, na dva grada odatle. Za petog brata niko ne zna ni gde je ni šta je s njim, ali neki vele da se zaljubio u Ciganku, te da je pre mnogo godina otišao s njom u Francusku. Otac je, pisala je, jednom nogom u grobu. I sad je, uprkos onom nesrećnom događaju s bikom, uprkos svemu što je u tim godinama rečeno ili nerečeno o Luki, na njemu da produži prezime i posao. S nekom ženom, postarala se sestra da napiše, mile ćudi, koja će ti izroditi mnogo dece.

Luka, koji se toliko već dugo opirao svojoj prošlosti, odjednom je uhvatio sebe u dubokom razmatranju strateškog povratka u Galinu. Otac je bio star, pokošen bolom. Znao je da između njih ne bi bilo ljubavi ako bi se vratio; no isto tako je znao i da otac ne može još dugo poživeti, a nakon toga, nasledstvo koje bi se inače delilo između šestorice braće sada će pripasti samo Luki. Kad bi sada žrtvovao dve godine - i proveo ih usavršavajući svoje pesme u Galini, dok čeka da starac umre - mogao bi obezbediti sebi budućnost od zarade čoveka koji ga je i bacio u bedu, iskoristiti Korčulovo vlastito bogatstvo. Sama njena bliskost, njena ostvarljivost, činila je tu mogućnost krhkom.

Nekoliko dana maltene ni sa kim nije progovarao. A onda se, čim je pao mrak, popeo do rešetke Amanine sobe i zaprosio je.

„Dakle, znala sam da si lud“, rekla je ona sedajući u krevetu. „Ali nisam imala predstave da si i glup.“

Tad joj je sve objasnio, objasnio za oca i njegovo bogatstvo, i za radio u Gradu, gde čekaju na njihove pesme - pesme koje će pevati zajedno, jer on sebe nije video kako tome stremi bez nje. A kad je završio, rekao je:

„Amana, sve ove godine bili smo dobri prijatelji.“ Klečao je kraj njenog kreveta. Ona ga je povukla da ustane i sedne na prekrivače pored nje. „Otac će te jednog dana naterati, i ovako i onako, da se udaš za

nekog - pa zar ne bi onda radije da to budem ja nego neko nepoznat ko će ti se silom naturiti? Obećavam da te ni taći neću, i da ću te do dana svoje smrti voleti onako kako te sad volim. Nijedan drugi čovek koji stupi u ovu odaju tražeći tvoju ruku neće nikada to obećati sa sigurnošću da će to i održati."

To mu je bilo prvi put da izrekne nešto iole slično priznanju o sebi, i premda je to već dugo znala, Amana je pružila ruku i dotakla ga po licu.

Stali su da kuju planove za brak. Amana je pristala da se povuče u kuću kako ne bi ugrozila njihovu situaciju; i dva meseca se Luka svake večeri doterivao i pojavljivao se u njenoj kući, i pio s Hasan-efendijom, i zajedno su pušili na nargile i svirali dok ne grane sunce. Hasan-efendija, koji je vrlo brzo zaključio da se tu sprema bračna ponuda, pomirio se s pomišlju da će radije imati preduzimljivog kasapina za zeta nego jogunastu devicu za ćerku, i strpljivo je dopuštao Luki da mu podilazi dokle god je to nužno da bi se obezbedila društveno prihvatljiva prosidba.

Da je Luka makar malo bolje umeo da prosuđuje duše - da je shvatio da je Hasan-efendiju kupio nakon mesec i po dana, i takoreći odmah zatražio Amaninu ruku - ova priča bi možda imala sasvim drugačiji smer. Umesto toga, dok su se ova dvojica nadmetala u uljudnostima, prebiralala po žicama na Hasan-efendijinom čardaku i slušala mišljenja onog drugog, Amanu su potpuno izostavili iz tog procesa, prepustili je da se sama snalazi, ostavili je da čeka. A dok je čekala, zamišljajući svoju budućnost u ulozi Lukine žene, iščekujući konačno preseljenje u Grad, počela je da shvata da joj je obezbeđen život devičanske samoće na koji se u toliko prilika krajnje javno zaklinjala. Više nije morala da se boji, kao što se čitavog života bojala, prisustva tiranskog, nedotupavnog muža, pakla prve bračne noći, robije braka, jezivih pretnji porođaja. Jedna prosta odluka, i svi ti izgledi su nestali. Život se sad protezao pred njom bez njih, i isprva se radovala. Ali onda je počela da razmišlja o tome koliko je dug život, i do koje mere je njena predstava o sebi zavisila od prisustva tih strahova, sukoba koji oni obezbeđuju; sinulo joj je da ta borba nije ni izbliza toliko ogromna kao ona na koju se pripremala, te da je, pre svega, s njom iščezla i ona druga mogućnost, neimenovana: mogućnost da se predomisli. Odjednom joj se činilo da je čitav njen život bio i bitisao.

Dve nedelje pred svadbu, Amanu je u postelju oborila groznica. Po gradu se raširila vest o ozbiljnosti njene boljke. Pričalo se da joj se ni

zavesu ne smeju razmaći, da leži uvijena u pokrivače, znojeći se i mahnitajući, da joj i obično klimanje glavom izaziva nesnosan bol.

Luka nije bio ni prijatelj, ni srodnik; čak još ne ni zvanični zaručnik. Vesti o njenom stanju čuo je na pijaci i na mostu, i tako je i saznao da kroz Hasan-efendijinu kuću prolazi lekar za lekarom, a devojci i dalje ni za trun bolje. Od Hasan-efendije uspeo je da izvuče samo vesti koje ulivaju nadu - sasvim joj je dobro, to je neki neznatni jesenji kašalj, vrlo brzo će prezdraviti - ali po uličnim uglovima čuo je da postaje beznadežno, i da je Kasim-aga, travar, pisao nekom lekaru na drugom kraju kraljevine, poznatom u neku ruku kao čudotvorac.

Niko u gradu nije video čudotvorca kad je stigao; niko ne bi bio u stanju da ga prepozna na ulici. Naširoko se znalo da je tri dana i tri noći čudotvorac stajao nad Amaninom posteljom, držeći je poviše šake, brišući joj čelo. Takode je ubrzo postalo očigledno daje čudotvorac, sa jedno dva žarka pogleda, i rukama koje su drhtavo prelazile hladnim sunderom niz njen vrat, izbrisao sve Amanine ideje o devičanstvu i učenjačkom samovanju, sve njene životne planove, njenu odanost muzici i Luki. Čim je stala da se oporavlja, počela je i da se išunjava iz svoje sobe kako bi se sastajala s lekarom koji ju je spasao, baš kao što se ranije iskradala da svira s guslarima - samo što se sad šunjala oko napuštenih vodenica i po tavanima pojata, s tačkicama parfema poviše dlana i pupka.

Umiren veću da se oporavlja, još nemajući dozvolu da je obiđe u bolesničkoj postelji, Luka ama baš ništa nije podozrevao. Nije znao da je Amana, kad joj je Hasan-efendija rekao da pristaje da je uda za Luku, poljubila ocu ruke, a onda se popela u svoju sobu da se obesi o zavesu. Luka nije znao da bi se priča možda tu i završila da se nije u pravom trenutku pojavila tigrova žena, i zatekla sestru prućenu po krevetu, kako plače od jada što ne može da nađe dovoljno tanku zavesu da bi je omotala oko vrata i skočila. Nikad ne bi saznao da je upravo tigrova žena položila Amaninu glavu sebi na kolena i tako je držala sve dok ovoj nije pala na um bolja zamisao: da tigrova žena izjutra odnese onom lekaru njeno očajničko pismo. Upravo je tigrova žena čuvala stražu kad se iduće noći Amana spustila niz rešetku; ona je bila tamo, u Amaninoj sobi, da preda majci Amanino oproštajno pismo na jutro svadbe.

Hasan-efendija, stojeći nad tim dvema ženama koje su mu preostale u životu, shvatio je da upravo izgovara reči za koje ni u snu snova ne bi pomislio da će zbog Amane morati da ih izgovori:

„Neka je Bogom prokleta, kučka me je obrukala." I tu, na licu mesta,

dok mu je žena plakala kao kiša zbog te njegove odluke, iskoristio je priliku da se otarasi i deteta za koje je mislio da će mu sedeti na grbači doveka: odenuo je gluvonemu devojčicu u sestrino svadbenu ruho i izveo je namesto Amane.

I tako Luka, koji je svadbu proveo u zadubljenj ošamućenosti, zamišljajući svoju budućnost sa Amanom u Gradu, nije znao da su svi njegovi planovi u vezi sa očevim bogatstvom, sve pesme koje se nadao da će ispevati, sve neprebrojne slobode koje je video kako se otvaraju pred njim, otišli do sto đavola još dok je izricao bračne zavete.

Hasan-efendijinu prevaru nije prozreo sve dok pri zadizanju nevestinskog vela, u obrednom činu prvog viđenja mlade, nije shvatio da gleda, maltene s neznabožačkom tupavošću, u lice neke neznanke. Posle, dok su muškarci nazdravljali mladoženji, Hasan-efendija samo je ovo imao da mu kaže:

„Kako god obrneš, ona ti pripada, kako već propisuje običaj. Sestra je tvoje zaručnice, te imam prava da od tebe zahtevam da je uzmeš. Obrukaćeš se ako je sad odbiješ.“

I tako se Luka našao oženjen trinaestogodišnjim gluvonemim detetom, koje ga je gledalo ogromnim, prestrašenim očima, i za vreme gozbe se svaki čas odsutno osmehivalo u njegovom pravcu, dok je majka plakala i ljubila kćer u čelo.

Te noći ju je sagledao u njenoj prestravljenj golotinji i naterao je da okrene glavu od njega dok se i sam svlačio, a između njih dvoje lebdelo iščekivanje. Sutradan ju je poveo u Galinu seljačkim kolima, detinju nevestu za kasapinovog sina. Nije bilo smeha, nije bilo prijateljstva, nije bilo nade za budućnost.

„Kako te zovu?“ upitao ju je. A kad nije odgovorila, uhvatio ju je za ruku i malo je prodrmao. „Ime - kako ti je ime?“ Ali ona se samo osmehivala.

Da bude crnje i gore, kuća - koju je Luka pamtio kao dom koji vrvi od bučnih tela, rastrčanih nogu, uplakane dece, gde neprekidno na peći stoje dva tiganja - bila je nema. Lukin otac, koga je starost izobličila u pogurenog bogalja, sedeo je sam kraj niske vatre. Bez pozdrava, pogledao je u novopečenu mladu kad je prekoračila prag i rekao svome jedinom preostalom sinu:

„Zar nisi mogao da nađeš neku bolju, nego muhamedansku gaduru?“ Luka nije imao snage da kaže ocu, sa slašću, da on i jeste nameravao nešto bolje, da će nekako sve to ispraviti čim Korčul bude umro.

Dok je u njemu opet rasla ta daleka nada, Luka se pomirio s trenutnim životom. Čak i bez Amane naći će on neki plan za svoje gusle, za svoje pesme, za Muzičku školu. U međuvremenu je imao samo tu gluvonemu devojčicu, starca koji puni gaće, neprestanu samrtnu bleku ovaca u pušnici, i vlastiti bes zbog tohko nepoštene sudbine.

No najviše ga je iznenadilo koliko je brzo postao trpeljiv prema ženi. Imala je krupne oči i tih hod, i ponekad, kad pogleda u nju, video je Amanu, jedno dvaput ju je čak i nazvao Amanom. Bilo joj je potrebno poduke - pokazao joj je kako da zagreje peć, gde je cisterna, nekoliko je puta morao da je vodi u selo da bi joj pokazao kako da pazari na pijaci - ali je shvatao da čim jednom nauči kako se nešto radi, ona odmah to u potpunosti preuzima na sebe, razvija vlastiti sistem za obavljanje tog posla. Za sve ju je bilo: pomagala je u pušnici, prala mu odeću, presvlačila ocu umazane čakšire. Bez roptanja, ni sloga ne izgovarajući, teglila je vodu sa bunara i svakog dana vodala starca niz stepenice trema, da udahne svežeg vazduha. Ponekad je čak bilo prijatno doći kući naveče i imati nekog da ti se smeši.

Da li ju je Luka mogao ostaviti tu, u Galini, sa starcem, čim se oporavio od prvog udarca posle onog što ga je zadesilo? Da li je mogao uzeti deo očevog novca iz škrinje skrivene pod patosom kuće, otići u Grad sam, naći neku koja bi zamenila Amanu? Gotovo izvesno. Kad je prvih nekoliko puta otpratio gluvonemu do naselja kako bi rasterivao decu što su se skupljala iza nje da se krevelje i dovikuju prostote koje su čula od roditelja za njenim leđima dok se udaljuje, shvatio je da je samo pogoršao stvar dovevši je ovamo, da ljudi počinju da pričaju. Vidi je samo, govorili su ljudi, vidi tu gluvonemu koju je doveo kući - gde li ju je samo našao? Šta to pokušava da sakrije? Njihova pažnja dovodila ga je do panike, ispunjavala ga jače no ikad odlučnošću da pobjegne; ali time je isto tako i produbljivala njegovu nepriliku, ukazivala mu u kom će sve pogledu morati da rasturi svoj život kako bi ga opet napustio.

A onda je došlo ono popodne kad je stigao kući i zatekao je s Korčulom na tavanu: njegov otac, u gestu kojim je glumio nežnost, bio je izvadio svoju dragocenu kutiju sa zaostavštinama iz rata, i Luka je, popevši se, zatekao gluvonemu kako sedi skrštenih nogu, s kutijom na krilu, dok starac kleči iza nje, s jednom rukom već na njenoj dojci.

„Ona je dete!“, drao se bez prestanka Luka kad je tresnuo Korčula u zid. „Ona je dete, ona je dete!“

„Ona je dete!“, dreknuo je Korčul zauzvrat, besomučno se cereći. A

onda je rekao: „Ako ne počneš ti da praviš sinove, počću ja.“

Ne može je ostaviti tu, shvatio je, jer bila muhamedanka ih ne, dete ili ne, Korčul će je napastvovati, ako već nije - prinudiće je dok Luke ne bude kod kuće - a ona neće imati moći da ga spreči.

I tako je Luka ostao, a što je duže ostajao, to mu je dalji izgledao taj usplamteli san; što gaje više Korčul zasipao uvredama, što su mu više pitanja postavljah ljudi koji su dolazili u kasapsku radnju, to je on više u njoj video razlog što je još tu. U tim trenucima, ženina ćutnja ga je ispunjavala jezom. Ispunjavala ga je jezom jer je znao, i to apsolutno znao, da ona može pročitati svaku misao koja mu prođe kroz glavu. Ona je kao zvere, pomišljao je, nema i baksuzasta kao sovuljaga. A znatno je pogoršalo stvar to što je, uprkos svome verovanju da ima pravo da misli šta god mu je volja - uostalom, prevarili su ga, i šta bi sad htela od njega, ta devojkica, kad ga je već tako nepošteno zakinula sudbina? - lovio sebe u želji da joj objasni, u želji da joj kaže da nije tu ona ni za šta ni najmanje kriva, ni za ćutnju, ni za brak, ni za Korčulove nasrtaje. Hteo je da joj objasni da ni on nije ni za šta kriv, ali dovoljno mu je već teško bilo i sebe u to da ubedi.

Onog dana kad je sve konačno puklo, leto je bilo u punom jeku, neviđeno vrelo, a Luka nije uspevao da se skloni od vrućine. Ona je trljala veš u uglu kuhinje, a otac je vlažnjikavo hrkao u jednoj od brojnih praznih spavaćih soba. Luka je bio došao da se odmori iza podneva, da pričekava da prođe najgori deo dana pa da se tek onda vrati u radnju. U voćnjaku su uzrevale šljive, pa je tri doneo u kuću i sekao ih je na praznom stolu kad je uključio radio; i tad, s neba pa u rebra, prepoznao je Redovnikovo unjkavo zapevanje, za oktavu više nego što bi trebalo, koje je seklo melodiju jedne od Lukinih vlastitih pesama, kao kakva jeziva šala. Kao da ga se i rođeno telo odreklo.

Bila je to „*Čarobnica*“, pesma koju je napisao sa Amanom i o Amani, lišena svoga sporog tempa, namenjenog guslama, i preobraćena u nekakvu pomamnu odu raspusnosti. Maltene je očekivao da će se kroz koji časak probuditi i otkriti da se obeznanio od sinoćnjeg pića - ali nije se probudio, samo je sedeo i sedeo na kuhinjskoj stolici dok su se nizali stihovi pesme, a onda je pesma bila gotova i radio je prešao na nešto drugo. I njegove pesme su odnete bez njega, odnete u Muzičku školu.

Digao je pogled i ugledao devojkicu kako stoji nad njim, mokra košulja joj je visila preko pleća kao koža.

„Slušaj“, rekao joj je on, pa se dotakao po uvetu, a onda dodirnuo

radio. Ona je prešla prstima po ploči kutije od mahagonija. Stajala je tu, osmehivala mu se. U tom trenutku, on je još bio on. A tad je načinila pokret, nešto kao delimično sleganje ramenima, i nagla se napred, uzela ispod njegovog noža jednu krišćicu šljive, gurnula je sebi pod jezik i okrenula se da izađe. Bio je na nogama pre no što je i znao šta radi, gurao je sto na nju, prikivao je potrbuške pod punom njegovom težinom. Zvuk koji je proizvelo njeno telo kad je pala na pod ostao je u njemu, i on je stajao nad njom i udarao je nogom u rebra i glavu sve dok joj iz ušiju nije potekla krv.

Iznenadilo ga je sve u tom prvom takvom događaju. Njegov rođeni neobjašnjivi gnev, tup udar cipele o njeno telo, njena bezvučna, razjapljena usta i sklopljene oči. Shvatio je da ju je udarao mnogo duže no što mu je bila namera, jer očekivao je bio da će zaplakati od straha ili bola. Posle je shvatio, dok joj je pomagao da ustane, da je upravo zadovoljena njegova radoznalost u vezi s time može li ona uopšte da proizvede ma kakav zvuk, a sad kad jeste, bes je u njemu bio još veći nego pre: bes na sebe samog, bes na nju što je izgledala tako iznenađeno, i jadno, i pokorno kad joj je doneo vode da spere krv sa lica.

Ubeđivao je sebe da se to više nikad neće desiti. Ali naravno, desilo se. Nešto se u njemu provalilo i on to više nije mogao zagatiti. Desilo se u noći nakon očeve sahrane, kad su u kući ostali samo Luka i devojka, i tišina na sve strane. Mislio je: *posle mene neće biti dece, nikog više neće ostati*, pa se svalio na nju. *Pokušaće*, rekao je sebi, *da je pojebe - pokušaće*. Ali meseci su bili prošli otkako je to poslednji put uspeo, a kad ju je osetio pod sobom, tako malu i napetu, mirnu kao smrt, nije ni mogao. Nije mogao čak ni da je povredi na taj način. Ni batine nisu pomagale - ali makar su mu ulivale osećaj da nešto radi, da prkosi njenoj osudi. Nepravdi te osude za koju je znao da postoji, ah je nije mogao silom istisnuti iz nje. Nije je mogao prisiliti da je izgovori naglas, niti ju je mogao prisiliti da je ukine.

Na kraju je kriv bio samo strah u njenim očima kad on uđe, samo način na koji joj ramena uzmaknu kad riba pod i oseti u daskama njegove korake. Činjenica da je sposobna da ga vidi takvog, to njegovo lice koje ga je i samog iznenađivalo. Ponekad ju je gađao čime stigne: voćkama, tanjirima, jedanput šerpom s ključalom vodom koja ju je pogodila u struk i natopila joj odeću, dok je ona stenjala i kolutala očima od straha. Jednom ju je telom prikovao uza zid, pa je čelom udarao posred lica sve dok mu u oči nije počela da lije njena krv.

Sada će ljudi iz Galine dati hiljadu objašnjenja za Lukinu ženidbu tigrovom ženom. Bila je kopile ozloglašenog kockara, reći će neki, prisiljenog da isplati Luki neki ogroman dug, sramna tajna koja ga je pratila još iz onih godina koje je proveo u Turskoj. Po drugima, kupio ju je od nekog lopova u Carigradu, čoveka koji je prodavao devojke na bazaru, gde je ona mirno stajala između vreća sa začinima i piramida od voća dok je Luka nije našao.

Koji god bili Lukini razlozi, vlada opšta saglasnost u tome da je devojčino prisustvo u njegovom životu trebalo da nešto sakrije, jer gluvonema nije mogla otkriti istinu o raznoraznim gresima kojima se, mora biti, podavao za svoga desetogodišnjeg odsustva: o njegovom kockanju, kurvanju, naklonosti ka muškarcima. A možda je, nekim delićem, to i tačno; možda je sebi dopustio da misli kako je našao nekog kog će postaviti između sebe i sela, nekog čiji će izgled, ako već to ne učini njena mana, odbiti ljude od pokušaja da stupe u dodir s njim dok on živi u izdvojenosti i planira povratak svome snu koji se nikad neće ostvariti - ona će ih suviše podsećati na poslednji rat, na strahove njihovih očeva, na priče koje su čuli o sinovima nestalim u sultanovoj službi. Nema veze, razmišljali su seljaci, što je našao ženu koja nikada ništa od njega neće zahtevati, koja ga nikad neće grditi što je pijan, nikad ga neće moljakati za novac.

Ali zadržavši je, Luka je zagazio i u jednu nedobrodošlu komplikaciju. Potcenio je snagu njene čudnovatosti, potencijal sela za opsednutost njom, i sad su ljudi pričali još i više nego pre. Tajnost koju je trebalo da mu ona priušti pretvorila mu je život u javnu predstavu. Sad ih je čuo kako blebeću, vode abrove, nagađaju i govore bezočne laži o tome odakle je ona i kako ju je našao, zapitkuju jedni druge povodom modrica na njenim rukama, i zašto se Luka i njegova žena tako retko viđaju zajedno pred drugima, i zašto mu još nije rodila dete - a svaki mogućí odgovor samo je vodio u dalja pitanja, dalja poniženja. Bilo je gore nego one prve zime njihovog braka, kad ju je na Božić doveo sa sobom u crkvu, pa je posle čitavo stado šaptalo: *Šta on to misli kad ju je doveo ovamo?* Još je gore ispalo na idući Božić, kad je nije doveo, pa su svi rekli: *Šta on to misli kad je nije doveo?*

A sad su pričali o pušnici. Za ta dva dana otkako je tigar opažen u selu, na sve strane se šušalo. Šta je to ona radila, pitah su se po kućnim pragovima, u pušnici sa onim tigrom? I šta znači, hteli su da znaju, to što Luka ne može da je zadrži u postelji?

On je nedeljama podozrevao da iz pušnice nestaje meso, ah je dovodio svoj sud pod sumnju, ne želeći da veruje da je imala drskosti od njega da krade. A onda je video tigra i pre- nerazio ga je prizor one plećke u čeljustima džinovske mačke - ciganštura, razmišljao je u sebi, gadura muhamedanska, iskrada se i daje njegovo meso đavolu. Pravi od njega budalu.

Te noći kad se vratio iz lova, izveo ju je i vezao je u pušnicu. Sebe je ubeđivao da želi samo da je kazni, ali dok je večerao i spremao se da legne, shvatio je da se neki deo njegovog bića nada da će po nju doći tigar, da će doći po noći i rastrgnuti je, te Luka ujutru, kad ustane, neće zateći ništa.

Sad da odete u Galinu, ljudi će vam o Lukinom nestanku ispričati različite priče. Po jednoj verziji, seoski drvoseča, budeći se pošto je sanjao da je njegova žena zaboravila da stavi pitu u rernu, pa ju je iznela pred njega nepečenu, gleda kroz prozor i vidi Luku kako besciljno ide putem u noćnoj košulji, podvezan belom maramom ispod brade kako mu se mrtva usta ne bi otvorila, s crvenom kasapskom keceljom prebačenom preko jednog ramena. U toj verziji, Lukino lice klimavo je kao u lutke na koncima, a u očima mu je jarka svetlost, svetlost početka putovanja. Drvoseča stoji na prozoru sa širom razmaknutim zavesama, nogu ukočenih od straha i neispavanosti, i gleda kako kasapin polako odmiče kroz smetove koji mu se valjaju oko mrtvačkih, bosih nogu.

Drugi će vam pak ispričati za pekarovu najstariju kćer, koja, ustavši rano da podloži peći, otvara prozor kako bi se rashladila na zimskom vazduhu, i vidi jastreba koji je sleteo i čuču na snegu zavejane bašte kao nešto prastaro. Jastrebova leđa crne se od krvi, a kad ju je čuo kako otvara prozor, okreće se i gleda u nju žutim očima. Ona pita jastreba:

„Je li kod tebe sve dobro, brate - ili nije?" a jastreb odgovara:

„Nije", i nestaje.

Kako god glasile pojedinosti, vlada opšta saglasnost oko toga da su svi odmah bili svesni da je Luka umro, i da su znali da je za to kriva tigrova žena - ali mnogi od onih koji će vam pričati tu priču nisu mogli biti rođeni u vreme kad se to desilo, pa tako postaje jasno da su i svi oni jedni drugima pričali različite priče.

Niko vam nikad neće reći da je četiri ili pet dana prošlo pre nego što je iko išta posumnjao. Narod nije voleo Luku - nisu mu dolazili u kuću, a njegova pitomost dok stoji tamo, s naočarima oko vrata, u razjapljenom belom prostoru kasapske radnje, s rukama na mesu, ulivala im je, svima

bez razlike, nespokoj. Istina glasi da je, čak i pošto je pekarova kći otišla da kupi mesa i zatekla kapke kasapnice zatvorene, a svetla ugašena, prošlo nekoliko dana pre nego što je neko drugi pokušao, pre nego što su počeli da shvataju da će ove zime možda morati da se snađu bez njega.

Postoji vrlo osnovana mogućnost da su pomislili kako je Luka otišao - da je pošao da postavi klopke za zečeve pred zimsku slavlja, ili da je digao ruke od sela i odlučio da se odvaži na prolaz zavejanim prevojem i odlazak u Grad dok je nemačka okupacija tamo još u začetku. No zapravo se nikome čitava ta situacija nije učinila posebno neobičnom sve dok se u selu nije pojavila gluvonema, možda posle dve nedelje, svežeg, veselog lica i sa osmehom koji je nagoveštavao nešto novo kod nje.

Moj deda je to jutro proveo prenoseći drva sa kamare, i upravo je na pragu otresao sneg sa donova cipela kad ju je ugledao kako nailazi putem, umotana u Lukinu bundu. Bilo je vedro zimsko popodne i seljaci su stajali navaljeni na dovratke. Isprva ju je samo nekolicina videla, ali dok je došla do trga, već je čitavo selo virilo kroz vrata i prozore, posmatrajući je kako ide ka prodavnici tkanina. Videli su je kroz izlog kako natenane ugađa sebi, pokazujući na turske svile što su visile po zidovima i prelazeći s ljubavlju preko njih rukama kad ih je prodavač raširio na tezgi radi nje. Nekoliko minuta potom, deda ju je video kako prelazi trg sa zamotanom svilom ispod miške, a za njom ide mala povorka seljanki, koje jesu održavale rastojanje, ali ih je i previše kopkalo da bi glumile kako su tobož ravnodušne.

Ko joj je smislio to ime? Ne znam reći - nikad nisam uspela da saznam. Sve do trenutka kad je Luka nestao, znali su je kao „gluvonemu" ili „muhamedanku". A onda, odjednom, iz nekih razloga u koje seljaci nisu mogli biti sigurni, Luka više nije igrao nikakvu ulogu u njihovom viđenju te devojke. Pa čak ni tad, posle tog prvog puta, čak ni kad se zabilila turskom svilom i stala da se divi sebi ispred ogledala u radnji s tkaninama, pa je postalo jasnije no dotad da se Luka neće vratiti, da ga se ona više ne plaši, nije postala „*Lukina udovica*". Prozvali su je tigrovom ženom - i to ime joj je ostalo. Njeno prisustvo u selu, onako osmehnute, bez modrica, odjednom je nagoveštavalo jednu uzbuđljivu i neopozivu pretpostavku šta se desilo Luki, pretpostavku koje će se Galinjani držati i čitavih sedamdeset godina potom.

Da je drugačiji bio sled događaja, da su se nesreće te zime zadesile po nekakvom drugačijem redu - da pekar jedne noći nije seo u krevetu i video, ili pomislio da je video, utvaru svoje tašte kako stoji na vratima, i

skršio se pod teretom vlastitog sujeverja; da su kaldrmdžijinoj tetki uspevale pite, te da je nisu bacale u neraspoloženje - možda bi drugačije bile glasine koje su se raširile o tigrovoj ženi. Možda bi se vodili praktičniji, velikodušniji razgovori, i tigrovu ženu možda bi odmah proglasili za vilu, za nešto sveto čitavom selu. Čak i bez njihovog priznanja ona je već bila zaštitničko biće, osveštano svojim postavljanjem između njih i crvenog đavola s brda. Ali kako je ta zima bila najduža u sećanju ljudi, i ispunjena hiljadama sitnih neprijatnosti, hiljadama besmislenih svada, hiljadama ličnih sramota, tigrova žena preuzela je na svoja pleća krivicu za sve nedaće meštana.

Zato su njihovi razgovori o njoj bili neprestani, bezdušni i za njih rasterećujući, a moj deda, s Knjigom o džungli u džepu, slušao ih je. Pričalo se o njoj na svakom seoskom ćošku, na svakom seoskom pragu, i on je to čuo kad ide nekud ili se vraća u majka Verinu kuću. Istine, poluistine, potpune zablude, sve su one poput senki navejavale u te razgovore nenamenjene njegovom uvetu.

„Videla sam je danas“, rekla bi Brketićeva udovica, s podvoljcima što drhture, otromboljeni kao tanke ogrlice, dok deda stoji za piljarevom tezgom i čeka na so za salamuru.

„Tigrovu ženu?“

„Videla sam je kako opet dolazi iz one kuće, sama samcita.“

„Ona ga je i oterala, jelda? Luka se više neće vratiti.“

„Oterala! Malo sutra. Da čoveka poput Luke otera gluvonemo dete. Našeg Luku? Gledala sam ja Luku kako jede živu ovčiju glavu.“

„Pa šta je onda?“

„Eh, pa to je jasno, zar ne? Tigar mu je smrsio konce. Tigar mu je smrsio konce i sad je ona skroz sama, nema nikog da joj smeta, nema nikog osim tigra.“

„Ne mogu baš reći da mi je žao. Uopšte mi nije preterano žao kad je o Luki reč.“

„E pa, meni jeste. Niko ne zaslužuje da tako plati glavom.“

„Kako tako?“

„Pa zar nije očigledno? Zar nije jasno? Sklopila je sporazum s tigrom, je l' nije? Verovatno je sama i sredila Luku, verovatno mu po noći odsekla glavu, a telo ostavila tigru da ga pojede.“

„Ono malečko? Pa nije veća od deteta.“

„Ja kad ti kažem, tako je bilo. Đavo joj je dao snagu da to uradi, i sad je njegova žena.“

Deda je slušao ne verujući baš svemu - sa oprezom, sa obazrivom radoznalošću, sa predosećanjem da se u tim razgovorima događa nešto nisko, nešto što ne obuhvata horizont njegove mašte. Razumeo je da neki deo tog tigra čini, razume se, i Šir Kan. Razumeo je da, ako je Šir Kan kasapin, i ovaj tigar ima u sebi nečeg kasapskog. Ali pre svega, uvek je sa Šir Kanom nekako saosećao, a ovaj tigar - ni hrom ni osvetoljubiv - nije došao u selo da ubija ljude ili stoku. Stvor s kojim se on susreo u pušnici bio je masivan, spor, vrelog daha - ali za njega milostivo biće, i ono što se dogodilo između mog dede i tigrove žene bilo je zajedničko razumevanje nečeg što seljaci, izgleda, nisu osećali. Pa kako nisu znali ono što zna on, da je taj tigar samosvojan, usamljen, drugačiji, nije verovao u ono što su pričali o tigrovoj ženi. Nije im verovao kad šapuću kako je ona odgovorna za Lukinu smrt, pa čak ni kad tigra nazivaju đavolom. Niti im je verovao kad su, nekoliko nedelja po njenom pojavljivanju u prodavnici s tkaninama, počeli da pričaju kako je počela da se menja. Njeno telo, govorili su, menja se. Sve je krupnija ta tigrova žena, i sve strasnija, a deda je po prodavnicama i trgu slušao kako pričaju da je to zato što buja od snage, od besa, pa i kad su zaključili da to, ne, nije njen duh, već samo stomak, da joj samo stomak raste, a svi znaju šta to znači.

„Ne mislite valjda da je slučajno?“ rekla bi lepotica Svetlana svojim drugama na seoskom bunaru. „Videla je ta cura šta se sprema. A Luka, taj nikad nije bio preterano bistar. Ali svejedno, eto šta biva kad se neko ženi tim muhamedankama, bog bi ga znao otkuda. Prava Ciganka ti je to. Verovatno ga okačila tamo na njegove rođene čengele, pa ga ostavila tigru.“

„Nemoguće da je to istina.“

„A ti veruj ili ne veruj. Ali ja kad ti kažem, šta god da je zadesilo Luku, nije bilo slučajno. Pa ni to dete - ni ono nije slučajno.“

„Nema nikakvog deteta. Jede lepo - Luka ju je godinama izglednjivao, a sad može slobodno da jede.“

„Nisi je videla? Nisi je videla kad dolazi u selo, onako spora, a one njene haljine joj napred sve veće i veće? Ta devojka ima pod njima stomak, jesi li ti slepa?“

„Nema stomak.“

„O, ima stomak - i još nešto ću ti reći. Taj stomak nije od Luke.“

Dedi nikad nakraj pameti nije bilo da prihvati to što su ostali mislili - da joj je dete od tigra. Za mog dedu, to dete se slučajno desilo. Nije

morao da nagađa, kao što sam nagađala ja, da je to plod nekog Lukinog tupog pijanstva, ili bezimenog seoskog silovatelja, i da je dete bilo tu pre no što je tigar došao u Galinu.

Međutim, nije se moglo poricati da se tigrova žena menja. A šta god da je bilo uzrok tog preobražaja, šta god da je ko o tome rekao, deda je shvatao da je jedini istinski svedok tome bio tigar. Tigar je devojkju video onako kako je i ona videla njega: bez suda, straha, gluposti, i nekako su se njih dvoje razumeli a da nisu nijedan zvuk razmenili. Deda je nenamerno naleteo na to razumevanje one noći u pušnici, i sad je silno želeo da učestvuje u njemu. Na najprostijoj mogućoj ravni, njegova čežnja protezala se samo na tigra. On je bio dečak iz malog sela, usred jezive zime, i želeo je, želeo, želeo da vidi tigra. Ali bilo je tu i nešto više. Sedeći uz ognjište u majka Verinoj kući, deda je crtao tigra u pepelu, i razmišljao o viđenju i znanju - o tome kako svi znaju, iako nisu videli, da je Luka mrtav, i da je tigar đavo, i da ta devojkja nosi tigrovo dete. Pitao se kako nikome ne pada na pamet da zna neke druge stvari - da zna, kao što je znao on, da im taj tigar ne snuje zlo, i da ono što se događa u toj kući nema nikakve veze s Lukom, niti sa selom, niti s detetom: večer, sati tišine, a onda, tih kao reka, tigar se spušta s brda, vukući za sobom onaj kiseli, teški miris, sa snegom koji se topi u rosu na njegovim ušima i leđima. A onda, sati uz vatru, priyatnost i toplota - devojkja prislonjena uz njegov bok, trebi tigrovo krzno od čička i smole, dok džinovska mačka leži, širokih leđa i gundajući, crvenim jezikom ližući hladnoću sa šapa.

Deda je to znao, ali je želeo svojim očima da vidi. Sad kad Luke više nije bilo, nije ni on imao razloga da se drži na rastojanju. I tako, kad je jednoga dana ugledao tigrovu ženu kako se vraća kući iz piljare, ruku otežalih od konzervi džema i suvog voća, našao je u sebi dovoljno hrabrosti da joj se osmehne i protrlja se po stomaku, sa izrazom zadovoljnim i punim razumevanja. Nije bio siguran da li je to uradio da pohvali njen izbor džema ili zato što je hteo da ona zna da njemu ne smeta to s detetom. Osmehivala mu se od trena kad ga je ugledala preko trga, te kad je zastao da joj se javi - prvi koji je to uradio valjda posle više nedelja - ona mu je naredala u naručje četiri konzerve džema, te su zajedno pošli polako putem pa preko pašnjaka, pored prazne pušnice, kroz kapiju što je pucala od čiče zime.

U crkvi, žene što izlivaju sveće ogovarale su na okupu:

„Ala će biti čuda kad oстане sama s tim detetom i tigrom namesto muža. Ja kad vam kažem, evo sva sam se naježila. Treba da je najure.

Uskoro ima našom decom da hrani tigra."

„Bezazlena je ona."

„Bezazlena! Pitaj nesrećnog Luku koliko je bezazlena. On bi ti rekao koliko je bezazlena - kad bi mogao."

„E pa i ja sam sigurna da bi ona imala ponešto da kaže o Luki, kad bi mogla. Majko božja, jest mi drago što gaje ubila, ako je ona to uradila. Kako joj je samo kosti lomio! Nadam se da je nahranila njime tigra, lepo i natenane. Počev od nogu."

„Tako sam i ja čula. Čula sam da ga je isekla, u rođenoj pušnici, pa joj tigar došao na večeru, a ona ga hranila komadima mrtvog muža kao za praznik."

„Pa šta."

„Ama zar ne vidiš zašto je to uradila? Nije to ona zbog sebe. Nego da zaštiti dete, je l' nije tako?"

„Kako to misliš?"

„To u njoj raste tigrovo dete. Zamisli šta bi bilo kad se rodi - da Luka, onakav kakvog ga je Bog dao, ugleda da iz njegove žene izlazi tigrovo dete. Prosto bi je ubio, je l' ne bi? Ako joj ne bi uradio nešto još gore."

„Kako to misliš, gore?"

„Bogme, postupio bi kao vuk."

„Kako kao vuk?"

„Zar ne znaš? Vuk ubija štenad od drugog vuka kad se zadese u nakotu. Ponekad ubije čak i vučicu koja ih je okotila. Ti ništa baš ne znaš?"

„To nisam znala."

„E pa, zato ga je i ubila, je l' nije tako? Da ne bi pobesneo kao vuk i ubio to njeno đavolje dete kad se rodi."

„Sad ima debelog smisla. Ubila ga da napravi mesta tigru. Ali svejedno, taj Luka je bio skotina nad skotinama. Šta misliš, na šta će to dete da liči?"

„Ne znam, u to sam sigurna, niti želim da znam. Nadam se da će je najuriti. Otkako znam za sebe, nije mi oko ugledalo đavola - za svojih pedeset godina nikad nijednog nisam videla. A neću vala ni sad da ga gledam. Nadam se da ima dovoljno pameti da drži to dete u kući, da ga ne donosi ovamo da ga moja deca gledaju."

„A ja ću ti jedno reći. Reći ću ti ovo: ja nisam Vera. Neću dati da mi se deca motaju oko đavoljeg nakota."

Majka Vera ga je već bila ulovila kako se vraća iz kasapinove kuće: stajala je na stepenicama trema kad je onaj prvi put došao u sumrak, čekala ga je, i dok se prikrađao pozadi livadom, ugledao ju je i oborio glavu, očekujući grdnju. Na njegovo iznenađenje, ništa nije uradila, samo ga je odmerila i uvukla ga u kuću. Kad je prokljuvila šta se za nju priča, lično je napunila kotaricu hranom, pitom i pekmezom i turšijom, ubacila nekoliko prnja i grančicu ružmarina, i poslala dedu daje tog istog popodneva odnese tigrovoj ženi, pred čitavim selom, dok je ona sama stajala na vratima i vikala mu da požuri. Deda se po dužnosti osmehivao prolaznicima dok je, držeći čvrsto kotaricu uz bok, s mukom koraćao kroz sneg. Kad je bio na pola livade, čuo je majka Veru iza sebe kako kaže:

„A šta vi gledate, glupaci?“

Čitavog meseca deda je nosio tigrovoj ženi hranu i ćebad. Zima je zasela, nepomična i neosetljiva, na prevoje nad Galinom, i dok tako nije puštala svet, deda je devojci nosio vodu i drva, merio joj čelo za novu kapicu koju joj je plela majka Vera, što je starica javno radila, na tremu, kako bi je selo videlo, umotana u šest-sedam ćebića, ruku modrih od zime. Sama nikad nije prešla livadu da pozdravi tigrovu ženu, ali malo-malo pa bi mome dedi dala poludovršenu kapu, pletivo od žute i crne vunice, i on bi je odneo nežno kao što se nosi ptičje gnezdo, prešao s njome ulicu, popeo se stepenicama trema i, pridržavajući igle po strani, podvukao pod nju blistavu kosu tigrove žene, i pogledao preko, u sopstvenu kuću, čekajući na majka Verin znak odobravanja.

Kako dedi nije bilo dozvoljeno da se zadržava u devojčinoj kući kad padne mrak, tigru i dalje nije bilo ni traga. Ali njega nije napuštala nada. U većinu popodneva prostro bi ćebad po podu uz ognjište u devojčinoj kući, pomogao joj da sedne, a onda bi izvadio Knjigu o džungli. Trebalo mu je nekoliko dana dok je zaključio da ona ne zna da čita; isprva je sedeo kraj nje s knjigom raširenom na krilu, verujući da čitaju zajedno u tišini. Ali onda je primetio da ona nestrpljivo obrće stranice do slika, pa je shvatio. Zato je umesto čitanja krenuo da joj crta priču o Mogliju i Šir Kanu, izobličene, nesrazmerne figure u pepelu ognjišta: tigra, pantera, medveda. Crtao je Majku Vučicu, vučice što sisaju, a onda šakala Tabakija - ili makar onako kako je on zamišljao Tabakija, jer njega Kipling uopšte nije nacrtao, pa je moj deda crtao nešto nalik veverici, čudnoj ušatoj veverici koja budno bdi oko jazbine i vreba Šir Kana. Crtao je vučji čopor i Skupštinsku stenu, pokazivao joj u naslagama pepela kako je Balu učio čovekovo mladunče Zakonu džungle. Nacrtao je žabu

da objasni šta znači Moglijevo ime, a nacrtana žaba izgledala je tupavo, ali zadovoljavala je.

Uvek je počinjao i završavao Šir Kanovim crtežom, jer čak i njegova neuspela tuponosa mačka s prugama nalik na ožiljke mamila joj je osmeh, i svaki čas je tigrova žena pružala ruku i popravljala mu crtež, i deda je osećao da je sve bliži.

Deda je sedeo na klupi kraj vrata apotekarove radnje, čekajući na melem za majka Verine ruke. Za tezgom su stajale dve žene, supruge nekih ljudi koje on nije poznao, gledale kako apotekar priprema bilje, i govore:

„Kaže sveštenik, ako u ovo selo dođe đavolje dete, svi smo otpevali svoje.”

„Đavolje dete i neće nešto promeniti, s obzirom na to da je đavo već ovde.”

„Kako to misliš?”

„Taj tigar. Videla sam ga kako prelazi pašnjakom po mesečini, ogroman kao konj. Divlje oči ima taj tigar u glavi, ja kad ti velim. Ljudske oči. Oduzela sam se odavde pa do dole.”

„A šta si ti radila napolju tako kasno?”

„To nema veze. Stvar je u tome što tigar dođe do samog praga Lukine kuće, a tu se dignu na dve noge i zbacu kožu. Ostavi je napolju na pragu, pa uđe da obiđe svoju trudnu ženu.”

„Zamisli ti to!”

„Ja ne moram. Ja sam videla.”

„Naravno da si videla. Nego se pitam šta će biti s tim detetom.”

Tad je moj deda rekao:

„Ja mislim da je divna.” Žene su se okrenule i pogledale ga. Lica su im bila rumena a usne ispucale od zime, a deda se promeškoltio na klupi gde je sedeo, i rekao: „Devojka. Ja mislim da je divna.”

Ne odvajajući očiju od avana i tučka, apotekar je rekao:

„Ništa nije tako divno kao bremenita žena.”

Ove dve su posle toga ostale ćutke da stoje, okrenuvši leđa dedi, kome su gorele uši. Ćutke su platile bilje, bez žurbe navukle rukavice, a kad su otišle, apotekarovu radnju ispunila je neprijatna praznina koju deda nije očekivao. Ibis u kavezu kod tezge stajao je s jednom nogom skupljenom pod krvavocrvenu pernatu haljinu.

Apotekar je skidao meleme s polica što su se nizale duž stražnjeg zida radnje, odvrtao poklopce limenih i staklenih posuda, mešao u zdeli

nekakvu belu kremu. Tiho, rekao je:

„Svi se boje Šir Kana.“

„Ali ja nisam video Šir Kana u selu - a vi?“, kazao je deda. Apotekar je pogledao u moga dedu, pa se vratio svom mućkanju bele kreme izuvijanom drvenom kašikom. Tad je deda upitao: „Da li se plašite?“

„Šir Kana ne“, rekao je apotekar.

Prošavši jednog jutra trgom s kotaricom punom hleba za tigrovu ženu, deda je začuo:

„Eno ga opet.“

„Koga?“

„Onog malog - Verinog unuka. Eno ga opet s kotaricom za onu rđu. Vidi ga kako se prepao - drhti kao prut. Nije dobro slati dete đavolu u kuću.“

„Ja nešto tu ne razumem - kako može naš apotekar da sedi skrštenih ruku i gleda ovo dete kako ide tamo-amo, a nikad ni reč da kaže? Nikad da kaže: slušaj ti, matora, drži dete dalje od đavolovih vrata.“

„Ne zna on to, taj apotekar. Nije odavde. Ne ume da kaže.“

„Njegovo je da to uradi, međutim. Na njemu je da kaže. Ako on ne kaže, ko će reći?“

„Slušaj ti samo mene, imaću ponešto da progovorim o tome šta je šta kad ovo dete bude pojedeno.“

„Mislim da se tu varaš. Njemu ona devojka ne bi naudila.“

„Možda i ne bi, s obzirom na to šta Vera radi. Znaš da je ove nedelje to treća kotarica koju joj šalje? Šta joj to šalje?“

„Kamo sreće kad bi joj poslala malo svete vodice.“

„Zašto joj šalje kotarice?“

„Možda joj je žao.“

„Zbog čega? Kome je žao devojke koja nosi đavolovo dete?“

„Ne znam. Ta Vera je bila babica. Valjda joj se čini da treba da pomogne, da devojka ne bi trebalo sama da to nosi. Šalje joj hranu. Videla sam jedno dvaput malog kako namešta stvari u korpi kad ju je ispustio, i uvek u njoj ima hleba, a i supe.“

„Je l' vidiš ti to, hrani tu devojku, a mi ostali nemamo mesa da jedemo. Hrani tigrovu ženu, a nema mesa. A ova sve čuva za tigra.“

Deda je pričao tigrovoj ženi o Bandarlozima i belom tuljanu Kotiku - ali kad god bi stigao do svršetka priče o Šir Kanu, nije mogao naterati sebe da joj ispriča pravi kraj. Sebe je često zaticao u brazdi jaruge, s Ramom i vodenim bivolima koji tutnje po Moglijevoj naredbi, kao

razmrljane senke u pepelu, ali nekako joj nikako nije mogao otkriti kako je čovekovo mladunče oduzelo tigru život. Nije mogao prisiliti sebe da nacрта Šir Kana kako leži u prašini, niti Šir Kanovu kožu na Skupštinskoj steni, razapetu, mrtvu kao jedro. Umesto toga, svaki put je pripovedao nešto drugačije. Ponekad se Rama sapleo i odustao, ili se između Šir Kana i bivola zapodenula bitka, koju je opisivao vukući prstom kroz figure u pepelu, dižući praškaste oblačke, haotično, dok ne nađe nekog načina da Šir Kana izvuče iz tog krkljanca živog. Ponekad čak nije ni stizao do Rame - ponekad je Mogli poplašio hromog tigra vatrom, ili ga je vučji čopor sačekao u zasedi i oterao. Malo-malo pa su se njihove borbe završavale nerešeno, te su zajedno silazili na Vodeno primirje, i Bagira je bivao ljubomoran zbog tog lažnog, privremenog mira.

Ko će ga znati da li je tigrova žena razumela priču moga dede, i zašto joj je on pričinjao tu ljubaznost. Lako je naslutiti da je shvatila, pošto je prvih nekoliko puta izmenio priču, da krije od nje neku dublju tragediju. Možda se s njenom zahvalnošću tigru mogla meriti i ova nova zahvalnost, zahvalnost na pomoći i ljudskom društvu, na tom upornom i nadahnutom ljudskom mladunčetu koje je crtalo priče u ognjištu. Šta god da je razlog, deda je od nje, na nekoliko dana pred dolazak Dariše Medveda, zaslužio papirnu kesicu vezanu uzicom, veliku jedva da bude i kesica za dugme. Kad ju je kasnije te večeri otvorio u svojoj kući, njegovi prsti napipali su prazninu, prazninu, a onda kratke, oštre, ridaste dlake koje su mu u prste utrle onaj daleki, živi miris pušnice.

8. SRCE

U povratku iz Zdrevkova svratila sam u Kolac da uzmem deci slatkiše, i zaskočila radnicu na benzinskoj pumpi baš kad je zatvarala za to veče. Nije mi bilo preostalo valute, pa sam se dvadeset minuta natezala s njom i najzad je ubedila da platim dvostruko u našoj valuti, kako bih joj pokrila trošak što će morati ujutru da ide u menjačnicu. Pomogla mi je da utovarim u kola dve kutije čokolada nekog domaćeg proizvođača, a onda se odvezla u malom rabatnom karavanu koji je izbljuvao struk dima dok je izlazila na drum.

Na napuštenoj pumpi bila je telefonska govornica, pa sam poslednja četiri novčića iskoristila da pozovem babu. Plava kesa bila mi je u rancu, presavijena napola. Njena hladnoća mrtvačnice omamljivala me je, te je još od Zdrevkova nisam bila dotakla.

Baba je čitavog dana vršila pripreme za sahranu, i kad me je upitala jesam li spremna da pođem kući, ispričala sam joj za Zdrevkov, za svoj odlazak na kliniku za veterane, za to kako su bili gostoljubivi i puni utehe. Slušala me je ćutke, i ja shvatih da su za nju vesti sa mog putovanja jednako nepojmljive kao i meni predstava o dedinoj smrti; sve se svodilo samo na reči razmenjene preko rdave veze. Činjenica da je Zdrevkov udaljen koliko jednu kratku vožnju kolima kao da ju je umirivala, na neki način joj je potvrđivala da je deda ipak bio pošao mene da nađe. Nesporazum mu je mogla oprostiti, ali ne i presnu laž. Dok sam izlazila s poluostrva, razmišljala sam bila o besmrtnom čoveku, na koji je način deda mogao čuti za te dečake što su naleteli na minu. Veteransko selo, zaostali vojnici koji ne puštaju život iz ruku nakon što su mrtvi otišli svojim putem. To joj nijednom rečju nisam pomenula.

„Jesu li se razočarali?“, upitala je. „Jesu li se nadali da niko neće doći da preuzme njegove stvari?“ Ona je bila razvila gnusan scenario u kom ja ulazim u bolnicu i otkrivam da je dedine stvari među sobom razdelilo osoblje, njegov šešir je na glavi nastojnikovog pomoćnika, sat na recepcionarkinoj ruci.

„Tamo imaju pune ruke posla“, kazah ja. „Izvinili su se zbog zabune.“ Nisam imala srca da joj ispričam kakvo je to mesto, da smo imale sreće što su nas uopšte pronašli, sreće što deda nije završio na onoj padini iza klinike, što gleda na more. „Hoćeš možda da ti kažem šta ima u kesi?“

Usledila je duga ćutnja. Telefon je otkucavao. Najzad baba reče:

„Otvarala sije?“

„Još nisam.“

„I nemoj“, kaza ona. „Da se nisi usudila. Kako si mogla čak i pomisliti?“ Tad opet krenu o onih četrdeset dana, o nehотиčnom narušavanju putovanja duše. O tome kako je ta kesa blagoslov, nedotaknut blagoslov, i šta ja to, kog đavola, zamišljam? Već je vikala kad mi je rekla: „A čime bih mu više drugim mogla odati poštu, Natalija? Kad nisam znala da je bolestan? A ti mi ništa nisi govorila iako si znala?“

Telefon je dvaput pisnuo i veza se isključila. Gotovo istog trena zazvoni mi pejdžer, i nastavio je da zvoni i dok sam putovala ka Breževini, ali nisam imala više novca, a popodne je gasnulo u več. Konačno je odustala, moja baba, a ja sam se vozila sa otvorena sva četiri prozora, da me promaja drži u budnom stanju.

Kad sam stigla do samostana, kapija je bila zatvorena. S puta se videlo kako se nisko sunce ogleda u prozorima klerestorije, ali vrt je bio prazan. Duž čitavog šetališta radnje su bile bez svetla, s navučenim kapcima; gondole s razglednicama i kutije sa opremom za ronjenje zgurane iza gvozdениh rešetaka. Posle nekoliko stotina metara stigla sam do kanala na uglu, a tamo su Breževci i turisti stajali u živahnim, preplanulim gužvicama, pušeci, naslonjeni na kola, polagano koračajući između eukaliptusa ka ogradi vinograda. Uterala sam kola u jarak i tamo ih ostavila, pa pošla uzbrdo s rancem u rukama, i kesom još u njemu. Nad morem je počivala vrela nepomičnost, i bila je domilela na kopno i sve umirila, čak i vinograd. S kapije su se videli kopači, dublje među lozama nego tog jutra. Bio je tamo i Dure sa svojim ušima-drškama, stojeći kao strašilo, izvijenih leđa, isturenih kukova. Takođe i onaj zdepasti čovek od jutros, pijuci kolu iz limenke, vrata crvenog od sunca. Dečaci koje sam ujutru videla sedeli su uz ručna kolica puna zemlje, među lozama; od one mlade žene, ili njene devojčice, nije bilo traga.

Fra Antun me ugleda s kapije, otvori je bez reči. Ja se izvinih, ispričah za saobraćajnu gužvu i slatkiše, ali sigurna sam da me je prozreo da lažem. Znojio se u mantiji, naočari su mu se maglile, kosa mu se kovrdžala i u malim pramenovima odvajala od vrata.

S brda se videlo sunce kako ore neužurbanu brazdu kroz vodu, trajekt što se vraća sa ostrva, hladovita pozadina barba Ivanove kuće. Ljudi su se nizali duž ograde vinograda sve dole do parloga iza kuće. Na balkonu donjeg sprata stajala je Nada, pušeci sa još šest-sedam žena,

udovica zgurenih poput ptica u onim crnim haljinama i nekoliko sredovečnih domaćica s krpama umazanim od ribe, upravo pristiglih sa žala. Nada je bila postavila jelo na dugom pravougaonom stolu ispod masline, i na svakih nekoliko minuta spuštala je poslužavnik ljudima natisnutim oko ograde.

Zora je stajala pored jednog limenog bureta iza kopača, mršteći se na nešto na donu svoje cipele. Kad se uspravila i videla me, uputila mi je pogled kakav je dotad strogo čuvala za Gvozdenu Rukavicu i službenicu iz univerzitetske arhive. Naoružana dezinfekcionim sredstvima, litrima vode i delimičnim znanjem o onom što sledi, bila je tamo da zaleći veru te zajednice u nas tako što će preduprediti zdravstvenu katastrofu. Nije želela moju pomoć.

Tamo među lozama, Dure se saginjao nad nečim s mokrom krpom, polako njome brišući s kraja na kraj, vidljivo se trudeći da ne pravi prevelike zamahe. Bio je to nekakav kofer, starinska putna torba, od ispucalog skaja, sivih i odrpanih ručki. Eto zašto je, shvatih, Dure bio tako samouveren da će se telo na kraju pojaviti, zašto je spremno zanemario realnost sa psima i poplavama: bezbedno je smestio svoga rodaka - za kog sam dotad zamišljala da zauzima kakav plitak grob - tako što ga je nagurao u kofer. Dure je lagano brisao stranice, s velikom posvećenošću, neizmernim olakšanjem što je tu torbu konačno izneo na svetlost dana. Dvanaest godina prigovaranja zbog nemoći da vrati telo, zbog nemara s kojim je ostavio za sobom jednog člana porodice, sumnje u odanost, večite odbrane od zaključaka koje su ostali sigurno izvlačili kad se on pravda - da nije ostavio čoveka na samrti? Ubio ga i ratosiljao se leša? Pa i sama bolest, kako li su mu samo misli poletele tom lešu kad su počeli da mu se razbolevaju žena i deca, jedno po jedno; koliko li je samo kružio oko vlastite krivice, pominjane u nagoveštajima kad je zatražio leka od seoske vračare, sve dok ga starica konačno nije prokljuvila i rekla mu ono što je i hteo da čuje, uprla prstom u njegovu nehajnost i neodgovornost prema tom telu, razrešila ga muka potvrdivši da je breme njegovo.

Veče je započelo blagosiljanjem. Blagoslov je bio rukom nažvrljan na listu neonski zelene hartije, po svoj prilici nečitak; Dure je krenuo da ga čita naglas, polako, saplićući se o reči, u ime Oca i Sina, pa još neko zazivanje, koje ga je tako temeljno pomelo daje bio primoran da vikne u pomoć nekog od ostalih kopača. Dok su oni uzalud pokušavali da rastumače svoje smernice, ja sam zamišljala tu staricu koja ih je poslala

ovamo, samu u maloj, hladnoj kući poviše Dureovog sela, mlečnobelih očiju i mlitavih udova kao u krastače, kako ulaže svako zrnce snage u sastavljanje ovog blagoslova koji je znala napamet ali ga nikad nije zapisala. Njena poruka navela je kopače da zakukaju, ali oklevanje je njihovim naporima davalo mlak izgled. Zabuljena i pogurena, starica bi sigurno čitavom postupku ulila dostojanstva, proizvevši otegnut, potmuo i beskrajan zvuk, zvuk od kog bi se razbežala ta publika duž ograde vinograda. Umesto toga, neskladno zavijanje kopača podbolo je posmatrača na postojan pripev „*kosti speru, telo nosi, a srce ostavi*“, koji je započeo najpre među najpijanijim muškarcima, ali se vrlo brzo proširio levo i desno niz red.

Nepometen, zdepasti čovek okrenu se od vatre i svima viknu:

„Jebem vam mater!“

„Prestani da jebeš mater svima redom“, reče mu Dure, i više nije znao dokle je stao na hartiji. „To ne spada u ovo“, kaza okrenuvši se fra Antunu, „da li da krenem iz početka?“

„Stvarno ne znam“, kaza fratar.

Fra Antun je imao tamjan, pa je bespomoćno kadio njime napred-nazad iznad kofera dok je Dure čitao dalje, a kopači kašljali i krstili se. Devojčici još ni traga ni glasa.

Sustizao me je vreo dan, u spoju sa onim ranim jutrom u vinogradu. Imala sam osećaj da sam godinama čekala da ovo telo bude nađeno, iako sam za njega čula tek tog jutra - nekako je odlazak u Zdrevkov sve promenio, i više nisam znala šta čekam. Ranac mi je bio na kolenima, dedine stvari umotane unutra. Zapitala sam se kako će izgledati bez njega: njegov sat, njegova lisnica, njegov šešir, njegovim odsustvom svedeni na predmete kakve možeš naći na buvljaku, na nečijem tavanu.

Otvaranju kofera prethodilo je kroljenje svetom vodicom iz jedne od kopačkih flaša s travama. Vodom ga je poprskao i lično fra Antun, a onda je Dure povukao rajsferšlus - nije ni čudo što posle više od deset godina pod zemljom nije hteo ni da mrdne. Na kraju su se saglasili da prošeću kofer, pa je neko trknuo do kuće po kuhinjski nož, koji je Nada dodala sa balkona. Kopači su razmatrali gde da zarežu. Potpuni muk među posmatračima, dok Dure zamahuje, a potom se nož zario. Rastegnuta škripa, a za njom maltene odmah smrad raspadanja. Leš je zaječao. Taj zvuk, nategnut kao sa violine, rasprostro se od vatre do ograde. Neko iza mene prizva Boga. Ruke se pokrenuše u akciju; uz ogradu, niz ogradu, ljudi su se krstili.

Zora je za sve to vreme stajala, posmatrajući proceduru, čitavog tela zapetog kao žica klavira. Kasnije ću saznati daje, pre nego što je krenuo dalji razvoj događaja, upitala Durea da li zaista očekuje da u koferu nađe srce, a on je rekao:

„Šta vi o meni mislite, da sam nekakav maloumnik?“, na šta Zora - što nije malo čudo - nije odgovorila. Ali sad kad su jauci iz kofera razdrмали i bacili čitavu varoš u nastup skrušene molitve, nije se više mogla uzdržati.

„To se samo oslobađaju gasovi koji su bili pod pritiskom“, rekla je glasno, nikome određenom.

Ali kopači nisu uzimali. I dalje su pojali i kukali, fra Antun nije hteo da dotakne bocu s travama, ne priznajući njihovu svetu vodicu ali ipak strpljivo mašući onim tamjanom iznad kofera, u kadionici koja je odbleskivala svetlost sunca na zalasku. Zora je čekala novu priliku da iskaže svoje mišljenje, ali prolazili su minuti, a prilika se nije ukazivala. Zato se povukla ka mome kraju vinograda, pristigla uz padinu otresajući ruke o kaput, i stala iznad mene. Ja sam se povukla duž kamene izbočine kako bih joj načinila mesta.

„Imam za tebe poruku“, rekla je. Pružila mi je svoj mantil, a zatim skinula džemper. Džemper je prostrla na zemlju pored mene i sela na njega, pa uzela mantil i prebacila ga preko kolena. „Baba ti poručuje: otvori kesu i bolje nemoj da se trudiš da dolaziš kući.“ Zora je ovo rekla ne gledajući me. Grlo joj je rosio znoj jer je stajala preblizu vatre. „To je izričito naglasila.“

Zora je od pre dva meseca počela da koristi novi parfem, a ja još nisam mogla da se naviknem na njegov miris - ali dok sam sedela tamo, s mirisom dima iz njene kose i čitavog tog dana što joj je izbijao iz kože, mirisom alkohola, sapuna i cigareta, majčinog praška za veš u štirkastom mirisu njenog mantila, gvožđa u mindušama koje je nagrizao znoj, potpuno mi se vratila. Sve što sam očekivala da će reći ona je pustila da ostane neizrečeno između nas, a nisam se mogla setiti ni odgovora koje sam pripremala.

Dure je nakvasio čistu krpu vodom iz flaše s travama, i upravo je vadio rođaka iz kofera, kost po kost, nežno trljajući krpom duge, požutele sablje nogu, polažući ih na čist čaršav na tlu. Ostali kopači nadvijali su se nad njim, pušeći, leđima okrenuti ogradi. Zaokružili su obred, tiho govoreći, sitnim pokretima, ili po uputstvima seoske vračare, ili pak

prateći žive reakcije posmatrača - koji su, naslutivši da je najzanimljiviji deo postupka došao i prošao, ionako počeli da gube zanimanje.

„Šta bi ti uradila?“, upitah.

„Zavisi“, kaza Zora. „Šta bi rekao tvoj deda?“

„On bi mi rekao da oraspoločim babu, da ne otvaram kesu.“ A posle nekog vremena dodadoh: „A tebi bi rekao da posvedočiš.“

„Nema šanse da se vratimo do subote“, kaza Zora. „Ali to i sama znaš.“ Uze me za ruku i zadrža je na svom kolenu, i ništa ne reče.

Mokra krpa išla je iz ruke u ruku, cedili su vodu iz nje na kosti, na ispucali svod lobanje, brisali prazne očne duplje i krive linije između zuba. Na čaršavu se otelotvoravao kičmeni stub, pršljenovi su se nizali kao igračke. Toliko je ruku bilo u koferu da se teško moglo razaznati ko šta vadi, ali neko je bio vredan i organizovan, i razvrstavao delove na čaršavu, tamo zglobovi, ovamo prsti, iako će se sve to kasnije skupiti i izmešati. Potom su lomili butne kosti, strugali ih satarom kako telo ne bi moglo da hoda u smrti, te da donese živima bolest, a Dure je umotavao onu krpu, čvrsto je uvrtao oko pesnice i nazivao srcem - i ja sam se osetila glupom što nisam uzela u obzir tu mogućnost, metaforično srce, i što sam sumnjala u staru vračaru, gde god bila.

Tišina dok Dure opet kvasi krpu, tri pljuska vode za novoosveštano srce, upreden smotuljak platna tvrd je i težak u njegovoj stisnutoj šaci. Zdepasti čovek vadi mesingani lončić, i Dure brižljivo spušta krpu u njega, izliva na nju ulje i pali je, i dugo mesingani lončić stoji nad zemljom, a čitava familija isteže se da zaviri u njega, i za sve to vreme, dok čekamo da se ovo okonča, meni su na pameti besmrtni čovek i njegova šoljica za kafu.

Dodali su vode u mesingani lončić, iz kog se sada pušilo, stavivši ga na ugljeglje u limenom buretu, pa je Dure onim ostatkom vode osveštao vatru i kosti, a podom zafrljačio flašu u stranu. Duž čitave ograde posmatrači su se sad razilazili, popustivši pod teretom očekivanja. Nekoliko dečaka ganjalo je loptu duž ograde vinograda.

Potom je voda provrila, Dure je sklonio lončić s vatre, te su stali ćutke da ga dodaju ukrug, ne iskazujući osećanja, svi postojani u pijenju, nastojeći da ne prospu vodu s pepelom. Neki su, to radeći, skinuli šešire; neki se pak nisu potrudili ni da ugase cigarete. Fra Antun donese svoj tamjan do nas i tu stade, posmatrajući sporo putovanje mesinganog lončića, i lica muškaraca koji su već popili svoj deo srca.

„Gde je mala?“, upitah ga.

„Unutra", reče fra Antun, „spava. Po podne su je donosili ovamo s temperaturom, pa je moja majka zapretila da će zvati policiju ako opet pokušaju da je donesu."

Sad se već smrkavalo. Sunce beše potonulo iza brega polu- ostrva, i nebo na zapadu hitro se slivalo u vodu. Dok smo posmatrali, jedan dečak iz pogrebne pratnje stavi šešir na glavu i žurno prođe kraj nas. Zora je već držala ponude u vidu vode i sredstva za dezinfekciju, ali on se progura pored nje i izađe na kapiju na kraju vinograda. I s njime beše i ostalo gotovo, tajnovitost tesnog kruga oko kofera rasplela se. Jedan obrisa usta i nasmeja se nečemu.

„Šta sad?", upita Zora.

„Sad sledi bdenje", kaza fra Antun.

„Kuda ode onaj klinac?", upita ona.

„Po nekog ko nije rod da zakopa pepeo na brdu."

„Zašto to sam ne uradi?"

„On je rod", kaza fra Antun. „Ne može."

„A vi?"

„Eh, ja neću." Škiljeći odozgo u nas ispod naočara, izgledao je kao džinovski vilin konjic. „Namućiće se, bogme, dok ubedi nekog da ide po raskršćima sad kad je telo iskopano."

„Raskršćima?"

„Zbog naše more", reče fra Antun sa osmehom. „Duha koji dolazi da sakuplja mrtve."

A ja sam izgovarala:

„Ja ću to", pre no što mi je mozak u potpunosti pojmió šta to možda znači.

„Ne budi glupa", reče Zora gledajući u mene. Fra Antun je grizao nokte i prepuštao nama dvema da to same rešimo.

Rekoh:

„Kažite Dureu i njegovima da ću ja ići na raskršća u njihovo ime ako ujutru pošalju onu majku i decu dole na kliniku."

9. MEDVED

Iako Galinjani nerado pričaju o tigru i njegovoj ženi, nikad neće časa časiti da vam pripovedaju o jednom od sporednih učesnika njihove priče.

Upitajte nekog iz Galine za Darišu Medveda, i razgovor će započeti pričom koja nije istinita: Darišu su odgajili medvedi - ili pak, jeo je samo medvede. U nekim verzijama je dvadeset godina lovio velikog crnog medveda koji je od pamtiveka izmicao drugim lovcima, čak i Vuku Siviću, koji je ubio čuvenog vuka iz Kolovca. Na kraju će zagovornici ove verzije reći: medved se toliko umorio od Darišinih proganjanja da je došao po noći u njegov bivak i legao da tu ugine, a Dariša mu je pričao dok je umirao, baš ovako, po snegu, dok s prvim svetlom medvedov duh nije prešao u njega. Meni omiljena, međutim, bila je priča u kojoj je Darišin nečuven lovački uspeh poticao iz sposobnosti da se doslovno preobrazi u medveda - te da nije ubijao kako ubijaju ljudi, puškom ili otrovom ili nožem, već zubom i kandžom, divljim kidanjem mesa, ogromnim medveđim zubima zarivenim protivniku u grkljan, uz zvuk glasan kao da planina puca.

Sve te varijacije svode se na jednu istinu, međutim: Dariša je u staroj kraljevini bio najveći lovac na medvede. Makar je to činjenica. Postoje dokazi. Postoje Darišine slike od pre događaja s tigrovom ženom - slike na kojima Dariša, svetlih očiju i kamenog lica, stoji nad naslaganim medveđim krznima, gotovo bez izuzetka u društvu kakvog tankonogog pripadnika aristokratije čiji vedri osmeh ima namenu da prikrije kolena koja još klecaju od lova. Na tim slikama, Dariša je nepritvoran i neosmehtan, harizmatičan koliko i grumen uglja, i teško je razumeti kako je uspeo da stvori tako verne privrženike među Galinjanima. Pa i medvedi na tim slikama pripovedaju jednu drugačiju priču, jednu o prekomernoj smrti - ali opet, niko nikad njih ne gleda u potrazi za odgovorima.

Dariša je u Galinu dolazio jednom godišnje, odmah po božićnim slavljinama, da se nauživa u seoskoj gostoljubivosti i proda krzna dok se očekuje još ljuća zima. Njegov ulazak bio je očekivan ali iznenađan: ljudi ga nikad nisu viđali kako stiže, samo bi se probudili dočekani prijatnim saznanjem da je on već tu, da mu je konj pripet, volovi ispregnuti iz taljiga, roba rasprostrta po izbledelom plavom ćilimu. Dariša je bio onizak i bradat, i u prolazu bi neko mogao od njega pomisliti da je prosjak; ali se činilo, kao što je donosio i svoje tiho držanje i sklonost da

se sladi morbidnom dečjom radoznalošću, da sa sobom donosi jedan divljiji, poštovanja dostojniji svet. Donosio je i novosti i toplotu, i povremeno priče o divljini i zverima koje je nastanjuju, pa su Galinjani njegov dolazak povezivali sa srećom i stabilnošću godišnjeg doba.

Sve do te zime, deda je jedva čekao godišnji dolazak Dariše Medveda, jednako žarko kao i svi drugi u selu; no kad su mu tigar i njegova žena zaokupili misli, deda je skroz zaboravio na njega. Ostali seljaci, međutim, nisu; umesto toga, neumitnost njegovog pojavljivanja radala se na vidiku u njihovoj kolektivnoj svesti, kao nešto što se ne pominje naglas, da ga ne bi preterano oslanjanje na njegov sigurni dolazak sprečilo da se pojavi. I zato su im, kad su jednog jutra krajem januara izašli iz kuća i ugledali ga tamo, mrkog i prljavog, i dobrodošlog kao sunce, srca zapevala.

Moj deda, koji bi inače prvi stao u red da prošeta tamo-amo pored izbledelog plavog čilima i da blene u medveđe glave razjapljenih čeljusti, sa očima od stakla, ih kamena, ili potpuno bez očiju, pogledao je kroz prozor i shvatio, s jezom, šta će se desiti. S drugog kraja trga verovatno je i tigrova žena gledala Darišu, ali ona nije znala kakvu težinu nosi uzbuna koja je pokretala selo. Nije slutila, kao što je sigurno naslutio moj deda, da sveštenik, koji je potrčao Dariši raširenih ruku, ne izgovara samo pozdrav, već i ovo:

„Hvaljen Gospod te si zdrav i živ došao - moraš nas osloboditi onog đavola u plamenim čakširama.“

Za sve to vreme deda se nadao čudu, ali je iščekivao propast. Imao je devet godina, ali je znao, još od susreta u pušnici, da su se on, tigar i tigrova žena našli saterani na istoj strani u borbi osuđenoj na neuspeh. Nije razumeo svoje protivnike; nije ni želeo. Majka Verina neočekivana pripomoć bila je zračak nade, ali on nije znao kakva to nada postoji pred njima. A sa dolaskom lovca deda je odmah shvatio da izgledi sad opasno pretežu protiv tigra. Dariša Medved, koji je toliko već dugo predstavljao nešto uzvišeno i nedodirljivo, postao je izdajnik, ubica, utamanjivač tigrova, nožem naoružano, zamkama opremljeno oruđe smrti koje će se usmeriti na nešto sveto, a deda nije ni najmanje sumnjao da će Dariša, samo li mu daju dovoljno vremena, u tome i uspeti.

Za razliku od većine lovaca, Dariša Medved nije živio za trenutak smrti, već za ono što sledi posle. Posvećivao se zanimanju po kom je bio poznat i koje gaje ispunjavalo užitkom: obradu koža. Za Darišu je glavno bilo dranje, struganje, miris ulja za činjenje, sposobnost da uokviri

sećanje na lov tako što će iznova stvoriti divljinu u vlastitoj kući. To je prava istina o Dariši: taj čovek je u svome srcu bio taksidermista.

Da bi se ovo razumelo, morali bismo poći unatrag do njegovog detinjstva, do stvari za koje niko u selu nije bio čuo, do jednog uglednog kraja Grada, do kuće od crvene opeke na fenjerima osvetljenom drumu, s pogledom na kraljeve ulickane parkove; do Darišinoz oca, koji je bio čuveni austrijski inženjer, dvostruki udovac, pa je veći deo života proveo u inostranstvu; do Darišine sestre Magdalene, čija je doživotna boljka oboje sprečavala da pođu sa ocem kad ide, nekad i na po više godina, da nadgleda gradnju muzeja i dvoraca u Egiptu, i održavala ih upućene jedno na drugo kao društvo, i na pejzaže očevih pisama.

Magdalena je bila epileptičar, te stoga ograničena na kratka putovanja i sitna zadovoljstva. Onemogućena da pohada školu, obrazovala se koliko je mogla uz domaćeg učitelja, i bila samouka u slikanju. Dariša, sedam godina mlađi, obožavao ju je; ludo voleo sve što ona voli, i odrastao je s verovanjem da je njeno zdravlje njegova obaveza, njegova odgovornost. Stojeći u hodniku kuće i posmatrajući slugu kako iznosi očeve kofere u kola što čekaju, Dariša bi se pilepio uz revere inženjerovog kaputa, a otac bi rekao:

„Ti si veoma mali, ali napraviću od tebe gospodina. Znaš li kako dečaci postaju gospoda?”

„Kako?” rekao bi Dariša, iako je odgovor već znao.

„Pomoću nekog zaduženja”, rekao bi otac. „Pomoću preuzimanja odgovornosti za druge. Da te zadužim za nešto?”

„Da, gospodine.”

„Pomozi mi da nešto smislim. Šta misliš, šta je najpotrebnije obavljati dok sam ja na putu? Dok si ti jedini gospodin u kući?”

„Treba voditi brigu o Magdaleni.”

„A hoćeš li ti voditi brigu o njoj namesto mene?”

U mesecima koji bi usledili, on bi se uposlio radeći za nju sve što može, uspostavljajući red najednom minijaturnom ali žestokom nivou. Imali su kućnu pomoćnicu koja je spremala jelo i održavala čistoću u kući - ali Dariša je taj koji je nosio poslužavnik s doručkom sestri u sobu, Dariša joj je pomagao da izabere mašne za kosu, Dariša joj je donosio haljine i čarape, a potom stražario ispred vrata dok se ona oblači, kako bi je mogao čuti ako oseti nesvesticu i pozove ga. Dariša joj je zapertlavao cipele, slao njena pisma, nosio njene stvari, držao je za ruku kad šetaju parkom; sedeo je uz nju na časovima klavira, bečeći se kao riba i

mešajući se ako nastavnica postane odveć stroga; on je aranžirao korpe s voćem, čaše s vinom i kriške sira kako bi mogla slikati mrtve prirode; zahvaljujući njemu su se beskrajno smenjivale knjige i putopisi na njenom noćnom stočiću kako bi mogli zajedno čitati pred spavanje. Sa svoje strane, Magdalena mu je puštala na volju. Bio joj je od velike pomoći, i veoma je brzo shvatila da će kroz brigu o njoj naučiti da vodi i brigu o sebi. Tim svojim trudom bez izuzetka je zasluživao prvi red u Magdaleninim pismima: Najdraži tata, samo da vidiš kako se Dariša brine o meni.

Imao je osam godina kad je prvi put prisustvovao jednom njenom napadu. Bio se ušunjao u njenu sobu da joj ispriča šta je ružno sanjao. Zatekao ju je izvijenu među čaršavima, tela istegnutog od grčeva, vrata i ramena mokrih od znoja i nečeg belog i lepljivog. Dok ju je gledao, odjednom se osetio napadnutim kao iz zasede, savladanim bešumnim prispećem nečeg drugog, što se ulilo u sobu s njim kad je otvorio vrata. Ostavio ju je tamo. Ne odevajući kaput, ne nazuvši čak ni čizme, izašao je iz kuće i potrčao ulicom u spavaćoj košulji, pljeskajući bosim tabanima po mokrom pločniku, sve do doktorove kuće, na pola grada od njih. Svuda oko sebe osećao je samo odsustvo, široko i teško kao lađa. Odsustvo ljudi na ulici, očevo odsustvo, odsustvo izvesnosti da će Magdalena biti u životu kad se on vrati kući. Samo je malčice otplakao, a posle, u doktorovim kolima, uopšte nije ni plakao.

„Da ništa o ovome ne pričamo tati, važi?“ rekla je Magdalena posle dva dana, kad još nije hteo da se odmakne od njene postelje. „Bio si neverovatno hrabar mali čovek, moj hrabri, hrabri mali gospodin - ali daj da mu ne pričamo, da ga ne sekiramo.“

Otad je Dariša naučio da se boji noći - ne zato što mu je tama sama po sebi bila strašna, ili što se plašio da ga ne odnese nešto natprirodno i ružno, već zato što je odjednom shvatio razmere vlastite bespomoćnosti. Smrt, krilata i nečujna, već je bila u toj kući s njim. Lebdela je u prostorima između ljudi i stvari, između njegove postelje i lampe, između njegove i Magdalenine sobe - uvek tu, lelujajući između prostorija, naročito kad su njemu misli negde drugde, naročito kad on spava. Odlučio je da njegovi obračuni sa smrću moraju biti preventivni. Usvojio je naviku da spava dva sata, dok je napolju još dan, a potom da se budi i tumara kućom, da se ušunjava u Magdaleninu sobu, dok mu dah zamire pred usnama, te da stoji držeći joj ruku na stomaku, kao bebici, čekajući pokret njenih rebara. Ponekad je sedeo u sobi s njom po čitavu noć, ali

najčešće bi ostavio njena vrata otvorena i išao po ostalim delovima kuće, iz sobe u sobu, tražeći Smrt, pokušavajući da je istera iz njenih skrovišta. Zavirivao je u kredence u hodniku i vitrine s porcelanom, u ormare gde su se čuvale kutije sa starim novinama i dijagramima. Zavirivao je u očevu sobu, uvek praznu, u šifonjer gde je otac držao staru vojničku uniformu, pod krevete, iza vrata kupatila. Tamo-amo, išao je kroz kuću, s beskorisnom odlučnošću zabravljivao i odbravljivao prozore, očekujući, svakog trena, da će pogledati u peć i ugledati Smrt kako u njoj čuči - ljudsko biće, obično ljudsko biće, strpljivog izraza i krilato, s nepomičnim očima lopova.

Dariša je planirao da kaže:

„Našao sam te, sad izlazi.“ Nije imao spreman plan za slučaj da Smrt odbije.

Dariša je to već mesecima radio kad je Emin-pašina Zimska palata otvorila svoje vratnice. Godinama je sudbina pašinog zimovnika bila donekle predmet rasprava između gradskih zvaničnika. Kao zaveštanje otomanske istorije Grada, godinama se nije koristila. Onemogućen da je koristi sam, nerad da liši Grad palate, mirovni sudija iz Beča proglašio ju je za muzej, i u toku te godine pretvorio je u razonodu za one podanike koji su već bili pokrovitelji umetnosti, ljudi koji su redovno posećivali ustanove poput Narodne opere, Kraljevske biblioteke, Kraljevih vrtova.

ČUDESA I VELELEPNOST, oglašavao je crveno-zlatni plakat na svakom stubu svetiljke u Darišinom kraju. *ZASENJUJUĆI POGLED U SVET NEZNABOŽACA*.

Na spratu palate bio je pušački klub za gospodu, uz klub za kartanje, bife i biblioteku, kao i konjanički muzej s prepariranim primercima iz pašine konjice, jurišnim atovima s pozlaćenim uzdama i zveckavim paradnim sedlima carstva, škripavim kočijama lakiranih točkova, redovima i redovima barjaka s carskim polumesecom i zvezdom. Dole je bio unutrašnji vrt s jasminovim i palmovim senicama, a napolju jastučićima zastrta arkada za čitanje i ribnjak za koji se pričalo da u njemu živi retka bela žaba, u lobanji koju je pod barske ljiljane zavukao neki ubica, želeći da sakrije identitet svoje obezglavljene žrtve. Bile su tu dvorane s portretima, s kitnjastim draperijama i mesinganim lampama, s dvorskim tapiserijama na kojima su prikazani pirovi i bitke, mala dodatna biblioteka gde su mogle da čitaju mlade dame, i salon za čaj, gde su bili izloženi pašin porcelan, kuvarske knjige i šoljice za kafu.

Magdalena je iskoristila tu priliku da odmah odvede svog mlađeg brata. Imala je šesnaest godina, u punoj meri svesna svoje bolesti, i sve ju je jače razdirala činjenica da nigde nikad nije bila, i da je kriva za Darišinu osamljenost (na koju se on nije žalio) i za Darišine beskrajne noćne patrole (od kojih nije odustajao). U novinama je bila pročitala da u palati postoji nešto što se zove Pašina dvorana ogledala, te ga je povela tamo zato što je htela da Dariša ponešto nauči o svetu koji se prostire izvan njihovog druma, i parka, i četiri kućna zida.

Da bi se ušlo u Pašinu dvoranu ogledala, moralo se proći kroz vrt, pa malim stepeništem do jednog odmorišta koje je ličilo na prag grobnice. Na timpanu je bila uklesana propeta aždaja, a na malom sanduku sedela je Ciganka s mladunčtom lava i pretila da će ti prokleti stope ako joj ne platiš da te uputi. To je ponajviše bilo radi dece, pošto su i Ciganka i mladunče lava bih na platnom spisku muzeja. Trebalo je da ubaciš groš Ciganki u šešir, a ona bi rekla:

„Čuvaj se sebe“, pa te ugurala unutra i zalupila vrata. Oprezan zbog Magdaleninog stanja, porodični lekar joj je savetovao da ne ulazi, pa je Dariša ušao sam.

Prvi deo lavirinta bio je prilično bezazlen, niz smešnih ogledala koja te naduvavaju i seku napola i pretvaraju ti glavu u cepelin, ali kad se ona prođu, odjednom si imao utisak da stojiš naglavačke ili u obrnutom smeru. Tavanica i pod bili su od zlatnih pločica i rezbarenih ćuba palmi, a ogledala su tako stajala da te je svaki korak vodio u špilju sa devet, deset, dvadeset tvojih odraza. Ti ideš mic po mic, polako, pločice na podu pomeraju se i menjaju oblik, površi ogledala iskošavaju se ulazeći u stvarnost i izvodeći te iz nje dok rukom dodiruješ staklo, i staklo, i opet staklo, a onda, najzad, otvoren prostor tamo gde ga najmanje očekuješ. Izbijajući iza nevidljivih uglova, povremeno bi posetilac naišao na naslikanu oazu, ili prepariranog pauna, naizgled u daljini, a u stvarnosti negde iza tebe. Pa zatim marioneta Indusa - krotitelja zmija, s drvenom kobrom koja se propinje iz korpe. Dok je prolazio lavirintom, Dariša je imao utisak da će mu srce svakoga časa stati, osećao da, iako vidi sebe kuda god da kroči, ne zna koji je od tih hkova stvarni on, i pokrete su mu osujećivali neodlučnost i strah da će zalutati, da nikad neće naći izlaz iz te magle, i uprkos Magdaleninim najboljim namerama počeo je da oseća istu onu prazninu koja ga je sustizala u tami sobe kod kuće. Na svakih korak-dva, lice bi mu naletelo na ogledalo i ostavilo na staklu kredastu mrlju. Već je plakao kad je stigao do pašine oaze, a trijuma sa zavesama

gde je šest ili sedam živih paunova šetkalo oko zelenog šedrvana, i do vrata trofejne sobe iza njega.

Trofejna soba bila je dugačak, uzan hodnik s plavim tapetama. Čitavom dužinom hodnika protezao se turski sag s kićankama, a južni zid bio je načičkan sjajnim lobanjama antilopa i divljih ovaca, širokim rogovima bivola i losova; izložbenim kutijama s pribodenim bubama i leptirovima; izrezbarenim sedlima sa kojih su krupnim, mrtvim očima zurili jastrebovi i sove; slonovskim kljovama, ukrštenim poput sabalja do vitrine u kojoj se nalazio jedan jedini spiralni narvalov rog; jedan ogroman labud, raširenih krila i nem, lebdeo je okačen o žicu, a na kraju hodnika - preparirano telo koze-hermafrodita, sa nekoliko fotografija žive životinje, sačuvanim trenucima iz pašine menažerije kao dokaz da je stvarno postojala, te da nije krivotvorena nakon smrti.

Naspramni zid bio je osvetljen lampama nakošenim naviše od poda ka džinovskim staklenim ormarima gde su u uzbuđenoj tišini, u zaustavljenim pozama, stajali divlji stvorovi celoga sveta. Po jedna vitrina za svaki kutak kugle zemaljske, sa svakog mesta na kom su paša i njegovi sinovi lovili. U pozadini vitrine s lavom i njegovim mladuncem, noj em, ljubičastom bradavičastom svinjom i malom gazelom skrivenom u trnovitom žbunu bila je naslikana žuta trava i stepenaste krune drveća spljoštenih krošanja. Tamna šuma s vodopadom od platna, ždrelo pećine, i medved koji ukočeno stoji, skupljenih šapa, dignutih očiju, ušiju ustremljenih napred; iza medveda - beo zec crvenih očiju i fazan u letu, prikovan za zid. Pastelna reka, gusta od čela životinja na pojilu - zebra, kudu, oriks, s kosim rogovima uvis, ušiju načuljenih tamo i ovamo da ulove tišinu. Večernja živa slika: povijena bambusova šuma, zelena kao leto, i tigar, okupan vatrom, stoji u gustišu, iskežene njuške, očiju uprtih napred, kroz staklo.

Dečake opčinjavaju životinje, ali je u Darišinom slučaju histerični san sa zlatnim lavirintom, u spoju s tihim svetilištem trofejne sobe, doprineo stvaranju jednog mnogo prostijeg utiska: odsustvo, samoća, a onda, na samom kraju, Smrt u hiljadu vidova koji stoje u toj dvorani, sa iskrenošću i jasnoćom - Smrt je zadobila veličinu, boju i oblik, teksturu i draž. Sad je u sebi imala nešto konkretno. U toj sobi, Smrt je došla i otišla, prominula, i ostavila za sobom čudo života - moguće je, shvatio je on, u Smrti naći život.

Dariša nije neminovno shvatio i kakvo ga je to osećanje preplavilo. Znao je samo da je dugo strahovao od odsustva, a sad je našao prisustvo.

Ali shvatio je da ono ima neke veze sa očuvanjem duha, sa održanjem slike koju si najviše voleo, ili si je se najviše bojao, ili si je poštovao, te je posle često dolazio u Dvoranu ogledala sam, i šetao gore-dole trofejnom sobom, diveći se voštanim nozdrvama i ukočenim pozama, ulozi svih tih mišića i žila, i vena na gubicama jelena i ovnova.

Dariša je krenuo na svoje šegrtovanje kod gospodina Bogdana Dankova iz Dankova i Slokića dugo pre no što je Magdalena umrla. Krenuo je zahvaljujući slučajnom susretu s gospodinom Bogdanom u palati, kad je stari majstor došao da sredi prepariranu lisicu, kojoj je trebalo očetkati krzno. Gospodin Bogdan je preparirao najčuvanije glave u gradu, i u Darišnim dvanaestogodišnjim očima bio je umetnik najvećeg kalibra. Njegove mušterije bile su vojvode i generali, ljudi koji žive i love po mestima o kakvima je Darišin otac pisao u pismima, i Dariša se, sve češće, mogao zateći u Bogdanovoj radionici na južnom kraju grada, čekajući na jutarnje isporuke, čekajući da sluge ovog velikog čoveka unesu kože i lobanje, rogove i glave. Naravno, nije sve bilo prijatno - krzna koja stižu mirišući na nešto jedva primetno i neobično, način na koji su mrtve kože počivale tamo u čupavoj gomih. Ali nagrada je vredela truda oko priprema, da posmatra gospodina Bogdana kako crta skice za lutku, a onda, kako prolaze nedelje, i kako pravi drveni kostur, vaja malter i vosak, rezbari mišiće i linije gde se tkiva spajaju ispod kože, bira oči, rasteže kožu i zašiva je oko tela, i na kraju ona stoji, opet puna, tu su kolena, uši, rep, sve. Potom ide zafarbavanje neravnina, lakiranje njuške, glačanje rogova.

Da bi se vežbao, Dariša je u očevom podrumu uspostavio sopstvenu radionicu. Bilo je to trajno i neoborivo rešenje problema njegove nesposobnosti da spava, koja nikad nije popustila. I dalje žandar u kući, on je čitao sve dok Magdalena i kućna pomoćnica ne zaspe, a onda je silazio u radionicu, uzimao kože iz kutije s ledom, pa kretao s postupkom povratka mrtvih. Sigurno je zaključivao, u neku ruku, da će Smrt, ako je već u kući, biti privučena njegovom delatnošću, zainteresovana za čaroliju obratnog postupka, zbunjena, možda, kako se to koža koja je izgubila obličje opet izdiže nad novim plečkama, novim bokovima, novim vratom. Ako bude držao Smrt tu, ako je bude prikovao i zaokupio, razmišljao o njoj dok su zajedno u podrumu, ona neće lunjati kućom. Vežbao se najpre na sitnoj gamadi koju je vadio iz đubreta, mačkama koje su našle smrt pod točkovima kočija, potom na vevericama koje je lovio nespretnom klopkom od kutije, na mamac, koju je postavio pozadi u

bašti. Kad je uginuo Magdalenin vodomar, on je punjenu pticu pokazao gospodinu Bogdanu i stekao pravo da neke manje narudžbine nosi kući: lisicu, jazavca, kunu zlaticu. Kakvu god da je satisfakciju izvlačio iz konačnog proizvoda, nije je priznavao, ni sebi ni toj tihoj, praznoj sobi.

Tako je terao godinama, čak i posle napada koji je ubio Magdalenu i koji se, predvidljivo, dogodio jednog sunčanog martovskog popodneva u parku, kad joj je pustio ruku da bi zavezao pertle, a nju je spopao napad pa je pala i udarila glavu, i nakon dugog vremena u bolnici preminula ne budeći se, i nikad mu se više ni rečju ne obrativši. Posle toga se i sve ostalo srušilo u gomilice oko njega - prvo je otišla kraljevina, zbog ratova koji su je ujedinili u novu njegov otac je bankrotirao, pa se obesio o jedan od brojnih mostova što se uzdižu nad Nilom, daleko, u Egiptu. Sam, bez prebijene pare, bez zaduženja, Dariša je prešao kod gospodina Bogdana u podrum i nastavio svoje šegrtovanje u tom poslu smrti. Makar je to, govorio je sebi, nešto što umem da radim, pa je sve češće odlazio u Dvoranu ogledala, da usavrši tehniku svog zanata, sve dok mu najzad nije dopušteno da dodirne jednog od pašinih ogromnih divljih veprova, koji je mnogo kasnije postavljen u Maršalovoj kancelariji, mada Dariša za to nikad neće saznati. On je tada imao plan da započne sopstveni posao, ili da ga preuzme od gospodina Bogdana kad stari majstor ode u penziju. Ali tad je došao Veliki rat, i godine siromaštva, i svaki posao koji je mogao s time započeti umro je u koferima i džepovima bogataša što su pobjegli ih pomrli ili osiromašili, uzeli nova imena, usvojili nove kraljevine.

U dvadesetoj, kad je sahranio gospodina Bogdana i odano raspodelio sav starčev novac njegovoj mnogobrojnoj zakonitoj i nezakonitoj deci kako bi mogao zadržati podrum za sebe, Dariša je morao da se snalazi za posao. Radio je kao potrčko za vlasnika krčme kog se gnušao, žučkastobledog, sušičavog matorog Ciganina po imenu Karan, a koji mu je uporno plaćao u staroj valuti. Krčma je bila šupa od jedne prostorije, pa unutra nikad nije bilo dovoljno mesta za sedenje, i mušterije su se zato širile po trgu, gde je Karan postojano krčio sebi prostor kutijama i pomičnim sanducima, prevrnutim bućkalima i slomljenim kacama od turšije, svime nađenim ili neiskorišćenim što može poslužiti kao kafanski sto.

Popularnosti krčme - naročito u očima dece - doprinosila je Lola, Karanova pitoma mečka i ljubav njegovog života. Bila je matora, meke njuške, blagih očiju, stvor koji je bezbrojne godine proveo putujući

svetom sa svojim gospodarom, igrajući na uličnim ćoškovima i po cirkusima, u pozorišnim predstavama i na večerinkama po dvorcima, a jednom - kako je potvrđivala i Karanova jedina uramljena fotografija, ponosito izložena nad ražnjem - i za pokojnog nadvojvodu glavom i bradom. Bila je toliko stara da više nije ni bilo potrebno vezivati je, i zadovoljavala se time da te godine, dok se gasi, provede u hladu hrasta ispred krčme, puštajući komšijsku decu da se pentraju svud po njoj i zaviruju joj u nozdrve. U retkim prilikama kad je ustajala da zaigra, gegala se s neusiljenom otmenošću koja je još odavala pokoji trag njene bivše slave.

Dariša nikad dotad nije bio video živog medveda, te kad nije ribao sudove ih sekao jutarnju isporuku mesa, bio je napolju s Lolom. Starost joj je otupila vid i njuh, i često je imala tek toliko snage da se digne i pređe iz hlada u hlad, ali raspon njenih izraza još je odavao divlju zver u njoj. Uvek je, dabome, bio prisutan onaj mesožderski kosi pogled oka kad želi nešto što nije njoj namenjeno (neki odličan komad mesa, recimo, ili rakijicu, kojom joj je povremeno bilo dopušteno da se osladi), ili zadovoljstvo što se razlivalo njenom njuškom na zvuk Karanovog glasa; ah uvek je tu bio i onaj nagli trzaj facijalnih mišića naviše kad uspe da čuje psa u daljini, i smrknuti, napeti, usredsređeni izgled koji je popimala u vreme hranjenja.

Kada je Lola te zime konačno uginula, Karan se izbezumio od tuge. Zatvorio je krčmu, a nju je četiri dana držao u trpezariji, uvijenu u ogromno ćebe, pre no što ju je Dariša najzad odneo. U gospodin Bogdanovom podrumu, Dariša je polako radio, pomalo svakog dana, dok su mu ruke pokušavale da se prisete što glatkijeg poteza noža i igle, a misao se usredsređivala na Lolu u zlatnom lavirintu. Kad ju je vratio Karanu, gotovo mesec dana potom, Ciganin je zanemeo. Dariša ju je bio postavio u stojeći položaj, tela napola okrenutog, načuljenih ušiju, negde između igranja i propinjanja da bi bolje osmotrila lovinu; šape su joj bile raširene, krzno iščešljano i čisto, oči razrogačene i uprte u nešto u daljinu. Dariša je bio našao sredinu između njene pitome prirode i davno izgubljenog zverinjeg dostojanstva; Karan mu je smesta dao povišicu, a Lolu je stavio na humku ispod njenog drveta i pod džinovsku stražnju šapu položio joj igračku brnjicu sa srebrnim kićankama.

Tako je Lola stajala pred krčmom mesecima, a kad je proleće nakon sezonskog lova dovuklo krznare natrag s planina, divili su se njenoj verodostojnosti i tražili da upoznaju čoveka koji joj je tako izvanredno

ukazao počast. Krznari su bih ružni ljudi otvrdlih lica, ružni u svakom pogledu, ali bili su sve manje ružni što su više pili, a pili su mnogo te noći, časteći Darišu turu za turom. U Gradu se od taksidermije više ne može zarađivati, rekoše mu; ah šuma ima širom belog sveta, šuma koje pripadaju kraljevima i grofovima, čak ima i šuma koje ne pripadaju nikom, a te šume vrve od medveda, vukova i risova, čije su kože sad u Gradu i te kako na ceni među onima što bi da se izdignu u društvene krugove na koje nemaju prava po rođenju. U ovom svetu, rekoše krznari Dariši, plemstvo je odustalo od svojih lakomislenih zabava, i čovek se više ne sme uzdati da će od njih dobijati posla. Umesto toga, on mora poći sam da traži zveri, da ih lovi u sopstveno vreme, sopstvenom veštinom. Ako mu se kojim slučajem prilepi kakav bogat zvekan, to je samo blagoslov pride; ali bogati zvekani sve se mučnije i mučnije nalaze, i nepouzđani su čak i kad izraze zanimanje, a ne može čovek doveka na njih čekati.

Dariša je do kraja proleća i čitavog leta brisao podove, ali kad je nastupila jesen, pošao je s krznarima u planine. Lov je, ubeđivao je sebe, samo još jedna nova staza u poslovanju sa smrću, i obezbediće mu, ovako ili onako, povratak nezavisnosti i poslu koji voli. Sam će donositi kući kože koje će oživeti gospodin Bogdanovu radionicu; ubijaće medvede čija će krzna na pijačnim tezgama kupovati doktori i političari; medvede čije će neviđene smrti penzionisani generali kititi u svojim dokonim pripovedanjima.

Te prve godine, prateći čas ovog, čas onog krznara, Dariša je postao lovac. Priča se da mu je lovljenje leglo kao da se za njega rodio; no možda ga je upravo mogućnost da opet nađe sebi cilj podbola da usvoji ovaj novi život s tako žestokom snagom i posvećenošću. Naučio je da podigne bivak i popravlja oružje; da napravi skrovište i satima sedi u njemu nepomično; da tumači trag lovine u mraku i po kiši. Naučio je, napamet, kuda se kreću jelenska stada kroz planine, kako bi mogao da sačeka medvede koji dolaze da love zaostala grla. Naučio je da lovi u poznu jesen, kad su medvedi, sporog koraka i nagojeni, najdivljačniji jer su u poslednjim mesecima jela pred zimski san. Ono čemu su ga mogli naučiti drugi krznari on je nenasito gutao; ono čemu nisu mogli on je sam dokučivao. Lovio je zamkama i puškama, kljusima i otrovnim mesom, navikavao se na buku i smrad s kojima medvedi ginu, na način na koji im se koža odvaja od trupla ako je pravilno podsečeš, teška, puna krvi, ali jednako prijatna kao i kraj haljine. Naučio je da voli samoću, nenarušavanu ako

se ne računa povremen susret s drugim krznarima, ili neočekivano gostoljublje na kakvom imanju bogu iza nogu, gde uvek deluje da su svi muškarci nekud otišli, a žene mu se uvek raduju. Naučio je da sedam meseci lova može da mu priušti zadovoljstvo od tri meseca rada u gospodin Bogdanovom podrumu, gde, odsečen od sveta, iznova vaspostavlja kože koje je doneo sa sobom.

Naučio je, takođe, i da trpi i razume nužnost da vodi sa sobom bogate zvekane - priliv mladića koji su nastojali da se drže nasleđenih plemićkih prava svojih otaca i dedova. Treće godine njegovog lova, ti mladi ljudi pratili su ga kroz čestar, sigurni na nogama koliko i lanad, strah iskazujući divlje i bučno, i potpuno nepredvidljivo. To su bili ljudi koji su dolazili pretrpani opremom a nedovoljno pripremljeni, kojima bi zubi zacvokotali a ruke ih izdale u ključnim trenucima. Dešavalo se katkad da se neki od njih neobjašnjivo pokaže dorastao prilici, te da grune iz puške u pravi čas i pod preciznim uglom; takvi retki momci, malobrojni i tek povremeni, nikad se nisu uspevali dokraja povratiti od potresenosti kad prvi put ubiju, i njihova lica su, na lovačkim fotografijama i nedeljama potom, nosila zabezegnute osmeh i malo šta preko toga.

Ali sve više, kako su vremena postajala sve teža, Dariša je hvatao sebe kako lovi tačno određene medvede, problematične medvede. Širile su se priče o njegovom junaštvu, i izaslanici su prečešljavali šumu da njega nađu; crni medved ugrabio je nekome dete u Zlatici; nevidljivi đavo-medved silazi na imanje u Drvenom i kolje konje na livadi. Crvenoj krmači, velikoj kao kuća, medved je pojeo prasiće u Jesenici, pa ljubomorno stražari u kukuružištu gde su nastradali, i napada seljake u vreme berbe; stari sivi vepar je sebi načinio brlog u Prelivu, te tamo miruje preko zime.

Jedno po jedno, sve ih je nalazio; a kad obavi ubijanje, nosio je kože sa sobom u sledeće selo. Seljaci su ga dočekivah dobrodošlicom i primali ga u kuće, hranili ga i odevali, kupovali one kože koje nije mislio da zadrži za sebe; a onda, kad kucne čas da i on njima pomogne, sa strahopoštovanjem bi se postrojili duž seoskih ulica i posmatrali ga kako odlazi iz sela u šumu u daljini. Da li je Dariša svoje oružje, iz predostrožnosti, zakopavao negde u šumi ih ne, to je nevažno. Dovoljno je reći da je bio upečatljiv prizor, sa onih svojih metar i sedamdeset, kad iščezava u šumi nenaoružan, s velikim medveđim krznom prebačenim preko pleća.

Dariša Medved. Iza njega, poznanje zlatnog lavirinta, negde pred njim pak odmicanje ka njemu. A u međuvremenu, samo medvedi.

I sada, tigar. Priča se, naravno, da se Dariša umešao da pomogne Galini čim je čuo za seosku nesreću; istina, međutim, glasi da je Darišu slabo zanimalo da lovi tigra usred ljute zime. Tad se već bližio pedesetoj i nije imao volje da se petlja s nečim što mu nije blisko; a osim toga, znao je da se rat bliži, slutio ga u pričama kojih se usput naslušao. Ništa ga nije gonilo da ostaje u tom delu planina dok se vojska hitro kreće duž podnožja, spremna da pođe naviše s prvom naznakom proleća. I premda je sveštenika odbio odlučno, na kraju ga je apotekar ubedio da ostane, apotekar koji je udario u žicu Darišinih saosećanja - a ne u žicu pravde ili očaja, pa čak ni novine ovog plena.

Dobro se znalo da je Dariši, kad boravi u njihovom selu, dovoljno da sedi na trgu, oštri svoje noževe i prisluškuje zasopljene razgovore žena na bunaru, ili da ih pak zadirkuje na tržnici, gde stoje za tezgama prekrštenih ruku, očiju budnih i nepokolebljivih. Darišina naklonost prema ženama protezala se do netrpeljivosti prema svemu što im nanosi bol ih ih ponižava: prema bučnim muškarcima, prostačkom ponašanju, neželjenom udvaranju. Da li je to poteklo iz onih dana kad je bio odgovoran za Magdalenu, ili pak ne, takođe ne umem reći; no kuda god je putovao, bio je dobro poznat po tome što zna da iščaši rame nasilnom pijancu, ih da iščupa uši momcima iz komšiluka zato što stoje i zvižde za mladim ženama kad se ove vraćaju s pašnjaka.

I tako ga je u cik zore apotekar poveo do ruba šume, navodno da mu pokaže tigrove tragove.

„Makar dođite i vidite šta imamo za vratom“, rekao je, „pa mi kažite šta o tome mislite.“

Obojica su klekla nad sinoćne otiske šapa i Dariša se začudio njihovoj veličini, tom snažnom i odlučnom tragu koji vijuga uz planinu, među drveće. Dariša se zavukao u paprat da mu potraži mokraču, i na niskom gustišu našao tragove iščupanog tigrovog krzna, a kad se vratio, pošli su tigrovim tragom natrag u selo, do pašnjaka pa preko ograde. Doveo ih je, razume se, do kasapinove kuće, i tigrova žena izašla je na prag i posmatrala ih kako prolaze. Već se uveliko videlo da je trudna, ali zbog nečeg - možda i zbog same trudnoće, ili zbog Lukinog odsustva, ili nečega skroz desetog - ponovo je bila u milosti sela.

I Dariša je skinuo šešir kad ju je ugledao, i držao ga presavijenog u rukama dok ga je tigrova žena proučavala ravnodušnim očima. Apotekar

je uhvatio Darišu za mišicu.

„Izgleda da je omilila tigru“, rekao je, „što me zabrinjava. Živi sama.“ Nije je nazvao „tigrovom ženom“, niti je pomenuo da je i tigar omilio njoj samoj.

„Je li to kasapinova žena?“, upitao je Dariša.

„Njegova udovica“, odgovorio je apotekar. „Odnedavno je obudovela.“

Ništa u toj priči ne otkriva da je Dariša ičim drugim reagovao na devojkicu; ali kako je pristao, kasnije po podne, da ostane neko vreme i vidi šta se može učiniti povodom tigra, pričaju ljudi da se malčice zaljubio u nju. Bio je malčice zaljubljen u nju dok je išao šumom pri dnu planine, čitajući tigrove tragove u snegu, i malčice zaljubljen kad je razapeo kljusa za medvede duž ograde kuda će tigar proći. Bio je malčice zaljubljen tog drugog jutra, kad je izašao da proveriti kljusa i zatekao ih zatvorena i prazna, sklopljena oko praznine, odapeta na mrtav vazduh, malčice zaljubljen kad je čitavom selu obznanio da će moći nešto da preduzme tek ako svi budu saradivali s njime, te da nijedno dete ne sme više prilaziti kljusima, jer ovoga puta možda neće imati toliko sreće, može im u gvozdanim čeljustima ostati ruka ili noga. Dok je selom plamsala glasina - kakva je to nova vradžbina?, kako su se kljusa mogla sama zatvoriti, da ih ništa nije pokrenulo? - niko se nije usuđivao da kaže Dariši šta oni istinski misle: ona je to sama uradila, ta tigrova žena. Strahovi su im se činili manjima dok je Dariša tu, stideli su se da mu ih otkrivaju, te su tako dopustili da devojkina čarohja ostane da počiva na pašnjaku, na selu, verovatno i na čitavoj planini; ništa je nije moglo razvejati.

Kasnije po podne, majka Vera je povukla dedu za uvo i oštro ga upitala:

„Jesi li ti to uradio, mali? Jesi li ti sinoć išao do kljusa?“

„Nisam“, brečno se on.

I nije on išao. Objasnio je bio, međutim, tigrovoj ženi Darišin poduhvat u pepelu ognjišta, i proveo besanu noć, moleći se da tigar ne zabasa u klopke, odlazeći do prozora da pogleda na prazne ulice pod mesečinom. Majka Verin zahtev da ostane van svega nije ga sprečio da zloupotrebi Darišinu trpeljivost prema deci, pa je pratio Medveda kud god da ide za svojim poslom; nije sprečilo dedu da bezazleno sedi na panju dok Dariša priprema trupla za mamac, postavljajući hiljadu pitanja o lovu; nije ga sprečilo da ide za Darišom na pašnjak - a potom, kako su prolazili dani, i do ruba šume, do najnižih pojaseva drveća - i da

se iščudava nad praznim kljusima.

Kad su tragovi potpuno nestali s pašnjaka, apotekar je znao daje tigrova žena u nekoj meri odgovorna za izostanak Darišnog uspeha. Imajući to u vidu, potrudio se iz sve snage da Medveda odvuče od opasnosti da previše svojih namera otkrije mome dedi.

„Naravno, on ne želi da ga ubijete“, rekao je Medvedu jedne večeri.

„Daću mu za uspomenu jedan zub kad bude gotovo“, osmehnuo se Dariša. „To uvek reši stvar.“

Tigar je, izgleda, bio nestao iz sela. To je primoralo Darišu da lovi dublje po šumi; a posle toga nastupili su događaji koje je teško objasniti. Njegova kljusa, vele, stalno su bila puna vrana - vrana već mrtvih, s krutim krilima uz bok, i uz nedirnut mamac. Darišina gvožđa bila su razapeta i dobro skrivena, a ona ih je sve nalazila, nalazila iz noći u noć, i u njima ostavljala mrtve ptice. Kako je uspevala - onako sitna, noseći dodatnu težinu stomaka - da obavi te noćne izlete, prikrivajući vlastite tragove, prikrivajući tigrove tragove? Kako je uspevala da zakopa svaku otrovanu mrcinu koju Dariša tamo ostavi - ne zeca ili vevericu, već jelena, ovcu, vepra - tako da joj ujutru ni traga nema? Kad je Dariša, sve ogorčeniji, postavio jamu poviše zaleđenog potoka, kako je uspela da je razruši i ostavi, namesto granj a i konopaca, odrpano ćebe nagurano preko vrha koca? Kako je uspela sve to da uradi i da se vrati u selo bez modrice, bez pozlede, očiju i punih nevinosti, te da posmatra kako se seljaci prave da ne znaju da je to ona?

Ništa od toga ja ne umem da objasnim - ali pekarova kći smatrala je da ume. Ne mogavši više da se uzdrži, zaustavila je jedne večeri Darišu na ulici i uhvatila mu se za mišice dok mu je pripovedala sve o kovaču, o Luki i detetu.

„Videli su ljudi“, govorila je, očiju punih suza. „Tigar joj je muž. Dolazi joj svake noći u kuću i zbacuje kožu. Taj apotekar - on zna, ali neće vam to reći. On nije odavde.“

Ne znam da kažem je li Dariša u to poverovao ili ne; no on je bio praktičan čovek, i svestan vlastite sklonosti da profitira, zahvaljujući svojoj slavi, od sujeverja Galinjana. Nije se iznenadio kad je čuo da su seljaci razvili sopstvenu teoriju. Ali je tada shvatio da ga je apotekar iskoristio; da je Darišu doveo kako bi pre svih drugih zaštitio devojk, a nije mu pomenuo mogućnost da ona tu zaštitu ne želi. Neko vreme je sumnjao na smišljenu sabotazu, i ispao je budala što je zanemario njene znake. Te noći Dariša se razbesneo.

„Lagali ste me“, vikao je. „Ovde ima mnogo više nego što ste me navukli da verujem.“

„A zašto bih vam pričao seoske priče?“, oštro je uzvratio apotekar, ne odstupajući s položaja između Dariše i ibisa u kavezu. „Šta su one mimo sujeverja? Kako bi vam pomoglo da ste slušali te gluposti?“

No svejedno, tu noć je Dariša presedeo u izlogu radnje, a apotekar je, obrni-okreni, bio primoran da mu pravi društvo. Satima su sedeli ćutke, i posmatrali seosku ulicu i daleki kvadrat svetla u prozoru kasapinove kuće. Ali posle tolikih lovačkih godina, bezbroj bdenja koja je naučio da izdrži, Dariša je uhvatio sebe kako pada u snove koji su mu delovali bez ikakvog smisla - snove u kojima je on stajao pred kućom tigrove žene i posmatrao kako joj se vraća muž. Video je tigra, širokih pleća, s crvenim krznom koje blista na mesečini, kako prelazi trg i ide putem, a noć se za njim vuče kao rub haljine. Vrata kasapinove kuće otvorila bi se, i tad bi, kroz prozor, Dariša video kako se tigar uspravlja i grli devojkicu, i onda bi zajedno seli za sto da jedu - a svaki put su jeli glave, glave domaćih goveda, i ovaca, i jelena, a potom su jeli glavu one koze-hermafrodita iz pašine trofejne sobe.

Seljaci se nisu iznenadili kad su idućeg jutra ustanovili da se Dariša priprema da ide, i stajali su u snegu, nemi i bleđi dok je on motao svoj ćilim i tovario preostale kože na taljige ne gledajući ni u koga. Nisu se iznenadili, ali naljutili se jesu; on je bio njihova najpouzdanija linija odbrane, poslednje sigurno oružje koje su mogli da izvade protiv tigra; a devojčine vradžbine pokazale su se kao prejake čak i za njega. Sad su bili sami, s tigrom i njegovom ženom, opet sami, zauvek.

Tigar je danima boravio u cestaru nad razrušenim manastirom, čuljeći uši na dalekog lovca što postavlja klopke duž podnožja brda, sad s jasnom predstavom da je prepoznao njihov zvuk i miris. Nije im prilazio dovoljno blizu da zaključići šta su. Ona ga je dovela ovamo, strpljivo išla s njime držeći ruku na grebenu između njegovih plećaka, s mesom koje mu je ponela skrivenim negde ispod kaputa. Nedelju dana je živovao bez toplote sela i pušnice, mirisa njene kose, iako mu se učinilo da povremeno otkriva u vazduhu blede njene tragove, gotovo uvek po noći. Jedno dvaput joj je polazio, prateći joj trag naniže u crnilu drveća, ali uvek ga je vratila. Te je tako ležao tu među ruševinama Svetog Danila, dok je sneg navejavao kroz urušeni krov nad oltarom, i posmatrao ptice šćućurene duž zlatnog luka ikonostasa.

Lovca se nije plašio jer nije znao kako, niti zašto bi trebalo. Znao je

samo da je miris koji prati tog čoveka drugačiji - zbrkan miris, miris zemlje i otužnog truljenja, poseda preko kojih se stalno iznova razliva smrt - i ustanovio da ga ne mami. Nije ga mamio dok je posmatrao tog čoveka sa svog proplanka na prevoju, niti kad ga je nalazio oko svojih starih skrovišta, duž staza kojima je koliko juče hodio. To nije bio zadah lovca, već miomiris jazavca, nepostojan i topao od zimskog sna, koji je on pratio od Svetog Danila onog dana kad je naišao na volovske taljige, sakrivene u jednom borovom šumarku.

Tigar je naišao otpozadi, uz vetar, i neočekivani oblik i već sama veličina kola pritisli su ga da legne potrbuške. Čučajući iza, video je kroz bujad kako su točkovi ulegli u sneg, i kako tamo stoje volovi, poluslepi od dlake preko očiju, zbijeni bok uz bok da bi se zagrejali, ispuštajući kovrdžavo pramenje daha. Miris lovca svuda se osećao.

Tigar je dugo ležao u crnom cestaru iza taljiga, čekajući na nešto, nešto što je bilo tik izvan domašaja njegovog razumevanja situacije. A onda je vetar promenio smer, volovi su ga namirisali i počeli usplahireno da se vrte, oprema je zveketala, lanci koji su ih vezivah za kola tresh su se sa srebrnom jekom. To ga je povuklo napred malčice, samo malčice, iz bujadi, a njihove širom razmaknute oči ugledale su ga, i taljige su zaklopotale poskočivši s mesta. Ustanovivši da su mu nagoni provalili, tigar je već bio na nogama i trčao je, grudi mu je već punom snagom zahvala krv kad je prestigao kola i bacio se ka sapima desnog vola. Imao ga je, načas - kandže su zaparale bokove, zubi su dokačili debeli koren repa - ali potom su naletele štranjge, taljige, drugi vo, i negde u toj pometnji nešto ga je udarilo u rebra i on je pustio i spao, i ostao iza, posmatrajući kolebljivu putanju kola sve dok se nisu zaustavila podaleko od proplanka.

Lovca nije bilo na vidiku.

Dedu je trebalo da umiri Darišin odlazak. Ali on se te noći probudio, nakon više sati polusnova, s histerijom koja mu je divljala krvotokom u tami. Sedeći u krevetu, nije se mogao otresti osećaja da se nešto preokrenulo, da se nešto uvlačilo između njega samog i tigra i njegove žene, sve dok se rastojanja između njih, koja je on polako i brižljivo smanjivao, nisu vratila na neku nepremostivu razdaljinu. Iscrpljivala ga je već sama pomisao da ode do njene kuće.

Nebo je bilo bez oblačka, i mesec je bacao senke po podu i ukraj njegovog kreveta. Vatra je već bila zgasla, ugljevlje je disalo na ognjištu. Ustao je, nazuo čizme i navukao kaput, a onda je tako, u spavaćoj košulji,

gololjav, izašao i potrčao kroz selo, dok gaje vetar ujedao po licu i prstima.

U selu nije bilo svetla. Svuda oko njega, pašnjak se blistao od snega celca. Negde iza je lajao pas, drugi je prihvatio njegov zov te su im glasovi odzvanjali jedan ka drugome u mraku. Teret popodnevnog snega oslobodio je bio kosa ramena njenog krova, nagomilao se po živicama debeo i neravan, i deda je stajao u podnožju stepeništa trema i zurio naviše u crnu kulu tavana i crne prozore. Kuća mu je delovala tuđe, nepoznato, i nije uspevao prizvati sećanje na to da je bio unutra s tigrovom ženom. Videlo se daje nešto prošlo stepenicama i tremom, ostavivši za sobom bele brazde. Pokušao je da ubedi sebe kako je možda to uradio tigar, dolazeći kući; ali stope su bile male, koraci kratki i dvonogi, i vodili su od vrata. Razmišljao je da li da se popne, da uđe, i da je pričeka uz ognjište. Ah kuća je bila prazna, i on bi bio sam.

Deda je potrčao do kraja pašnjaka, ispod ograde, za tragom, koji je postajao dublji kako je sneg u polju bio sve deblji. Nijednom, čitave te zime, nije tako daleko zašao, ah sad, dok mu je sneg škripao pod čizmama, naslepo je trčao, duvajući široke oblake daha koji su se raspršivah oko njega. Oči su mu suzile od zime. Na rubu livade, zemlja se spuštala ka koritu potoka, gde gaje zaustavilo, nakratko, zaleđeno stenje, a onda je krenuo uz padinu, oštro sekući čestar na obodu šume.

Trag je tu bio otežao od oklevanja, i stope su se pretvarale u upredene, nejednake rupe tamo gde su joj kaput i kosa zapeli za nešto, primoravajući je da se obrne kako bi se oslobodila, ili tamo gde je drveće nailazilo naglo i šibalo je po očima. Deda je glavu držao nisko i hvatao se za grane mladica, povlačeći se naviše, već iznuren, ali goneći sebe dalje, dalje. Sneg je, debelo nagomilan u visokoj tišini borova, pljuštao po njemu dok je koračao. Ruke su mu bile promrzle i gušio gaje vlastiti strah, vlastita nesposobnost da ide brže, bič vlastite neverice. Možda će kuća zauvek ostati u mraku. Možda je devojka otišla za sva vremena. Pao je jednom, dvaput, i svaki put je utonuo u sneg, odjednom mnogo dublji nego što se činio, a kad bi ustao, nozdrve su mu bile pune snega i morao je da otire oči u kojima ga je peklo.

Nije znao koliko još mora da ide. Možda su prošli sati otkako je tigrova žena otišla. Možda se već našla s tigrom, negde daleko napred u šumi, pa su zajedno produžili, u zimu, ostavljajući njega pozadi. A šta ako priče nisu lažne i glupe kako je on dotad mislio - šta ako je, istom onom čarolijom kojom sebe pretvara u čoveka, tigar preobrazio devojku

takođe u tigra? Šta ako naleti na njih dvoje, a ona ga više ne pamti? Dok je tako išao, hvatajući se jednom pa drugom rukom, sa srcem koje je u jadnim drhtajima tuklo uz rebra, moj deda je neprestano osluškivao neće li čuti zvuk, zvuk tigra, zvuk ma čega osim sopstvenih nogu i pluća. Vukao se naviše, naviše, naviše, tamo gde korenje drveća pravi luk nad delom koji liči na istureni rub brda. Potom se obreo na čistini, i ugledao ih.

Tamo gde drveće na tren zaranja u kolevku usečenu u planinskoj strmeni, tigrova žena, još ono što jeste, još ljudsko biće, pleća ogrnutih kosom, klečala je s naručjem punim mesa. Tigra nije bilo na vidiku, ali zato je na proplanku bio neko drugi, na pet do deset koraka iza nje, i dedino olakšanje što je našao devojku nadjačala je svest da je ta neočekivana prilika - koja se pred njegovim očima pretvarala iz čoveka u senku, pa opet u čoveka - Dariša Medved, divovski i uspravan, koji se probija kroz sneg s puškom preko ruke.

Deda je hteo da poviče kako bi je upozorio, ali umesto toga zateturao se napred, zagrcnut, visoko dižući ruke da bi se iščupao iz snega. Tigrova žena ništa nije čula. Čutke je klečala na proplanku, i kopala. A onda se Dariša Medved stvorio kraj nje. Deda gaje video kako je zgrabio tigrovu ženu i povukao je na noge, a ona se već trzala kao životinja glavom u kljusima; Dariša ju je hvatao za rame, a njeno se telo u luku izvijalo napred, od njega, slobodna ruka joj se bacakala nad glavom da bi ga kao kandžom zgrabila po licu i kosi, i za sve to vreme ispuštala je sirov, hripav zvuk, nalik kašlju, a deda je čuo kako joj zubi cvokoću, snažno.

Bila je ogromna i glomazna, i tad je Dariša poklecnuo napred i gurnuo je u sneg, a ona je pala i nestala, i deda je u tami nije mogao videti, ali i dalje je trčao. Tad se Dariša pridigao na koleno i deda je isturio ruke i povikao - oglasio se dugim, beskrajnim jaukom straha, mržnje, očaja - i bacio se Dariši na pleća, grizući ga za uvo.

Dariša nije reagovao onako brzo kako bi se očekivalo, verovatno jer je, načas, možda pomislio da gaje tigar sustigao. A onda je po svoj prilici shvatio da mu uvo žvaće nešto malo i ljudskog porekla, pa je posegao iza sebe, a deda nije puštao sve dok ga Dariša konačno nije dočepao za kaput i strgao ga sa sebe jednom rukom, i zbacio ga i tresnuo o tle. Deda je ležao ošamućen. Nad njime se uzdizalo drveće, strmo i oštro, nestajući u tami, a zvuči oko njegove glave gubili su se u snegu. Potom razjareno lice Dariše Medveda; vrat taman od krvi, težina koja naleže dedi na grudi - Darišino koleno ili lakat - i zatim, pre no što je uopšte i shvatio šta se

dešava, dedini prsti sklopili su se oko nečeg hladnog i tvrdog što su dodirnuli u snegu, i digli su to nešto pravo Dariši uz nos. Začuo se pucanj, odjednom je briznula krv, a onda je Dariša pao ničice preko dede i ostao mirno da leži.

Deda nije ustao. Ležao je tamo, s grubim dlakama Darišine bunde u ustima, i slušao tupe udare srca, nesiguran jesu li njegovi ili Darišini. A onda su, mrke od krvi, lepljive, ruke tigrove žene prevrnule lovca i povukle dedu da ustane. Bila je bela kao kreč, koža ispod očiju bila joj je zategnuta i siva od straha, i okretala mu je lice tamo i amo, uzalud ga umotavajući dublje u kaput.

I potom je deda opet trčao. Tigrova žena trčala je naporedo s njim, stiskajući ga za ruku kao da bi mogla pasti. Disala je snažno i brzo, u sitnim zvucima koji su joj zapinjali u grlu. Deda se nadao da će ona nekako dozvati tigra, ali nije znao kako, niti je znao da li treba on nju da drži za ruku ih ona njega. Znao je, pouzdano, da bi mogao trčati brže, ali tigrova žena je drugu ruku držala preko stomaka, pa je zato održavao korak s njom, s njenim zabundanim telom i bosim nogama, i čvrsto joj stezao prste.

10. RASKRŠĆA

„Ne“, reče Dure fra Antunu, „ne želim nju, dajte mi nekog drugog.“

Ali svetina duž ograde bila se proredila, svetla u kampu su se palila, restorani duž šetališta otvarali se, a onaj klinac što je otišao da potraži dobrovoljca nije se vraćao. Dure je pokušao da ga pričeka, ali već se hvatao mrak, te je nakon nekoliko minuta, nemajući bolju ponudu, bio primoran da se posavetuje sa svojim zelenim papirićem u pogledu nekih pravila koja bi mi možda izričito zabranjivala da nosim krpu- -srce po raskršćima.

„Za ime božje“, kaza najzad, zarozanog lica. „Slavite li makar krsnu slavu?“

„Gde to piše?“, upitah ja, upinjući se da zavirim u njegovu ceduljicu.

„Nebitno je“, kaza Dure. „Kog sveca slavite?“

„Lazara“, kazah ja nesigurno, pokušavajući da zamislim pred sobom ikonu što visi o ručki babine fioke za šivenje. Ovo se Dureu učinilo dovoljnim, te je popustio.

„Sutra“, reče. „Sutra ću poslati dečake.“

„Sve ih pošaljite večeras“, reče Zora. „I devojčicu.“

Čak i pre nego što mi je predao ćupčić, priznala sam sebi da moja želja da sahranim to srce u ime njegove porodice nema ni najmanje veze s pouzdanom verom, ili pouzdanim lekom, ili ma kakvom duhovnom nesebičnošću. Imala je veze s morom, sa onim čovekom što izranja iz tame da iskopa ćupove, i koji je verovatno bio samo neko iz sela ko zbija neslanu šalu - ali je, svejedno, sakupljao duše na raskršćima, na šezdeset kilometara od mesta gde je umro moj deda, na vožnju trajektom od Gospe Vodene, na tri sata puta od Sarobora, i nije bilo moguće to zaobići, nije bilo moguće pošto sam čitavog popodneva razmišljala o svemu, nije bilo moguće dok su mi dedine stvari u rancu. Bila sam spremna, naravno, na nekog šaljivdžiju. Bila sam spremna za neprijatan razgovor, za susret u kom ću uloviti tri pubertetlije kako iskopavaju ćup da bi maznuli novčiće iz rupe, gaseći cigarete u voljenom pepelu srca. Takođe je bilo moguće - više no moguće, zapravo, u stvari verovatno, najizvesnije od svih mogućnosti - da se niko ne pojavi, te da ću čitave noći čekati na raskršću i posmatrati vetar kako duva kroz uzbrdni zeleni plac susednog vinograda. Ili ću, onako izmoždena, zaspasti, ili početi da haluciniram. Ili će pak doći besmrtni čovek, visok i u kaputu, kroz livade sa ištrkljalom travom ponad grada - sa osmehom, uvek sa osmehom - a ja ću sedeti, ne

dišući, u nekom grmu ili pod nekim drvetom dok on otkopava ćup, verovatno zviždućući sebi u bradu, i kad mu bude u ruci, ja ću istupiti i upitati ga za dedu.

Sunce beše počinulo, povukavši nebo nisko i rastegavši tanke oblake u krajičke horizonta, tamo gde je još bilo svetla. Naglo je nadošla plima, siva i teška, masivna, dole na obali.

Fra Antun se dobrovoljno ponudi da mi pokaže put do raskršća, te krenusmo putem od vinograda kroz široki prostor između gradića i planine, i išli smo na jug duž prevoja, kroz livade pune oštre trave i ljubičastog i crvenog cveća raštrkanog u zbijenim bokorima, iz koje su, dok smo prolazili, kao strele izletali popci, crni i raspevani. Fra Antun je išao nekoliko koraka ispred mene, u tišini, verovatno premišljajući kako da načne temu moga nestanka tog popodneva. Ja sam išla za njime s baštenskim ašovčićem zadenutim u džep i malim grnetom u rukama, obuzeta strahom da ga ne ispustim, ili da ga ne nakrenem i ne prospem vodu s pepelom po sebi. Ranac mi je bio prebačen preko jednog ramena i njihao se tamo-amo, čulo se prigušeno šuške tanje plave kese iz Zdrevkova. Prošli smo pored nekog mališana što je terao šest sivoglavih ovaca s planine - čuli smo ih pre no što smo ih ugledali, a i još dugo pošto su nestale čuo se uporan zveket medenice ovna predvodnika.

„Veoma je plemenito od vas što ćete ovo uraditi“, odjednom reče fra Antun okrenuvši se ka meni, a ja zavrteh glavom.

„Sad će makar doći po lekove“, kazah, i pomislih na Zoru, u vinogradu, kako strpljivo čeka da krene da briše ljudima usta i dodaje im vodu.

„Siguran sam da biste umeli i pametnije da utrošite vreme“, kaza on, i načas pomislih da me kudi, ah tad se on osvrte i osmehnu mi se, te se i ja osmehnuh njemu, ne zastajući u hodu.

„Vi vodite brigu o šezdesetoro dece, oče“, najzad rekoh. „Ja samo zakopavam ćup.“ Fra Antun je pridržavao mantiju za rub, te su mu se ispod videle sandale i odrpane farmerke. „U gradu ima mnogo slika vašeg psa“, kazah. „U manastiru, u kući vaše majke.“

„Ali on nije moj“, reče. „Bis je Arlov pas - mog brata Arla.“

„Vaš brat je radio one slike u Nadinoj kući?“

„Neke od njih“, reče on. „Ali posle rata su mnogi krenuli da slikaju.“

„Deca deluju stvarno vezano za njega“, kazah ja, i činilo se da sve sad zadobija smisao. „Dovodi li im Arlo psa da se igraju?“

„Moj brat je pokojni“, šturo reče on. Bili smo stigli do blagog uspona

puta, i tu je staza vrludala kroz travu nizbrdo i uzbrdo, ali fra Antun produži poljem, gde su lepljive, kao bič tanke vlati strugale jedne o druge. Ja sam i dalje išla za njim i nastojala da smislim šta da kažem, nešto osim izvinjenja, kad on naglo zastade i okrete se. „Moju majku to je veoma teško pogodilo.“ Klimnuh glavom, a fra Antun se počesa po potiljku rukom. „Arlo je imao petnaest godina kad je počeo rat, i združio se s nekim momcima koji su kod nas stanovali na odmoru. Jednog dana su pošli svi u Bogomoljku da kampuju, samo njih pet-šest, na noć ili dve. Prošlo je nekoliko noći - imao je petnaest godina, znate, mislili smo da možda glumata, junaci se. To je bilo nekoliko meseci pred rat. Nismo ga tražili. Nedelju dana ga nije bilo. Otac je pošao dole da baci đubre u kontejner na našoj stazi, i tamo je bio on.“

Kazah:

„Žao mi je“, i istog trena se pokajah, jer te reči su samo ispale iz mojih usta i produžile da padaju, a ništa nisu pomogle.

„U svakom slučaju“, kaza on ne čujuć me, „čitave te nedelje otkako je on nestao, Bis je sedeo pored kontejnera i nije se mrdao, a mi smo svi mislili da on čeka pored puta da se Arlo vrati. Ali smo se prevarili - on je čekao nas da nađemo Arla.“ Fra Antun skide naočari i obrisa ih mantijom. „Dakle - posle nekoliko godina saznali smo da su ti klinci s kojima je on pošao na kampovanje bili pri paravojnim snagama s granice. I sad ljudi slikaju Bisa.“

Ruke je bio uvukao u rukave mantije, a onda je opet kazao kako je to veoma teško pogodilo njegovu majku, i ja poželeh da kažem kako znam to, ali nisam znala. Mogao je reći „vašim paravojnim snagama“, a nije rekao. Uporno sam ga čekala da to izgovori, ali on nije izgovarao, i onda sam ga i pustila da ćuti, i ćutala sam i ja, i potom mi je rekao:

„Sad nema još mnogo.“ Išli smo bez prestanka, rame uz rame, preko grebena pa niz blag pad ka livadi, gde se niska večernja magla pripijala uz bok planine. Pod nama, pri dnu strmeni, počivala je zemljana staza koja je vodila pravo naviše, uz najstrmiji deo padine, gde je žbunje raslo zbijeno i tamno, a preko nje je druga jedna staza vodila iz polja, u parcelu paučastog lišća, s vinogradom.

Kad smo stigli do raskršća, fra Antun mi pokaza Bogorodičinu kapelicu. Nalazila se na gredi uklesanoj u moru okrenutoj strani jedne velike kamene gromade što je stajala u travi gde se susreću dva puta. Bogorodica, slika na drvetu, tamnih rubova gde je voda oštetila dasku, stajala je poduprta na toj kamenoj gredi, a oko osnove kamena počivalo

je cveće, suvo poput hartije, nagomilano u urednim tamnim vezicama. Na korak-dva odatle trava se sjala od pivskih konzervi i pikavaca, koje fra Antun uze da skuplja rukama, a ja klekoh i izvadih ašov, te ga zarih vrhom u zemlju. Tle je bilo tvrdo, pečeno, i na kraju se dadoh na grebanje umesto da pokušam da vadim zemlju. Svaki čas sam se osvrtala ka fra Antunu, koji je redao konzerve, flaše i bačenu ambalažu u kecelju koju je napravio od prednjeg skuta mantije. Kad je sve pokupio, zapalio je u kapelici sveću, a ja sam spustila ćup u rupu koju sam iskopala, i zatim uz njega spustila tri novčića. Nabacala sam zemlju odozgo, kako mi je rekao da uradim, dobro je sabila preko ćupa, a zatim ustala, otresla ruke. Upitah hoće li biti teško vratiti se u grad po mraku, za slučaj da mi to zatreba pre jutra.

On me iznenađeno pogleda.

„Ne razmišljate valjda da ostanete?”

„Rekla sam da hoću.”

„Niko nikad ne ostaje”, kaza fra Antun, i zvučao je ozbiljno. „Ima ovde lisica, doktorka, koje prenose besnilo - a očigledno i ljudi koji dolaze da tu piju. Ne smem vas pustiti da ostanete.”

„Ništa mi neće biti”, rekoh ja.

Fra Antun opet pokuša.

„Muškaraca, doktorka, koji se ovde opijaju.” Izgledao je kao da duboko razmišlja kako da me natera da pođem s njim. „Apsolutno insistiram”, reče.

„Danas sam bila u Zdrevkovu”, kazah ja. To je trebalo da mu olakša moju odluku da ostanem, ali on skide naočari i dotače zglibom ruke oba oka, vrlo polako.

„Doktorka”, opet kaza.

„Ostajem ovde”, rekoh. A potom dodadoh: „I to spada u ovu dobrovoljnu službu.” Nije to baš sasvim bila laž, te se nije mogao sporiti. A istinu mu nisam mogla reći.

Obazreo se oko sebe, pa zatim rekao:

„Moram vas onda zamoliti da ostanete u vinogradu, i obavezno mi obećajte da nećete nikuda do jutra.”

„Zašto?”

„Vele da je grožđe sveto”, kaza on. „Krv Hristova.” Na to usplahireno pogura naočari, pa me uhvati za mišicu, i tako pređosmo onih desetak koraka od puta do prvih špalira vinograda. Ušuškava me, shvatih, ušuškava me što dublje među grožđe. Držao me je za ruku i neprestano

je gledao uz planinu pa dole ka vodi, birkajući kud stupa između loza i vukući me za sobom. „Nije ni važno, naravno“, reče kad je odabrao mesto. „Niko zapravo neće ni doći, doktorka. To znate, svakako to znate.“ Snažno zaklimah glavom. „Ali spokojnije ću spavati ako budem znao da niste na drumu“, reče on osmehujući se. „Svi mi imamo prava na svoja sujeverja.“

Posmatrala sam ga kako odlazi između čokota. Mahnuo mi je kad je izašao, i tad sam ga već jedva videla, ali odmahнула sam, a onda sam ostala tu gde sam i gledala ga kako polako ide poljem, ne osvrćući se, a njegovo neosvrtnje zabrinulo me je sad kad sam ostala sama. Konzerve u mantiji su zveketale i čule su se i kad je nestao na prevoju, silazeći putem što vodi dole ka groblju.

Bilo je veoma kasno, ali zaostala dnevna svetlost još je padala po moru, rasipajući se u kupama iza vrhova priobalnih ostrva. U jedanaest je bilo pozno večer, vedra noć, a nad vrhom planine Breževine rađao se mesec, zabacivši pre toga mrežu od svetline koja je milela naviše, naviše, i na zemlji plela nove senke. Nije imalo gde da se sedne, pa sam tako stajala, s čokotima što drhte oko mene, sve dok se nisam umorila, a onda sam čučala na zemlji i posmatrala treperavo svetio Bogorodičine sveće kroz drvene noge vinograda. Spustila sam ranac preda se i otvorila poklopac, pa se videla plava kesa, ah kako je svetio jenjalo, tako je i ona posivela kao i sve ostalo.

Prva dva sata nisam ni imala posetilaca, a moguće je i da sam zaspala, jer ne sećam se kako je to vreme prošlo. Tad je, pretpostavljam, bilo i previše kasno za noćno stvorenja, a iza mene je odnekud iskrsla sova i sletela na livadu, nakostrešenog belog pernatog okovratnika oko glave što se obrtala dok je osluškivala nešto što ja nisam mogla da čujem. Čučala je neko vreme uz mene, razrogačena i ćutljiva, premeštajući se s jedne na drugu stranu, a onda, kad sam ustala da protegnem noge, nestala je. U vinogradu je bilo miševa, čuo se hitar pokret njihovih nogu. Cikade su pevale u talasima, u zatišjima i olujama zvuka koji je navirao iz polja. Oko pola tri, začula sam nešto i pomislila da su ljudski koraci, pa sam ustala i pokušala da pogledam prema kapeli, ali to je bio samo neki magarac što je silazio s planine, smeđ, glavat, nezainteresovan. Imao je stidljive oči, i ušao je u vinograd malo niže u odnosu na mene, i čula sam ga kako se kreće kroz lišće, proizvedeći u hod u suv, frktav zvuk. Ostavljao je za sobom topao slatkast miris.

Deda bi mi, shvatih, svašta rekao što sam ostala ovde. Nije mi bilo

palo na pamet da bi neko, ako bi naišao, mogao takođe zapucati kroz vinograd, pa bismo iznenadili jedno drugo, a u tom slučaju mogla bih završiti prostreljena, ili izbodena, ili nešto još gore.

U tri i petnaest, niotkuda istrča lisica. Ja sam se bila ograničila na svoj kvadrat vinograda i uopšte se nisam micala, a lisica je uletela zajedno s krikom koji se kroz mene izvio iz zemlje i potpuno me prodrmao. Zazvučao je kao detinji i stala sam da se osvrćem tražeći mu izvor pre no što sam čak i skočila, ali tad sam ugledala lisicu, ili makar prstenove lisičjih očiju, a za njima srebrni sev njenog repa kćji je nestajao u tami, i pomislila sam: dođavola i ovo.

Noge su mi bile utrnule. Pričekala sam da prođu trnci, pa se zaputila ka obodu vinograda, i tada videla da je sveca iz kapele nekako nestala.

Neko je već bio tamo.

Odande gde sam stajala videla su se kriva leđa ljudske prilike povijene nad zemljom ukraj gromade. Kad sam je ugledala, žurno sam uzmakla u vinograd i nastavila da zurim između lišća. Nisam znala odakle se stvorio taj čovek, nije mi bilo jasno kako ga nisam čula da dolazi.

Kopao je: polako, postupno, obema rukama, izbacujući male crne snopove zemlje, senka mu se širila poput krila preko bele stene. Tad je našao ćup i začulo se zveckanje novčića pod njegovom rukom - jedan, dva, tri. Toliko sam bila ubeđena da ništa neće doći, a sad ovo. I shvatila sam da jedva uspevam i da stojim, a taman posla još i da istupim i kažem: *Jeste li vi besmrtni čovek? Jeste li?*, glasom dovoljno ubedljivim da zaslužim odgovor.

Ćup je bio kod njega, i on se okrenuo od kapelice. Tada nije pošao putem ka Breževini, već je umesto toga krenuo da se sporo penje planinom. Čekala sam sve dok se njegov obris nije ukazao na prvom pregibu ispod šume, a onda sam pošla za njim.

11. BOMBARDOVANJE

Na nekoliko godina pre dedine smrti, na grad su padale bombe. Bio je to konačni krah, godinama nakon što je počelo, i najzad je stigao i do nas. Bombe su padale, a padale su na vladine zgrade i banke, na kuće ratnih zločinaca - ali isto tako i na biblioteke, na autobuse, na mostove nad dvema rekama. Nastupilo je kao iznenađenje, to bombardovanje, naročito zato što je počelo tako prizemno. Bilo je obaveštenje, a onda, posle sat vremena, zaurlikala je sirena za vazdušni napad. I sve se nekako dešavalo van nas, čak i kad je kroz otvorene prozore počeo da ulazi zvuk bombi što pogađaju cilj, čak i pošto izadeš na ulicu, mogao si ubediti sebe kako je posredi nekakav sulud tobožnji udes, da su ta kola, zavatlana s rastojanja od dvadeset metara u fasadu zgrade od cigala, samo neka grozna šala.

Bombe su padale, čitav Grad se zatvorio u sebe. Prva tri dana ljudi nisu znali kako da reaguju - vladala je histerija, pretežno, i narod se evakuisao ili pokušavao da se evakuiše, ali bombe su padale i uzvodno i nizvodno, po obema rekama, i nisi imao kud otići a da im umakneš. Oni koji su ostali u Gradu bili su ubeđeni da neće potrajati duže od nedelju dana, da je napad nedelotvoran i skup, da će prosto dići ruke od nas i otići, te da ne preostaje ništa drugo do da pregrmimo. Četvrtog dana bombardovanja, gonjeni nesavladivom potrebom za izvesnim slobodama uprkos uslovima - ili možda baš zbog tih uslova - ljudi su opet počeli da idu u kafane, da sede na terasama, često su ostajali napolju da piju i puše čak i kad se oglase sirene. Postojao je određen stav o bezbednosti van kuće - ako si napolju, mozgali su ljudi, postaješ mnogo sitnija, pokretna meta, a ako sediš u svojoj zgradi, samo ih čekaš da promaše to što su zapravo gađali te da umesto mete pogode tebe. Kafane su radile po čitavu noć, zamračenih prozora, u zadnjim prostorijama šuštali su televizori, ljudi su tiho sedeli s pivom i ledenim čajem i posmatrali beskorisne crvene vodopade svetla protivavionskih topova na brdu.

Dok se dešavalo, deda o tome nije čitao, i nije pričao, čak ni mojoj majci, koja se, za ta tri prva dana bombardovanja, pretvorila u one koji urlaju na televizor i ne gase ga čak ni kad legnu da spavaju - kao da će je uključen ekran izolovati od oluje napolju, kao da će prisustvo našeg grada na njemu nekako obuhvatiti to što se dešava, podariti mu objašnjivost, udaljenost i beznačajnost.

Ja sam imala dvadeset dve godine i stažirala sam na Vojno-

medicinskoj akademiji. Za mene je upornost dedinih obreda značila da se nije promenio, da se i dalje drži svoje discipline, kontinuiteta i stoicizma. Nisam primećivala, i nisam shvatala, da se menjaju sami ti obredi, da postoji razlika između rituala umirenja i rituala predupređivanja koji dolaze potkraj života. Još je izlazio kao da treba da odradi pun spisak kućnih poseta, ali njegovi dugogodišnji pacijenti počeli su da umiru, da polako popuštaju pred boljkama ili pred starošću, iako su imali njega. I dalje je radio svoje svakodnevne vežbe, ali to su bile bezvoljne mehaničke vežbe jednog starca: okrenut ka prozoru dnevne sobe u bleđoj jutarnjoj svetlosti, u trenerci labavoj i pritegnutoj iznad čarapa, s rukama bezizrazno sastavljenim iza leđa dok se izdiže na prste i spušta na pete, ritmično, uz udare koji odjekuju čitavim stanom. To je radio svakoga dana, i bez odstupanja, čak i kad su sirene strugale i zavijale na susednom bloku zgrada.

Dvadeset godina smo zajedno gledali *'Alo, alo* u četiri po podne. Sad je krenulo popodnevno spavanje. Spavao je sedeći, oklembesene glave. Stopala su mu štrcala pravo napred, čitavo telo bilo je oslonjeno na pete klompi. Ruke su mu počivale skrštene na stomaku, koji je obično krčao, jer u dodatak svemu ostalom sad se mrštio, što pre nikad nije radio, na ono što nam baba spremi, na burek i paprikaš i punjene paprike, jela za koja sam pamtila da ih je nekada sa slašću jeo, nad kojima je oduševljeno uzdisao prilikom inače tihih obroka. To se dešavalo kad ja ne gledam, ali baba mu je sad spremala odvojeno jer nije mogla da i nas ostale podvrgne kazni da dvaput dnevno jedemo kuvani zeleniš, a za večeru bareno meso, jer samo je to sad i jeo, strogo i ne žaleći se.

Njegovi odlasci u zoološki vrt postali su prošlost već davno pre no što je bombardovanje prinudilo Grad da mu zatvori kapije. Bilo je brojnih spekulacija povodom tog zatvaranja - narod je, ne samo moj deda, bio ljut, smatrao je to nekim znakom odustajanja, optuživao gradsku vlast da se bombardovanjem služi kao izgovorom da pobije životinje kako bi se uštedelo. Ozlojeđeni, nadležni su uspostavili redovnu nedeljnu kolumnu u kojoj su objavljivali sveže slike životinja i izveštavali o njihovom zdravlju, o novoj mladunčadi, o planovima za renoviranje zoološkog vrta kad prođu napadi.

Deda je počeo da iseca te novinske članke o zoološkom vrtu. Dolazila sam kući rano izjutra, kad mi se završi noćna smena u bolnici, i zaticala ga kako sam doručkuje, odvajajući zadnji deo novina i ljutito ga razgledajući. *Tamo je propast*, rekao bi, *u zoološkom vrtu*.

„Ovo ništa ne valja za nas“, govorio je, kriveći glavu da me pogleda kroz bifokale, pred dopola pojedenim suncokretom i orasima na svom poslužavniku, čašom za vodu narandžastom od dijetetskih vlakana.

Priča u novinama bila je usredsređena na tigra, i samo na tigra, jer za njega je, uprkos svemu, još bilo neke nade. Ništa nije pisalo o tome kako je lavica pobacila i kako su vukovi poludeli i pojeli svoju mladunčad, jedno po jedno, dok su ova zavijala u agoniji i pokušavala da pobjegnu. Ništa nije pisalo o sovama koje kljuju svoja neispiljena jaja i čupaju iz njih tečni crveni žumanac, sa obličjem ptičeta maltene spremnog da se izleže, niti kako je skupoceni polarni lisac rasporio svoju ženku pa se valjao u njenim ostacima sve dok mu srce nije stalo pod kopljima svetala večernjih napada.

Umesto toga, pisah su kako je tigar počeo da jede sopstvene noge, najpre jednu, pa drugu, postupno, do mesa, do kosti. Objavili su sliku tigra, po imenu Zbogom - ostarelog sina jednog od tigrova iz mog detinjstva - ispruženog po kamenom podu kaveza, s nogama, krutim poput drveta, privezanim pozadi kao šunke. Videle su se lepljive crne mrlje tamo gde mu je meso na gležnjevima natopljeno jodom, a u novinama je pisalo kako ničim ne uspevaju da ga odvrate od tog poriva - pokušavali su sa sredstvima za smirivanje, s lancima, sa zavojima natopljenim kininom. Preradili su pseći zaštitni okovratnik i pričvrstili mu ga oko vrata, ali on je prilikom jednog noćnog napada i njega pojeo, a posle toga je sebi pojeo dva prsta.

Dva dana po objavljivanju članka o tigru bombe su pogodile most nad Južnom rekam, a nepuna dva sata po njegovom rušenju pogodili su i napuštenu fabriku automobila pored zoološkog vrta, te je Sonja, naša usvojena afrička slonica - omiljena maskota vrta, sitnooki matrijarh krda u tvrđavi, zaljubljenik u kikiriki i malu decu - pala na mestu mrtva.

Nedeljama je Grad pokušavao da pojmi iznenadnost rata, stvarnost njegovog prispeća, i odnosili smo se prema njemu kao prema nečem neobičnom i privremenom, ali nakon tog konkretnog napada nešto se promenilo, i sve ono ogorčenje i samoubedeđenje koji su zaostali po svršetku prethodnog rata sad su valjano iskorišćeni. Svake noći otad, ljudi su kilometrima marširali da bi rame uz rame stajali pred kapijom tvrđave. Drugi su, za to vreme, stajali zbijeni u pijanim redovima na kamenim lukovima preostalih mostova. Za čuvanje mosta morao si biti pijan, jer šanse da te pogode bile su veće, a zatim još veće da ćeš poginuti, jer na kojem god kraju da stojiš, ne bi bio pošteđen pada u vodu

ako tresnu u sredinu.

Zora, hrabrija od svih koje sam poznavala, imala je prepun raspored odbrane - noći je provodila sa hiljadama ljudi ukraj kamenih kolena konja pokojnog Maršala, na istočnoj obali Korčune, s kapom u obliku tukana u znak solidarnosti s ljudima koji stražare u zoološkom vrtu. Znala je da ti ispriča priču o bombardovanju Prve narodne banke, o tome kako je gledala projektil dok pogada staru ciglenu zgradu na onoj strani reke, o vakuumu zvuka kad je plavo svetio prošlo, pravo naniže, kroz gornju površinu zgrade, a onda raznelo prozore, vrata, drvene kapke, bronzano ime na zgradi, ploče u znak sećanja na mrtve - a za svim tim usledilo je poimanje, kad se dim konačno raščistio, da uprkos svemu zgrada nije pala, već da stoji tamo, kao bezuba lobanja, dok ljudi kliču i ljube se i, kako će u novinama kasnije naglasiti, doprinose novom porastu priraštaja.

Za vreme rata, ja sam preklinjala dedu da odustane od noćnih odlazaka u vizite, od tih obreda koji mu ulivaju osećanje da radi nešto korisno; sad sam, protivno njegovim željama - koje je izražavao sočnijim rečnikom nego što sam ja sebi dozvoljavala u četrnaestoj - bdela nad zoološkim vrtom u svaku slobodnu noć. Tamo su demonstranti bih drugačiji, stariji. Počeli bi da pristizu oko sedam, taman kad poslednji put prolaze kolica s kokicama, i onda bismo stajali u malim grupama na stazi što ide oko bedema tvrđave, svako u regalijama svoje odabrane životinje. Tu je bila žena-lav, sa žutim portvišem kao perikom. Jedan je čovek oko glave bio privezao žičane ofingere i na njih navukao bele kratke čarape, kao uši, i dolazio da stoji u ime Nikodemusa, našeg džinovskog velškog zeca. Nekolicina je dolazila kao vučji čopor, s kartonskim rolnama od toalet-papira kao njuškama; nalazila se tu i žena koja je u zoološkom vrtu bila samo jednom, kao mala, pa je dolazila odevena onako kako je upamtila svoju prvu i jedinu žirafu: žutu, s kratkim debelim rogovima. Nisam imala srca da joj kažem da je zaboravila pege. Ja sam dolazila kao tigar, razume se, ali najbolje što sam mogla bilo je da obojim u narandžaste i crne pruge staru kapu u stilu Dejvija Kroketa, iz stare kutije za maskenbale, u podrumu, te da stojim tamo s čudovišnim lažnim rakunskim repom niz leđa. Lisica je bio čovek u crvenom odelu, s leptir-mašnom i naočarima. Zoološki vrt nikad nije imao pandu, ali mi smo imali šest ili sedam pandi na straži ispred kapije tvrđave, s repovima od lufe koji su im štrcali iz pantalona. Nilski konj je imao ljubičast džemper pod koji je uguran jastuk.

Ljudi su takode i pisali po zidu vrta, kredom i sprejom, a posle nekoliko nedelja počeli su da dolaze s transparentima koji su prednost davali stavu ili prijateljskoj poruci, umesto standardnog *JEBITE SE* koje su držali po mostovima. Jedne večeri se neki čovek u sivoj odeći, s ružičastim peškirom na glavi, pojavio na kapiji zoološkog vrta s natpisom: *GAĐAJTE OVAMO, JA SAM SLON*. Bio je tu i jedan proslavljen tip iz Donjeg Dranja, gde je pogođen vodotoranj, koji je predstavljao patku, ali dan nakon bombardovanja fabrike pamuka pojavio se na stazi s natpisom *SAD NEMAM ČISTE GAĆE*. Posle toga, novine su preplavili snimci njegovog transparenta odozgo, s crvenim slovima, njegovim izlizanim sivim rukavicama što drže karton. Ponovo se pojavio kroz nedelju-dve, s novom porukom: *SAD VIŠE UOPŠTE NEMAM GAĆE*. Neko drugi držao je tablu na kojoj je pisalo: *NI JA*.

Zora i ja smo razmenjivale priče za vreme smena na klinici, gde smo previjale glave, ruke, noge, pomagale da se napravi mesta za povredene, radile u porodilištu, nadzirale izdavanje sedativa. S prozora kancelarije na trećem spratu Svetog Jarma, videli su se kamioni što dolaze s bombardovanih mesta, cerade raširene po kamenim pločama dvorišta, krcate komadima mrtvih. Nisu ni najmanje hćili na komade koje smo mi vidah na anatomiji, sveže, povezive sa okolnim tkivima, ili s funkcijom koja im daje značenje. Umesto toga, ovi nisu sadržali nikakvog smisla dok leže tamo, crveni i zgrušani, ugljenisani sa strane, na gomilama za koje se samo moglo naslutiti da im pripadaju - noge, ruke, glave. Vadili su ih iz šanaca, skidali s drveća, iskopavali iz srušenih zgrada gde ih je raznela sila bombe, u cilju identifikacije poginulih, ali jedva se razaznavalo i šta su bili, a nekmoli još i da se povežu s telima, licima, ličnostima nećijih voljenih.

Jednoga dana, došavši kući, zatekla sam dedu kako stoji u hodniku u svom kaputu s velikim dugmetima i šeširom na glavi. Ušla sam dok je brižljivo vezivao ešarpu i ponovo gurao *Knjigu o džungli* u unutrašnji džep kaputa. Pas je sedeo na šamlici ukraj vrata, i deda je pričao nešto psu onim glasom, a ovaj je bio već s povocem, i čekao.

Poljubila sam dedu i rekla:

„Kuda ćeš?”

„Čekali smo”, kazao je on, u ime sebe i psa. „Večeras idemo s tobom.”

Tad smo poslednji put otišli u tvrđavu zajedno, i čitav put prevalih smo peške. Bilo je svetio, vedro jesenje večere, i išh smo našom ulicom dok nismo stigli do Bulevara revolucije, a potom smo udarili kaldrmisanim

putem što prati tramvajske šine iz centra grada. Tramvaji su prolazili, tihi i stari, pusti istovetno kao ulica, po šinama klizavim od popodnevene kiše. S Bulevara je ka nama duvao blag prohladan vetar, noseći nam lišće i novine u noge, i u njušku psu, koji je trčkarao otvorenih usta, kratkim koracima debelih nožica, između nas. Njemu sam bila vezala narandžastu mašnu, tigru u čast, a dedi sam ponudila svoju rakunsku kapu, ali on me je pogledao i rekao:

„Molim te. Ostavi mi malo dostojanstva.“

Predviđalo se da te noći neće biti napada, pa je staza oko zoološkog vrta bila takoreći pusta. Bila je tamo lavica, naslonjena na stub svetiljke, te smo se pozdravile, a onda se ona vratila svojim novinama. Na zidu vrta sedeo je neki tip kog sam svega jednom-dvaput videla, okrećući dugme na tranzistoru. Seli smo na klupu kod stanice gradskog autobusa i deda je stavio psa, sa onim debelim kaljavim nožicama, sebi na kolena, pa smo dvadesetak minuta posmatrali opštu zbrku na raskrsnici s pokvarenim semaforom koji niko već gotovo mesec dana nije popravljao. Potom se s drugog kraja grada oglasila sirena, za njom još jedna, bliža, i kroz dva minuta ugledali smo prve eksplozije na jugozapadu, preko reke, tamo gde su zasuli stari krug Trezora. Pamtim kako sam se iznenadila što pas samo sedi, ne izražavajući ništa, dok automobili hitne pomoći iz Svetog Pavla sevaju i kuljaju iz garaže malo dalje u ulici. Umirivala sam dedu u pogledu tigrove sudbine, pričala mu kako zbrinjavaju obogaljene mačke i pse u Americi, kako ponekad prave mala invalidska kolica koja prikopčaju životinji, pa onda pas ili mačka može da vodi savršeno normalan život, s bokovima na malecnim životinjskim kolicima, i da samo vitla po kući.

„I sama se ispravljaju kad se prevrnu“, kazala sam.

Deda je dugo ćutao. Vadio je iz džepa poslastice i davao ih psu, a pas ih je bučno motao i njuškao dedi ruke tražeći još.

Za sve vreme rata, deda je živeo u nadi. Te godine pre bombardovanja Zora je uspela da ga pretnjama i molbama ubedi da se obrati Nacionalnom veću doktora povodom obnavljanja nekadašnjih odnosa, ponovnog uspostavljanja bolničke saradnje preko novonastalih granica. Ali sada, u poslednjem satu naše zemlje, njemu je bilo jasno, isto kao i meni, da obustava ratnih dejstava obezbeđuje privid normalnosti, ali mir - nikad. Kad borba ima cilj - da se od nečega oslobodiš, da se umešaš na strani nevinoga - ona nosi nadu konačnosti. Kad se borba tiče razmrsivanja odnosa - kad se tiče tvog imena, mesta za koja si usidren

samom krvlju, vezivanja tvog prezimena za određen kraj ili događaj - tad je tu samo mržnja, i dug, spor napredak ljudi koji se njome hrane i kojom su ih hranili, pedantno, oni pre njih. Tada borba nema kraja i dolazi u talasu za talasom, ali uvek zadržava sposobnost da iznenadi one koji se nadaju da će prestati.

Naše bdenje u zoološkom vrtu bilo je godinu dana pre nego što je saznao da je bolestan, pre tajnih odlazaka onkologu, našeg konačnog saveza. Ah telo samo zna, i neki njegov deo sigurno je već bio svestan onog što je otpočelo kad mi se okrenuo, i ispričao mi poslednju priču o besmrtnom čoveku.

Deda se protrljao po kolenima i stao da pripoveda:

Opsada Sarobora. Nikad o njoj nismo pričali. Gadno je bilo tada, ali postojali su izgledi da će se stanje popraviti. Postojali su izgledi da neće baš svi odmah otići u sto đavola. Ja sam bio na nekoj konferenciji na moru, i taman kad je trebalo da pođem kolima kući, pozvali su me zbog nekog ranjenog čoveka u Marhanu.

Stižem do Marhana i dočekuje me masa šatora i ljudi, neki su zadobili metke u čarki na nekoliko kilometara odatle putem, i pričaju mi, dok ih previjam, dok čekam ispomoć drugih lekara, da su tu došli da bi zauzeli fabriku aviona u dolini Marhana, najpre teškom artiljerijom, a potom pešadijom. Posle toga, vele, idu na Sarobor. Na Sarobor - možeš li zamisliti? Sarobor, gde se rodila tvoja baba. Zato nađem generala i upitam ga: šta je ovo, kog đavola? A znaš li šta on meni kaže? Kaže:

„Muslimani hoće izlaz na more, pa ćemo ih zato uputiti rekom, jednog po jednog.“

Šta o tome mogu da ti kažem? Šta se uopšte ima reći? Ja sam se s tvojom babom venčao u crkvi, ali bih se svejedno oženio njom sve i da su njeni tražili da nas venča hodža. Šta je meni teško da joj poželim srećan Bajram, jednom u godini - kad njoj ni najmanje ne smeta da u crkvi upali sveću za moje mrtve? Ja sam vaspitan kao pravoslavac; iz principa bih tražio da tvoju majku krste kao katolikinju kako bih je poštedeo potpunog potapanja u onu prljavu vodu koju drže po krstionicama. U praksi nisam ni tražio da se krsti. Moje prezime, tvoje prezime, njeno prezime. Na kraju samo želiš nekog ko će čeznuti za tobom kad nastupi čas da te stave pod zemlju.

Odlazim iz Marhana. Ah ne idem kući. Kod kuće ste ti, tvoja majka, tvoja baba, ah ja ne idem tamo. Dolazi mi odmena, jedan mlad doktor. Ne sećam mu se lika. On dolazi, ja se pozdravljam i odlazim, a onda

izbijem na put i čitavo popodne pešačim, na kraju stignem u Sarobor. Pedeset je stepeni u dohni Amovarke, sve je suvo i bledozeleno, i vrlo tiho, samo se čuje granatiranje, koje upravo počinje u Marhanu. To je bilo pre trinaest godina, jasno ti je, i rat još nije baš pravi rat. To je bilo kad su nad gradom, u brdima, još imah onaj veliki maslinjak. Verovatno ne pamtiš kako je grad izgledao pre nego što su ga napali, pre nego što su granatirali muslimanska naselja i oborili onaj stari most u reku kao drvo, kao ništa.

Stignem ja u Sarobor, a on pust. Pada noć. U čitavoj turskoj mahali čuje se kako naši granatiraju fabriku u dolini Marhana, i nad brdom se vide svetla. Možeš zaključiti šta sledeće nastupa, znaš šta nastupa. Svi znaju, pa tako nikog i nema napolju, niti ima svetala u prozorima. Oseća se miris jela - ljudi sedaju da u mraku večeraju. Oseća se slasni miris večere i nagoni me na razmišljanje o onoj iracionalnoj želji koja obuzme čoveka kad je maltene kraj - umesto da čuvaju za opsadu, oni se goste u tim kućama duž reke, na trpezi su im jagnjad, krompiri, kiselo mleko. Osećam miris nane i maslina, i ponekad, kad prođem pored prozori, čujem kako se nešto prži. Tera me da se prisećam kako je kuvala tvoja baba kad smo živeli u Saroboru, stojeći pored prozora ispred kojeg je bila jedna velika vrba.

Turska mahala ima onu usku ulicu koja ide duž reke u muslimanskom delu grada, s pozatvaranim turskim kafanama i restoranima gde se kupuje najbolji burek na svetu, radnjama gde se prodaju nargile, staklarama, potom s cvetnim baštama koje su sad skroz prerovane i pretvorene u nova groblja. Duž čitave ulice, kako je pratiš do obale, možeš dići pogled i ugledati u daljini Stari most, sa onim njegovim blistavim okruglim kulama-stražarama. A na svakih nekoliko koraka prolaziš pored šedrvana. Ti šedrvani - to je zvuk Sarobora, Sarobor uvek zvuči kao voda što teče, kao lepa, čista voda, od reke do cisterni. Tu je potom stara džamija, sa onim usamljenim minaretom što bukti kao granata.

Pređem Stari most i zaputim se dole u hotel Amovarka, gde smo tvoja baba i ja proveh medeni mesec pre nego što smo našli sebi stan. Tu odsedaju strani velikodostojnici i ambasadori kad dolaze u Sarobor. Direktor fabrike aviona u Marhanu - one koju mi bombardujemo - ponekad je tu i mesecima boravio. Hotel stoji na kamenoj izbočini nad rubom reke, oivičen maslinama i palmama, s pogledom na vodu pri vrhu slapa. Ima one prozore s belim zavesama koje liče na ženske suknje, i

balkon, i one silne oble kamene nabore što izviruju iz vode. Na balkonu su mesingane turske lampe. Taj balkon se vidi sa Starog mosta, i ako uveče iz hotela pođeš da prošetáš, možeš zastati na mostu i gledati dole na slap i na restoran na balkonu, gde imaju četvoročlani orkestar koji ide od stola do stola i svira ljubavne pesme.

Unutra hotel ima drvene pregrade i crveno-bele lukove. Na svakom zidu vise pašini ćilimi, u holu su starinske fotelje leptirastih naslona. Uđem, a ono prazno, skroz-naskroz prazno. Prođem nikoga ne susrevši, ni živu dušu, čak ni na recepciji. Idem tako dugačkim hodnikom, i tad se nađem u prednjoj trpezariji restorana na balkonu.

Tamo je kelner, samo jedan kelner. Na glavi ima vrlo malo kose, a i ona je sva bela i začesljana preko glave, dok mu je na čelu velika crna masnica, jasno kao dan, ona masnica pobožnih muslimana koja se uvek prepoznaje. Utegnut je u odelo, ima kravatu, salvetu preko ruke. Vidi me kako nailazim i sav se ozari. Kao da se uzbudio što me vidi, kao da mu je tog dana najlepší događaj što sam ja tu. Pita me jesam li za večeru, a to kaže tako da se vidi namera da me obodri da ostanem iako nikog drugog nema da večera, te ja kažem da jesam, za večeru sam, jesam za večeru, razume se. Prišećam se svoga medenog meseca, i prišećam se da tu spremaju jastoga, i svakojaku ribu koju dovoze rečnim čamcima s mora.

„Gde bi gospodin voleo da sedne?“, pita me on i pokazuje po sali. Restoran ima visoku žutu tavanicu s naslikanom bitkom, a o njoj vise one mesingane lampe i crvene zavese, i čitava prostorija je, kao i ostatak hotela, skroz-naskroz prazna.

„Na balkon, ako može“, kažem. On me izvodi na balkon i smešta me za najlepší sto u zdanju, postavljen za dvoje, pa sklanja drugu viljušku i nož, salvetu i tanjir.

„Oprostićete nam, gospodine“, kaže. Ima hrapav, promukao glas iako mu se po rukama i zubima vidi da u životu nije zapalio cigaretu. „Večeras imamo samo naše vino.“

„Sasvim mi odgovara“, kažem.

„I služimo ga samo na bocu, gospodine“, kaže on. Ja mu velim da mi donese bocu, te da ću takođe i prenoćiti tu, ako bi bio ljubazan da nađe nekog s recepcije ko bi mi se našao na usluzi. Znam šta razmišljaš, da to nije bilo pametno. Znam da razmišljaš: oni tamo preko brda granatiraju i spremaju se da ujutru siđu na Sarobor. Ah u tom trenutku u planu mi je da prenoćim, i zato mu to i kažem, a možda i iz ljubaznosti. Veoma je star. A ti i ne znaš kakvi su nekad bili naši kelneri. Kako su se školovali

za te stare restorane. Išli su u školu, najbolju kelnersku školu, upravo ovde u Gradu. Učili su se zanatu, učili su se ponašanju. Praktično su bili šefovi kuhinje. Znao su da prepoznaju vino žmureći i da sami iseku pečenje, znali su da ti kažu gde koje ribe ima i čime se hrani, a godinama su se kaljali po kuhinjskim baštama pre nego što im dopuste da služe goste. Eto, od takvih je kelnera bio ovaj, a još i musliman pride, i sve me to baci u razmišljanje o tvojoj babi, i pripadne mi zlo, odjednom, dok ga gledam kako odlazi da mi donese vino.

Zavalim se i slušam ove dole u Marhanu. Na svakih nekoliko minuta plava eksplozija obasja vrhove brda na obrubu doline, a koju sekundu potom prasne zvuk artiljerije. Dolinom prema meni duva povetarac s juga, i nanosi osmuđeni miris baruta. Vidim obris Starog mosta na obali iznad hotela, i nekog čoveka što ide njime, od kule na drugoj strani, paleći fenjere po starinski, onako kako se još u moje vreme radilo. Reka peva svoju pesmu uz obalu ispod izbočine na kojoj je hotel. Malčice se nagnem da pogledam kroz kovane cvetove balkonske ograde dole, tamo gde se voda crni naspram belog kamenitog korita. Zavalivši se opet, osetim odnekud izbliza duvanski dim i obazrem se, kad ono - na moje iznenađenje - za stolom u suprotnom uglu sedi još jedan gost, s laktom na kamenom pervazu ograde. U odelu je, s kravatom, i čita, držeći knjigu uspravno, pa mu ne vidim lice. Sto pred njim je prazan, stoji jedino šoljica za kafu, što me navodi na pomisao da je završio s večerom, pa mi je milo što će uskoro otići, ispiti svoju kafu i otići. Deluje da je potpuno nesvesan bombardovanja koje obasjava nebo - kao da je u toku neka proslava, kao da nad brdom prašti vatromet, i bliži se slavlje. I tad ulovim sebe kako razmišljam - možda za njega to i jeste slavlje, možda je noćas prešao reku da bi zlorado posmatrao iz stare muslimanske palate. Možda je, za njega, ovo nešto smešno, noć o kojoj će pripovedati, godinama potom, svojim prijateljima kad ga budu upitali kako su slali muslimane niz reku.

U tom trenu vraća se stari kelner, donoseći bocu za mene. Sad se sećam. Bio je to „šalimač“, berba osamdeset osme, iz čuvenog vinograda koji će se uskoro naći s naše strane granice. Sipa mi ga kao da to za njega ništa nije - a ja stičem utisak da je rešen da pokaže svu veliku snagu karaktera koja mu je potrebna da mi posluži ovo vino kao da mu je potpuno svejedno da li vlasnik vinograda upravo probada bajonetom njegovog sina u fabrici aviona. Skida s vrha foliju, a zatim preda mnom izvlači zapušač vadičepom. Nakreće moju čašu i sipa mi malčice, i žmirka

u mene dok probam. Potom mi sipa čitavu čašu i ostavlja bocu na stolu. Načas nestaje, a kad se pojavi, pred sobom gura kolica prekrivena velikim listovima salate i grozdovima, kriškama limuna, sve gusto naredano oko ribe u sredini. Ribe su bistrooke i čvrste, ali izgledaju kao neke cirkuske nakaze.

Kelner mi kaže:

„Evo, gospodine. Večeras imamo lista, jegulju, sipu i kovača. Smem li vam preporučiti kovača? Samo što je ulovljen, jutros.“

Nema ih preterano mnogo, nema mnogo riba - možda pet ili šest, ali uredno su aranžirane, a dve jegulje su obavijene oko svega izloženog. Kovač leži postrance kao list hartije s bodljama, šara na repu zuri naviše kao oko. Od svih riba na kolicima samo on stvarno liči na ribu, a isto tako jedini on ne odiše onim neodređenim mirisom crkotine. Elem, ja volim kovača, ah te večeri shvatim da mi se jede jastog, pa pitam za jastoga. Stari kelner mi se naklanja i izvinjava se, kaže da im je upravo nestalo.

Velim mu da ću morati malo da razmislim, i on me ostavlja s menijem i nestaje. Prilično sam razočaran zbog tog jastoga, veruj mi, dok sedim tu i gledam u priloge koje služe uz ribu. Imaju, naravno, sve što bi se očekivalo: krompir na nekoliko načina, salatu s belim lukom, četiri ih pet razhčitih sosova koji idu uz ribu, ah ja sve vreme razmišljam o jastogu, o tome kako im ga je ponestalo. A onda se mislim: mili bože, stvarno bi bilo odvratno ako je poslednjeg jastoga pojeo ovaj čovek, ovaj što je došao ovamo da se naslađuje i sad čita knjigu, ako je pojeo jastoga koji je trebalo da pripadne meni koji nisam ovde da bih se zlorado naslađivao.

I upravo u tom trenutku, dok to razmišljam, stari kelner opet se pojavljuje i naginje se nad sto tog čoveka.

„Dakle, gospodine“, čujem kelnera kako mu se obraća. „Jeste li kojim slučajem razmislili? Mogu li vas ponuditi nečim za piće?“

„Da, molio bih“, odgovara ovaj. „Vodom.“

Odložim meni i zagledam se u tog čoveka. Knjigu je spustio kako bi mogao razgovarati s kelnerom, i istog trena ga prepoznam. Kelner ode da mu donese vode, a Gavran Gajle ne diže ponovo knjigu; umesto toga, gleda na reku, potom po balkonu, i naposletku mu se pogled zaustavlja na meni, i to je isti onaj pogled čoveka u mrtvačkom sanduku - iste oči, isto lice, neizmenjeni i netaknuti, kao što je sigurno bio i u ćeliji za pijance one noći u Crkvi Gospe Vodene, kad nisam imao prilike da ga

vidim.

Besmrtni čovek mi se smeši, a ja mu velim:

„To ste vi.“

Obraća mi se sa „doktore“, potom ustaje, otresa kaput i prilazi da se rukuje sa mnom. Ja ustajem i pridržavam salvetu, i dok se rukujemo, tako u tišini, meni sine zašto je ovde, ah ne mogu reći sebi ni da sam iznenađen što ga vidim. Ne, shvatam, ni najmanje nisam iznenađen. Njegovo prisustvo ovde može samo jedno značiti, a i on, poput svih nas ostalih, zna šta će biti. Došao je da sakuplja, taj besmrtni čovek.

„Pravo čudo“, govori mi. „Neverovatno, neverovatno čudo.“

„Koliko ste već u gradu?“, pitam ga ja.

„Ima tome nekoliko dana“, kaže on.

Umoran sam, i u velikom poslu, pa mu velim:

„Ne sumnjam, naplaćali ste se kafa ljudima.“

Na to se on ne osmehuje, ali me i ne prekoreva. Ne potvrđuje, ne poriče. Naprosto je tu. Tad mi sine da on nikad ne izgleda umorno, nikad ne izgleda iscrpeno. Kažem mu kako insistiram da mi se pridruži na večeri, i on prihvata, s radošću. Odlazi po knjigu i po svoju šoljicu, te nam kelner donosi još jedan pribor za jelo, za njega.

„Da li gospoda znaju šta bi volela?“, pita konobar.

„Još ne“, kaže moj prijatelj. „Ali bismo da ispušimo po nargile.“

Čekam da starac ode po čibuke za nas, pa onda velim:

„Najlepši obrok u svom životu pojeo sam ovde.“ Besmrtni čovek s poštovanjem mi klima glavom. „Na medenom mesecu“, kažem. „Niste upoznali moju ženu. Ovde smo bili za vreme medenog meseca, moja supruga i ja, i jeli smo jastoga. Dve godine pošto smo se vi i ja upoznali u onom seocetu - sećate se?“

„Sećam se“, kaže on.

„Bio sam vrlo mlad“, kažem ja. „Predivan je to bio medeni mesec. Nedelju dana jeo sam samo jastoga. I još bih ga jeo.“

„Onda bi i trebalo da ga uzmete.“

„Nemaju ga večeras.“

„Živa šteta.“

„Niste kojim slučajem vi pojeli poslednjeg?“, pitam.

„Kao što vidite“, odgovara on, „još nisam ni jeo.“

Neko vreme sedimo ćutke, a on me ne pita otkud ja tu. I upravo tad mi padne na pamet da možda on zna nešto što ja ne znam - da ovamo možda nije došao Zbog nekog drugog, već, umesto toga, da vidi mene, da

je ovde namenski zbog mene, i čitavog me ispuni ta misao. I ovo da ti kažem: jedno je ne verovati, a sasvim deseto dopustiti određenu mogućnost, i ne znam da li zbog granatiranja ili zbog same te večeri ih zbog Starog mosta na vodi, tek - upravo to radim dok tu sedim, grčevito se držeći za salvetu što mi je preko kolena - dopuštam mogućnost.

„A imate li dosta posla?“ pitam.

„Ne nešto posebno“, kaže on, i hteo bi još nešto da kaže, ali u tom trenu se gegajući vraća stari kelner s nargilama, a onda ih postavlja, čisti kamiše, stavlja u posudu duvan i tumbečiju. Pošto je završio, iz čibuka se izvija opojan nagoreo miris, na med i ružu, a on vadi olovku i list hartije da zapiše narudžbinu.

„Šta kažete na grgeča?“ pita me besmrtni čovek.

„Veliki sam ljubitelj kovača“, kažem ja. „Kad nema jastoga.“

„Hoćemo li onda kovača?“

„Hajdemo kovača.“

„Uzećemo kovača“, obraća se besmrtni čovek starom kelneru, gledajući u njega i osmehujući se. Kelner se klanja iz pojasa, kao da smo veoma dobro odabrali. A i jesmo, veoma smo dobro odabrali. To je verovatno poslednji kovač kog će ovaj hotel ikad više prodati.

„Smem li mamiti gospodu na neko meze?“, kaže stari kelner. „Imamo odličan ajvar s belim lukom, takođe salatu od hobotnice. Imamo izvanrednu sarmu, sir s maslinama.“

„Meni se čini da je potrebno malo samougađanja“, kaže besmrtni čovek. „Večeras je potrebno malo samougađanja. Od svega ćemo uzeti. A uz ribu bareni krompir s blitvom.“

„Odlično, gospodine“, kaže kelner dok zapisuje kratežom od olovke.

„I podrazumeva se, preliv s peršunom.“

„Podrazumeva se, gospodine“, kaže kelner.

Ponovo nam puni čaše i odlazi, a ja sedim i gledam u spokojno, osmehnuto lice besmrtnog čoveka, i pitam se zašto je večeras potrebno baš malo samougađanja. Besmrtni čovek uzima čibuk nargila i počinje polako da vuče, iz nozdrva i usta izbijaju mu veliki, gusti oblaci dima, i izgleda veoma zadovoljno, dok tu sedi, a eksplozije ljuljaju dolinu Marhana.

Sigurno izgledam prilično ošamućeno svim time, jer pita me:

„Nešto nije u redu?“ Odmahujem glavom, a on se smeši. „Ne sekirajte se za trošak, doktore. Ja častim. Važno je - izuzetno važno - ugađati sebi ovim lepotama.“

Bože mili, izgovaram u sebi, sad smo izašli na čistac. Moj poslednji obrok, i to još s besmrtnim čovekom pride.

„Moj najlepší obrok”, iznebuha će on, kao da smo još pri toj temi, „bio je u Velikom vepru, pre jedno šezdeset godina.” Ne znam zašto se događa ovo sad, ali ne lovim sebe da se pitam: kako? Kako ste mogli tada jesti ovako, kad vam lice veli da imate trideset godina, pa čak i to bila bi velikodušna procena. On kaže: „Veliki vepar je bila predivna krčma u kraljevom lovištu, divljač biste ubili sami pa bi ga glavni kuvar spremio na svoj poseban način. Ona žena o kojoj sam vam pričao - ona što je umrla - ona i ja odlazili smo tamo kad smo tek bih pobjegli. Kad smo pobjegli odavde.”

„Nisam znao da je bila iz Sarobora”, kažem.

„Svako je odnekud, doktore. Tamo je imala običaj da svira gusle”, kaže, pokazujući naniže, u Stari most, „eno baš tamo.”

Stižu paprike, salata od hobotnice, sarma, kelner raspoređuje tanjire, a besmrtni čovek smesta kreće da se služi. Sve miriše predivno, a on tovari lišće kupusa i crvenu papriku na tanjir, i sva ulja se slivaju i mešaju, i rumenoljubičasti pipci hobotnice sjaje se od ulja, pa sipam i ja sebi na tanjir i jedem, ali jedem polako, jer ko zna, možda je jelo otrovano, možda stari kelner ovo radi iz osвете, možda je zato ovde besmrtni čovek. No odveć je teško ne jesti dok se svetla gase u Marhanu, a Gavran Gajle ne prestaje da priča o jelu koje jedemo. Svaki put kad kelner pride, Gavo naglas govori kako su čudesni ti ukusi, kako je ulje sveže - i to je tačno, ta hrana je čudesna, ali ja imam osećaj da on zabašuruje činjenicu da mi je to poslednji obrok, te razmišljam: mili bože, šta mi je trebalo da dolazim ovamo?

Kelner donosi kovača, i zaista je izvanredan. Riba je spolja tamna i reš, a pečena je iscela. On je polako seče nožem za ribu, i meso se pod nožem meko lista, a on nam ga prebacuje na tanjire, pa potom sipa krompir s blitvom. Krompir je svetložut i puši se, a blitva sočna i zelena, lepi se za krompir, a besmrtni čovek jede li jede, i divi se kako je izvanredno ovo jelo - što je tačno, uistinu, to je izvanredno jelo, i čak i dok se čuje granatiranje u Marhanu, sasvim je u redu i to jelo na balkonu, i reka i Stari most.

Pošto moram da znam, u nekom trenutku kažem:

„Jeste li došli da mi saopštite da ću umreti?”

On me iznenađeno gleda.

„Oprostite?”, kaže.

„Ovaj obrok“, kažem ja. „Samougađanje. Ako ste ovde da biste me pustili da ugodim sebi poslednjim obrokom, voleo bih to da znam. Voleo bih da se javim supruzi, ćerki, unuki.“

„Zaključujem, pošto mi to pitanje postavljate bez provokacije, da ste prihvatili šta sam - znači li to da ste spremni da mi isplatite dug, doktore?“

„Naravno da ne“, odgovaram.

„Hoćete još dokaza?“

„Nismo čak ni kafu pili.“

Gavran Gajle uzima krajičak salвете i njime tapka usta.

„Smem li ga videti?“

„Šta?“

„Vaš zalog, doktore. Knjigu. Dopustite da je vidim.“

„Ne“, kažem, a zabrinut sam.

„Ma haj'te, doktore. Samo tražim da je vidim.“

„Ja ne tražim da vidim vašu šoljicu“, kažem ja. Ali on ne odustaje, ne dohvata se viljuške i noža, već samo sedi. I ja, posle nekog vremena, vadim Knjigu o džungli i pružam mu je. Briše vrhove prstiju pre no što će je uzeti od mene, a onda prelazi rukom po korici.

„O, da“, kaže, kao da je se dobro seća, kao da pamti priču. Otvara je i lista slike i pesme. Strepim da će mi je uzeti, a istovremeno strepim i da će se uzrujati ako bi saznao da mu ne verujem.

„Riki Tiki Tavi“, kaže mi, pružajući knjigu natrag preko stola. „Pamtim ga. On mi je bio najdraži.“

„Baš čudno“, velim ja, „da vam bude draga lasica.“ Ne prigovara mi što sam to rekao, iako znamo da sam i grub i netačan. Riki Tiki je, dabome, mungos.

Gavran Gajle gleda me kako vraćam knjigu u džep. Osmehuje mi se, pa se naginje preko stola i tiho kaže:

„Ja sam ovde zbog njega“, i pokazuje glavom na kelnera. Ne kaže da nije ovde zbog mene, i ja osećam umor, ali odjednom mi je strašno zbog malog starog kelnera.

„Zna li?“

„Otkud bi znao?“

„Ranije ste im pričali.“

„Jesam, ali sam ponešto i naučio, zar ne? Vi ste bili prisutni, doktore, dok sam učio. Ako mu kažem, probošće me žicom za ražnjiće, pa ću se namučiti dok prezdravim, a to se ne sme dogoditi zato što ću - kako

vi rekoste - imati baš dosta posla." Seda natrag i briše usta salvetom. „Osim toga, šta bi mu i koristilo da zna? Srećan je, služi gomilu jela dvojici prijatnih ljudi u predvečerje rata. Neka ga, nek bude srećan."

„Srećan?" Potpuno sam se zbunio. „Mogao bi sedeti kod kuće - mogao bi biti sa svojimima."

„Mi sebi ugađamo, pa tako i njemu", kaže besmrtni čovek. „Taj tip se silno ponosi onim što radi - a iznosi nam izvanredan i čudesan obrok, za pamćenje. Noćas će doći svojimima i pričaće kako je poslužio poslednje jelo u hotelu Amovarka, a sutra, kad njega više ne bude, to će ostati živima, da imaju o čemu da pričaju. Pričaće o tome i kad se rat bude završio. Sad razumete?"

Kelner dolazi i sklanja nam tanjire, veliki tanjir na kom je kovač, staklastih košćica skroz očišćenih. Jednom rukom balansira tanjirima, a preko slobodne mu je još prebačena bela salveta, a ja sam sit ideje o ovoj večeri za pamćenje, u kojoj iz straha nisam uživao.

„Smem li gospodu navoditi na iskušenje s desertnim pićem?", pita stari konobar. „Ili s desertom?"

„Oba", odjednom velim ja. I kažem: „Hoćemo tulumbe i baklavu, i tufahije, i uz to i kadaif, molio bih."

„Uz dunjevaču", kaže besmrtni čovek, a kad je stari kelner otišao, saopštava mi kako mu je milo što polako ulazim u štos.

Ne pričamo, jer ja razmišljam kako da ubedim besmrtnog čoveka da kaže kelneru, ili kako da mu možda kažem sam a da besmrtni čovek ne primeti, a kelner donosi desert na džinovskom srebrnom poslužavniku i spušta ga. Tu su tulumbići, zlatni, meki i natopljeni, baklava mi se lepi za usta, pečena jabuka sa orasima predivna je i topi se pod viljuškom, a sve to uz dunjevaču koja ti pali grlo između zalogaja, i malčice sam pripit, sad, i posmatram vatru na nebu nad Marhanom, i nedostaju mi jela tvoje babe, jer njeni kolači bolji su od ovih.

Kad smo pojeli, Gavran Gajle odmiče stolicu i kaže:

„Pravo." I drži ruku preko stomaka, i ima u njemu nečeg što me ujedno i rastužuje.

„Hoćete li i vi umreti sutra?", pitam. „Jeste li zato ovde?" Pitanje mi je glupavo, i to shvatam čim sam ga postavio.

„Naravno da neću", kaže on. Prsti mu dobiju po stomaku kao prsti dečaćića. „A vi?", pita.

Ne smejem se, iako mi se čini da se šali.

„Čak ni posle svega ovoga - kad ovaj grad bude sraunjen sa zemljom,

što će se desiti sutra, bez svake sumnje - vi ne verujete da će vam dopustiti da umrete?" kažem.

„Naravno da neće." Gavo briše usta salvetom i daje rukom znak kelneru. Kelner dolazi i skuplja tanjire, i pre no što nas je uopšte i upitao, besmrtni čovek veli: „A sad bismo po kaficu."

I tu ja razmišljam: ovo je ozbiljno. On ponovo uzima čibuk nargila i kreće da puši, i na svakih nekoliko dimova nudi me da probam, a ja odbijam. Duvan mu miriše na drvo i opore ruže. Dim se razmotava i rasplinjuje u maglu što lebdi nisko, muteći svetla nad mostom. Kelner se vraća s našom kafom. Kreće da postavlja sto, da razmešta šoljice, ali besmrtni čovek kaže:

„Neka, pićemo zajedno iz ove", i vadi svoju malu belu šoljicu za zlatnim obrubom.

Pokušavam poslednji put, i dok nas kelner čuje, kažem:

„Sad ćete valjda pozvati gospodina da popije s nama kafu?" To izgovaram grubo, da kelner ode i ne popije kafu iz šoljice.

Ali besmrtni čovek kaže:

„Ne, ne, nas dvojica smo kafu pili danas po podne - je li tako?" I stari kelner se smeši i naklanja se ćelavom glavom, a ja sam strašno tužan, odjednom, pogada me tuga zbog tog starca. „Ne, prijatelju moj, ova kafa je za vas i mene", kaže besmrtni čovek. Pošto je kelner otišao, Gavo sipa vruću kafu u šoljicu i pruža mi je, pa se zavaljuje i čeka da se dovoljno ohladi. To dugo traje, ali najзад ispijam svoju kafu, a moj prijatelj mi se osmehuje.

„E, dakle", kaže i uzima je od mene. Na balkonu je mračno, te viri u šoljicu, a ja se istežem napred, lice mu je kao kamen. „A da vas pitam nešto", odjednom kaže. „Zašto ste vi došli u Sarobor? Vi ste na drugoj strani."

„Preklinjem vas da to više ne izgovarate naglas. Hoćete da starac čuje?" Gavo još drži u šaci moju šoljicu, a ja velim: „Nisam na drugoj strani. Ja nemam stranu. Ja sam na svim stranama."

„Po prezimenu niste", kaže on.

„Žena mi se ovde rodila", odgovaram ja i kuckam po stolu prstom. „I ćerka. Ovde smo živeli do ćerkine šeste godine."

„Ali izgleda da znate šta će se sutra desiti. Pitam vas: zašto ste došli? Niko vas nije zvao. Niste došli da pokupite išta što ima vrednost. Došli ste da večerate - zašto?"

„Ovo za mene ima vrednost", kažem. „A očigledno i za ovog

nesrećnog starca, kom čak nećete da pružite priliku da bude sa svojom porodicom."

„Biće on sa svojom porodicom noćas, doktore, kad ode kući", kaže besmrtni čovek, a i dalje je strpljiv. Prosto ne mogu da verujem koliko je strpljiv. „Zašto bih mu govorio da će sutra umreti? Da bi te poslednje noći s porodicom oplakivao sebe?"

„Zašto ste se onda paštili da opominjete druge?"

„Koje druge?"

„Druge - onog čoveka što vas je udavio, pa onog s kašljem u Gospi Vodenoj. Zašto njega ne upozorite? Ti drugi ljudi su umirali, zaista umirali. Ovaj bi mogao da se spase, mogao bi da ode."

„Mogli biste i vi", kaže on.

„I hoću."

„Zar?", pita on.

„Hoću", kažem. „Dajte mi tu šoljicu, vi osmehnuti podlače - nema u njoj ničeg za mene."

Ali on mi ne daje šoljicu, već mi veli:

„Niste mi odgovorili, doktore, kad sam vas upitao zašto ste došli u Sarobor."

Vrlo naglo ispijam podosta vina, a onda kažem:

„Zato što sam ga čitavog života voleo. Moje najlepše uspomene žive ovde - moja žena, moje dete. A to će, sve to, sutra otići u sto đavola."

„Shvatate da ste se dolaskom ovamo upustili u rizik da i vi odete s njime. Koliko ovog trenu mogu ispaliti projektil i pogoditi ovo zdanje."

„Hoće li tako biti?", pitam. Previše sam sad ljut da bih se sekirao.

„Možda hoće, možda neće", veli on.

„Dakle, istovremeno me i ne upozoravate?"

„Ne, doktore - ja o nečemu drugom pričam", strpljivo će on. „Ne pričam o bolesti, o dugom, sporom padu u nešto. Ja pričam o iznenadnosti. Pokušavam da objasnim. Onog čoveka ne upozoravam zato što će se njegov život okončati u iznenadnosti. Nije mu nužda to da zna, jer zahvaljujući neznanju neće patiti."

„U iznenadnosti?", kažem ja.

„U iznenadnosti" kaže on meni. „Njegov život, onakav kako ga proživljava - valjan, ispunjen ljubavlju, prijateljima - a onda iznenadnost. Verujte mi, doktore, ako se vaš život okonča nekom iznenadnošću, biće vam drago, a ako ne bude tako, žalićete što nije. Poželećete iznenadnost, doktore."

„Ja ne“, velim. „Ja ništa ne radim, kako vi to kažete, iznenadno. Pripremam se, razmišljam, objašnjavam.“

„Jeste“, odgovara on. „I sve to možete uraditi srazmerno valjano u vezi sa svačim drugim - ali ne i sa ovim.“ I na to pokaže u šoljicu, a ja pomislim: jeste, ovde je i zbog mene. „Iznenadnost“, kaže. „Ne pripremate se, ne objašnjavate, ne izvinjavate se. Iznenadno, odlazite. I sa sobom odnosite sva razmišljanja, sva razmatranja o vlastitom odlasku. Sva patnja koja bi potekla iz saznanja nastupa tek kad odete, i vi niste njen deo.“ Gleda on u mene, gledam ja u njega, a kelner dolazi s računom. Sigurno zamišlja da se dešava nešto vrlo strašno i lično, jer veoma hitro odlazi.

„Zašto plačete, doktore?“, pita besmrtni čovek.

Brišem oči i kažem mu da nisam bio svestan da sam zaplakao.

„Biće mnogo iznenadnosti, doktore, u narednih nekoliko godina“, veli Gavran Gajle. „Biće to duge, duge godine - u to nemojte ni najmanje sumnjati. Ah te godine će proći, na kraju će se završiti. I zato mi morate reći zašto ste došli u Sarobor, doktore, gde svesno srljate u opasnost sa svakim minutom koji ovde presedite, iako znate da će se jednog dana ovaj rat okončati.“

„Ovaj rat se nikad ne završava“, kažem ja. „Bio je tu kad sam ja bio dete, i biće tu sa decom moje dece. U Sarobor sam došao zato što želim da ga još jednom vidim pre nego što umre, zato što ne želim da ode od mene, kako rekoste, u iznenadnosti.“ Bio sam gužvao stolnjak, pa ga sad gladim. Besmrtni čovek spušta na tanjir, pored računa, nove, čiste novčanice. I tad ja kažem: „Recite mi, Gavrane Gajle - kaže li šoljica da ću vam se pridružiti, noćas, u iznenadnosti?“

On sleže ramenima i osmehuje mi se. Nema u njegovom osmehu ničeg ljutitog, ničeg zlog. Nikada nema.

„A šta biste vi da vam kažem, doktore?“

„Da neću.“

„Onda razbijte šoljicu“, veli mi on, „i pođite.“

Mesecima potom, nedeljama još po okončanju bombardovanja, tigar Zbogom nastavio je da jede vlastite noge. Bio je krotak, pitom prema čuvarima, ali surov prema sebi, pa su sedeli u kavezu s njime i milovali ga po velikoj četvrtastoj glavi dok je on glodao patrljke nogu. Rane su mu bile zagađene, otečene, crne.

Na kraju, ne objavljujući to u novinama, ustrelili su tog beznogog tigra tu, na kamenom bloku njegovog kaveza. Čovek koji ga je odgajio -

čovjek koji ga je hranio mlekom, merio, kupao, čovjek koji ga je nosao po zoološkom vrtu u rancu, čovjek čije su se ruke pojavljivale na svakoj ikada snimljenoj fotografiji tigra dok je bio mladunče - bio je taj koji je povukao obarač. Kažu da je tigrova ženka na proleće ubila i pojela jedno svoje mladunče. Za tigricu, to godišnje doba značilo je crvenu svetlost i vrelinu; zvuk koji se izvija i spušta kao krik, tako da su joj čuvari oduzeli preostalu mladunčad i odgajili ih u svojim domovima, sa sopstvenim ljubimcima i decom. U kućama bez struje, bez tekuće vode, nedeljama ponekad. U kućama s tigrovima.

12. APOTEKAR

Čovek koji je otkrio smrt Dariše medveda i dan-danas živi u Galini. Zove se Marko Parović i sedamdeset sedam mu je godina, čukundeda je. Čukununučad su mu nedavno kupila novu kosilicu za dvorište, i on tim čudovištem sam upravlja, sićušan čovek mrkih ruku, sa šeširom, koji još nekako uspeva da nacilja narandžastu mašinu pravom linijom preko travnjaka. O Dariši Medvedu noću ne priča, niti će uopšte pričati o njemu ako ne potkrepi hrabrost kojom čašicom rakije.

A kad priča, evo kakvu priču pripoveda:

Na sat pre prvog svitanja, Dariša Medved probudio se iz svog prekinutog putovanja u okrvavljenom snegu. Kad je seo i pogledao oko sebe, video je da mu tigar jede srce. Tamo među gustim drvećem Galine, žutooki đavo čučao je zarivši zube duboko u mokri klin Darišinog srca. Isprva prestravljen, Dariša se opipao po rebrima i shvatio da su prazna, pa je prikupio jedinu preostalu snagu, snagu medved čija je srca u dugim godinama ućutkao. Ostavši bez svog čovečjeg srca, Dariša se spustio na sve četiri, leđa su mu se izdigla kao planina, oči su mu bile pune tame. Zubi su mu poispadali iz vilica kao staklići, a namesto njih iznikli su žuti medvedi očnjaci. Propeo se visoko nad tigrom, crneći se spram mesečine, i čitava se šuma zatresla od njegove rike.

Do dana današnjeg, u takvu i takvu noć, još se začuje zvon njihove borbe kad vetar dune na istok kroz krošnje Galine. Dariša Medved se bacio svom svojom ogromnom medveđom težinom tigru na bok, a žutooki đavo je zario kandže Dariši u pleća, i tako su se valjah kroz sneg, ne puštajući jedan drugog iz čeljusti, obarajući drveće i ostavljajući za sobom голу stenu tla.

Ujutru, od strašne bitke ništa ne beše ostalo sem prazne kože Dariše Medveda i krvlju zalivene poljane na kojoj ni dan-danas ništa ne cveta.

Nekoliko sati po svanuću - bio je ubeđen da neće moći okom da trene, ah nekako je, s prvim razdanjem, ulovio sebe kako podleže sopstvenom umoru, jezivoj zimi, olakšanju što je tigrovu ženu živu i zdravu doveo kući - moj deda se probudio u jednom svetu koji je već znao da je Dariša Medved mrtav. Pregledajući klopke za prepelice u podnožju planine, Marko Parović naleteo je na crvenu, skorelu kožu i trkom stigao u selo, vukući je za sobom i prizivajući Boga.

Kad se deda izvukao iz postelje i izašao na vrata, na trgu se već skupljala velika gomila, a žene su, zabrađene u cvetaste marame, već

kukale:

„Dariša je mrtav. Bog nas je napustio.“

Deda je stajao uz majka Veru i posmatrao kako udno stepenica gomila biva sve veća i veća. Video je piljara Jovu, i gospodina Nevena što popravlja plugove, video je sveštenika u zamazanoj crnoj mantiji, i one sestre usedelice iz treće kuće od njih, koje su izašle u papučama. Još pet-šest ljudi, leđima okrenutih ka njemu. Bio ih je zapljusnuo prvi talas panike nakon vesti Marka Parovića, i deda je sad posmatrao nevericu na licima muškaraca i žena koje je poznavao otkako zna za sebe: pekara, krutog i zajapurenog, s prstima otupelim od testa; uznjihana ramena pekarove ćerke, koja je jaukala i čupala kose kao narikača na sahrani. Malčice izdvojeno stajao je apotekar, tih, ogrnut kaputom, i gledao dole u bezobličnu, krvlju natopljenu kožu, sve što je ostalo od Dariše Medveda, koja je ležala kraj njihovih nogu kao da Dariša nikad nije ni bio živ.

Apotekar se sagao i uhvatio kožu za jedan kraj. Odignuta, ličila je na mokro, dlakavo krilo.

„Nesrećnik“, čuo je deda neku ženu kako kaže.

„Ovo je previše.“

„Moramo mu odati poštu. Moramo ga sahraniti.“

„Mili bože - a šta ćemo sahraniti?“

„Nego“, čuo je deda apotekara, „nego, jeste li potpuno sigurni da mu nema traga?“

„Gospodine“, kazao je Marko Parović i raširio ruke. „Samo tragovi u snegu tamo gde se vodila bitka.“

Svetinom je prošao žamor strave i divljenja, i ljudi su stali da se krste. Kolektivno razočaranje seljaka u Darišu, bes što je odustao, činjenica da su pre malo više od dva sata klevetali i njegovo ime i ono što on predstavlja - sve je to palo u vodu s vešću o njegovoj smrti.

Jedan seoski lovački pas izabrao je baš taj trenutak da ispita prostrtu kožu i digne nogu uz nju; zaorio se gnevan poklič i šest ili sedam ruku poseglo je za kožom, nečija čizma šutnula je i odbacila psa u stranu, a Vladiša, kome se živci nikada više nisu oporavili od onog susreta s tigrom, obeznanio se i pao kao mrtav.

„Tako vam Boga, dajte da ovo unesemo u crkvu“, kazao je pop. I dok je šaćica sleđenih seljaka nosila kožu u pravcu crkve, apotekar je naslonio Vladišu uz stepenice trema i prvi put pogledao u dedu, na vratima.

„Donesi vode“, rekao je apotekar, i deda je potrčao do kuhinjskog

lavora i poslušao.

A onda se podigao vihor ženskih glasova.

„Dakle, to si ti, je li?“, povikao je na njega glas pekarove kćeri, oran za borbu. Deda je uzmakao stepenicama trema i zagledao se odozgo u nju. „Da slučajno nisi ušao, nego tu da ostaneš, da ti vidimo lice. Gledaj samo. Gledaj šta se desilo.“ Tad je izašla majka Vera i stala iza dede, a pekarova kći je rekla:

„Zar te nije sram? Po koju cenu se ti družiš s tom đavoljom gadurom, ukazuješ joj ovde dobrodošlicu? Zar te nije sram?“

„Ti da gledaš svoja posla“, uzvratila je majka Vera.

A pekarova kći je rekla:

„Sad su to svačija posla.“

Deda ništa nije rekao. Sad kad su ga od njega delih dnevna svetlost i nekoliko sati sna, noćno putovanje delovalo mu je kao nešto što je bilo pre hiljadu godina. U mozgu nije mogao propisno da stvori sliku o njemu. Podozrevao je - iako ga je pekarova kći optuživala za učešće - da niko ne zna zaista u kojoj raeri je istinski učestvovao. Ah još je postojala opasnost da neko istupi i kaže kako ga je noćas video gde se iskrada iz sela; ili još gore, da ga je svojim očima video kako se vraća s devojkom, video ga kako utanja u sneg pod bremenom njenog napora; ili kako je video njegove tragove pre no što ih je zavejao ponoćni sneg.

Dok je ležao na postelji, hladnih nogu koje su se trzale, pokušavajući da umiri nervozno odskakanje udova, ubeđen da majka Vera čuje silinu s kojom mu srce damara kroz kosu i telo, deda je sebi bio dopustio da poveruje kako su uspeli da se izvuku. Ali trenutno je bilo nemoguće ne razmišljati o Dariši - te iako je moj deda bio premlad da bi u potpunosti shvatio šta je zadesilo Medveda, sigurno je u njemu do kraja života ostao neki neizbrisiv osećaj odgovornosti. A on je onakav, ne stariji od devet godina i prestravljen, jedino mogao da stoji na vratima i posmatra paniku koja je prodrmla selo i hšila ga i poslednjeg zdravog razbora.

„Predaleko je ovo otišlo“, kazao je drvoseča. „Ukloniće nas jednog po jednog.“

„Moramo otići, svi.“

„Moramo oterati gaduru“, kazao je Jovo, „a mi ostajemo.“

U pokretima tih ljudi deda je uočio neku novu usmerenost. Još se nisu bih međusobno uskladili, ali nalazili su se na pragu nekakve odluke, i deda je osećao kako ga gazi neumitnost te propasti, kao reka protiv čije je struje savršeno bespomoćan.

Samo je u jedno bio siguran: da joj je potreban više no ikad. To je shvatio prethodne noći, kad su zastali na proplanku malo ispod vrha planine, i kad je stajao nad tigrovom ženom dok je ona klečala u snegu, i gledao kako joj iz usta, kao dim, izlazi dah u dugim, tankim pramenovima, i nije bio u stanju da joj pusti ruku. Slutio je da je to nešto što ju je načinilo odraslom, ispunilo je mirom i neustrašivošću, zaokruglilo joj stomak kao pun mesec, sad uzmaklo pred strahotama noći, i ostavilo je samu, i njega samog s njom. Kao da su izgubili tigra, kao da ih je tigar napustio, i da su sad ostali sami njih dvoje, moj deda i tigrova žena.

Pomogao joj je te poslednje noći da se popne stepenicama u kuću, i rekao joj, iako ga nije mogla čuti, da će ponovo doći ujutru. Doći će s toplim čajem i vodom, s kašom za doručak, i pravice joj društvo. Brinuće se o njoj. Ah sada je to, shvatio je, bilo nemoguće. Da izađe iz svoje kuće i prođe trgom dok ga svi oni posmatraju, da pređe pašnjak i kroči u njenu kuću, to bi pokrenulo nešto, jedno rušenje bez kraja. Nije to mogao; nije imao vlast za to, nije znao načina da ohrabri sebe kako bi izdržao taj udar napolju, taj gnev odraslih, koji su ipak odrasli. A ona, tigrova žena, bila je potpuno sama. Ta misao ga je gušila više od svih drugih.

Želeo je da objasni majka Veri dok ga je silom gurala natrag u kuću. Želeo je da joj ispriča za tu noć, koliku je zimu i strah pretrpela ta devojka. Ali nije uspevaio naći načina da se izrazi. Sinulo mu je, tada, da ga je majka Vera pustila da to prespava: nije ga probudila u zoru radi kućnih obaveza, niti u osam sati da doručkuje; nije ga probudila kad se Marko Parović do teturao s pašnjaka i pored kasapinove kuće s krvavom kožom u rukama, i kad je zavapio. Pustila ga je da se ispava jer je osetila da mu je potrebno. Ništa preko toga nije joj ni mogao reći. Već je znala. I iz nekog svog razloga se izdvojila iz toga, i njene oči su mu govorile da joj, bar dok se ona pita, u toj bici više nema mesta.

Beznadno, deda je stajao na prozoru i gledao. Bio se napravio tanak, blatnjav obruč lapavice tamo gde je noćasnji snežni nanos počeo da se topi; okolo su se muvali seoski psi, prljavi i čupavi; direci ograde i širom razjapljena vrata seoskih kuća stajali su mokri i promrzli, a iza njih mala kasapinova kuća, na rubu pašnjaka, s dimnjakom iz kog se vije dim, koja je sad izgledala neverovatno daleko. Kad je apotekar pomogao Vladiši da ustane i pošao u svoju radnju, deda je istrčao i zaputio se za njim.

Kada pripovedaju o apotekaru iz Galine, ljudi će retko pomenuti

kako je izgledao. A kako saznajem od Marka Parovića, za to ima i razlog.

„Dostojanstven“, veli on za apotekara, prevlačeći rukom preko lica, „ali izrazito ružan.“

Zaključak je taj daje apotekar, uprkos kakvom već nesrećnom izobličanju lica - ili možda baš zahvaljujući njemu - ulivao poverenje, delovao kao čovek koji poseduje duševni mir, neko kome će se ljudi obraćati za savet.

Teže je već zamisliti ga u nekom od njegovih mnogih života pre Galine, kao desetogodišnjeg dečaka, kad se prvi put javlja u pričama drugih ljudi, jer je tad pronađen kako lunja oko ugljenisanih razvalina Svetog Petra, a našla ga je jedna hajdučka družina, dvanaestorica na izandalim kljusinama, koji su stigli prekasno da ometu napad jednog otomanskog odreda. Monasi Svetog Petra optuženi su da kriju pobunjenika koji je ubio sinovca kapetana tog odreda, u nekoj kafanskoj tuči, nekoliko nedelja pre toga - te se kapetan lično poduhvatio zadatka da se osveti i za sinovca i za opanjkavanja da je taj mladić bio pijanica. Četiri dana opsade, a potom pokolj svih odreda; za hajduke, koji su čitavo jutro proveli vadeći mrtve iz krhkog ugljevlja kapele, prizor apotekara koji je ispuzao ispod prevrnutih kola ukraj južnog zida značio je spasenje posredstvom Boga lično. Našlo se tu dete koje je pošteđeno da bi ga oni preuzeli; nisu znali ko je, nisu mogli naslutiti da je bio siročić nastanjen u manastiru, nikad neće saznati za njegov strah, njegovu mržnju, njegov slepi nehaj kad ga je izdalo strpljenje za molitvu pa je sam poleteo da se suoči s turskom konjicom. Odmah ga je dokačila nečija sablja pod rebra, pa je ležao tamo i hvatao vazduh gušeći se u zadimljenom svanuću dok se kapetan Mehmed-aga naginjao nad njim i zahtevao da mu kaže svoje ime, kako bi znao koga će nabiti na kolac. Nije rekao hajducima - niti će to ikada saznati iko u Galini - da dečaku život nije spasio agino divljenje prema njegovoj hrabrosti, već ime:

„Kasim“, rekao je apotekar, poslednji put sebe nazvavši imenom s kojim je ostavljen pred manastirskim vratima, „Kasim Sulejmanović“, te ga je aga, rukom vlastitog Boga preobraćen u nezamislivu milostivost, ostavio tamo da mu život isteče na spepeljenu zemlju. Jedanput spasen njime, dečak nije očekivao da će ga ime još kadgod spasti. Kad su ga, previjajući mu ranu, hajduci upitali kako se zove, on je kazao kako se ne seća.

Tako su ga hajduci krstili novim imenom - Nenad, nenadani - ali apotekaru to novo ime ništa nije značilo: jednom promenjeno, moglo se

sad menjati i bezbroj puta. Pa ipak, njegovo staro ime, i njegovo značenje, pratiće ga, neizrečeno, do kraja života.

Kasim Sulejmanović će ga pratiti za sve te godine s hajducima, s kojima je živeo i sa znatnom nevoljnošću harao do svoje osamnaeste godine. To ime ga je ispunjavalo nesigurnošću, svešću da vrši određenu izdaju čijim će posledicama uvek morati da se nada. Poput lešinara, to ime mu je čučalo na plećima, izdvajalo ga, pa je mogao da uvidi neke propuste zbog kojih su hajduci ispadah smešni: bili su rešeni da opljačkano vraćaju sirotinji, ali u svojoj neobuzdanoj velikodušnosti zaboravljali su da išta zadrže sebi, pa su često dolazili dotle da se moraju dovijati za osnovne potrepštine, a to je ozbiljno podrivalo njihove junačke pohare; žudeli su za pobedom, ali poraz je za njih bio časniji, korisniji za jačanje duha, prijatniji za prisećanje i pretresanje; njihovi poduhvati zahtevali su tajnost, a oni bi na prvi nagoveštaj divljenja u krčmi grunuli u pesmu koja slavi njihova vlastita dela. Dok je bio među njima - dok im je spremao jelo i oštrio im mačeve, negovao ranjene - apotekar nije izrekao svoje uzdržane misli, nije mogao priznati svoj stav da oni tim pregnućima proslavljaju izvesnost vlastite propasti, te da su stoga nerazumni, glupi i izloženi opasnosti. U svakom kolektivnom stremljenju tih hajduka on je prepoznavao namerno nastojanje da se osujeti bezbednost.

Njegovo ime ga je pratilo i kad je hajdučki tabor zaskočila družina mađarskih lovaca na glave. Bilo je s njime kad je jedinog preživelog sunarodnika, Slepog Orla, izvukao iz ostataka tabora u šumi; bilo je s njime dok je negovao Orla, previjao mu razbijenu lobanju, lečio mu metkom okrznutu potkolenicu sve dok se od infekcije, koja je nedeljama besnela Orlovim krvotokom, nije udvostručila. Zima je bila ljuta, pa je apotekar držao starca napolju koliko je smeo, privijajući mu obloge, da bi noga bila na hladnom, i premirao od straha da će se jednog jutra probuditi i ustanoviti da je noga preko noći pocrnela.

Kad se Slepog Orlo oporavio, apotekar je mogao poći svojim putem, potražiti nekakav drugačiji život. Ah njega je vezivala dužnost za slepog sadruga, te je tako ostao; a možda mu je to bilo i samo opravdanje jer se plašio sveta u kom je njegov položaj nesiguran. Provevši prvu polovinu života pod zaštitom monaha, a sledećih deset godina pod stražom hajduka, nije znao kako da se odrekne sigurnosti neupitnog bratstva. Bez njega će biti nemoćan.

Uz Slepog Orla apotekar je stekao osnove jedne prevare koje će se

kasnije gnušati. Godinama je pratio Slepog Orla od sela do dela, ubirajući kajmak sa sujeverja prostog i lako nasamarljivog naroda. U svakom mestu izvodili su istu smicalicu: slepi prorok i njegov pratilac s nesrećno sazdanim licem. Zvanično, Slepí Orlo je gatao u lišće od čaja, u kosti, u kockice, u iznutrice, u lastavičji let, a njegovo telesno stanje davalo je njegovim izjavama verodostojnost. Ah svu intuiciju potrebnu za te laži prenosili su mu neizgovoreni znaci od apotekara, koji je naučio da želje i strahove svojih sledbenika čita u linijama njihovih usta i očiju, na čelima, u sićušnim pokretima ruku, drhtajima glasa, gestovima kojih ni sami nisu svesni. Tad im je Slepí Orlo govorio ono što žele da čuju.

„Biće ti berićetna setva“, kazao bi seljaku žuljevitih dlanova.

„Tebi je u mislima lep momak iz susednog sela“, kazao bi neudatoj curi što blene u njega iznad ružičaste utrobe golubice koju je donela. „Ne sekiraj se, i ti si njemu u mislima.“

Služeći Slepom Orlu namesto očiju, apotekar je naučio da tumači bezazlene laži, da razaznaje kradomične poglede razmenjene između tajnih draga i dragana, koji u budućnosti najavljuju venčanja, da iskoristi stare porodične mržnje upletene u razgovore uz ognjište te da uz njihovu pomoć predskaže sukobe, bitke, ponekad čak i ubistva. Naučio je, takođe, da kad se nađu pritisnuti onim najvećim životnim mukama - bilo lepim, bilo ružnim - ljudi najpre pribegavaju sujevericama da bi pronašli neko značenje, da bi skrpili nepovezane događaje te shvatili šta se to dešava. Naučio je da će, koliko god ozbiljnu tajnu čovek nosio, koliko god se od njega zahtevala grobna ćutnja, uvek neko osetiti potrebu da se poveri, a tajna puštena s lanca jeziva je sila.

Dok je tako učio o prevari, apotekar je, potpuno slučajno, nabasao na sopstveni lekarski dar. Isprva se on razvijao polako, kroz dopunske radnje koje su išle uz proročku struku: lekovito bilje za migrene, basme protiv neplodnosti, uvarci protiv muške nemoći. Ali vrlo brzo on je stavljao i udlage na kost, opipavao slezine, polagao prste na otečene limfne žlezde kod obolelih od gripa. Jednom je, bez ikakve prethodne vežbe, izvadio duboko zariven metak iz ramena panduru u nekom gradu. To je dar, govorih su kud god da dođe; nikad nisu videli tako smirenog, autoritativnog, saosećajnog mladića. Za sve njih to je bio dar, ali isto tako i dar za samog apotekara: kao iscelitelj, on je bio i donosilac odgovora, pobedilac straha, obnovilac reda i stabilnosti. Slepí Orlo je sa svojim lažima i manipulacijama posedovao moć, da; ali prava moć, počeo je da shvata on, počiva u izvesnom i konkretnom, u predviđanjima koja

podupire dokaz, u daljem životu čoveka za kog tvrdiš da ga možeš spasti, i u smrti čoveka za kog si objavio da će izvesno umre ti.

Dabome, ni apotekar ni Slepí Orlo nisu mogli biti krivi za nepredvidljivost svojih rizičnih poduhvata, nepouzdanost ljudi, preskočene pojedinosti koje znatno menjaju stvar u nekim situacijama koje je nemoguće rastumačiti. Verovatno im to nije bila prva ozbiljna greška, ah jeste bila jedina zahvaljujući kojoj su još bili tu, a koju su skupo platili. U Spašenu su posavetovali jednog dobrostojećeg trgovca, koji se premišljao da li da širi posao, da uzme nečijeg mladog ambicioznog štićenika u vezi s kojim je trgovac gajio ozbiljne sumnje.

„Daj momku položaj“, rekao je Slepí Orlo. „Od mladosti živne duša.“

Naravno, ni on ni apotekar nisu mogli naslutiti da duša koja će od tog mladića živnuti pripada, zapravo, trgovčevoj ženi, niti da će se trgovac jedne noći vratiti kući i ustanoviti da je gospa kućanica odmaglila i sa mladim štićenikom i sa ćupom novca koji je trgovac krio u krstionici porodične kapele. Trgovac je pio tri dana i tri noći, na kredu, bez predaha, te tako naćefleisan jedne noći upucaó Slepog Orla dok se ovaj sa apotekarom vraćao s večere kod mlinara u kući.

Apotekar, koji je i sam jedva izvukao živu glavu, posle nekoliko nedelja će saznati da je ovaj ostavljeni muž čovek znatne rešenosti: za apotekarovu glavu raspisao je skromnu ali primamljivu nagradu, i tužio ga za obmanu, te je tako postalo nužno da se apotekar skloni odatle. Žalio je za nastradalim sunarodnikom, poslednjom sponom koja ga je vezivala za nekadašnji život; no u to vreme je apotekar već bio siguran u to šta želi, za čim žudi: za stabilnošću, za zakonitošću, za pripadnošću. I našao ih je, kroz koju godinu, u jednom zabaćenom kutku Severnih planina, u majušnom selu kroz koje je prolazio upravo kad se razbolela jedna majka četvoro dece, pa je zastao da se za nju poštara, i nikad više nije ni otišao.

Marko Parović još se nije bio ni rodio kad je apotekar, polako ali sigurno, krenuo da uspostavlja svoju radnju u Galini ali on svoju priču o apotekarovom prispeću pripoveda kao da je lično bio prisutan: konjska kola s drangulijama kojima se ne zna ime, desetine ćupova u sanducima, pažljivo pronesenih kroz vrata napuštene kaldrmdžijine radnje, tezga napravljena uz pripomoć seoskih mladića, zapanjen uzdah koji se razlegao s dolaskom ibisa u kavezu. Pa kako su godinama deca u selu uživala pokušavajući da nauče ibisa da priča; pa kako apotekar, iz čiste radosti, nikad nije pokušavao da ih razuveri. Pa kako mu je jedina plata,

dugim godinama, bila cepanica za vatru; kako si jednom jedinom cepanicom s kamare zasluživao povlasticu da sediš na jednoj od njegovih lakovanih drvenih stolica i da mu ispovedaš tajne o tome šta te muči, o glavoboljama i noćnim morama, o tegobama koje ti izazivaju određena jela i o teškoćama koje imaš u vođenju ljubavi, i kako je apotekar, kao da je pred njime sve vreme ovoga sveta, slušao i klimao glavom i beležio, i terao te da zineš i virkao ti u oči, opipavao ti kosti kičme, preporučivao ti ovo ili ono suvo bilje.

S obzirom na to da ništa ne zna o apotekarovoj prošlosti, Marko Parović ne ume mi ništa reći ni o tome šta je apotekar morao osećati za tih blaženih godina, kad je konačno zaslužio poverenje sela, pouzdanost njihove vere, moć poteklu iz njihove omađijanosti njegovim sposobnostima da im ublaži sitne bolove i zaustavi napredovanje smrti. O tome koliko mu je moralo laknuti kad se, nakon čitavog jednog života punog nasilja, našao pozivanim da predsedava beznačajnim rasprama oko zemlje i trgovačkim kavgama u selu koje ima samo jednu pušku. I naravno, Marko Parović mi ništa ne ume reći o tome šta je apotekar morao osetiti kad se prvi put pojavila Lukina gluvonema nevesta, muhamedanka poput njega, niti o tome kako je ponašanje seljaka prema njoj ojačalo u njemu poriv da sebe čuva u tajnosti, da ih i nadalje opčinjava i zatire im podozrenje, bez obzira na to koliko se, sigurno, u sebi stideo što nikako da se umeša i založi se za nju.

Luku je jedva pamtio kao malog, ali je prema kasapinovom sinu zauzeo oprezan stav čim se ovaj vratio: prema Luki koji je video sveta; prema Luki koji je surov a nije glup, neoprostiv spoj; Luki koji se, uprkos međusobnom nepoverenju, pojavio beo kao krpa na vratima radnje jedne kasne noći preklanjske jeseni, zakrvavljenih očiju, promuklog glasa:

„Bolje da dođete - mislim da je mrtva.”

Tamo u Lukinoj kući konačno je video potvrdu onoga što je mesecima slutio: devojka je ležala u uglu, zgrčena ispod slomljenog stola sateranog uza zid. Nije mogao zamisliti kako je sto tamo završio, kako je pala pod njega. Nije mogao naterati sebe ni da je izvuče. Vrat joj je delovao mlitavo, slomljeno, te ju je, ako je još živa, pomeranjem mogao ubiti. Zato je stao da vuče sto kroz sobu, dok je Luka sedeo na kuhinjskom pragu i jecao u pesnice. Devojčino lice bilo je neprepoznatljivo, zaliveno spihtijanom krvlju, kosa joj je bila raščupana, a iz nje se na pod cedila krv. Nos joj je bio slomljen - to je sa sigurnošću znao iako je nije dodirnuo. Oslonio se rukama o pod, primakao se licem,

dugo tako klečao pre no što joj je najzad osetio dah, zarobljen u gustom, krvlju protkanom mehuru pljuvačke što joj se rastegao između usana.

Procenio je ozlede: raspuknuta čašica kolena; glava načičkana krhotinama neke grnčarije; leva šaka unakažena, izvijena unazad ka podlaktici, kopljast komad kosti koji nateže kožu tik iznad zapešća. Isprva mu se učinilo da je ostala bez tri prednja zuba - ah onda joj je zavukao prste u usta i našao ih, zavaljena unatrag, u prevoj nepca. Ispravio ih je kašikom, povukao ih napred uz vlažno krckanje koje je osetio u jagodicama prstiju. Nikad se neće učvrstiti kako treba, ali makar neće ni ostati bez njih. Obrisao joj je krv s lica, previo joj glavu, učvrstio udlagom šta je mogao, a ostalo pritegao zavojima, vilice joj čvrsto podvezao, ispod brade, kao mrtvacu, a kao mrtvac je i izgledala dok je ležala na postelji u ulaznoj sobi, četiri dana tako dok nije otvorila zdravo oko. Apotekar je dvaput dnevno dolazio u Lukinu kuću da joj stavlja led na lice i rebra, te da joj utrljava melem u posekotine na glavi, sve vreme ubeđen da će preminuti između dva njegova dolaska, i zaprepastio se kad ga je pogledala.

Taj poslednji put kad se sagao da je zagleda, apotekar je rekao Luki: „Ako se ovo još jednom desi, proteraću te.“

To je ozbiljno i mislio; a u to vreme je u selu imao i dovoljno ugleda da to ostvari. Ali onda je naišla ona rednja koja je odnela decu iz sela - Miricu-oleandrovicu, dedinog drugara Dušana - i duga, jeziva bitka u kojoj ih je gledao kako mu jedno po jedno klize van domašaja. Posle toga je red pred njegovim vratima utanjio; bolesnici su dolazili jedared-dvared, čisto da provere jesu li na putu ozdravljenja, da izraze sumnju u trave koje im je propisao. Njegova moć - koja ga je sve do tog trenutka izdizala čak iznad popa, tog poslednjeg posrednika između ovog i onog sveta - odjednom se našla na oštrici noža. Postao je, kao što je uvek i bio, tuđin, i kad je počela da propada njihova zavisnost od njega, osetio je da slabi i njegov stisak nad selom. Rešio je bio da će ovu devojkicu štiti; no posle ovog poraza je to obećanje, koje je najdublje dao samom sebi, palo u zapećak, pred naporom da povрати poverenje seljaka, da ponovo uspostavi njihovu veru i pokornost. Postajalo mu je jasno da se i taj trud izjalovljuje.

Seljaci su na trgu zapalili malu lomaču, i vatra je ulicom otpremala crne zavese dima. Neki su bili otišli pašnjakom do podnožja planine da potraže Darišin bivak, da nađu njegova kola i stvari, donekle očekujući da su nestale, baš kao i sam Dariša. Nekolicina je zastala kod

kasapinove kuće i dalje nije ni nastavila; Jovo je smogao hrabrosti da pritrči i zaviri kroz prozor, ali ništa nije video.

Moj deda je stajao u mokrim čizmama na tremu apotekarove radnje i posmatrao kako se ledenice nad vratima pretvaraju u kapi što u tihom ritmu lupkaju po ogradi i drveću. Kad je apotekar otvorio vrata, deda je izustio samo:

„Molim vas.“ A onda je to ponavljao bez kraja i konca, sve dok ga apotekar nije uvukao unutra pa klekao kraj njega s čašom tople vode i naterao ga da je ispije, polako, veoma polako.

Tad je apotekar zagladio kosu dedi sa očiju i upitao:

„Šta je bilo?“

Stepenice pred kućom bile su oprasene snegom, i apotekar se popeo i zastao na tremu. U ruci je imao onu flašu u kojoj je mućkao napitak za buduće majke, napitak koji je često pravio od krede, šećera i vode. Pokucao je na vrata prstima, isprva tiho, da se zvuk ne razlegne pašnjakom; pošto nije otvorila, zalupao je jače, a onda se setio da je gluva, pa je stajao tako, osećajući se glupavo. Zatim je pritisnuo kvaku i vrata su se otvorila. Zastao je, na trenutak, prisativši se puške, kovačeve puške, koja u selu nije izašla na svetlost dana otkako ju je Luka sneo, i pitajući se da li je još kod devojkice, i kako bi mogao da joj se najavi. Gurnuo je vrata i pogledao okolo, a onda ih dodatno otvorio i zakoračio preko praga.

Tigrova žena sedela je na podu ukraj ognjišta i crtala prstom nešto u pepelu. Na licu joj je jasno sijala svetlost vatre, a kosa joj je bila pala oko očiju pa nije mogao lepo da je vidi, a nije ni digla pogled kad je ušao i zatvorio za sobom vrata. Sedela je umotana u svoju tursku svilu, u svoje ljubičaste, zlatne, crvene svile što su joj se slivale preko pleća kao voda, a noge su joj, skrštene pod izbočinom stomaka, bile gole i tanke. Najviše ga je pogodila oskudnost te sobe; bio je tu sto, na njemu nekoliko lonaca i zdela. Od puške ni traga.

Još ga nije bila primetila, a on nije hteo da je iznenadi, ali ništa tu sad nije mogao. Koraknuo je jednom, pa još jednom, i tad se naglo okrenula i ugledala ga, a on je digao ruke da joj pokaže da je bezopasan i nenaoružan.

„Ne boj se“, rekao je. Potom se malčice naklonio i dotakao se prstima po usnama i čelu. Gotovo je četrdeset godina bilo prošlo otkako je načinio taj pokret.

Ustala je hitrim pokretom, prevalila se na noge, pri čemu joj je

tkanina kliznula sa ramena, i stala je tako, lica zgrčenog i gnevnog, a apotekar je i dalje stajao u svom polunaklonu i nije se pomicao. Bila je veoma sitna, tigrova žena, mršavih ramena i dugog mršavog vrata, koji je reka znoja obelila solju. Stomak joj je bio ogroman, zategnut i okrugao, u neravnoteži koja je nadjačavala njeno telo i isturala joj bokove.

„Beba“, kazao je upirući prstom u nju. Uhvatio se za stomak ispod kaputa i malo ga prodrmao, pa joj pružio flašu. „Za bebu.“

Ali ona ga je prepoznala, osetio je to - setila ga se, setila se njegove kuće, setila se da ju je vratio Luki - i lice joj je tad poprimilo izraz snažnog gađenja. Čitavo joj je telo ceptalo.

Apotekar je pokušao da joj objasni. Ponovo je protresao flašom, osmehujući se, dižući je da je ona vidi. Unutra se voda bila zamutila.

„Za bebu“, ponovo je rekao, pa pokazao na njen stomak. Rukama je načinio pokret kao da nešto ljulja, pokazao na sebe. Ali lice joj se nije izmenilo sve dok nije koraknuo ka njoj.

Očekivao je da će se nešto promeniti između njih, tad. Za tako kratko vreme uspela je da zastraši seljake i izazove u njima strahopoštovanje. Zavideo joj je na tome, i divio se, i protiv svoje volje. Pitao se uviđa li ona to. Postigla je to bez truda i namere; pa čak i sad je podozrevao da uopšte nije svesna da je to učinila.

Sigurno je tigrova žena na njegovom licu videla oklevanje, jer u tom času joj se gornja usna zadigla i sevnuli su zubi, i zašiškala je na njega nabravši nos do samih očiju. Taj zvuk - jedini zvuk koji je ikada od nje čuo, od nje koja glasa nije pustila ni zbog slomljenih kostiju i modrica što su joj se širile po telu kao kontinenti - odjeknuo je kroz njega kao pucanj puške i on je ostao tako, ostao kao oduzet. Bila je gola, gnevna, i odjednom je znao da je taj zvuk naučila oponašajući jedno lice koje nije ljudsko. Otišao je onako s flašom, ne okrećući joj leđa, rukom iza sebe pipajući vrata, a kad ih je otvorio, čak nije bio u stanju ni da oseti kako navire hladan vazduh. Vrelina te kuće ostala je na njemu kao žig dok se vraćao.

Malo dalje na pašnjaku, tamo gde je potok počeo da se ponovo javlja u crnim prosevimama kroz led, apotekar je ugledao Jovu kako ga čeka.

„Idite kući“, rekao je apotekar.

„Ona je tamo?“, upitao je Jovo i malčice se pomerio napred.

Apotekar je zastao, osvrnuo se.

„Idite kući“, rekao je, i čekao dok Jovo nije nestao.

Deda je zajedno sa ibisom čekao da se apotekar vrati.

„Je li s njom sve u redu?“, upitao je.

Apotekar je dugo posmatrao mog dedu ćutke. Pre nego što je izašao - kad mu je deda bio sve ispričao, kad je apotekar obećao da će joj pomoći - deda gaje gledao kako pali lampu na tezgi i skida s police ćupove i kašike i jedno prazno staklo. Deda je stajao sa šmrktavim nosom i posmatrao kako krupne, okrugle apotekarove šake rade sa avanom i tućkom. Gledao ga je kako briše staklo iznutra. Donosi zlatne terazije. Meri neke praškove. Posmatrao je apotekara kako sipa toplu vodu u flašu i ubacuje šećer, krelu u prahu i lišće nane. Posmatrao je kako se staklo zamutilo belom bojom kad ga je apotekar poklopio dlanom, promućkao ga, pa ga obrisao krpom. Kako je oprao ruke.

A sad se apotekar vratio sa istim tim staklom i dalje punim, rekao je dedi:

„Ne prepoznaje me.“ Pružio mu je flašu. „Evo ti, na, moraćeš da otrčiš i da joj sam ovo daš. Potrebno joj je.“

„Svi će me videti“, rekao je deda.

„Svi su se razišli.“

I tako je moj deda bio taj koji je prešao trg, noseći to zamagljeno staklo, i osvrćući se ka praznom trgu; moj deda je ušao u kasapinovu kuću, sa osmehom; moj deda je taj koji je držao tigrovu ruku za ženu kad je nakrenula staklo uz usne, deda je taj koji joj je obrisao bradu.

A onda nije dugo potrajalo.

Ima jedno ogromno drvo tik izvan dedinog sela, na obali onog potoka što se odvaja od Galinice. Zimi se iz debla, golog kao butna kost, izvijaju crvene grane, zgrčene poput ruku upletenih u molitvi. To drvo stoji blizu ograde gde počinju prugasta kukuruzišta, i Marko Parović mi veli da Galinjani gledaju po svaku cenu da ga izbegnu; njegove grane, kaže on, bacaju mrežu i love duše dok se ove izdižu ka nebu, i onda gavranovi što se tamo gnezde iščeprkaju te duše iz kore, kao crve.

Upravo je tu Marko Parović prisustvovao smrti apotekara iz Galine, pre više od šezdeset godina. Marko me vodi dole do ruba sela da mi pokaže, da kucne o deblo štapom, da se odmakne i uperi ga u drvo kako bih shvatila: zamislite dželata, zelenookog mladića iz nekog sela na jugu, kog je regrutovala osvajačka vojska na putu kroz nizinu, pa ga zamolila - ne silom naterala - da vrši pogubljenja kako se budu kretali od mesta do mesta. Uklanjaju vođe, raspirivače buna i otpora, ili prosto ljude koji imaju odane pristalice - onakve pristalice kakve je ponovo stekao apotekar sad kad su svi znali, bez potrebe da o tome naglas pričaju, da ih

je spasio od nje, da je on uzrokovao njenu smrt.

Apotekar - „mnogo ružan čovek“, kaže mi Marko dok prevlači rukom preko lica - „ružan ali veličanstven“ - stajao je na ogradi kukuruzišta sa omčom oko vrata, pitajući se zašto ga umesto toga nisu streljali, i još se nadajući da će ga streljati. Od šezdesetorice koja su došla u selo, priča mi Marko, Nemaca je bilo dvanaest, i ta dvanaestorica nisu došla na vešanje. Oni su bih u krčmi, pili, gasili cigarete napolju na površima gde je zemlju ogolila jugovina što ih je tu i dovela. Oni koji su tog popodneva stajali pored drveta bih su ljudi čiji je jezik Marko Parović razumeo, a čiju je mržnju još i više razumeo apotekar, i čitavo su selo bili doterali da gleda kako će se apotekar grčiti na užetu kao rasporena životinja, prvi u nizu bezbrojnih besmislenih primera.

Marko ne pamti da je prilikom vešanja video moga dedu među posmatračima, iako je verovatno bio tamo, razrogačen i pun beznađa, žrtva izdaje čije je deliće već bio sastavio, maltene ne progovorivši od onog jutra svoje poslednje posete njoj, kad su je našli mrtvu na sopstvenom tremu. Tog dana je satima jaukao, a kad je potražio pomoć, oproštenje, lice koje je ugledao bilo je blago ali i nepopustljivo. Majka Vera je rekla:

„Sad je to svršeno, dakle, prepusti Bogu.“ Posle rata, zaklela mu se, i to ga je i održavalo. Posle rata, otići će iz sela njih dvoje, otići će nekud drugde, započeće život iznova. Onog leta kad je majka Vera umrla, moj deda će već biti doktor, već će biti čovek koji je trebalo da postane.

Ali Marko pamti snažni apotekarov mir pre nego što mu je onaj regrut udarcem odgurnuo noge sa ograde, apotekarove postojane i sa svime pomirene oči, pamti kako je svu borbu iz njega iščupalo nešto što niko prisutan nije do kraja razumeo, ali kasnije će to svi pripisati odgovornosti, velikodušnosti samožrtvovanja.

„Čak ga nisu ni u groblju sahranili“, kaže Marko oslanjajući se na štap, a slobodnom rukom razmahujući ka crkvi. „Morali smo sami tamo da ga prenesemo, posle rata.“

„Gde je sahranjena devojka?“, odjednom mi pada na pamet da upitam.

„Koja devojka?“, kaže on.

„Ta devojka“, kažem ja. „Tigrova žena.“

„Šta je to sad uopšte važno?“, kaže on.

13. REKA

Pri polovini brda, ta ljudska prilika zastala je da predahne, pa sam zastala i ja, u zaklonu jednog niskog, od vetra pridavljenog drveta što se naginjalo nad put, dok su mi nozdrve igrale od mirisa lavande i žalfije. Stajao je nasred puta, njišući se dok je gledao oko sebe, i meni se javi jasno izražen osećaj da se osvrće ka meni, da zna da sam tu, te pokušava da odluči šta će sa mnom. Nisam imala plan šta bih radila ako bi se okrenuo i prišao mi oči u oči, i prvi put sam zažalila zbog belog mantila koji sam još imala na sebi, i ranca što mi je šušкао na leđima. Stajala sam nepomično dok se ovaj okretao sad na jednu, sad na drugu stranu, kao u nekakvoj sporoj, jednoličnoj igri, premeštajući se s noge na nogu, pogrbljenih ramena, rebara izvijenih u senkama, tako da sam ulovila sebe kako razmišljam: mora, i nasmejala sam se sama sebi.

A onda je izašao mesec i čitavu brdsku kosu pretvorio u oštar reljef, senke drveća i zgurenog kamenja duž ivice puta, i ja sam videla da je taj čovek opet u pokretu. Polako, polako, njišući se, peo se uzbrdo. Sačekala sam da iščezne na krivini, pa se tek tad otisnula za njim. Sad sam već duže vreme imala osećaj da me nešto gura unatrag, da strmi pritisak planine sve više naleže na mene što joj bliže prilazim, a kad sam prošla krivinu puta, staza je zaokrenula nadesno i pretvorila se u nešto što je meni delovalo i zvučalo kao plitko, maltene prazno rečno korito koje vodi od grada po ravnoj, vetrom spranoj padini brda. Poda mnom se u raznim bojama protezala linija žala, obasjana znacima za sladoled i svetlom sa restoranskih terasa, s lučkim svetlima rasplinutim u vodi, kvadratom tame oko samostana gde prazan stoji fra Antunov vrt.

Onaj čovek se postojano kretao rečnim koritom, kroz tanak žleb s vodom, prema pošumljenom usponu koji se naglo širio na brdu pred nama, i ja sam pošla za njim neskriveno, u nadi da se neće opet okrenuti da me pogleda, jer sad kad smo se kretali brdom bočno, više nisam mogla da se prikrivam. Vetar je bio ućutao, a i cikade, izgleda, i nije bilo drugog zvuka do tihog pucketanja korita pod mojim stopama i zveketa kopči na mome rancu, i povremenog šuškanja nečeg što protrči kroz travu.

Daleko napred, ljudska figura je neravnomerno koračala, s mukom se probijajući kroz vodu. Otpozadi gledan, stvarao je čudnu siluetu, nagnut napred, s velikim stopalima što tiho tabanaju po zemlji, s glavom što visi preko ramena. Ničega ohrabrujućeg nije bilo u tom čoveku, ničega što bi ukazivalo na to da je pametno da ga i dalje pratim. Jednom

sam zastala, na nekoliko minuta, u skroz natopljenim cipelama, i gledala ga kako odmiče i udaljava se od mene, i debelo promislila da li da se vratim.

Gore, preda mnom, odjednom je posrnuo, u zamahu koji ga je pogurnuo skroz nisko, a onda se opet ispravio i produžio. Pustila sam ga da napravi još malo rastojanja, naprežući se da ga nazrem u tami. Nešto je bilo tamo, nešto što je osujetilo momenat sile koji ga je nosio napred, i kad sam prišla bliže, polako je izronilo iz tame ka meni. Lanac, shvatih, zarđao metalni lanac zategnut preko korita, obešen između dva drveta na obalama. Pomalo je škriputao, a kad sam prišla, ugledala sam, obešen između dva kraka lanca, dobro znani crveni trougao: *MINÉ*. I svaka sumnja koju sam gajila - sumnja u dedine priče, u vlastitu zdravu pamet, u divlju tamu tog hoda - razvejala se, i bila sam sigurna, sigurna da ja to sledim besmrtnog čoveka, sigurna u ludilo koje nailazi zajedno sa susretom s njime, ono ludilo kakvo je uspelo naterati mog dedu da nekoga veže za šljaka-blok i baci ga u baru, ludilo kakvo me je upravo gonilo da bacim ranac preko lanca i prođem četvoroonoške, te da upužem u minsko polje, i ustanem, i produžim.

Tad je zašao među drveće i ja sam pričekala malčice, ne znajući da li da pođem za njim. Mogao bi se sakriti, shvatih, iza nekog drveta i posmatrati me kako pipam po tami, a onda će me pokupiti na raskršću kad nagazim na nešto naizgled bezazleno i bljuznem u vodoskoku krvi. Ili bih pak u šumi mogla zalutati, pa ostati tamo zaglibljena do jutra. Ali kad sam već dotle došla, nastavila sam, u potpuno odsustvo svetla, u mrtvi muk borova, debelih stabala sa iglicama poput makazica, gusto zbijenih. Shvatih da dišem s mukom jer već neko vreme nagib je bio strmiji, a i voda mijе otežavala kretnje. Pokušah da budem tiša kako me taj čovek ne bi čuo iza sebe dok smo još u šumi. Korito je kolebljivo vijugalo između borova, te su mi se noge klizale po mokrom kamenju i nagomilanim iglicama, a pucketave šišarke koje su mi se stalno zaplitalе pod vrhove cipela pravile su preveliku buku. Sve sam očekivala da ću odvratiti oči od pokušaja da vidim kuda idem i ustanoviti da sam iznenada naletela na njega, ili da je zastao i da me čeka. U toj tami ništa se nije videlo, ali jasno sam ga mogla zamisliti kako stoji sa šeširom i onim malim ćupom, nestrpljiv, gledajući me naherenog lica sa oštrim nosom i krupnim očima u kojima nema oproštaja, i onim upornim osmehom o kom mi je pričao deda.

Kad sam izašla iz šume, bila sam ga izgubila. Korito se pretvorilo u

suvu, pustu stazu oivičenu travom, koja se strmo pela zajedno s brdom, te sam se s mukom održavala u uspravnom položaju, raširivši ruke radi ravnoteže. Pri vrhu se tle zaravnjivalo, kao u neku poljanu, i tamo se nalazio nizak kameni most iznad potoka, te sam pošla obalom i prešla njime. S luka su se videle kuće, obrisi napuštenih kuća što su se izdizah sa obeju strana presahlog korita, tu i tamo zaklonjene gustim, šuštavim krošnjama drveća veoma različitog od onog drveća u šumi kroz koju sam upravo prošla. Sinu mi da to mora biti ono staro selo koje je pominjao fra Antun, selo koje su ljudi napustili posle Drugog svetskog rata, da bi živeli bliže moru. Prva kuća do koje sam stigla bila mi je sleva, i stajala je izdvojena od ostalih. Imala je zaobljeno pročelje s nečim nalik na uzak prorez prozora na gornjem spratu, sada bez krova, prazna okna kojima su polupana stakla, u travi koja je nasrtala s livade, dovoljno visoka da dotakne ona tri ili četiri kapka što su se još držala na šarkama okvira. Čovek kog sam pratila mogao je na ovom mestu ući u kuću, mogao me je sada gledati kroz mrak tih praznih prostora. Ja unutra ništa nisam mogla videti, i pored te prve kuće prošla sam polako, osvrćući se u hodu. Zid oko kuće bio je u jednom delu porušen, a unutra je bila popločana površ koja je vodila nekud, u nešto nalik na vrt. *Besmrtni čovek mogao bi i tamo biti, pomislih, ali ako jeste, ne želim da ga nađem.*

Sledeća kuća bila mi je zdesna, u senci jednog velikog drveta, i shvatih da je to nekada bila dvospratna krčma. Spređa je uz zgradu vijugalo kameno stepenište, a sa njegove ograde visili su sad prazni sanduci za cveće. Dugačak balkon na gornjem spratu nekada je pridržavao drvenu rešetku s lozom, ali sad je samo nekoliko nejednakih zardalih šipki štrcalo uspravno, pre nestanka u delom urušenom krovu.

Ostale kuće bile su zbijene duž korita, zjapeći senkama, i ja sam prošla hodajući pobočke, najpre okrenuta jednoj, potom drugoj obali, pored oronulih lučnih prolaza i gomila odvaljenih kapaka, pored gomila madraca, pustih dvorišta s rasutim kofama i baštenskim alatkama koje počivaju otežale od nekorišćenja i rđe, i trave što raste oko njih. Prošla sam pored nečeg što je ličilo na otvorenu verandu restorana, ugneždenu između uglova dveju zgrada; tu je oko kamenih vrata bilo nekoliko stolova i stolica, i za divno čudo jedna plastična stolica, na kojoj je spavala džinovska mačka, tiha i nepomična, krzna sivog na mesečini.

Pokušavala sam da se setim - kao da mi je u tom trenutku baš trebalo o tome da razmišljam - pojedinosti onih priča o planinskim duhovima, duhovima što žive po livadama i šumama i postoje isključivo

zarad tog zadovoljstva da zavedu tupave putnike. Baba mi je jednom pričala o nekom čoveku iz Sarobora koji je otišao u brda za ovcama i samo odjednom ustanovio da jede zajedno s punom kućom mrtvacu, a do te kuće je došao prateći nekakvu devojčicu s belim šeširićem, za koju se ispostavilo da uopšte i nije nikakva devojčica, već nešto zlo i što je nemoguće zaboraviti, nešto što ga je promenilo, i opsedalo mu misli sve do smrti.

Pređa mnom je korito zaranjalo strmim nagibom i nesigurnim tragom vodilo dole u dolinu. Tu je nekoliko poslednjih kuća stajalo u jatu oko krivine puta, a potom se opet razrastala divljina u šumarcima, i među njima sam, silazeći postrance da se ne bih okliznula, ugledala veoma malu kamenu kuću s visokim pragom i niskim, niskim zelenim vratima, jedinim vratima koja su još stajala u svome do vratku u čitavom tom pustom selu, a između vrata i tla videlo se svetlo.

U ma koju drugu noć, okrenula bih se i vratila kuda sam i došla. Ah u ma koju drugu noć uopšte ne bih ni došla. Čovek koga pratim, reko u sebi, ušao je u ovu kuću, sem ako već ne stoji tik iza mene, sem ako me nije posmatrao još otkako sam ušla u selo. Već sama ta pomisao bila je dovoljna da se popnem ispucalim kamenim stepenicama. Trebalo mi je malo duže vremena da otvorim vrata, ali na kraju ih jesam otvorila, i jesam ušla.

Vi ste Gavran Gajle, nameravala sam da kažem. A potom, šta će se dogoditi - nek se dogodi.

„Dobro večer, doktorica.“

„To ste vi.“

„Naravno. Uđite, doktorica. Uđite. Otkud vi ovde? Hodite - zatvorite vrata. Sedite, doktorica. Ovo vam je vrlo nepametno. Mogli ste se povrediti, zalutati. Nisam znao da me pratite.“

„Videla sam vas u vinogradu.“

„Eh, dakle, nisam primetio. Nisam znao - inače bih se zaustavio i naterao vas da obrnete natrag. Pridite vatri. Hodite, sedite, napraviću mesta.“

„U redu je, stajaću.“

„Sigurno ste umorni. Molim vas, sedite - ovde, sedite lepo ovde. Pomeriću ovo u stranu. Sve nameravam da zavedem malo reda, ali nikako ne stižem. Večito je kasno. Haj'te, sedite. Ne obraćajte pažnju na cveće, samo ga gurnite evo ovamo, i sedite.“

„Ne želim da se namećem.“

„Slobodno pomerite cveće bliže, doktorka, bliže vatri. Od vatre se brže suši.“

„Izvinjavam se.“

„Što se brže osuši, manje miriše. Kao što vidite, ja ga ne bacam. Je li vam hladno, doktorka?“

„Treba da se vratim.“

„To ne dolazi u obzir. Morate pričekati. Najpre ovde moramo da završimo.“

„Pogrešila sam.“

„Ali sad je sve u redu, i biće. Ovde ste, na sigurnom. Možemo se vratiti zajedno. Deder - ubacite mi ove novčiće u bure.“

„Bože! Koliko ovoga ima?“

„Bivalo je i više, nekada.“

„Čak mi pojedine valute nisu poznate.“

„Neke su od pre rata. Neke su još i starije.“

„Šta je ovo?“

„Rimska bronza - planine su pune takvih novaca. Vama možda ne znače mnogo, ah još važe kao platežno sredstvo za mrtve.“

„Šta ćete sa svim ovim raditi?“

„Razdati. Nije to dobro, davati novac mrtvih živima. Ali grehota je pustiti ga da trune ovde kad može doneti dobra.“

„Možda ćete morati da širite prostor.“

„Noge su vam na crtežima, doktorka - dopustite da ih sklonim.“

„Izvinjavam se.“

„Moram da nađem gde drugde da ih držim, negde dalje od ognjišta. Ne bi im baš godilo da se zapale. Neki su prilično stari. Ovaj - vidite - čovek koji je ostavio ovu sliku i sam je sad pokojni. Od prošle godine donosim novčiće s njegovog groba.“

„Vi ste ta mora.“

„Ne uvek. Mora je tu već više od stotinu godina. A onda je došao rat i ni u šta nisu verovali. Moja žena nije verovala ni u šta, nije mogla verovati posle onog što se desilo našem sinu. Dolazila je kući s njegovog groba i govorila: crteži koje ljudi ostavljaju tamo kvase se, i boje se razlivaju na sve strane, i cveće vene i prlja se i smrdi, a čemu sve to? Da meni bude lakše? U zemlji je rupa, i moj sin je u njoj sahranjen. Vode, doktorka.“

„Molim?“

„Vode, iza vas je. Molio bih. Da operem ruke. Jedne noći očistio sam

grob i doneo cveće i crteže ovamo. Ovamo niko ne dolazi. Mina uglavnom više nema, ah vele da još predstavljaju opasnost. Ja ne mogu da bacim predmete sa sinovljevog groba - sad je čist i uredan, i ona stoji pored njega, i oseća da naš sin sad ima spokoja. Nisu to ljudske ruke, kaže ona, očistile grob. To je mora. Oseća to u duši. I onda opet odlazi i stavlja novčiće, i šta ja tu mogu? Sem da ih donesem ovamo."

„Ali nije sve ovo sa jednog groba."

„Nije. Ljudi vrlo brzo opet stavljaju novčiće na grobove svojih dragih. Ostavljaju novo cveće. Odeću, ponekad hranu. Čuvaju mrtve site i napite, tako se teše. Ponekad se ovamo penjem s punim torbama, pa je teško hodati. Sveta zemlja, kažu. Ostavi nešto za mrtve i to će stići do njih. Uzeće mora."

„I niko ne zna?"

„Neko uvek zna, doktorka. Ali ja bih se radovao ako to budete samo vi, ako vi jedini budete znali."

„Niko iz vašeg sela? Ni vaš sin?"

„Ako i ima ljudi koji znaju, to su uvek oni koji ne pričaju to što znaju, pa je teško razlikovati ih od onih koji samo misle da znaju. Dosad sigurno neko zna. Ne možda da to radim ja - ali znaju sigurno. I svejedno i dalje polažu stvari na grobove. Zato ih ja donosim ovamo. Nećete reći mojoj ženi, doktorka? Nećete, jelte?"

Ah nije ni morao da me pita. Odavno su me još naučili da postoje neke priče koje čuvaš samo za sebe.

Ljudi koji pričaju o smrti moga dede sada pričaju o dečacima iz Zdrevkova, o nagaznoj mini koja im je otkinula noge i rasparčala im tela. Za doktorskim ručkom, kako čujem, ostareli ljudi ispoljavaju svoje poštovanje, dive se mome dedi što je, onako usukan i užuteo, neodvraćen bolešću koju je krio kao kakvu sramotu, sve drugo napustio i prevalio šeststo kilometara da spase tim dečacima život. Kako naglašavam Zori, kad god me, uspaničena, pozove sa Neurološkog instituta u Cirihi, u svako moguće doba noći - sve češće sada kad joj je sin prispeo u one godine u kojima razumevanje predmeta najbolje stiče tako što ih gura u nos - u tim pričama nikakvu ulogu ne igra činjenica da sami dečaci nisu preživeli.

Znanje tih doktora ne proteže se na kesu s dedinim stvarima, niti na to kako sam ih donela babi dva dana po sahrani, niti kako je počivala na stolu u hodniku trideset dana, kao da jedan deo moga dede još živi s nama, tiho sedeći na stolu u hodniku, i samo što ne traži semenke

suncokreta. Ostavljajući prostora za svakojake moguće pogrešne procene koje smo donele o njegovoj smrti, baba je četrdesetog dana otvorila tu bolničku kesu - pre nego što je izvadila njegovu svilenu pižamu ispod jastuka kraj njenog uzglavlja, pre no što je sklonila njegove klompe. Kad sam te noći došla iz bolnice, prvi put sam je videla kao udovicu, kao dedinu udovicu, dok je ćutke sedela u njegovoj zelenoj naslonjači, s njegovim stvarima poredanim u limenoj kutiji za kolače na krilu.

Ja sam sela na šamlicu pored nje i posmatrala je kako prebira po njima. Majka je već bila tu. Dugo nijedna od nas nije progovorila, tu su bile samo babine ruke s glatkim zglobovima i velikim prstenjem, a onda je baba rekla:

„Da pijemo kafu“, i majka je ustala da je skuva, ostavljajući babi prostora da joj se suprotstavi, da ispravi njenu tehniku, da ukaže na nešto očigledno: „Ne spuštaj džezvu tu - koristi podmetač, pobogu.“

Naravno da nikome nisam ispričala za vatrom osvetljenu sobu u napuštenom selu, za slomljeni sto i bure prepuno novčića, za tepih od mrtvog cveća, za nizove ćupova i flaša - glinenih i porcelanskih, staklenih i kamenih, sa voskom zapečaćenim poklopcima, plutanim zapušačima, zatvaračima slomljenim ili kojih i nema - za te prazne ponude, paukove mreže što se rastežu do grlića flaša i poklopaca ćupova. Vatra slika između njihovih bokova i rubova okrugle senke, i svi ti ćupovi i boce pevaju, i Bisove slike naredane su uza zid poput papirusnih svitaka, a ja, koja obećavam da neću pričati i zahtevam jednako obećanje zauzvrat, spuštam se na kolena da otvorim tu kesu krišom, razrešena tom odajom koja, za sav ostali svet, ne postoji.

U kesi sam našla njegovu lisnicu i šešir, njegove rukavice. Našla sam njegov doktorski mantil, uredno presavijen preko polovine. Ali nisam našla *Knjigu o džungli*, koju sam i tražila, za kojom sam žalila u tom vrelom sobičku nad Breževinom. Dugo mi je trebalo da prihvatim da je nema, potpuno više nema, da je otišla iz njegovog kaputa i iz naše kuće, otišla iz fioka njegove radne sobe i polica naše dnevne.

Kad razmišljam o dedinom poslednjem susretu s besmrtnim čovekom, zamišljam njih dvojicu u neobaveznom razgovoru, dok zajedno sede na tremu onog bara u Zdrevkovu, *Knjiga o džungli*, zalog u opkladi, počiva sklopljena na stolu između njih. Deda je u svome najlepšem odelu, a besmrtni čovek ga je pozvao da sednu, ali ne na šoljicu kafe, već na po pivo, i dugo se smeju pre no što će zajedno krenuti na svoj put do raskršća. U dugom istorijatu svog poznanstva, konačno jednom da nisu

sami, i hodaju neopaženi, dva čoveka s kojima se možeš mimoći na ulici a da ih ljudski i ne pogledaš. Imaju ono opušteno držanje starih prijatelja, dvojice ljudi između kojih je protekao čitav jedan životni vek. Kod besmrtnog čoveka to je više od jednog životnog veka, ali nikad se to ne bi dogodilo kad ga pogledaš. Sudeći po dedinim opisima, on je mlad čovek u svojoj devedeset petoj, i biće mlad čovek i dugo pošto istekne dedinih četrdeset dana, verovatno dugo još i posle moje četrdesetnice.

Ono malo doktora što su se možda smejuljili zbog knjige koju je deda vazda nosio u džepu verovatno će nagađati da se u Zdrevkovu zaturila ili da je ukradena, da je spuštena na neko pogrešno mesto u toku samrtnikovog putovanja. Ali knjige nema - nije se zaturila, nije ukradena, već je nema - a za mene to znači da deda nije umro onako kako mi je jednom pričao da ljudi umiru - u strahu - već u nadi, kao dete: znajući da će opet susresti besmrtnog čoveka, siguran da će mu platiti dug. Znajući, pre svega, da ću ja doći da ga potražim, i naći ono što mi je ostavio, sve što je ostalo od *Knjige o džungli* u džepu njegovog doktorskog mantila, onu presavijenu, požutelu stranicu otrgnutu sa zadnje korice knjige, s čuperkom debelih, oštrih dlaka stisnutih unutra. Galina, saopštava dedin rukopis, iznad i ispod dečjeg crteža tigra, koji se izvija preko lista kao sečivo jatagana. Galina, piše, i po tome znam kako da ga opet nađem, u Galini, u priči koju mi nije ispriповedao, ali je možda žalio što nije.

Na kraju ću saznati dovoljno da sama sebi ispriповedam priču o dedinom detinjstvu. Ali neću objašnjavati šta se događalo između tigra i njegove žene. Mislim da je verovatno moguće objasniti to. Bilo bi krajnje prosto obrazložiti tigrovu vezanost: on je bio tek poludivlj, i u toj delimičnoj pitomosti nedostajalo mu je, a da to nije umeo sebi da uobličići, društvo i predvidljivost života u tvrđavi. Koliko god da je savršeno naučio da se bori za sebe, njegov tigrovski život bio je pomračen još od rođenja - možda je ono veličanstveno, smrtonosno Šir Kanovo svetio u koje je moj deda verovao već bilo utrnuto. Bridove su mu otupile okolnosti, i prosto mu je bilo lakše da se povinuje ljudskoj ruci koja ga hrani. Moguće je tigrovu vezanost svesti i na nekakav predvidljiv slučaj prirode, načiniti ga misterioznim koliko je to i medved koji pretura po gomili oborenih kanti za smeće - ali to nije tigar kog dede; to nije tigar zbog kog je moj deda nosio Knjigu o džungli u svome džepu svakoga božjeg dana sve do kraja života, tigar kog je deda čuvao uza se za sve vreme rata i u dugim godinama njegove i majka Verine borbe za opstanak u Gradu, i dok je

studirao; nije tigar koji je bio uz njega kad je upoznao moju babu, i kad je držao predavanja na Univerzitetu, i kad je sretao besmrtnog čoveka; nije to bio tigar kog je poveo sa sobom u Zdrevkov.

Isto bi se tako moglo reći da je ona devojka bila mlada-luda, i da ju je neko vreme služila neverovatna, neverovatna sreća. Da je bila neizmerno srećna što je, oprečno svim nesrećnim izgledima, susrela tigra koji nije dokraja tigar, što su se ugledali oči u oči kad ga je prvi put videla, što je nekako imala isti miris kao i njegov nekadašnji čuvar, što je probudila neku davno zaturenu uspomenu. Ali i to bi bilo preterano uprošćavanje.

Možda je dovoljno reći da je tigar uživao osećajući njenu ruku između očiju. Ona je pak volela kako mu miriše bok kad se sklupča uz njega da zaspi.

Na kraju vam ne umem reći ko je bila niti šta je bila. Ne mogu sa sigurnošću reći čak ni šta se desilo s Lukom, premda sam sklona da se saglasim sa onim Galinjanima koji vele da se probudio, onda kad je devojku ostavio vezanu u pušnici, tigru, i zatekao je kako kleči kraj uznožja njegove postelje, zapešća odranih do krvi, s kovačevom puškom prislonjenom uz njegova usta.

Daje situacija bila drugačija - da su Galinjani bili svesniji vlastite privremene izolacije, da su bolje poimali da je samo pitanje vremena kad će se obruč rata stisnuti oko njih - njihov pogled na tigra i njegovu ženu bio bi možda blaži. Nije li čudno, možda bi govorili, pa ovo je kao nekakva ljubavna priča, a onda bi prešli na neku drugu metu ogovaranja. Ah oni su svoje zebnje i jad vezali za tu devojku, kako bi izbegli da dalje od nje sagledaju ono što dolazi. Posle njene smrti, dani koje su proveli s njom postali su uspomena koja ih je ujedinila i ponela u proleće, kroz dolazak Nemaca s kamionima, potom i njihove železnice, koju su sami seljaci morali da grade; te najzad i voza, kloparanja i brektanja po šinama koje ih je svaku noć trzalo iza sna (i svaki put su pomišljah: nemoj stati ovde, nemoj stati), pa i dalje od toga.

Kad danas upitaš Galinjane:

„Zašto ne puštate decu iz kuće po mraku?“, odgovori su im neodređeni i nespokojni. Kažu: *a šta ima da se ide napolje po mraku? Ništa se ne vidi - samo ćeš na nevolju nagaziti. Zašto bismo ih puštali da čuče po čoškovima, da puše, da se kockaju, kad izjutra čeka posao? Ali istina glasi da je, razmišljali oni o njemu ili ne, tigar uvek tu prisutan, u njihovim kretnjama, u njihovom govoru, u zaštitnim gestovima koji su postali sastavni deo njihove svakodnevice. On je tu kad se niz planinu*

raziđu crveni jeleni, pa čitava dohna zamiriše na strah; tu je kad nađu jelenska trupla rasporena i prožderana, s crvenim rebrima što gola štrče iz kože, i tad neće međusobno da razgovaraju o tome. Svesni su, sve vreme, da tigar nikad nije nađen, da nije ubijen. Muškarci ne idu sami u seču; vlada snažna odredba po kojoj devojke ne smeju proći pašnjakom za punog meseca, iako niko nije zaista siguran kakve bi bile posledice.

Tigar je uginuo tamo, mozgaju oni u svojoj glavi, izgladneo u sopstvenoj samoći, od hodanja po prevoju, od čekanja na nju. Skupio se, smežurao se kao koža, legao negde i posmatrao vrane kako čekaju da on uquine. Pa ipak, u većinu leta, mladi momci poteraju ovce sve do prevoja, u nadi da će zvon medenica možda i izmamiti tigra iz skrovišta. Kad stignu do kakvog proplanka, nekog mesta koje izgleda kao da bi moglo biti ono što oni traže, zatisnu uši dlanovima i dozivaju ga, upinjući se da proizvedu zvuk koji više liči na životinjski nego na ljudski glas, ali zvuk koji iz njih izlazi zvuči kao ono što jeste, i ništa više.

Postoji, međutim, i oduvek je postojalo, jedno mesto u Galini gde je drveće rede, širok prostor od kojeg se mladice izvijaju i uzmiču, te svetlost, izlomljena i šarena, pada na sneg. Tu ima jedna pećina, velika ravna gromada stene koju uvek obasjava sunce. Tamo živi dedin tigar, na proplanku s kojeg zima ne odlazi. On je lovac na jelena i divljeg vepra, pobedilac medveda, ogroman izvor pometnje za risa, zanesen uživalac u bojama ptica. Zaboravio je tvrđavu, noći pune vatre, dugi i teški put do planine. Sve u njegovom sećanju počiva mrtvo, osim tigrove žene, koju on, ponekih noći, i dalje doziva, ispuštajući onu stegnutu notu što se spušta i spušta. Taj zvuk je samotan, i tih, i niko ga ne čuje više.

ZAUVEK OSTAJEM DUŽNA

mojim roditeljima Maji i Jovanu, i njihovoj bezgraničnoj i nepopustljivoj veri; mome malom bratu Aleksu, najboljem ilustratoru svih vremena; mojoj babi Zahidi, koja je kao stena.

doktorki Maši Kovačević - mojoj saputnici na svim putovanjima, oduvek i zauvek - čija je strpljivost za moje noćne pozive bila nezamenljiva u dovršavanju ove knjige, i čije su me pamet i mudrost iznova povezale s mojim korenima.

Aleksiju Zentneru, koji je kao prirodna stihija u svakom životu koji dotakne. Velik smo put prevalili, nas dvoje.

Parini Šrof, koja mi je podarila takav rodendanski poklon da me je ponovo vratila na pravi put, i čija me ljubav neprestano uzdiže.

mojim učiteljima: Peti Sibern, čija me je vera gonila da ne posustanem; Alison Luri, zbog njene dobrote; Stefani Von i Majklu Kouku, zbog njihove nesebičnosti; Dž. Robertu Lenonu, zbog njegovog entuzijazma.

Ernestu Kinjonezu, zbog tvrdnji da „nije pitanje da li će to biti, već kada će biti“, i zbog nastupa smeha, i za Kosmos. Mome agentu Setu Fišmanu, zato što me je na sreću prihvatio, i što je imao sve odgovore, i što mi je prijatelj.

mome uredniku Noi Ikeru, čiji je glas protekle dve godine bio moja zvezda vodilja, i koji trpi moje uverenje da će još samo pet minuta nešto promeniti; Arzu Tahsin, koja je čudesna; Suzan Kamil i Džin Martin, zahvaljujući kojima sam se u Random hausu osetila kao u rođenoj kući.

Brandenu Džejkobs-Dženkinsu, Debori Trejsman, Rafilu Krol-Zaidiju i C. Majklu Kertisu, čija me podrška i ljubaznost i dalje ostavljaju bez reči; Džudi Baringer i svima u Fondaciji za umetnost „Konstans Soltonstol“.

Triši, koja mi je kao rod, jer moje radove čita od moje desete godine.

prijateljima i svima koje volim, od Kalifornije do Njujorka: Džaredu, kome ću možda jednoga dana dorasti; Dejvidu, koji uvek zna o čemu pričam, koliko god posredi bilo nešto nepoznato; Danijeli, koja ume da proširi stvarnost; Kolin, koja zna šta treba reći, uvek; Kristini, i dalje najnesebičnijoj duši koju znam; Džeju, koji je uvek uz mene; Joelu i Čudesnoj Porodici Zentner - Lori, Zoi i Sabini - koje nisu prava rok- - grupa, ali tako zvuče.

Bez vas ova knjiga ne bi postojala.

O AUTORKI

TEA OBREHT rodila se u Beogradu 1985, a u Sjedinjenim Američkim Državama živi od svoje dvanaeste godine. Njene radove objavljivali su Njujorker, Atlantik, Harpers i Gardijan, a uključena je i u antologije Najbolje američke kratke priče te Najboljeg američkog neobaveznog štiva. Njujorker ju je uvrstio među dvadeset najboljih američkih pisaca mlađih od četrdeset godina, kao i u listu „5 ispod 35“ Nacionalne fondacije za knjigu. Dobitnik je nagrade „Orindž“ kao najbolje žensko pero 2011. Živi u Njujorku.

www.TeaObreht.com